

המאור

והוא

חקירות בחכמת הדת, מצורפות בבחינות ישרות וראיות
נכוחות, לדעת כי הוד החכמה והדעת זרח על קדמונינו
בוני הדת, נגד המתחכמים המדברים עליה תועה.

ס א ת

יוסף יהודה ליב זאסניץ

בעמ"ס 'אכן יש ה', השמש, שחוק השאך, עווינער קאלענדאר
(בל"א), ערך עולמים ומאמרי מדע רבים במ"ע וערכים רבים מאד
בהאשכול

(הוצאה שנית עם הערות והוספות)

ווארשא

בדפוס י. אלפין

שנת תרמ"ט לפ"ק

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 395.

הַמָּאֹר

יֵאִיר

בְּאֹדֶר הַדַּעַת אֶל מַסְתְּרֵי הַדָּת וַיַּחֲדוּר עַד מִיסְדוֹתֶיהָ וְעַד מַקְצְעוֹתֶיהָ, וַיִּפְרוֹשׁ
אֹר הַחֲכָמָה עַל דַּעַת קְדוּשִׁים וְדַבְּרֵי קְדְמוֹנִים, לְצַרֵּף וּלְלַבֵּן אִמְרוֹתֶיהֶם,
לְהוֹדִיעַ וּלְהַנְדִּיעַ כִּי בֵּה יַחֲסֵן אוֹצֵר כָּל חִמְדַּת הַדָּת, וּבֵה כִּהְנוּ פֶּאֶר קְדְמוֹנֵינוּ
יֹדְעֵי דַת וְרִין וַיֹּדְעֵי חֵן. נֶגֶד הַמַּתְחַכְּמִים מִבְּנֵי עַמָּנוּ בְּדוֹרֵנוּ הַבּוֹיִים לִיקָהָת
אִם, וְהַבּוֹיִים מִמְשַׁמֵּינֵינוּ וְרוֹדְפֵינוּ הַמַּתְחַכְּמִים לְבְנֵי שָׁם.

הַלּוֹמֵד תּוֹרָה לִשְׁמָה כִּי מִגִּלְיָן לוֹ
רִין תּוֹרָה (לְבוֹס ס"ו).

(רַעַם אֲבִיעֶזְרֵימֵעֵן רַעֲנַנְעָר דֹּאֲרָף סֵאֵן דִּיאַ
נַעֲהִימִנִיסַע דַּעַר לַעֲהַרַע עֲנַנְדַּעֲקַעֵן).

מ א ת

יוסף יהודה ליב זאמניץ

בַּעֲהַמ"ח ס' אֲכַן יֵשׁ ה', הַשְּׁמֵשׁ, שְׁחִיק הַשְּׁאָךְ, עוֹוִינְעַר קְאֶלְעִנְדֵר (בִּל"א),
עֵרֵן עוֹלָמִים וּמֵאֲמָרֵי מֵרַע רַבִּים בִּמ"ע וְעֵרְכִים רַבִּים מֵאֵד בְּהַא'שְׁכֹּר'.

ווארשא

שנת תרמ"ט לפ"ק

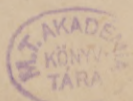
ГА-МАОРЪ

т. е. СВѢТЛО или философія религіи.

сочинилъ І. Л. ЗОСНИЦЪ

ВАРШАВА

1889.

71817

1889

Дозволено Цензурою Варшава 28 Августа 1889 года

Дозволено Цензурою Варшава 28 Августа 1889 года

1889

71817

Дозволено Цензурою Варшава 28 Августа 1889 года

71817

71817

71817

71817

Типографія И. Алапина, Налевки № 47. Варшава

ВАРШАВА

1889

להעיר און.

אם שההכרח לא ישבח ולא יגנה, והמבע בהיותו מוכרח, אם מפאת יוצרו או מצד תכונתו, לא יאמר עליו: טוב או רע, הנה לנמצא בעל דעה יהיה המשמר ושווי הערך בין פרטי הנמצאות, בהיותו סבה לקיומם טוב והפרעות בס רע; והיה קיום הנמצאים הנעלים טוב מהשפלים, הכלל מהפרט והנצחי מהחולף, במקום שבלתי אפשר להם להתקיים יחד. תנאי הקיום ומשפמיו בבני אדם יקרא בשם דת; עשאה כל קבוץ ועם או מנהלו בחכמה, לותר על השפל והפרט או החולף למען קיום הנכבד לו, ותתהלל המתהללת לפי רבות הקיום ומעוט ההעדר על ידה, ובוהה התימר כי טובה רב מזולתה. — אולם כשם שהקיום טוב לנמצאים כמבע, כן טובה ההשתלמות לנבראים, והלא אנו רואים שהבריאה הולכת ומשתלמת מטבעה (ע' מאמרנו "אכניס ה'"), וע"כ היתה השלמות לאדם היודע אותה טובה משנה, הנותנת לו עצמה ומיחדת לו צורה, ומחויבת לו מטבעו. כשהגיע האדם עד למעלת הדעת הזאת, החל לדרוש גם את השלמות מן הדת, ויבקש לחיות בה חיים נעלים, וילך וישתלם על ידה. תורתנו הקדושה דאגה לנו כטובה הכפולה היא, ונותנת לנו דרך החיים והטוב, החיים בקבוץ החברה והטוב לאיש לנפשו, והעירה אוננו בשתי מצות המסורות לרגשות לב נדיב לאמר: למען ייטב לך והארכת ימים, כי לב נדיב טוב עליו וימי חייו כפולים ומכופלים, וכמו שדרשו רז"ל ע"ו: ליום שכלו טוב וליום שכלו ארוך, ודרשה ממנו באמרי נועם ובדברי קשות היורדים חדרי בטן, לאהוב את ה' וללכת בדרכיו ולדבקה בו, כי הוא המתואר כבר בתארים הנעלים והרמים, אשר אליהם תכסוף נפש האדם המעלה; וע"כ היתה תורתנו אם לדהות עמים נאורים, ביום אשר פקחו עיניהם מאפל ומחשך אשר כסה ארץ, ובצדק התימר באמרה: כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת.

אפס אחת הדרש מדינו, והיא — עונו נפש, ושמים זו נשמע: הדרך אהבת עצמו תחתיה, לשום מתג ורסן לחמורות החיים, ורדוף אחרי הטוב והמישירים בכל לב ונפש. ולואת נועצה ברוח ה' אשר בקרבה, לתת לפנינו מצות ולשום לנו חקים ומשפטים, לאמן אותנו על כל אלה. ואם במשך הימים אשר רעינו במדבר על יד הרועה האלהי לא נשאו פרי תנובה ישוה למעלה למשכיל, הוכיחנו על פנינו, כי לא קנינו עוד לב לדעת ועינים לראות את האור כי מתוק. — רוענו עוננו ואנחנו נעתקנו משדי אמנו לבא לחיות בארץ; התורה מונחת בהיכל

ה' ומצותיה משתמרות בקצתן מקצתנו, ורובם ככולם לא הבינו מגמתן ויחמאו מצרתה, כאשר נשמע תוכחות הנביאים ולמודם לתועי רוח בינה, באמרם: הנה שמוע מזבח טוב, האזינו תורת אלהינו וגו' למה לי רוב זבחיכם, וכדומה רבות נשמעם מוכיחים על שחיתות המדות המוסריות ופרעות חיי החברה, ומעט מועד אשר נמצאם מזהירים בדבר המצות הלמודיות, אף שבלי ספק עזבו אז רובן או מקצתן מכל וכל. — ככה ארכו ימי הפרעות ברוח העם עד בוא עזרא, אשר השיב לב העם אל תורת משה ותך שרשיה בקרבו עמוק עמוק; אנשי כנסת הגדולה ואחריהם חכמי הדורות בנו לָרְעו ברב או במעט ויתכנו את רוח האומה, הוסיפו מצות וגדרים וסִגְיִים גם פחתו ושנו, לפי השתנות הזמנים והמצבים, אף הצליח חפץ ה' בידם להעלות רוח העם וחייו עלי אדמות עד גרם המעלות המבוקשות, ועשו אותו מוכשר לְעֹמֵד ולהתיצב קוממיות נגד הסערות המדיניות המתחוללות על ראשיהם. אולם אחרת נהיתה טעת חתימת התלמוד!

לו הָבֵם ישכיל אב לארבעה בנים כאשר לבעל ההגדה, לכתוב בספר לפניו כל תורת החנוך, אשר הורה הוא ועזרתו אשר כנגדו לבניהם אלה, השונים בדעתם ובתכונתם, מיום גיהם מרחם עד הביאם במסורת ברית הנשואין, משך שמונה עשרה שנה לכל אחד, פקודותיהם ומצותיהם על ניניהם אלה יום יום, וביום הנחילו את בניו את אשר לו, קרה מקרהו, כי הבן הבכור נסע למרחקים לסחור בארץ, והשני מת ברשעו והרביעי לא ידע אתו מה בבית, הלא ינחיל כל טובו לתם העומד ומשמש לפניו. והוא בתמותו ימצא בספר כתוב לפניו מעצם יד אביו מצות חקים ומשפטים לחכם ולרשע ולשׂוֹ"ל בימי ילדותיהם ונעוריהם, ויואל הוא ללכת באלה בהיותו בן שלשים ואב לשבעה, היצלה? — כן ועוד יתר מכן היתה לנו חתימת התלמוד; דברים רבים נקבצו באו בו, אשר לא עלה על לב החכמים השלמים האלה לעשותם חק קבוע לדורות, והנה נעשו, ועליהם נבבנו פרטים וסעיפים, דקדוקים ופרושים בגודש מרובה כהררים תלויים בשערה. הסאה הגרושה ההיא העיקה על האומה והמביעה מטבע עברות ברוחה, הצעירה חוג מבמה ופעולתה בחברת האדם, הכפינה שרשיה וחובישה לָחָה, עד אשר כחש פריה מטעל ותהי כערער בערבה. — אין רעה בודדת במועדה, יאמר משל הקדמוני, ורעותה עוד נוראה ממנה. האדם תקיף מהעם, ושמשו הגיח משמי יד ויקרע לו חלוני ויפקח עפעפי בני הדור, ויראו והנה קמו על רגליהם בחוך הבקעה המלאה עצמות יבשות — וינוסו, ואין אומר השב!

זאת שבתי אל לבי ואתעורר, קראתי אל החכמה מֵעַל וממעמקי מסתרי הדת דליתיה, לבא לעזרתה לעיני השמש, למען יראו צעירינו ויבושו, צרינו ויעמו כלמה. — לפי מצב הדת בימים האלה היתה החכמה לאבן לזמשת לה, תעביר חלורתה גם תמרטנה למען היות לה ברק ולהזהיר נגהה עד תוך מהשכי הלב, ולא יאמר עוד כילי לנפשו שוע והנבל—גדיב; ידע כי לא יכף איש לאלהי מרום, בקבוע בסוכה אלף מסמרים, בעוד לבו חזק משמיר; ידע כי לא ללב דתל התפלסף בדת ולא להולך בשרירות לבו לבקר טומיה; ידע מה ה' אלהינו

דורש מעמנו, והתורה והמצוה אשר נתן לנו, בחכמה יסדה ועליה נחיה לפניך
עד הקימו אותנו ביום השלישי והיינו עשרת תפארת לאור עמיב.

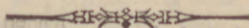
האמנם יודע ידע המחבר, כי רבים יתמלאון עליו חנם ורכים ישישו בו
לשוא: כחסים על החלורה, כאשר יגורו פן תגע האבן עד נפשה וכשמחים על
יקהתה בהשבותה אותה מטהרה, יען לא יחפצו כזהרה, כאשר יגילו בהנחה
על המהפכת ויהיו לה קץ הימין. חלילה לו מכל אלה, הלא כה משפמו את
אוילים, רגז ושחק ואין נחת. הדת קדש קדשים היא לו, יודע הוא נאמנה כי עוו
לה באלהים וכימי האדם ימי; הצרף באש ותוקק שבעתים ואז תצלה למלוכה,
יודעו עמים רבים כי ה' אור לישראל מעולם ועד עולם סלה.

ואני קרבת אלהים לי טוב, שתי בה' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך.
(תהלים ע"ג כ"ח)

ואני תפלה

מ'פניך משפמי יצא. בבקשה ממך. אתה דן אותי, ואל תמסרני
לא בידי מלאך * ולא בידי שרף † ולא ג'דוד ‡ ולא אופן §. מפני
שהם כולם אכזרים ¶. אב' אתה דן אותי ¶. מ'פניך משפמי יצא.
(אגדת בראשית פרק ט')

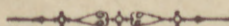
- (א) הוא שלוחו של מקום לדון את האדם, והוא עצמו קדוש וטהור, ואינו עלול
לחטוא אפילו בשוגג, ע"כ ישתומם ויתרגז על חטאת בני האדם.
(ב) הוא הנלהב בפקודת יוצרו, וכלו אש להט, ולבו גדול משכלו, ע"כ לא יחזה
בכוח; גם צל דעת יכתה אשו, ע"כ יתמרמר מאד.
(ג) אשר יגור גם על נפש צדיק אם לא בגרודו נמנה, וכל עצמו אך לפשוש
ולהתנפל ולבוז.
(ד) אשר כל רוח אין בו, זולת רוח החיה אשר הנחנו, ואם אך החל להתגלגל
יעבור אחר כך מבלי דעת וירמוס ויטרף ואין מצול.
(ה) משפמם אינו אמת, החוטא לא יוסר אם ישאר כחיים וחטאתו לא תמחה, כי
יוסף לחטוא.
(ו) אתה אל אמת! יסרני אך במשפט, אל באפך פן תעושוני.

תוכן הענינים

תוכן הענינים

3—	להעיר און . . . . .
7— 10	פרק א. בגדר החכמה . . . . .
10— 15	פרק ב. יתרון האדם בחכמה, תקותו וגמולו על ככה . . . . .
15— 22	פרק ג. החכמה יסוד היראה את ה' . . . . .
	פרק ד. הדת על ההסתכלות בחכמת המציאות נוסדה. תולדות אברהם אבינו עליו השלום על פי חז"ל . . . . .
22— 26	
	פרק ה. המשך הקודם, יתרון ידיעת הנמצאות הטבעיים על אמונת המופתים . . . . .
27— 33	
33— 42	פרק ו. כל דת לא תכון טבלערי ידיעת הנמצאות . . . . .
42— 49	פרק ז. החכמה והנבואה, והנהגת האומה על ידיהן . . . . .
49— 57	פרק ח. מיסודי הדת ובונה לקחו את הטוב מוולחנו . . . . .
57— 66	פרק ט. במול טענות המאנים בדעת חכמת העולם . . . . .
66— 74	פרק י. המשך הקודם . . . . .
74— 85	פרק יא. דעות חכמינו בדבר החכמה והדת . . . . .
	פרק יב. הליכות חז"ל בהלכות, לא נמשכו אחרי המסורה בעורים, אבל נהגו בחכמה . . . . .
85— 95	
95— 104	פרק יג. דרך חז"ל באגדות . . . . .
104— 112	פרק יד. מיסודי הדת אשר יסדם הימב"ם דל . . . . .
112— 118	פרק טו. המשך הקודם . . . . .
118— 124	פרק טז. מוסדות הדת המהורה . . . . .

צדקה יביא מרפא לאיש אמון עלי הגיון ישר. האין זאת תשומת אור לחשך וחשך לאור? — הכילי ירעב ויחסר נפשו מכל מובה לצבור הון, או מוב לו, ובנו הלא אכל ושתה וירא חיים, ולאדם שיבא אחריו לא הניח מאומה מעמלו; כן נמצאים משחתי התכונה אשר יגילו לעשות רע, ומובי לבב הששים לעשות צדק.

כמו שהשתנו ההשגות באלה שזכרנו, ולרגלי השנויים שגו רבים בהנה, כן שגו רבים וכן שלמים במובן שם החכמה, עד שימצאו גם בזה מתנגדים. ויתעו קצתם לקרוא לחכמה סכלות ולסכלות חכמה, עם היות החכמה אהובה לרובם והסכלות מתועבה. וזאת המון הכסילים אשר לא יחפצו בתכונה וימאסו בה, שלא נדבר מהם כלל, כי בכנ"א לא יתחשבו. — לפי העם אשר נדבר אליו בספר הזה שפרה עלינו עצת קדמונינו, באמרם: לעולם צריך אדם לסמוך על דברי הראשונים ולסדר דבריו על דברי תורה (שומ"ט), כי החכם הדורש הזה ידע את המונו ואת מעמו, ולהעם העמוסים מני במון הנשואים מני רחם מובה צפרנן של ראשונים מרכסן של אחרונים, וממלוא כף נחת הקבלה והמסורה ישבעו ויתירו, תחת אשר הבחל נפשם בבית מלא זכחי ריב המחקר ותעצמות הספקות. וכמו שנראה כמחזה הזה גם בין החכמים, הנשענים ברובם על המסורה, בירושלמי (פסחים ס"ו ה"ה) דין הלל הלכה מהיקש מק"ו ומג"ש ולא קבלו ממנו, עד שאמר כך שמעתי מפי שמעיה ואבמליון, וע"ז אמר שם (כמתאונן) „כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה“, ואע"פ שאפשר שגם הוא אחז בשמת הגאון רב פלמוי שאמר „אם מכיר באותה שמועה שהיא כהלכה ואין מקבלין אותה הימנו, אומרה משום רבו כדי שיקבלו הימנו“ (חמדה גנוזה, תשובת הגאונים סי' ק"ב), וכמו שיבוא לפנינו רבים כאלה, בכל זאת מוב לאדם לבלי העיר ספק החשך ולסמוך על הבא ותלמודו בידו ולתלות הקולר בצוארו, מאשר יסמך על דעתו הוא, ובא רעהו וחקרו. עצלות ליגע רוחו וחלשה להשען על בינתו ובחינתו עם הרב לשוב מדעתו כי תכזב, כתמם היום בתכונה הזאת לרעה. — האמנם ישנו עם רב בדורנו, המתעב כל ישר גם כי מוב הוא וחובב כל חדש אף אם משחתי בו; אלה טובים אינם סן הראשונים, כי לא בדעת יבחרו בחדשות, רק מפאת שימאנו במוסרות העתיקות, אבל גרוע היא נחלתם מאשר להם. כמותם אין בס איל להתיצב הכן על רגליהם וישענו על זולתם, אבל תחת אשר הראשונים תמוכים על דעות ומנהגים, שכבר נכונו ונתקיימו עדן ועדין, שהיא עדות נאמנה על ישרם באיזה בחינה, יקלעו אלה בכף הקלע לרוח הזמן אשר יפיתו עותותי הימים, וכהנדרף עשן ינרפו סלה. את אלה נדבר משפט באחד שערינו, ולא אליהם נשים דברתנו בזה. — העצה היעוצה לנו אשר זכרנו תצדיקנו, כי תתפשנו הבקרת שמלה, אם עשינו דעתנו צדקה, כי לא לבאר אך לתדש ולדרוש יצאנו, וענן ה' ילך לפנינו לנחותנו הדרך יומם.

סופר קדמון תר לדעת את המוב ואת הרע לאדם בימי הדרו, וישת אל החכמה ואל הסכלות פניו, גם כתב הלך רעיונו בספר הקהלת לפניו. אשר נפלא אפוא, כי נסה לשום תהלה בחכמה, אשר לא פללנו לשמוע עד כה. הלא

בה יחוללו הנמוסים הטובים בעם „כי היא חכמתכם” (דברים ד'), בה ישבח המבין סתרי מומות אנוש ותחבולותיו „וארוני חכם” (ס"ב י"ד), בה יפאר המדבר צחות במליצה ושיר „ויחכם מכל האדם” (מ"א ה'), בה תרכוש ממלכה עשר רב „כי חכמה מאד” (זכריה ט'), בה ישיב נקם לצריו „ויבא רע” (ישעיה ל"ב). בספר הזה נראה את החכמה כפונה ערף לכל תענוגות בני האדם, וכמתרפקת על אביה שבשמים, כדמות אשר שוה לה במשלי (ח' כ"ג — כ"ד), ובכל זאת לא פדה בשלום נפשה מקרב לה עם הסבלות, המלחמה נמושה על פני היריעה, וכל חווי בה המה ראו כן תמהו, יען תוצאותיה נעלמו וערפל חתולתן, ויש אשר רצו לגנוז את הספר, מפני שדבריו נוטים לצד מינות (קבלת רעה), כי מי הקשה אל החכמה וישלם, לולא מצאו לה שלומים ביראת ה' המרחפת על פניו.

אפס מי כהחכם ויבן לרעו, כחתו יתרון לחכמה מן הסבלות כיתרון האור מן החשך (ס"ג ז' י"ג), וע"כ כל תצי הסבלות יעברו מנה והלאה, כי לא תמצא מקום עמדתה כי רם, היא לא כעקב לסוס וכקרנים לשור, לסכן למשכיל אך לשמרהו מפגע או להועילו בהנאות החמורות, כי אם אמנם עמה עצה ותושיה, אך ימים בימינה ובשמאלה עשר וכבוד, אך לא זאת לבד היא כל עצמה. „רוח האדם העולה היא למעלה” היא שעשויעה את בני אדם, דורות עולמים משחק לה ובאלפי שנותיהם התקלם — והחכמה בעצם הגמה אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה! חכמינו ז"ל אמרו: אוהו חכם הלומד מכל אדם (אבות פ"ה), להורות כי נפש שוקקה לדעת תמיה וכל ימי צבאה לא תמלא, וכמטמונים תחפש בחבון כל אנוש, אם רם ואם שפל, בקרב חכמים תלין. ואם תחתיה תעמיד ותבט מאחריה על שכבר למדה וידעה, תהי לאחור ולא לפנים, וכמ"ש האות איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כ"ו י"ג), וכמו ששלחו מתם „איוהו בן עוה"ב? ענותן ושפל ברך וכו' גרים באורייתא תדיר ולא מחויק מיבותא לנפשיה” (סנהדרין פ"ח ז'), וע"כ כרוכה היא החכמה בעקב הענוה, כמשחז"ל „מה שעשתה החכמה עמרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה” (ירו' שנת פ"ה), כי תנאי גדול הוא מתנאי החכמה, לשמור מוונות פתחיה ולשנות באהבתה תמיד, ובעבורה ישבח גם על נפשו, והם מהזכיר לרדוף אחרי תענוגי בשרים, וכמ"ש „מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וגו' אשר לא נשא לשוא נפשו” (תהלים כ"ד), כ"א לכל בה חיי רוחו, ואליה ישא נפשו, וכל תפנוקים ומעדנים כאין וכאפס יחשבו לו נגדה, וכמ"ש „כמי אתה מוצא חמאה של תורה במו שמקיא חלב שינק משדי אמו” (נרכות ס"ג ז'), כי עמו ינק גם אהבת עצמו במדה גדושה, אשר היא כמחיצה של ברזל בינו ובין החכמה, ובגלל זה רוב רבו הפילוסופים הקדמונים ריב עולם עם הגוף, ושומה היתה בניהם „חרבן הנפש בתקון הגוף וחרבן הגוף בתקון הנפש” (מאמר השל לראב"ן), והמורה בנ"א שלושי אסר „כל אשר יחלשו כחות הגוף ותכבה אש התאוה יחזק השכל ודרכה אורו ותוך השגתו כו', עד כשיבוא האיש השלם בימים יקרב למות, תוסף התשגתו והיא תוספת עצומה”. וחז"ל שמו פדות בין יקני ע"ה ובין יקני

ת"ח (קניס ספ"ג), אלה כל זמן שמוקינין דעתם מתישבת והם — דעתם ממורפת, אשר לפי פירוש אבי מורי ו"ל אומר:

בוקני ת"ח: אם הגויה תכת שאיה אבל זקני ע"ה: לחכמה נתנו ספר כריתות

מתגרת העת הרמיה ולחבל התמכרו לצמיתות

חכמה עליה רוטמה לחמורות בשר נפשם נכספת

ורבים המה בני שוממה; בכלחם כי אינן דעתם ממורפת.

יותר מזה נמצא לכן עזאי אומר: כל שנמרפה דעתו מפני חכמתו סמן יפה לו וכל שנמרפה חכמתו מפני דעתו סמן רע לו (תוספתא זרכות פ"א), שהוא כמצדיק את רעהו בן זומא, אשר התפרסם לנפגע מעיוניו העמוקים (תניגה י"ד ז'), על בלי הרגישו בגשת ר' יהושע אליו עם תלמידיו (כ"ר פ"ב), והדעת פה תוכן ע"פ באור המורה בשני לראשון, שהיא נמשכת על הדברים ההסכמיים, משא"כ החכמה ששופטת בין האמת והשקר, וע"כ שבח לשוכח המפלים בעת העיון ונגה למעיין המשיב לב לנמוסי הכבוד וכדומה.

האמנם החכמה בכללות מושגה, היא ההכרה האמתית בדברים לפי מה שהם, וע"כ אין ביד בן המיתה להקיפה כולה, כי מי יאמר: ידעתי כל ולגוי זכותי? ואך אלהים לברו היוצר כל ידעם על אמתתם; אפס מאשר כבח בן אדם להשיג ממנה הוא, בהוסיפו תמיד לרדוף לדעת ובזכות נפשו לבל תשעינה עיניו ע"י מפריעי הראות הנכונה. אהבת עצמו ומשפמים קדומים בלתי טבוררים די צרכם יסכו בעב הענן בעד אור החכמה. לא הגויה מסתרת את אור הנפש, כ"א רדיפת צרכיה וביחוד אהבת מותרותיה. מבדילים בינה ובין החכמה; אולם יותר מהמה נאוי הדעת, כי אם אין ידועה, גם אם ירבה לדכא גוי, חכמה מנן, וכמ"ש למה זה מחור ביד כסיל בני.

פרק ב

יתרון האדם בחכמה. תקותו ונמולו על ככה.

„מותר האדם מן הבהמה אין" מאמר ידוע הוא לקדמונינו (תד"א פ' כ"א, סדור תפלה). אמנם כן הוא בהכונת גופו וחושיו. כל חושי האדם לא יתעוררו רק ע"י פגישת גשם בגשם, אין הברל בין גשם עב ובין גשם דק, האויר או האיתור הוא חמר כחמר העפר, רק שהוא דק ממנו (*). והם המובילים עקבות

(* המשק והטעם מודעים כי רק ע"י מגע יחוסו, ראש הלשון הוא המרגיש במשקו יותר, וככהו להרגיש שני עוקלים סמוכים זל"ז במרחק 0,09 מילימיתר, ואם נשים דקות הרגשו = 1, יהיה הרגש בשר האלבע 0,8 ממנו, בשר הארת = 0,7, השפה 0,3,

המוחש אל החוש באדם ובבהמה, גם הדבֵר אינו מיוחד לאדם, והחיות עתים חשות ועתים ממללות, גם לעופות נמצאים כלי מבטא ולמדים לדבר; גם ברעת ובבינה לא האדם לבדו חונן, ושור הפקח שבתלמוד וכלבי הצידים ופיל התרבות וסוס הלמוד בוטן הזה יוכיחו, כי גם להם חלק בבינה.

אמצע הלשון 0,25, האגודל 0,15 ממנו, ולפי זה היה רב ששת מחמיר דבדק חלישנא (חולין י"ז ב'). — הריה מרגיש ע"י חלקים דקים מאד הנודפים מן הבשם ומגיעים עד רשת העורקים הרזופה תוך האף, החלקים ההם נשאים על כנפי רוח, וכאשר יסופו לנדוף יהם ריחם, ובפסחים (כ"ו א') חשבו את הריח לדבר שיש בו ממש, ומ"ש רבא (ע"ז ס"ה ב') ריחא לאו מילתא היא, בארו שם התום' דאינו כאכילה, ומ"ש בזבחות (מ"ג ב') ריח הנשמה הנית ממונו ולא הגוף, ר"ל שאין פעולתו נראית כרגע על הגוף כמו שנראית על הנפש, כי המתעלף יזורר בהריחו ריח חזק ויתעורר, ועין הרשת הרזופה באף מתפשטת עד המוח, ובגרויו מעורר את הדם לבא אל המוח, תחת שבהתעלפו ברה ממנו (וע"כ טוב להכביה רגלי המתעלף למעלה, למען ירד הדם אל הראש ויקיץ), משא"כ ע"י מאכל שהוא מהליש יותר בראשונה את העורקים, לפי שהם ערודים לפעול על כלי העכול, ולא יפעלו על עזבי החושים. גם בזה נראה פעולת הריח על המוח, כי יש ריחות המעוררים ליורים ידועים במוח, ובהריחו עוד ריח זה גם אחרי ימים רבים יזכור טוב על הציור הוא. גם יעורר הריח חלומות ידועים באדם ישן. אפשר כי לא נחקר עדנה אם הריח פועל על העורקים פעולה מיכנית או פעולה כימית. — הראות נודעת גם היא שפעולתה ע"י מנגע, והוא ברעידת האיתור מן המוחש עד הרשת הרזופה בגלגל העין וקסורה עם עורק הראות היוצא מן המוח. — השמע גם הוא בא ע"י רעש החוץ המתוח באזן ומחובר אל העורק היוצא מן המוח, אשר אמנם הוא נרעש מרעידת האויר ע"י גוף המגלגל. — כל אלה האמצעים המובילים רשמי המוחש אל החוש חמרים הם, ושגיאה גדולה שנו הראשונים בחשבם האויר והאש (לפי טעות הפילוסופים הקדמונים שהאש הוא ברירה בפ"ע, מה שבאמת איננה כ"א פעולה כימית מקשור שני יסודות שכבר ישנם בעולם, והם יסוד הפחם עם יסוד ההמץ) לרוחניים, וע"כ ארגו מהם לבושי רקמה ליצורים רוחניים כמלאכים ושדים. הן האויר ישקל בליערא, ויש מיני אויר אשר אם ירכבו יחד יתהפכו לגזלים. גם האיתור אשר כל גשם לא יעמוד בפניו, כי חודר הוא אל בינות לפרודיהם (אטומיון), ואין בכחנו לסקלו או ללהטו, איננו כ"א גשם, א' מפני שגם הוא מתעבה סביב כל פרודה, מפאת משיכתה אותו; ב' כי הוא עוזר בעד תעופת הקאמיטיון במסלוליהם, כנודע בח' התכונה, כמשפט גשם המנגד לגשם אחר במרוצתו; ג' שהוא מתנועע ורועד ע"י מרוגת עזמי החמרים, בהתלכדם יחד להרכבה כימית, ועי"ז יוליד בנו הרגש האור והחום. ואשר שלב אלה לו, לא ילא מנגד הגשם, ואין הבדל בינו ובין העפר, רק כמה שלקי האיתור רחוקים זמ"ו ופרודות העפר סמוכים זמ"ו, כמבואר בחכמת הטבע. וכבר הראה הח' קורכהאף לדעת (אקאדמישע פארטרעגש 1365 נוימבר 22, הודלבורג), כי הבדל המונק והאויר איננו כ"א לפי השגת חושינו, ולו היה כח בחושי האדם להרגיש בזמן קטן לכלתי תכלית, היה הדומם נדמה לנו גם הוא כאויר.

רבות עמלו החוקרים לקומם הגדר, לבלתי הסג גבול ראשונים, אשר נכלו
 בין הדומם והצומח: זחתי והמדבר, ביום שידובר במ כהיכל החכמה פנימה, ולא
 יכולו. ויד האמת עליהם חוקה להוציא משפט צדק, כי המחלוקה הזאת איננה
 טבעית כ"א שכלית, ר"ל שהאדם יחלק לו הנמצאים למחלקות שונות, להקל
 לו ההשקפה עליהם. וכזאת ידעו גם הראשונים, וע"כ קשרו את המחלקות ההן
 ע"י ממוצעים, כנודע לקוראי ספריהם, והקוף וכה להיות הממוצע בין החי
 והמדבר, מפני תארו. אמנם יהיה אשר יהיה, הנה אין פה הברל עצמי בין
 אדם לבהמה. יש שחשבו להרים את דעת "האני" להברל המבוקש, וגם זה
 הבל, כי הדעת-עצמו (זוכמט בטוואוסט ויון) ישנה גם ככל בעלי החיים הגבוהים,
 וע"כ ידע שור קונהו והכלב מכיר אדוניו, ויש שחשבו ליתר את האדם במשפט
 הגיוני הטבעי, והוא שבכחו להשיג את הסבה הפועלת ע"י הפעולה הנגלית אליו,
 וע"כ נראהו ממציא את הסבה, אם יש לאל ידו, למען הוציא את התולדה הנרצה
 ממנו, וזה משפט הגיוני לשוב מן המאוחר אל הקודם, תחת השמבע הולך בלי
 דעת מן הקודם אל המאוחר. אולם גם הכלב המתרפק על אדוניו להפיק מאתו
 רצון בעל הגיון הוא כזה. כללו של דבר, אין הברל בכל אלה בין האדם ובין
 הבהמה, כ"א ברב ובמעט. — האמנם יש אשר חשבו שהציור כנפש מציאות
 אלוה, היא סגולה מיוחדת לאדם, וכה תתעצם צורת נפשו המשכלת. אפס גם זה
 משפט שוא, כי ציור אלוהות או בכלל "אמונת האל" שבלב כל האדם, במאמיני
 האחרות כבמאמיני הרבוי, בלב דורש אלהים ככלב הגנב אפומא דמתחרתא, איננה
 כ"א אפיסת ההשגה והיכולת בפרט או בכלל. הן ראשית דעת האלהים בארץ באה
 ע"י פעולות הטבע האדירות, והיה הים והעבים, השמש והירח פועלי הפעולות
 הנוראות אשר הרעו לו או הטיבו אתו, מכלתי יכולת להמלש מהם או לחיות בלעדם,
 לאלהים. והיו הגבורים מבנ"א, שהיו גם מושלי הארץ ועריציה, בני אלהים, כי
 האדיר הוא אלוה גם עד היום, ואם בפיו העם ובשפתיו לא יכבדוהו, אבל לבו
 לא רחק מנהו; ומוזה התהפך המשפט לההמון, לאמר שהאלוה הוא אדיר, תקוף
 ובעל היכולת, כאשר נראה תמיד, משפטים מתהפכים כאלה. ואח"כ שכבר
 התפתח שכל האדם להניח סבה רוחנית (והוא מה שאנו קוראים אותו "בח") לאיזה
 מחזה אדיר, כמו הרעם והברק והקשת, ללקוי המאורות, לאור החיות (ע' ספרנו
 "שמש" ט"ג), לרעד הארץ, לסער גדול, למטר סוחף, למות פתע וכדומה, היתה-לו
 הסבה שהוא מבקש ובלתי נודעת לו, להעדר ידיעתו בחכמת הטבע, לאלוה
 רוחני, וע"כ מספר סבותיו המבוקשות לו היו אלהיו; וכאשר רבו פליאותיו ורחבו
 ידיעותיו במחוזות הטבע, ויחווה במ קשור והמשך קצתם אל קצתם, או החל לו גם
 הקשר והחבור בין אליליו, ויבואו בני האלהים ויקחו להם נשים ויולידו בנים,
 כמבואר בספרי הגדות העמים הקדמונים. עד שבא אברהם איניו או נח ושם
 בנו לפניו, ויונחו את תורת האלילים הרבים, ויכירו כי אך אל אחד הוא בשמים
 ובארץ, אשר לו העזו על כל המעשים. טעתה האין הרגש הלב בזה כ"א סכום
 חסכות הבלתי נודעות לו, ורגש זה הלא נראה גם כבעה"ח המתלמדים מן
 האדם וחפצים בו וכרוכים אחריו בעבורו, המורה כי יכירו את המוב אשר המיב

האדם עמם בלמדו אותם ומלא חסרונם אשר הרגישו בהערר ודיעתם.

אין את נפשנו בזה לבא עד חקר מציאות נפש האדם, אשר כבר עשינו בספרנו „אכן יש ה' (פ"ט)", יען למבוקשנו פה אחת היא לנו, אם יאמין בנפש מובדלת מן החמר ואם לא, גם לא בהבדל המדרגות בין הנפשות או בין חמרי הגוף; ובעת שאנו דורשין ביתרון האדם מן הבהמה בחיי העוה"ו פה בארץ מתחת, אחת היא לנו, אם בא לו היתרון מתולדתו, או כי התעלה אליו ע"י מעשיו הטובים אחרי כן, ורק התהלה תבדילם. כי אם נוצר האדם ויתרונו עמו, יגונה אם לא יקמנו בידו, ואם ערום יצא בניחו מרחם מבלי כל יתרון, ישובח אם יצלח לו להשיגו, ויגונה אם לא יחרץ ויתרשל מהגיע עד המעלה ההיא הצפונה לבני האדם.

כי יתר האדם מן הבהמה הלא נוכח מזה כל בן אדם אף הפחות שבעם, במתגולל בצנור השופכין, אשר חכמתו עמדה לו להשיג מאויו ולשתות לשכרה, כשר היושב ראשונה במלכות, אשר על פיו ישק אדם רב. אולם כל שהיתרון יותר געלה הלא ישתדל כל אדם להשיגו, אם אפשר לו על ככה. החכמה שזכרונה כפרק הקודם הלא היא הנעלה והנשגבה מכל רכוש האדם, כי תאלף שכל ומוסר בינה ונבונה, דרושים לכל חפצי האדם" (חכמת שלמה ח' ו'), בה „מלכים ימלוכו ורווגים יחוקקו צדק" (משלי ח' ט"ו), ולה לב האדם יכסוף, כי מוצאותו מצאו חיים, חיי האדם. — ימים רבים היו לאנוש ללא חכמה ודעת, דורות הקיפו ותקופות חלפו, בהיותו גמול על שדי הטבע אומנו, וירב ויגדל ויהי לאיש ויצלח לררות ביתר אחיו בני אמו, וידע כי אדם הוא ובשמו התהלל; או ראה כי יד ההשתלמות היתה עליו לטובה, להביא חכמה בלבו, ויאמר להחזיק בה ולא להרפותה לנצח. מני או נכסוף נכספו נדיבי העם ואדיריו אל שלמות האדם וילמדו דעת את העם, וכראותם שאמוניהם הצליחו וגם עשו פרי, שפפו בצדק, כי בוא יבוא היום אשר יעלה האדם למדרגה רמה ונשאה, וגבה מאד, והיא היא תקות „ימות המשיח", הנמצאת בכל הדתות הנאורות, ואשר חזו קדושי עליון לאחרית הימים. לפי מצב השלמים האלה בדרום חזו בתקותם את השלמות הצפונה בחיק העתיד לבנ"א. ישעיה אשר ראה ארצו שטמה ועריה שרופות אש, מתגרת אפרים אחיו, כמהפכת זרים, חזה כי מציון תצא תורה ולא ישא גוי אל גוי חרב; מיכה אשר חזה גם על שומרון, שחרדה מפני תנופת יד מלכי אשור, הוסיף לחזות בהלו נר אלוה על ראשו, כי שארית יעקב יהיה בקרב עמים רבים כארזה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן, אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (ה' ז'); דורשי אלהים היושבים לפני ה' קוו ליום הגדול הזה, רק למען יהא לבם פנויים לתורה וחכמתה (רמב"ם הלכות מלכים ט"ב ה"ד); וכלם יחד חזו בזה מהלך ההשתלמות בבנ"א, ההולכת לאמה לרגל המלאכה אשר לפניו, ולכן אמרו (ירושלמי ברכות פ"א) „גאולתן של ישראל קימעה קימעה ומתגדלת והולכת, שנא' כשחר נכון מוצאו וכו'", וידוע כי לפי דברי גביאינו החווים ע"ה, תלויה הצלחת כל מין האדם בגאולת ישראל, כמ"ש „קומי אורי וגו' והלכו גוים לאורך" (ישעיה ס), וגם אם ראו דור שכלו חייב, לא נואש

מתקוה (מסדרין ל"ח), ולא עוד אלא שקרבה עוד תקותם וחשבו זאת לעקבות משיחא וסוף סוטה), ובצדק כל משפטם, ע"פ הכלל המונח לפי טבע האדם, שאין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה (ניטין מ"ג א'), וע"כ קרוב הוא דור כזה, שילבש איש בו רוח ה' וישנה פניו למובה, וע"ר מ"ש "ויציצו כל פועלי און, להשמדם עדי עד" (תהלים ל"ב), כי אם תעפיל הרשעה עלות למרום קצה ולשמים יעלה שיאה, כגללה לנצח תאבד. לולא עלתה חמת קנאת הדת ד"מ עד מרום פסגתה, עד לאינקוויזיציא, לא נפלה ונשברה, ולא הרו בני בלי שם והגו מלב "ברכת השם" תחתיה, וכדומה רבות בדברי הימים. ומה נפלא מליצתם בכתוב "כי הנה היום בא בווער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא" (מלאכי ג' י"ט), אמרו (אגדת נראית פ"ב) "אמר הקב"ה איני צריך לאחר מכם (מז' מדורי גיהנם) אלא היום אני מרתוח ופורע מן הרשעים (כי דברי הימים ישפטו בדור יבא את מעשי הרשעים שכבר אבדו, וכמ"ש ורבים מישני ארמת עפר יקיצו לעמוד לפני כסא המשפט של הדעת המהורה, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם), בלעם כו' עשאו רחוק שנאמר אראנו ולא עתה כו' משה כו' כי קרוב יום אידם", כי עין הראשון מגבלה, ושלמות קצובה חוזה לנו, אשר לא יגיע אליה מהרה, אבל עין האחרון אינה מצומצמת, כמו שהשלמות אין לה גבול, וע"כ בכל צעד ממנה הלא נעלה מעלה, ומאז השתלם מין האנושי עד המדרגה הנעלה ההיא, להקרא בשם אדם, לא חרל מעלות בשלבי שלם השלמות, ולא הרפה מדרוך אחריה, ואף אם רבים נוקשו במרוצתם ונפלו אחור ונשברו, או גם כי דורות בחשך נדמו ואין נגוהות למו, אין בכך כלום, כי אך לבעבור תוך השלמות ותוסוף מהרה השיבה אחור ימינה כמעט.

על פי הרברים האלה יתבונן המשכיל עד מה גדלה חמאת הממרים את פי החכמה, ויפגרו מלכת אתה לעלות ולהעלות את רעיהם אתם, איש איש כפי כחו; הלא הם המה אשר התוו חז"ל תו "עם הארץ" על מצחם, להיות שמם לדראון עולם, כי פלטה אותו חברת האדם מן גו; ולעמת זה כל דורשי חכמה, שוחריה ותומכיה, אף כי להנחיל אוהביה יש גם למלא אוצרותיהם, בכל זאת, לאשר יקרה היא חכמה מפנינים והיא חותם תכנית צורת האדם, אין ראוי לבקש שכר זולתה בגללה, יהיו חיי עוה"ז או חיי עוה"ב, כאשר יבוש איש לדרוש שלומים בעד אכלו לשובע נפשו, ומה גם להשפיל כבודה לפני צרתה, לשם כבוד או לשם פרנסה לבד, והלא עשר וכבוד בשמאלה. ורק אם רוחו ערנה גסה בו וידע בנפשו, כי אם לא הצא לו תועלת ממנה לא יפנה בה, טובה לו עצת חז"ל, לעולם ולמד אדם שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ' ב'). והחכמים השלמים לעגו ללומדי תורה בשביל שכר בעוה"ב, עי' פי' המשנה להרמב"ם בפ' חלק, ואחריו החזיק בנו הצדיק מ' אברהם בספרו מלחמות ה' ואומר שם "ולמד לילו ויומו בכל מאדו ונפשו, לקבל שכרו מהם, למלא כרשו מבשר הליותו והגלוסקאות, ומחו המזוהם מאותו היין המשומר וללבוש מאותן כלי מילת, ובוראי לא אמרו חז"ל אותן המדרשות וכיוצא בהן, אלא למשוך לבו ולב

כיוצא בו, כמו שאנחנו מושכין את לב הקטנים, וכן כ' רש"י (שנת ל' ז') „לפי שהיו באים לשמוע הדרשה נשים וע"ה, היו צריכים הדרשנים למשוך את לבם, וכ"כ הרשב"ץ בס' מלחמת מצות „דרך האגדה להמשיך לב הבריות וקמני התלמידים, כאשר היו יגיעים בו, ואין אנו חייבים להאימנם, אבל איש חכם לב ישתדל להשיבם אל המושכל, וכ"כ הרמב"ן בוכחו „הגדה זו (נמדרש איכה, שמשית נולד קודם המרכן) או שאינה אמת או שיש בה מסתרי החכמים. וזה ע"ד שאמרו במדרש קהלת „עשיתי לי ברכות מים אלו האגדות, להשקות מהם יער צומח עצים אלו התינוקות. וכדברי הר"א כתוב בוח"א (קל"ו א') „א"ר יהושע האי הימנותא דאמור רבנן לרובא דעלמא (פ'י' ההמון), דומינין אינן בהאי סעודתא דלויתן וההוא תורא (ישור הבר) ולמשתי חמר טב (וין המשומר בענביו) כו', כל מיני פתוי פתה הקב"ה, דאמר לון ואכלתם לחמכם לשובע כו', כה"ג חמו רבנן רגלותא אתמשך, אסתמכו על הני קראי ואמרו כו', ועל דא דובא דעלמא סבלו גלותא בגין ההיא סעודתא. הרי שאפילו שכר העוה"ו המפורש בתורה אינו אלא פתוי. ובאמת אין ראוי לשלם בדעת ליחל שכר כלל עבור עשותו הצדק והישר, ובמאמר „אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס" (אבות פ"ג), ואלמלא דרשיה אחר להאי קרא כר' יהושע לא חטא. והפלא על הנבאי שכתב בספר עבודת הקודש חלק העבודה (פכ"ט) „כל אשר בשם ישראל יכונה חובה להאמין, כי יש ג"ע וגי'הנם, וכל דברי חז"ל באלו הענינים אמונה אומן, אין בהם נפתל ועקש או משל וחידה חלילה, וכ"כ הרב בעל עשרה מאמרות מאמר חקור דין פ"ג, כי הגלוסקאות וכלי מילת הכל כפשוטו, ושם (פ"ג) כתב „חלילה לאל מן הנוזמות, וערים גדולות ובצורות בשמים, ושלשה ספרים נפתחים בר"ה, הכל כפשוטו, וזה לעמת מ"ש בוותר (שם) „א"ר יוחנן לית לן לסתור מהימנותא דכולא אלא לקיימא ליה. ופי' שם סעודת הלויתן לתענוג רוחני, עם שלא היתה זאת כונת המגיד הראשון. וצריך לומר שהגבאי ובעל ע"מ כתבו כזאת ג"כ רק בשביל ההמון, אחר שנתפרסמו דברי הר"א והוזהר; ואולם אנחנו לא נחוש לזה לפי הדור הזה, כי בני דור זה ימצאו חפץ בדת המעטה באמונותיה, ונפשם הנחל בשמרות שומן פריעונם ירחק חק, וע"כ טוב לנו להסיר המסכה הנסוכה על פני דתנו המהורה והנקה, ולמען אמתתה לא נחשה ולא נפגע אדם.

פרק ג

החכמה יסוד היראה את ה'.

ראשית כל חכמה מחקר וראשית מחקר פליאה, אמר החכם. כבר זכרנו כי הפליאה במראות הטבע הנשגבים הולידה כראשיתה פליאה שניה בדמותה בצלמה, והיא — אל עושה פלא, ורק אחרי המון שגיאות ומשוגגות אין מספר ומחקרים אין חקר נודע לכן אדם, כי יש מושל בעולם אחר — ה' שמו! ותהי אמונת ה'

לו הקבועה בדת נאורה ראשית פרי חכמתו, אולם האמונה לכדה באין מעשה הצדק והיושר גלוה עטה לא תספיק למניח הדת להצלחת עמו בארץ, כי לא לעשותם פלוסופים תחי מנמתו, ולא על הפלוסופיא יחיה האדם, כ"א על המעשה, ובהכרח לתת לעם חקים ומשפטים יחיה בהם, אשר יגבילו חפץ האיש בעבוד וכות רעהו, למען יחיו חיי החכרה, ויהיה איש עוֹר את רעהו, להניח ברכה אל ביתם ולהתקומם נגד משנאיהם, להרחיב גבולם ולהרכות תבואותיהם. האיש ההמוני לא יביט מחוג בינתו הקטן וחוצה, ולא יאבה לותר על חפצו מקרוב בעבור תועלת רחוקה גם אם היא גדולה, אם לא נביא מורא ופחד בלבבו ממי שתקיף ממנו, וע"כ היו קולות וברקים בעת מתן תורה, לבעבור תהיה יראת ה' על פניהם לבלתי יחפאו. לדור הבא אחריו הוצרך הרועה הנאמן לשנות את הדברים ולספר באזניהם את כל מעשה ה' הגדול, ולהגיד להם כי ה' שואל מעמם ליראה אותו, גם להפחידם בקללות נמרצות אם לא ישמעו לכל דברי התורה. אפס תקופות ימים ושנים עברו, ויקם דור חדש חזקי פנים, אשר לא ראו את מפלאות תמים דעים, גם יראת העונש לא הפחידתם, ויאמרו ימהר יחישה מעשהו ונראה, וישענו על זרועם כי עז ועל ידם כי קשתה, וימלאו בעשק ידם למען בצוע בצע; אז קמה החכמה לעורת הדת, כי חשפה את זרוע קדשה ותגל לעיניהם את ספר הטבע, בו יראו יביטו אף יתבוננו כי יד ה' עשתה זאת, וילמדו ליראה אותו כל הימים, וכן נמצא הנביא מוכיח את בני דורו לאמר: ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן נשם ב' האותו לא תיראון אשר שמתי חול גבול לים (וינמי ה'), והז' המליצו כזה באמרים (שנת ל"ח) "אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים", ורצונם כזה לפי המגדל עוז (יסו"ט פ"כ ה"ח), שהעולם כלו עם חקות מנהגיו הוא אוצר מלא יראת ה', בי המתבונן בו זפק עיניו מן המעשה אל עושהו, ומהדר בנן העולם וכיר יקר הפארת כוננו.

בשאתו עיניו השמימה, אל שפירר התכלת הנמוי על ראשנו ואל כוכבי אור הזורעים על מפרשיו בלילות, אל משמר מערכותם אשר נצח ישמורו, אל אורם הנוצץ וקיוו המפוזים מידם סביבותמו, אל הירח יקר הולך, אל האור כי יהל בשחר ואל רשפי נשף ואל אילת השחר, אל השמש המתנשא מתחת אופק שמינו, להעיר עפעפי נרדמים, להפיץ חיים ואורה מסביב לה, הלא יאזין סוד שיח שרפי קדש, כמו יספרו כבוד אל ומעשה ידיו יגידו. — אמנם לא כראות אנוש בער יראה גבר מצא חכמה במשמר הנפלא הזה, הוא יביט אל השמים וילפת, יתבונן אליו וחרדת קדש תלבשנו. — הוא ידע נאמנה, כי אין השחקים חזקים כראי מוצק העומים כל הבריאה, רק מרחביה אין קצה ואין תכלה, מקום אין מדה ואין שעור לו, המשתרע לכל עבר מסביביו; צבע התכלת הנראה לנו, הוא אך גוון האויר הנראה מרחוק, כוכבי האור המפיקים נגה והוד הם — שמשות, ומיוו כבודם יאצילו קרני הוד על עולמות אין מספר המכתירים אותמו ועופפים סביבותמו. — כוכבי אור אלה אינם שחק שמים, כ"א

ראשי אבות למשפחות עולמות אין חקר, אשר על פיהם יסעו; אחד האבות האלה קרוב אלינו ומנואלינו הוא, אב למשפחתנו וראש לעפרות תבל ארצנו, הלא הוא — השמש! כמלך בגדוד ישכון במעגל בנוי, אשר מחלציו יצאו (פ' ספרנו, ח'ן וט ס"ו פ"ב), הם כוכבי הלכת, אשר נכחו יריצים המעגלה לעוף על כנפי בלימה בתקופות ימים ושנים מסכיבו, הלא המה מיודעינו מאז, גם חדשים אשר לא שערום אבותינו נגלו לעיני חווי ערבות; השמש, גדלו ככ"ג רבוא פעם כגדל הארץ וכמות חמרו שנ"ה אלף פעם בחמר תבל ארצנו, מפיץ אור וחום אל כל המשפחה, הלא המה: הקרוב אליו — כוכב (אנטיקו), ננה, הארץ, הקיפה 5,400 פרסה, מאדים, המון כוכבים קמנים אשר לא נגלו עד ליל ה' טבת שנת תק"ם לקטנם, ומאז ועד כה (ראשית שנת 1889) נגלו מהם עד רס"ד במספר, והם המכונים „שחקים“ (סטקמדין), ולכלם בשמות יקראו, הגדול בהם הוא צ'רס, וחוט קנ"ט פרסה יסוב אותו, והקמן בהם (הנודע לנו עד הנה) אָכָא, הקיפו 12 פרסה: אחרי הגדוד הזה, יקיף צדק, וחוט 60,850 פרסה יסוב אותו, והוא הגדול מכלם, אחריו — שבתאי, אורנוס, נפטון. מרחק (הבינוני) כוכב מן השמש הוא תשע"ה רבוא פרסאות, מרחק ארצנו מן השמש — אלפים וכ"ה רבוא פרסאות, מרחק נפטון תר"ב אלף אלפים וכ"ה רבוא פרסאות, משך זמן תקופת כוכב סביב השמש הוא פ"ח יום, ארצנו — שס"ה ורביעי יום, נפטון — קס"ד שנה ורפ"ו יום. גם ירחים המלוים אותם בתקופתם נמצאים למו מארצנו והלאה, לארצנו ירח אחד, למאדים שנים, לצדק ארבעה, לשבתאי שמונה, לאורנוס ארבעה ולנפטון אחד; ומלבד יתר האספקף בהמן רב מאד, רבוא רבואות זיקים ואלפי רבבה כוכבי שבט (קוויטטיו), הנגלים לפעמים אלינו, ולדגל צבא השמש יסעו, ומלבד כדורי האש הנראים לפעמים במרום ואבני שמים (אסטרויטס) הנפלות על הארץ כשתתקרבנה אליה במרוצתן, אשר בלא ספק תשומטנה גם המה במרחבי רקיע וסביב השמש תתהלכנה; התוכן קאפאָקצי ראה בשנת 1845 למספרם גדוד כדורים קמנים, אשר עבר על פני השמש, ובמשך 10 מינוט ספר ק"ב מהם, ומהם אשר גבנונים ובעות להם, ושלשה ימים רצופים נראה המחזה הזה. אני המחבר ראיתי ברינא בשנת תרל"א כ"ז אלול, חצי שעה 2 אחר חצות היום, כדור אחד מאלה עובר על פני השמש באורח מקביל אל המשווה שלו, ברוחב 36 מעלות לדרום, אשר מהר במרוצתו בכדי 3 מינוטין מקשת לסיקונדא, שמונת הכוכבים הגדולים ועשרים ירחיהם נודעים, שסובבים על קיטרם, ובוהו תהי להם חליפות היום והלילה, אולם קומריהם כלם נמוים מארח מסלוליהם בתקופתם סביב השמש, ובוהו תהי למו חליפות עתותי השנה: קור וחום קיץ וחורף, כמבואר כ"ז בספרי התכונה.

ואולם כל המשפחה הגדולה הזאת, אם תתרחק מאתנו, עד מקום המזלות, באחד הכוכבים הקמנים בהם תראה לנו! — מספר כוכבי המזלות אשר ברקיע השמים, עד אור התשיעי ומחצה (התוכנים יחלקו את הכוכבים לפי חזק אורם, והחזק באורו יהיה מגדל הראשון או בעל אור ראשון, החלש ממנו —

שני, וכן שלישי ורביעי וכו' עד עשרים במספר המדרגות; חוק האור ימד במדה נכונה, ובכח עין מטיבה לראות אך לראות עד הגדול הששי, והחלשים אך בעזרת קנה המצפה יראו), הוא בערך שלש וששים רבוא. אולם רבים מהם מאד הם הרחוקים יותר מאתנו וע"כ אורם חלוש מאד, עד שתלא כל עין למנותם, והתוכנים הגדולים הירשל ושטרובי אמדו מספרם יחד בערך עשרים אלפי אלפים! — לו היתה ארצנו מחוץ למערכה הגדולה הזאת ועין אדם צופיה עליה אוי ראינוה כחלק אחד מתבנית נהר די נור, החוגר לעינינו בלילות הבהירים את הרקיע ונגיד ונפיק להפרד לשתי זרועות, והוא איננו כ"א כוכבי אור במספר אין חקר, אשר נקבצו ונרחקו לעינינו, ומפאת מרחקם העצום מאתנו יראו לעינינו רק כים אור לבן או כאשר פי התוכנים כיום יקבנו „נתיב החלב“ (Milky Way). — אם יתרחק נהר דינור מאתנו עוד במרחק ידוע, יראה לעינינו רק כדמות כתם ערפל לבן. אולם כתמי ערפל כאלה רבים המה במרומי השמים!

אם נבקש למצוא את המרחב למעון ערבות זה, לא נמצא אתנו פה בארץ הקטנה מדה למוד בה את מרחקו העצומים, וע"כ בחרו החכמים במדת מרחק ארצנו מן השמש, שהוא כמו עשרים וחצי מיליאן פרסאות, ויקראוהו בשם „מרחק-ארץ“ אחד. הכוכב היותר קרוב אלינו הוא הכוכב „אלפא אשר בתמונה „הפרש“ (α בסיטיוני), והוא רחוק מאתנו רק רכ"ו אלפי מרחקי-ארץ! אולם ליותר רחוקים ממנו קטנה המדה הזאת מאד, וע"כ מצאו עוד מדה גדולה ממנה הנכונה למוד בה מרחקים עצומים, והיא — „שנת-האור“ (Lichtjahr). כי הנה מודעת זאת בחכמת הטבע שהאור רץ מרחק מ"ב אלף פרסה בזמן סיקונדא אחת; בחשבון קל נמצא, כי בשנה אחת בת שש"ה יום ירוץ האור מרחק 1,324,512,000,000 פרסה! — כוכב ציר השמים (עיש) רחוק מאתנו מ"מ שנות-האור וז' ימים; המקום מנחר הדינור הקרוב אלינו רחוק מאתנו 2,934 שנות-האור, והרחוק בו מאתנו — 3,836 שנות-האור; אולם כתמי הערפל שבתמונת הכסיל (סיטו) רחוקים מאתנו עד 12,200 שנות אור! — תשתומם נפש המשכיל מהקף כל גאון הממלכה העצומה הזאת ומהביט אל תוכה, וברגשי קדש יקרא: כי אראה שמיך וגו' מה אנוש וגו'!

אמנם למה נשא דענו למרחוק, למק שמים למרחבי אין קץ, לחוות גדולות אין חקר, אם גם אתנו בארץ משה נראה בקטנות נפלאות עד אין מספר. הן קצרי עין אנחנו מראות דבר קטן מאד, כמ"ש בזהר (ח"ב ל"ה פ"א) „וי לון לב"ג כולחון אמימין עינין דלא ידעין כמה מליא עלמא מכריין משונין דלא אתחויין“, אבל אם נזדיין בכלי הבטה טובים, אשר מהם המגדירים את המחש עד 56 מיליאן, יגלה לעינינו עולם חדש, גם נהוה יצורים הנאחזים בגופנו, ומתקבצים לאלפי רבבה בכל גומץ קטן בתוכנו, בחמר הלבן אשר בין שנינו עצום מספרם, כגשמת אפנו נשאפם לרביאות; יש מהם אשר יתקבצו עד 1 $\frac{3}{4}$ ביליאן במדת אצבע מעוקב, ולהם עוד כלי המזון והתנועה, ולכל כלי

פרקים רבים, והפרק מחובר מהלקים! — מהם אשר דרכי הולדתם נפלאים מאד, כמבואר כל אלה בספרי הטבע, וכאשר יִנְכַח כל איש החפץ להתבונן בפלאות היצירה. אני המחבר דקדתי במחמ דק באצבעי הקטנה, ויצא אנל דם קטן, מעט מן הדם הזה מרחתי על זכוכית לבנה ישרה והדקתי אליה זכופית שניה כמוה על הדם, למען הרחיבהו יותר, ובאמת התפשט הדם כ"כ, עד שנאבד המרוח כלו לעיני, ורק כמו מל קל נשקף לי דרך הזכוכיות לאור היום; או הנחתיו תחת כלי ההשקפה, וארא ותנה יאור מים עמוק ורחב ידיים לפני, בו תשומטנה ענות רבות מאד הנה והנה, ותמונתן כוּוּ, מהן אדומות ומהן לבנות, ומפאת שתיתן זרם היאור נתיבות, ככה שמו לערך חצי שעה, עד כי מתו לאחת אחת וינוחו, ובנוחן התלכדו אחת אל אחת, גב אל פנים גב אל פנים, עד כי היו כלנה לשרשרת אחת ארוכה. — ומי יהנה כל פלאי הקטנות אשר נגלו לנו ע"י כלי ההשקפה. סלעי עד וצורי מעונו כוננו מיצורים קטנים כאלה שזכרנו, אשר נמרשו והתלכדו יחד בשכבר הימים! — ר"ע כשהיה מגיע לפ' שרצים אמר, 'יש בראים שחיים במים ויש שחיים ביבשה כו', מה רבו מעשיך ה'!" (מולין קכ"ו א') ותחת אשר נקרא בצפירתנו אל גבחי שחקים: מה גדלו מעשיך ה', הנה בהשקיפנו אל יצורים קטנים אלה נקרא: מה קטנו מעשיך ה'! אל כל אשר נתבונן למראה עינינו משני עברינו לגדול ולקטן יצלול רעיונו במצולת האין-סוף!

הן אלה קצות דרכי התולדה, וכשחק מאזנים מול מעשה האלהים אשר יצר בתבל ומלואה, הנקראים מעל ספרי תולדות השמים והארץ. אולם אם נצעד לרגלי החכמה כי תנחנו דרך, לבא מעל ספתן היכל המדע וביתה, אם נתבונן על הכחות השוררים בעולם, הנגלים והצפונים בחדרי היכל הקדוש הזה, אשר עליהם אשתוללו כל אבירי לב, אם נרד אל חדרי המרכבה הנשגבה היא, נליט פנינו מהביט אל האלהים המתהלך בקדשי עולמו — בסתרי הטבע. — הטבע, שם נגזר מפעל טבע, אשר הונח על השקיעה והצלילה בעומק, ושמשו בו חכמי התלמוד על ההכרה „טביעות עין" (כ"מ י"ט א') כאלו שקעה העין לחרור אל תוכו, ועל ההבנה „טבעא דבבל" (נדפ כ' ז'), כמו יצלול השכל בענין מה לדעת עמקו, כלומר מדרגת ההבנה (קוטלוב) שהגיעו אליה חכמי בבל בהכרת הנמצאים, ועל הבריאה בכללה (ד"ס נססוב) „ד' יסודות הטבע" (נמדנר רנס פ' י"ד וט"ו), ובעלי האסופות אחרים יכנו בו כל כח ומשטר כמוס וחתום, אשר על פיו תתנהגה אויה עלילות בנמצאים. ומאז היתה המלה הזאת לנקובים חכמים בבאור החזיונות הנראים בעולם, כמושג האל לעצלים או כמובן מלת „תוקן" שבתלמוד, הנאמרה על כל ספק אשר לא יואל התלמוד לנסות להתירו. כי אם נשאל כיום לרופאים, לאדריכלים ולרוקחים, אשר חכמת הטבע למו היא יסוד תלמודם, לאמר: מדוע זה תפול האבן ארצה באין משען לה? בסבת כח המושך" השוכן בחמרים למשוך זא"ו, יענונו, ואם נוסף לשאול: מדוע ימשכו זא"ו ומה סבתה? — „כן טבעו" ישיבו; תשובה כזאת איננה מספקת כלל לחוקר באמת, אשר יכסוף להגיע

בחיקה, איכה יגדל הצמח ויעש פרי, ואיכה יזון החי מן הפרי, ואיכה יחפך לרם? — בפתרון השאלות האלה וכאלה יעמלו חכמי דור ודור, והחכמה הולכת לפנייהם והם יצעדו קדימה. לא ננסה בזה להגיד אף אחד מני אלף, כי כל ידי הטבע מלאות עבודה למלאכות אלה, אפס לא בשבילן לבד, כ"א בשביל עוד רבוא רבואות פעולות נפלאות, היוצאות בכל רגע ורגע מיד המכונה הנפלאה ההיא — מיד הטבע. ומה מאד צדקו דברי רב יהודה בר' יחזקאל בשעה שהיה רואה את הגשמים היה אומר: יתברך ויתעלה ויתגדל שמו של ממה"ט הקב"ה, שהוא ממנה אלף אלפי אלפים ורבוא רבבות מלאכים על כל מפה ומפה" (דברים רבה פ"ו), ואין ספק שמונתו פה במלאכים — כחות הטבע, כמ"ש המורה בששי לשני והמקובל בעל שושן סודות בענין המלאכים הקיטום משימ"ב והמתחדשים בכל יום, וכ"כ ר' יוסף ניקמליא בס' גנת אגוז (ח"ב מ"ח), דלא כמ"ש בצמח צדיק (דרוש חנוך), "שהמלאכים נצבים הכן בשמים". ומי איש נכוב לא ילבב מרגשות החיים אשר סביבותיו בארצות החיים סלה! אין רגע בלי רגש לכל עצם מעצמו, אין עמדה ביצירה ואין מות בה, אין בה לא טוב ולא רע בכל תהפוכותיה, ככתוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג'); האם לא נכונו דברי המיטוני באמרו "בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ כו' מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת ברעת קלה ומעוטה לפני תמים דעים" (יסו"ת פ"ב ה"ג). והוא ז"ל קרא לח' הטבע מעשה בראשית המוכר לחז"ל, ובדרשות הר"ן (לד"ה ה) בחקירתו על השם "מעשה בראשית" אמר "היא איננה חכמת הטבע, כי זו אין ראוי להעלימה אבל תתפרסם, כי הרבה תועלויות תלויות בה, חכמת הרפואה ועבודת הארמה, ואין מע"כ כ"א לדעת סבות הפעולות הנגלות". ומה מאד יתפלא היודע סבת סבוב צבא השמים, וכבר קוץ חז"ל שלעתיד נעמוד על סוד כל הכוכבים, תחת שכעת לא ידענו כ"א סבוב הירח (ט"ר פט"ו), ואמרו "לעתיד", כונתם בימים יבואו, ע"ד שפי הרד"א בס' עמרת זקנים מ"ש "מת בלא בנין אין לו חלק לעוה"ב" שר"ל בדור יבא, כי באמת עמדו התוכנים כיום על סודם. או המתבונן בתהליכות התהוות העובר מביצת האם עד בנין כל אבריו, והסמ"ג במצות האהבה באר ברחבה בנין אברי האדם והשל"ה (מאמר ג') הרחיב לספר מפלאות היצירה, גדלה ועצמה, וכפל ושלש הדברים בשער האהיות להתבונן בנדולות מעשה ה', ע"ש. ובזו"ג (מ"ג ז') כתב "מן יומא דאתעברא אתתא עד יומא דאולידת לא ידעין ב"ג עובדין דקוב"ה כמה אינון רברבין וכמה אינון עילאין, הה"ד מה רבו מעשיך ה"י".

אי לואת צדקו מאד דברי ר"מ חאגיז בספרו משנת חכמים (לוח ק"י) בפי' הכתוב כי אם לחכמה תקרא כו' או תבין יראת ה', אמר, וחכמות אלו הן החכמות המופתיות" ושם (ס"ט) אמר, לדעת גבורות ה' ונפלאותיו כמו ח' הטבע ותרפואה טוב להתלמד, דהכי אשכחן דא"ל לבריה, איתו עסיק בחיי דברייתא זיל לגביה", ושם (קט"ו) אמר, וזה היתה כונת מ"ר באמרו ועתה מה ה' אלהיך

שואל מעמך כ"א ליראה כו' ואומר הן לה' אלהיך השמים וכו', נראה שהיראה היא מצד מעשיו, וקדמונינו נהגו לספר בברכת יוצר מסגולת האור ותועלתו למלאכת האדם (עי' רס"י כי"ג ל"ג א'). — אחת דבר אלהים, לשאול מאתנו ליראה אותו, ושתים ישמע המשביל: כי עזו לאלהים ולו חסד! מרוממותו יפוצו כחות נפש האדם אשר התכנפו תחתיהם באהבת עצמו, כפקחו עיניו על גאון הדר הבריאה, יתכונן וידע כי לא לו לבדו נתנה תכל ויושבי בה, וחמאת גדולה היא לאדם לשרוד הון אחרים למלא מרף חוריו או למנוע בר מאביוני אדם שיתמו לגוע, כי האכזריות בת אהבת-עצמו היא, וכאמה כבתה מדלות הנפש מוצאן, ואהבת-עצמו לא תכון כ"א במי שלא יכיר הגבוה ממנו, והשניה היא מעלת הנפש עצמה בחכמה וברעת, וכמ"ש „כי אם בואת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי“, והיא התכונה מפאת עצמה, להיות אדם ברוח העולה למעלה. — ולכן היתה דתנו המהורה, המכוננת ככל פרטיה לתועלת האדם בחייו עלי אדמות, לרוממהו בנפשו ולרצהו לפני רעיו, מיסדת מעולם ביד בונה וקוטמיה על אדני החכמה והתכונה כמה שענינו רואת, כאשר יתבאר לפנינו.

פרק ד

הדת על ההסתכלות בחכמת המציאות נוסדה.
תולדות אברהם אבינו עליו השלום על פי חז"ל.

ראש דברי תורתנו אמת, ברעת הנמצאות הנגלה לעינים, לרעת מהם כי יש אלהים מחולל כל, וכמאמר חז"ל ע"פ בראשית ברא אלהים „שמעון בן עזאי אומר: וענתך תרבני, בשר ודם מזכיר שמו ואח"כ שבחו — פלן אנוסמלי, פלן פראמאמא, אבל הקב"ה אינו כן, משברא צרכי עולמו אח"כ מזכיר שמו, בראשית ברא ואח"כ אלהים" (בר פ"א), ובאר בעקידת יצחק ש"א, כי האלהים לא נודע מציאותו רק ע"י מעשיו, וע"כ לעולם כל משפט צדקה. — שתי התחלות היו ללאומנו ולדתנו, האחת מוסרית ביד אברהם אבינו והשניה מדינית ביד משה רוענו, וחז"ל הוסיפו לה גם יסוד מדעי, וחתרו למצוא התחלתו בצור הוצבנו ממנו, למען נהיה כגולדים על ברכיו, גם מצאו רמזים דקים למאנים זה, כפי אשר השקפה עינם החדה. אברהם אבינו היה הראשון אשר קרא בשם ה' מדי עברו למסעיו, ומשה רבנו שם לנו חק ומשפט וילמדנו תורת חיים. ולאשר הוא היה למופת האומה, ומעשה אבות סימן לבנים, יקרו אלינו תולדותיו והואלנו לתת להן מקום בספרנו זה, כפי אשר לקטנו מדברי חז"ל ויתר קדמונינו, ולא החשינו גם מדברי אנדה הנאמרים על אדותיו. למען יוכח הקורא מזה מה חפצו חז"ל וחשקו לחוות בשולמית בת עמי נדיב, כי תארו את אביה כאופן זה.

אברהם אבינו נולד בשנת אלף תתקמ"ח לבי"ע לתרח אביו מאשתו אמתלאה בת כרנבו (כ"ג ל"ג א) בארץ עבר (כראשית י"ד י"ג, מ ט"ו), ששם ישב עם עבר (כמדכר

כ"ר כ"ד), והוא ארץ איבריא אשר מצפון ארמינין, ויקרא שמו אברם. במעלליו התנכר הילד וכל רואיו חזו לו כי לגדולות נוצר; כיון שנגמל איתן זה (כ"ב ט"ו א') התחיל לשוטט בדעתו על כל מראה עיניו, לשאול: מי עשהו? (נדרים ל"ב א'), ולא חדל מלשאול והמיל ספקות בהשובות אשר ענוהו על שאלותיו; ויהי כי הגיע דברו אל אזני המלך, וישלח להביא לפניו את ילד-פלא הוזה. תרח אביו פחד פחד, פן יחזה לו המלך עתידות קשות ויאמר להגותו מן המסלה, ויחביא את הילד ואת מינקתו במערה עשר שנים (ספר היצר); והוא המאסר שאמרו רז"ל שנחבש בקרדו (כ"ב ל"א א'), כי איבריא היא במסבת אררם הנק' קרדו (נראשית ח' ד' בתרגום). כצאתו מן המערה, לרגלי אביו אשר יצא אל ארץ כותא, והנער נער, לא סר מתור בלבו אחרי מפלאות מעשי המבע ולכונן עד חקר מוצאם ומי ילדם, והוא בין כה וכה עוכד אלילים עם יתר העם, לבל יבולע לו במרם יבכרו רעיוניו (כ"ר פל"ט, רמב"ם ה' עכו"ס ומקותיהם פ"א), ותהיינה ידיו אסורות מעשות תושיה בהמון רבה, רק לבאי בית אביו לקחת ממנו צלמי אלהיהם אשר עשה, להם הוכיח על לכתם אחרי התהו (כ"ר פ' ל"ח), ולבו ער לחקרי תכונת השמים (כ"ב ט"ז ב'), ולא היה לו איש אשר ילמדוהו ויבינהו דבר, כ"א הכל מלבו המלא את החכמה ואת התכונה (אדר"כ פל"ג). אחרי הודעו כי יש לבירה (העולם ומלואו) מנהיג (כ"ר ל"ט), הוכיח לאנשי כותא את תועבותיהם, ויתנהו המלך במאסר, ואחרי כן גרשהו עד קצה גבול ארץ כנען (מו"ג ח"ג פכ"ט נסס ספרי הגלגה). — לשמע שם בן נח אשר כהן לאל עליון בקרית שלם (נדרים ל"ב ב'), הלך אליו אברם וישב אהו ימים רבים (ספר היצר), וירא את הארץ כי טובה והעם עובד אדמתו (כ"ר פל"ט) ולבו לא נשחת כלו (נראשית ט"ו ט"ז), ויאמר למשוך את עיני בית אביו אליה ולשבת בה, וישב אל ארץ אבותיו אשר גרו אז באור כשדים מעבר לנהר פרת, כי התהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר לרגלי מקניהם, הוא המקום „אורו" מנגב מורחה לבלל העיר עד היום הזה. אז בנו בני שנער את המנדל הרם והנשא לכבוד גל אלילים, ואברם מלא כח ה' והוא בן מ"ח שנה (ע' שנת י' ב' נראשית), ויצא אברם נגדם ביד רמה להניאם ממעשיהם, ונמרוד גבור הציד מלך או בארץ, ויהי כי הגיעו דבריו לאזני המלך, ויצו להעמידו לפניו במשפט. אברם לא נחת מפניו ויגש עצמותיו כי קבל הבל, אפס תועי לכב לא קנו לב ויצו המלך להשליכהו אל כבשן האש (כ"ר פל"ח). דברי אברם חוצבי להבות אש נכנסו בלב רבים מעם הארץ, ויפלטו בדעותיהם; בנין המנדל נשבת ובגונו נפוצו על פני כל הארץ, ואברהם נצל מכבשן האש, ודבר ה' היה אליו ללכת מן הארץ אשר דמו לנפשו, ותחתיו נשרף הרן אחיו הצעיר, אשר היה תמים דעות עמו; אז הכיר אברם את בוראו, כי שומר הוא את חסידיו (כ"ר פס"ד). אז גמר גם כל בית אביו אמר לצאת מן הארץ ללכת ארצה כנען, ויבואו עד חרן וישבו שם; ואברם קרא גם שם לזונה את עצביהם. בימים ההם אין מלך בארם, ויהי כי ראה עם הארץ את חכמת לב אברם, וישימותו להם לראש וימלוך בדמשק (קדמוניות ליוסיפוס ח"א ספר ז' פ"ב). אפס כי רועי רוח היה ארם ולא הלכו בעצת אברם, ויטוש אברם את מלכותו מקץ שבע שנים, כי אמר לחקן עולם במלכות

שרי, ויעל אתו אליעזר עבדו הנאמן, גם לומן בן הרן אחיו הלך אתו, ושרי כת אחיו אחות לומן היתה לו לאשה, ויבא ארצה כנען; אולם תרח אביו עם נחור אחיו נשארו בחרן עם נחור בן תרח אשר לקח את מלכה אחות שרה לו לאשה, ויואל אברם לשבת בארץ כנען, וה' אמר לו כי זרעו יירשנה, ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'.

מפני הרעב אשר היה בארץ ירד אברם עם מקנהו מצרימה, ויאמר לשרי אחותי היא כי ירא, ותקח האשה ההרמונה אשר למלך, ולאברם היטיב בעבורה. שלשה ירחים ישבה שם שרה (סדר פולס פ"א), והמלך נגע בנגעים גדולים, ולא יכול קרוב אליה. בשנת אברם בארץ מצרים למד אברם לתכמיה ולכהניה ראשית למודי חכמת התכונה ולוחות השנה למנות זמן ועדן, דברים הנחוצים להם מאד לקצוב עת עלות הנילוס, מקור כל חייהם, כי גשם אין בארץ ההיא כל הימים (קדמוניות ליוסיפוס, איזניוס, סינליוס). ויהי כאשר דרש המלך בחכמיו על דבר הנגעים, ויאמרו לו, כי על דבר שרה אשת אברם בא לו הענש הזה, וימהר וישלחה אל אישה, וישלחהו בשלום מארצו וישב אברם ארצה כנען; אז עלתה אתו הגר בת המלך מפילגשו (פדר"א פל"ו), כי דבקה נפשה בשרה, ותשרתה. — ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לומן, כי הסיגו רועי לומן גבול הכנעני וישב הארץ, וייעצהו אברהם להפרד מעליו לעשות לו בית לעצמו, ויבטיחהו כי יעמוד לימינו לעת צרה, ויאהל לומן בכבר הירדן עד סדום, ואברם ישב בחברון ויכרות ברית עם ענר אשכול וממרא יושבי הארץ על דבר המרעה. בימים ההם הגיחו בני קדם ויבאו עד ארץ האמורי, ויכו שם עמים רבים, ויבאו עד סדום וישבו שבי, וגם את לומן שבו וילכו. וישמע אברם כי נשבה אחיו, וירק את שו"ח הניכיו, גם נערי בעלי בריתו הלכו אתו, וירדוף אחרי השודדים, וילחם במ לילה, וכאשר תמו החצים ויחוק עליהם בעצים ובאבנים (מענית כ"א א'), ויכס ויכתם, ויצל את אחיו ואת כל רכוש סדום מידם. ע"פ משפט המלחמה היתה לו כל הרכוש, אבל אברם במהר לבו וביקרת נפשו לא לקח מן השלל מחוט ועד שרוך נעל, גם לא אקף עליהם ולא דרש מהם לעזוב אמונת הכלם (גדרים ל"ב). עם כי הקדיש לזה כל ימי חייו, כי אמר: האמונה בטעם ושכל תנסה ולא ביד חלקת. — צדקתו ושאר רוחו נגע עד לב מרום עם הארץ ויביעו לו תודתם וברכתם, ויבקשו לתת לו כבוד אלהים, כמנהגם אז עם רמי המעלה תמיד, אך אברם העיט במ ויאמר, אל יחסר העולם אלוהו" (כ"ר פמ"ג). — ושם אברם כשמן תורק על כל סביביו, ולשמעו באו אנשי צור וצידון ללמוד ממנו עצה ותושיה (פילון, נגד טיטון ב' י"ג), וילמדם חכמת הכתב (איזידור, אריגיטוס 1, 3, סוילדוס), גם חבר ספרים (איסיפלוס 39, 5) בחכמת המבע וקרא שמו 'ס' יצירה" (כוורי מ"ד כ"ו) ובחכמת האלהות נגד עבודת האלילים, וקרא שמו 'מסכת עבודה זרה', אשר הכילה ארבע מאות פרקים (פ"ז י"ד ב'). ואברם הולך וגדול במעלות נפשו פנימה, וכשר לפני המלך, לא התפלל למען היות לו זרע*, ולא דרש מאלהו

* לדעת קצת היו לאברם גם פלגשים זולת שרה, גם היו לו מוקן בנים (בראשית כ"א ו').

לשרד למענו סדרי המבוע היקרים לו, יען על ידם הכיר את בוראו; אך ה' התודע אליו במחזה, ויבטיחוהו לתת לו זרע אנשים, כי האמין בו ויכרת אתו ברית עולם להקדיש לו כל חייו וכל מעשהו פה עלי אדמות הוא וזרעו אחריו (בראשית ט"ו), אף כי צפה ברוח קדשו, אשר רבות יִשָּׁנא זרעו וצאצאיו ירדפו על צואריהם על ידי העמים עובדי האלילים, גם אימה חשבה נפלה עליו (כ"ד סמ"ד), אך כל זה בחר מעוני הניהגם, מעוני אי־הדעת את ה'. ויהי אברם לנשיא אלהים ליושב הארץ (בראשית כ"ג ה'), ושומעי לקחו רבו מיום ליום, ואליעזר זקן ביתו עוזר על ידו, להפיץ תורת רבו חוצה.

ושרי עקרה אין לה ולד, ותרא שרה את הגר שפחתה כי ישרה היא, ותתן אותה בחיק אברהם, באמרה אולי תבנה גם היא, כי ירא ה' בעיני; ואברם בן פ"ו שנה, ויבא אל הגר ותהר לו ותלד את ישמעאל. ויהי אברם בן צ"ט שנה וישם אות בריתו עם ה' בכשרו ובבשר כל זכר בכיהו, למען דעת כי כל בית אברהם למודי ה' המה ותלמידי חכמים יקראו (נדרים ל"ב א'), ובעיני ענר אשכול וממרא טוב (וע"כ נקראו בעלי ברית אברם, אע"פ שציון הרכוש הוא גנאי לשכנים, שנראה כחושדם בנגבה); או נקרא שמו אברהם לאמר: אב המון גוים (* כי רהם=המון בלשון ערב) ולאשתי שרה, כי עמים רבים הלכו לאורו.— וזעקת סדום עלתה השמימה, וירא אברהם בחוון (מו"ט), והנה ה' ומלאכי פניו יורדים לשלם לאיש כמעשהו לצדיק בצדקתו, לו יתן בן משרה אשתו וסדום נהפכת. מדת טובו וחסדו ומשפט ישרו נגלתה בחויונו על מהרתה, כי הכין משתה לעובדי אורח לתמם, כי העתיר לה' לחוס על עקשו לב וכי כדאי הם הרשעים בעבור מעט הצדיקים החיים בקרבם. סדום ובגותיה נהפכו, ולא נצלו ממנו כי אם לוט ושתי בגותיו. ואברהם הלך אל ארץ פלשתים ויבן לו בית ויעש לו ד' פתחים לד' רוחותיו (כ"ד פ"ג), למען ימצא העובר אורח על נקלה מקום לבוא בו, והוא האכילם והשקם, ותחת קחת תודה מאתם, למדם לברך את ה' המכין מזון לכל בריותיו, וכה הרגיל שם ה' בפי הבריות וילמדם דעת אותו (סוטה י' א'). כבוא אברהם אל ארץ פלשתים קרהו עם שרה כאשר קרהו במצרים, כי היתה עדנה לשרה כימי עלומיה, אך אברהם לא עזב את הארץ, ושרה שבה עם שפחתה לחברון, ותשב שם, ואברהם הולך ושב אל ביתו ואל מעשהו בשדה. וה'פקד את שרה, והיא בת תשעים שנה ואברהם בן מאת שנה, ותלד שרה לאברהם בן בצלמו כרמותו (כ"מ פ"ז א'), ויקרא את שמו יצחק.— אז גרשה את הגר שפחתה עם בנה, כי ראתה אותו מצחק את יצחק כפרא אדם, וכמעט

ולא נתיחשו אליו כירוסה כ"א זרעו מאשתו (ספטיים י"א ב'), ולכן אליעזר המוסל בכל ביתו היה יורש אחרו.

(* נס' דברי הימים לנב"א יספרו כי גם הכנענים וכהני המלכים היו נמולים, ואין ספק כי למדו זה מאברהם, כמו שלמדו ממנו חכמה ועצה וזולתו, והמילה היא טובה לכריזות מאד, כמ"ס בס' אורח לחיים, ועל שם זה נקרא אב המון גוים לכבוד.

שלא המיתו (כ"ר פנ"ג), ובעיני אברהם רע: ויצאו מבימה וישבו במדבר לחיות מצידו, ויקח לו אשה מארץ מצרים. ואברהם לא חדל מבקרהו בביתו, ובעצתו שלח אשתו זאת, כי רעת לב היתה, ויקח לו אחרת טובה ממנה (פנ"א פ"ג). ואברהם נאחו בארץ פלשתים ויחפור בארות להשקות צאנו, אך ענדי אנימלך גולום מידו, עד כי קנה אותם מאתו במחיר, ויקרא שם המקום באר שבע, גם כרת אתו ברית עד דור שלישי. ויהי אחרי ימים רבים, ויאמר ה' לנסות את אברהם, בהעלות את יצחק בנו לעולה לפניו, אך בקחתו את המאכלת לשחטו והנה קול מלאך אלהים דובר בו: אל תשלח ידך אל הנער! וישמע אברהם לקולו ויקרב איל תחתיו, ולא יסף עוד. שם המקום קרא ה' ירא ה', הלא הוא בקרית שלם, ע"כ נקרא אח"כ שם העיר ירו שלם. ואברהם שב לבאר שבע. בהודע לשרה את כל הנעשה עם בנה יחידה, נהפך לבה בקרבה ותמת (ספר היצר, כ"ר פנ"ח), ויבא אברהם מבאר שבע לספדה לבכותה ולקברה. וישיבי חברון רצו לתת לו אחות קבר חנם, אך אברהם לא חפץ במתן ויקן שדה ומערת המכפלה אשר בו טאת עפרון בעליו, ותהי לו לאחות קבר וליצאצאיו אחריו אבות המשפחה בדרותם.

ועת דודים הגיעה ליצחק בנו אשר אהב, וימלא את יד אליעזר זקן ביתו, לתור לו אשה מבית נחור אשר בחרן, ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו, ולקח לו אשה מכנות הכנעני. העבד הנאמן הציב לו את תכונת לב האשה אשר תאות לבית אדוניו למטרת מבוקשו, ויהי כבואו לחרן, ויקר ה' לפניו את רבקה בת בתואל, נערה יפה ונדיבת לב, ותאות ללכת עמו ותהי אשה ליצחק. — וקטורה פילגש אברהם ילדה לו ששה בנים, גם בת היתה לו (כ"ג קמ"א). לכל בניו נתן מתנות בעודנו חי, לא בתורת צואה, רק למען לא יציקו ליצחק ברוחם, גם למדם חכמת חרשים ובינת לחשים (סנהדרין ל"א ח' ומס' סופרים פכ"א), וישלחם מעל יצחק בנו קדמה. עד היום יתיחשו שבטי ערביאים רבים אל אברהם. גם ישמעאל הואיל הלך בדרכיו (כ"ג ט"ו ז'), ועשו נכדו גם הוא לא יצא לתרבות רעה בחייו. ויהי אברהם קע"ה שנה ויגוע וימת כשיבה טובה, ב' אלפים קכ"ג לב"ע, ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה, ויניחוהו ופניו מפנים אל שרה אשת נעוריו (סס ג"ח א'), ומלכי כנען אשר באו ללוותו ספרו עליו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטה (סס ז"א א'), ומצבת גדולה הקימו על קברו (קדמוניות ליוסיפוס ח' י"ד, מלחמות היסודים ד' ט' ז'). הו"ל יספרו כי טבע מטבע (ג"ק ז"ז ז'), ומנו עשרה נסיונות שנתנסה ועמד בכלם (אבות פ"ה מי"ט, אדר"ג פנ"ג), ומנו מדותיו הנשגבות (סס) עין טובה (כ"מ פ"ז א'), רוח נמוכה (חולין פ"ט א') שאמר ואנכי עפר ואפר, ונפש שפלה שלא נסתכל ביפי אשתו (כ"ג ט"ז א'). על דרך הלצה קראוהו רז"ל ענק שבענקים שנבחו כקומת ע"ד איש (מס' סופרים פכ"א ה"ט) ופסיעותיו ג' מילין (כ"ר פמ"ג). — המחמרנים אומרים כי קבל ספר מן השמים ובנה את הקאאבא (בית מסגדם אשר במיקה); אלכסנדר סוירוס מלך רומא בנה מזבה לשמו. — ובכך היה לברכה לכל נוי הארץ. — מעתה נשוב למטרת הספר.

פרק ה

המשך הקודם. יתרון ידיעת הנמצאות המבעים על אמונת המופתים.

מודעת זאת לכל הנבונים בעם, כי יסוד הדת הישראלית בעיון ובמעשה, לפי מה שהיא בירינו כיום הוא לדעת כי אל אחד הוא, ולשמור דרך ה' לעשות חסד משפט וצדקה בארץ. ויסודות אלו אנו משננים לעצמנו פעמים בכל יום בשתי פרשיות שבק"ש: שמע והיה אם שמוע, ולבנינו אחרינו, ועליהם הורגנו כל היום בימי הבינים, וביחוד על היסוד העיוני, ואותו שמענו מפי הנבורה ביום הקהל במעמד הר סיני, והם שני הדברות הראשונים: אנכי ולא יהיה לך, כמשרו"ל (מכות כ"ד א). ואמנם מאמרם ז"ל זה בעצמו אינו צריך לפנינו, כי אם היתה כונת הדורש באמת לישוב קושיות, תורה (נגי' תרי"א) צוה לנו משה והרי לנו תרי"ג? היה יכול למצוא שתי מצות שלא נצטוונו ע"י משה, והן: פיר' וגו', אולם כונתו לתרץ לשון מדבר בעדו, שנאמרה בדברות הללו, אשר לא רצה להעיר את התלמידים על קושיא זו, והעיר דיוק אחר, ובישבוו התישב גם זאת, שאם יעלה על לב אחד התלמידים לשאול כזאת, כבר ימצא פרוקה נכון לפניו ממקום אחר, וזה מחכמת חז"ל; ור' יוסף קרא תלמיד רש"י ז"ל, גלה סוד זה. אולם אם נפקח עינינו על המורה הגדול נשתאה לשמוע ממנו באור זה המאמר (ח"כ פל"ג), ששמענונו מפי גבורת המופת השכלי — כי לא יתכן לו שישמע ההדיוט קול ה', שהוא ענין נבואה, כמו שלא יתכן שינבא החסור והצפרדע (שם פל"ב), וכמרו"ל (שנת ז"ב א) „אין השכינה שורה אלא על חכם כו" ואפי' עבד ואפי' ממזר (רש"י תענית ד' א' ד"ה וכתיב, תד"א ח"א פ"ט) וכמ"ש „גם על העבדים ועל השפחות אשפוך את רוחי ונבאו" (יואל ג ב), אבל על הפתאים א"א שתחול ההשגה האלהית (*), ולכן שם את מרע"ה מדבר את הדברות כלם והאלהים ענהו בקול רעם ושופר, ומלוה אותו, אולם אמונת מציאות ה' נבדלת היא מיתר הדברות, במה שמקבלה האדם בלבו ומתישבת בדעתו הישב, כאלו קול ה' קרא אליו מבתי נפשו פנימה. ואשר יסייעהו בסברא זו הוא מה שנמצא בס' הבהיר ע"פ וכל העם רואים את הקולות, וכי נראים קולות, אלא אותן שאמר דוד קול ה' בכח, ואמר בכח ידי עשיתי כו', קול ה' שובר ארוזים שמשבר עצי ברושים ועצי ארוזים (בבבקים ורעמים) כו', ובכולן נגלה ארון העולם עליהם וראום, הרי שהקול הזה הוא קול המופת בהשגת המציאות.

(*) ומה שמביאים ראיה ממ"ש רז"ל „ראתה שפחה על היס מה שלא ראה יחזקאל נבואה" אין הכוונה להשגה שכלית, רק לפי שראתה בחוש פלאות אל שדי מה שהיא גדולה מכל השנה שכלית ומראה הנבואה.

כמ"ש קול ה' בכח מעשיו. וגדול כח מופת זה, כי אפשר להשיג בו גם פתוח המעלה לפי שכלו *).

חקרי צבא השמים עתקים לימים מאד, ההגדה תספר כי עשרת הדורות שמאדם ועד נח האריכו ימים בכדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות (נ"ר פכ"ו), אע"פ שהיו רשעים, כדאים היו להאריך ימים, למען ימציאו חכמה היקרה מאד לבנ"א, ואמנם תבונת השמים לא תחקר, כ"א בעזר ימים רבים מאד. אולם יקרה היא עוד יותר לבעל דת, כמ"ש במ' רויאל בשם ר' נהוראי ע"פ מונה מספר לכוכבים, כי יותר נראה גדלו בסדר מעשה מלאכת הכוכבים והמזלות והתלי והגלגל והעגלה, ממה שנראה גדלו בשאר מעשה העולם, שאין חכמה רחבה עמוקה ונפלאה בעולם כחכמה זו". האמנם מ"ס יש פה וצ"ל "ואין" תחת "שאינ", כי לא מפאת עמקה בחשבונות מסוככים נראה גדל היוצר, ואין להטיר חכמת המשכיל ביקרת המושכל, כאשר לא נחש חכמה לפעולת הציצים והפרתים, אשר יתאר הקפאון על החלונות, ובכל זאת תרש חכמה עמוקה לחשוב מראש, שיתאר הקרח את זה הפרח בזה הירח בבית תרח. אמנם יקרה היא עוד יותר, מפאת שנראה בה עוצם יד המנהג המכעי ברב אונו ואמיץ כחו על גופים אדירים רבים רמים ונשאים כאלה, כמ"ש בספרי ע"פ האוינו השמים "אל הקב"ה למשה, אמור לישראל הסתכלו לשמים שמה שנו את מדתם, או שמה גלגל חמה אינו יוצא מן המזרח כו', הסתכלו בארץ, שמה שנתה מדתה, שמה זרעתם ולא צמחה כו', וכן לענין הים כו'", ורצונם בזה, כי חקת המבע הקימים לעד מביאים יראת הכבוד בלבנו מפני אל מחוללם, וטוב לחז"ל לשום כונה זו בדברי התורה, למען הראות לנו בחוש וללמד אותנו דעת אלהים מן ההכרה בטבעיות, מלעוררנו על האוחות והמופתים המקובלים באומה; לפי שאינה דומה שמיעה לראיה. העולם וצרכיו, ערונו והכרחיו — נראים, והמופתים נשמעים מפי ספרים וסיפורים, וע"כ יש להביא ראיה מן הנראה למולו, לאמר: אם האיתנים מזרדי ארץ לא ישנו את הפקודם אשר הפקרו מפי עליון, ואיך תשנו אתם את דבר ה' אשר יצא אל עדת בני? *

ועד"ז הוא משרו"ל שהבנית המשכן מכוונת לתבנית בנין העולם (כמדובר רבה פי"ד וט"ו, מדרש תדשא פ"ג) ולבנין האדם (מורי מ"ב סי' כ"ה), גם בית העולמים חתר בעל תורת העולה להקבילו אל בנין העולם, וזר לדבר נמצא בירוש' (שירובין פ"ה) כמה יגיעות יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי

(*) וזכרנו בעמדי לפני אדמו"ר מהר"מ כ"ע, בא לפניו איש אחד ויתאון כאונו כי אין לו אמונה בה', ויושע הרכ את כף ידו מתחת למטפחתו ויניע אלכנתויו, ויאמר "הכ רוחה את המטפחת מתנועת, המעלמה היא מתנועת, ולא תראה איך כח חי בעל ראון מניעה?" הדברים האלה הניעו מורטי לבנו, ונלאתו אמר ברגשות לבו "הרבי יסיה הראה לי כחוש, איך ה' מסיה את העולם ומניע את כל המעשים אשר בו". —

שתרא החמה מצמצמת בו *) באחד בתקופת טבת ובא' בתקופת תמוז, לאמר, שהעולם כלו הוא כאמת משכן כבוד ה', כי פעלו ומעשה ידיו הוא, ע"ד השמים מספרים כבוד אל. וזו היתה הכונה באמרם „ביהמ"ק של מטה מכון כנגד ביהמ"ק של מעלה" (ירו' נרכות פ"ד), כי קול ה' האדיר על מים רבים כמשבריהם וגליהם, והחוצב להבות ברקים, נשמע מהיכלו זה, האומר בלו כבוד ליוצרו, והאגדה בחגיגה (י"ב ח') ובמנחות (ק"י ח') האומרת „שיש שם זבול שבו ירושלים ובהמ"ק ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן", שלפי פי' התוס' שם (כמנחות) הם כבשים של אש או נשמות ישראל, התעתה את גדולי המפרשים נ"ע (רס"י ותו' סוכה מ"א ח') להאמין, שיש בהמ"ק של אש אשר ירד אלינו לע"ל בנוי ומשוכלל מן השמים, כמ"ש בתנחומא ע"פ מקדש ה' כוננו ידוך, אע"פ שהפסוק הזה נאמר על בנין שלמה אשר בנו בוני חירם הערלים, גם בימי ר' יהושע בן חנניה בקשו לבנות ביהמ"ק (ג"ר פס"ד) מעצים ואבנים, ולא חששו אם לא יהיה של אש, וכמ' הזוהר מפרש, כי בהמ"ק שלמעלה היא אמונת האחדות, ומזבח הוא הלב, מיכאל הוא הרוח הלאומי או כנסת ישראל, מקריב קרבנות נפשות ישראל למסור נפשם וכל חייהם לעלות עולה לה' אלהי אבותיהם. ועוד רבות פרשו בזה, כי כל גדולי האומה הרגישו, כי יש לה מקדש רם ונשא, אשר זה קיומה בארצות גלותה, והוא הנותן לה עוז ותעצמות לעמוד בפני אויביה ומבקשי נפשה לספוחה, וכל אחד שם לו לפי המצב בזמנו למקדש זה בונה מיוחדת, ור' יוחנן אומר „שאין הקב"ה בא בירושלים של מעלה עד שתבנה ירושלים של מטה" (תענית ה' ח'), וכל זמן פוורנו יועם אורה לפעמים מלב רבים מע"ה.

תקופת הימים הראשונים, תקופת הפלאות לבני האדם, ימים אשר האדם שאל דרש וחקר למצוא מעשה האלהים ולא יכול גם שמץ מנהו, היא הכריחה לחכמים אלהיים לעשות דעתם גם חכמתם בטעמה הפלא והאותות והמופתים; כסבורים דורות שאחריהם, שאם אין מופת ופלא אין תורה ואין אלוה ח"ו, ואיננו כן. — הן הגדנו מעט מזה במה שקדם בטעם הדרוש, ויותר מזה בספרנו „אבן יש ה'" פי"ג, ועתה נוכיף ידינו בעור צורנו, להראות לעיני שלומי אמונינו, כי גדולי חבמינו לא נחה רוחם מן המופתים והפלאות, אשר התנחל בעם בעודנו נער את עובדי האלילים הפתאים, ורע עליהם המעשה לראות עם חכם ונבון, אשר כבר מאס בה, דבקה נפשו בשירי אומנתו היקרה אשר שרה לו על ערש ילדותו, ונהפוך הוא, כי המופתים היו להם כפנימה בכבוד של

*) והיום יזמזמו על נקלה בעור השקפת כוכב הניר, או בעזרת אבן הסעות שמזית כמ"י אפריל ב"ד יוני בל"א אגוסט או בכ"ב דעמבר, אפס כי חכמת התכונה לא השתלמה אז, וה' לא יגלה סודות הכריזאה לנביאיו כדברים הנפויים לשכל האדם להשיגם, כמו שיתבאר לפנינו בעז"ה. ונפלא הדבר, כי גם ההודים יושבי מעקסוקא יעשו בית תפלתם מכון כדיוק גדול לתרבע רוחות העולם.

מעלה, כמ"ש „כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית" (שנת כ"ג ז'),
 יען כי ידיעת ה' ע"פ המופתים, לא ממע"ב לבד, דומה להכרת ציור הנשר,
 לא ע"פ תמונתו, כ"א ע"פ כתב המהלך תחתיו, ולולא זאת חשב הסכל שהוא
 עיר פרא או תנין, וכהכרת שכל איש לפי מהללו, או כי יש חסרון ח"ו בחקו
 ית', אשר קצרה ידו להכין תבל בחכמה מראש, להשיג בה את התכלית
 הנרצה ע"י הסדר והמנהג שקבע בה, ומעת אל עת נצרך להושיט ידו כבריאה,
 לחקן את המכונה אשר עמדה מלכת או כי נמטה מני ארץ. אמנם רבים מהמה
 אשר מצבם החמרי לא נתנם להגיד דעתם מפורש ויתלו באילן גדול, כנודע,
 או כי הבליעוה בניעוטה תחת לשונם, ומשם רבש וחלב יונקן המשכילים בעם.

מן הרברים שחפצו חז"ל מאד לקיימם בידינו, היא האמונה בתח"מ.
 עליה לחמו את הצדוקים (קדושין ס"ו), שכפרו בתח"מ ואמרו אין עולם אלא
 אחד (כרכות ג"ד א', נפיר"ט), ורבות השתדלו למצוא לה סמוכות מה"ת (סנהדרין
 ז' כ'—ז"ג א'), אף שלא עלה היטב בידם, כידוע שדחו שם ראיותיהם. — וזה
 אמנם, כי מצאוה נצרך לדת, מפאת הקושיא העצומה (סוף סולין) „היכן אריכות
 ימיו של זה? — אלא, ליום שכלו ארוך!" וע"כ אמרו בסנהדרין (סס), צדוקים
 שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרים לעפרם", כי אם ימותו, איננו עוד ארוך
 די ספוקו, לפי רצון האדם (*), הרמב"ם מנה אותם בין שלשה עשר עקרי הדת
 אשר הקים בפ"י המשנה לחלק, וכ' באגרת תח"מ „ומי שיכחיש דבר זה הוא
 מכחיש כל הנסים, והכחשת הנסים הוא כפירה בעיקר ויציאה מן הדת". התרמה
 קורא משכיל, כי זאת היא דעתו באמת? לא כן! לא איש מהיר הגיון כמוהו
 יוציא משפט מעוקל כזה, לאמר שהכופר בתח"מ כופר בכל הנסים, אולי כופר
 בה מפני שהיא אמונה חרשה לא שעררה משה ואהרן; גם אשר יאמר שהכחשת
 הנסים היא כפירה בעיקר, מנין לו זה, ומה יעשה אם נפרש כל הכתוב כדרך שפירשו
 הרלב"ג וסיעתו עמידת השמש בגבעון, ואיך יאמר שהכפירה בעיקר היא יציאה
 מן הדת, הלא הדת היא המעשה לא האמונה, ואיש השומר מצות ה' אף אם לא
 יאמין בנסים, הוא ישראל כשר לכל דבריו, אך באמת דברים בגו. — שלשה
 ספרים נפתחים לפני שופט מישרים: אגרת לפחותים בעם, היד החזקה
 לבינונים — בעלי דעת ואמונה, ומגלת סתרים למשכילים; באגרת הכתובה
 להמון עם, מתנהג כאיש המוני והוא מקלל שם כל חושדיו (הראב"ד פ"ח מה"ל
 פשוטה ה"ג) לאמר „ואין בכל דברינו מה שיוורה על הכחשת חזרת הנפש אל
 הגוף, אלא ההפך, ומי שרוצה ליחס לנו סברא כו', משפטו משפט בליעל
 חושד כשרים". כחש להם ערום מכתיר דעת בזה, הלא בספרו היד (סס) לא
 חפץ בתח"מ שיתהיה נצחית, כמ"ש הלח"מ בצדק שם, וכמ"ש בפ"י משנת חלק
 „והמשיח ימות וימלוך תחתיו בנו ובן בנו" ולא יגרע הוא מצדוקים אחרים שקמו

(*) דלת כמ"ס חכמי לונדל בתשובתם לרמ"ה, טלדיקים בלתי גמורים חוזרים לעפרם (כי
 גרים „לדיקים גמורים שעתיד כו'), כמבואר למעיון.

בתחיה ; והלא תראה שם , כי בעיקר הי"ג בתחה"מ אמר „וכבר בארנוה' , והוא לא דבר מתחה"מ מאומה רק מעוה"ב שאין שם גוף וגויה , וכמאמרו בה' מלכים פ"ב , שאין דבר יוצא מן המנהג הטבעי לימות המשיח , ובצדק נסמך שם על מאמר שמואל (סנהדרין ל"א ז). ויש לזה ראייה מחכמים וזלתו בעלי התלמוד , כמ"ש בירושלמי (פאה , פסיקתא רבתא פכ"ב) „ואתייא דא"ר יוחנן מסמכינן לה מן היקום אחריו" , ר"ל שאם נראה חו"ל משתדליון מאד לקיים דבר , אות הוא כי חלוש הוא מאד . ובאמת נמצא בילקוט תהלים (רמז תשי"ז) ע"פ אמונים נוצר ה' „אומר מחיה מתים והם לא ראו אלא לפי שעה , ואומרים אמן באמונה" , והוא ע"ד מ"ש „גדול העינה אמן יותר מן המברך" (ברכות ל"ג ז) , כי למברך המבקש ומתחנן יש רשות להפליג בשבח אבל למסכים על ידו הלא יבוקש מידו מופת נאמן יותר . מכל זה נראה שפקפקו השלמים האלה בזה , ויפרשו מ"ש „ורבים מישני אדמת עפר יקצו" (דניאל י"ב) , אם ע"ד המליצה כמתים שהחיה יחוקאל , שנמשך על הגולה השבים מבבל כאמור שם (יחוקאל ל"ז , וכדעת ר' יהודה סנהדרין ל"ב ז) , או כפי מה שפרשנו למעלה , או שלא קבלו ממנו , כיון דלאו נביא הוא (מגילה ג' א'). וכדברי הרמב"ם נמצא בוהר (ח"א קל"ח ז') במה"נ אמר „ר' בא אומר לעולם אין טבעו של עולם משתנה בו , ואין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד בו , ואין בין עוה"ז לתחה"מ אלא נקיות והשגת ידיעה" , וכו"ה פ' בראשית ע"פ יהי מאורות „א"ל אותו הרוח שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים מהו ? א"ל הוא רוח אספקלריא של מעלה , כאשר ישיגו בנ"א את הרעות הנכונות" * . אולם לא חשו אל ההכרח שהביא לאמונה זו , יען כי היתה סברת

* אמנם הבקי יכיר מלשון המאמרים האלה , כי לא שפת בעלי התלמוד היא , כ"א מחכמים מאוחרים , וכאשר נוכיח לפנינו במופתים אמתים כי המדרש הנעלם שבוהר מאוחר הוא מאד , ולמקובלים ביחוד הותרה הרצועה ליחס ספרים ומאמרים לקדמונים לסמוך עליהם , כנודע מאגרת המיוחסת להרמב"ם המזכירה בס' שושן סודות * , „וכן עשה היוניו (שהיה ג"כ תלמיד הרמב"ן) כאמרו : „וכן מאמר חו"ל , כי בריחתנו מקדמות העולם אינה מפני הפסוקים בו ולאף חס התבאר במופת לח נעה חליו" , והוא כלו העתק מס' מו"ג ח"ב פכ"ה , חוץ מסיוס דבריו , והוא חותם עליו „עכ"ל" בשקר , כי הרמב"ם כתב שם להפך , וכן בס' קרינים מביא בשם ס' מו"ג בענין של"ם חכ"ל „שכתאמי מכה את האדם בגוף , לזכה בתורה בו" , ולא ידע המזיין כי הרמב"ם בשכלו הוץ לועג לאסטרולוגיא כידוע .

* הספר מיוחס לתלמיד הרמב"ן , וזה שגיאה מן המעתיק , כי באשר שפתיק רוב סודותיו מס' אורח הכבוד לר' עודדוס הלוי , שהיה (חלוי) תלמיד הרמב"ן (שמה בשנת ה"א כ"י) , ייחס ספרו על סם תלמיד הרמב"ן , ואולם המתכח חי בשנת רס"ו , אשר הגלה אז מלידה עם הגולה ע"י הסתרים ויבא קרימה , ושמו משם גר' יעקב יליד שאלדאו ; ולאף כי הוא מפרש אגדה ר' נבאה ע"ד הפילוסופיא , ופי' מע"כ על הכמה טעם , מ"מ הו"ה לעו על הרמב"ם שחזר בו על הפילו מעינות חכמה , ושגס את הפילוסופיא ושכח את הקבלה ; ודכר שנטער עליו אותו דיוק (ע' מו"ג ח"ג פכ"ט) , על המתחסיס ס' האסטמוס לאריסון) , יבשל בו ז"ל .

הגלגול למשגב למו, כמ"ש בציוני פ' וישב, סברת הגלגול מוכרחת לתורת משה, וכ"כ הרדב"ז כס' מגן דוד אות ה', דעת המקובלים האחרונים שנפש האדם התגלגל בבחמה", וכ"כ הרקאנמי (פ' שמיני), שיש מהמקובלים האחרונים המאמינים בגלגול הבהמות כו' וברוך יודע האמת", ובפ' מצורע ואמור מסתפק עוד בדבריהם, אם אמת הם, ע"ש, יען כי הגלגול באדם כבר חדשה האפלטונים כמ"ש כס' האמונות והדעות להרס"ג; ובסברת הגלגול נוחה להם יותר, כי בענינים רוחנים אינו נודע טבע ומנהג, שיהא שייך לומר בו שהוא פלא, מאחר שכלו פלא.

כמשפטו באמונה במופת חדש אשר לא נזכר בתורה מפורש, כן משפטו בפלא גדול המפורש בתורה, אבל לא באר היטב וסובל פירוש, והם הלוחות, שכתוב בהם שהם מעשה אלהים כו', אמר במורה ח"א פס"ו, "שמציאותם טבעית לא מלאכותית", וכמו שהעיד הנרכוני שראה את אבני הר סיני, והנה יש בהם ציורי אותיות, כמו שנמצאים בשיש (פסקלפיקלטינגט גלמטיס), וכ"כ הציוני, וכתבן משני עבריהם, שהוא כרוגמת המראה הגווני בלבנת הספיר, שפלשה מעבר אל עבר", וההגדה דמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים (מגילה כ' ג) אינה אלא לסברת המפרשים מלת חרות — חקיק מפולש, ואינה קבלה בידם, כמפורש בירושלמי (מגילה פ"ה), שלרי יומי ור' נתן האומרים ברעץ נתנה תורה עי"ן בנס היה עומד, ולמ"ד באשורית נתנה תורה סמ"ך בנס היה עומד (כי תורת הראשונים לא היה המ"ם סתום, ע"ש). והנה בתשובת הרדב"ז סימן ת"ב כ', שמוכח מן הגמ', שמעולם לא ראו ישראל את הלוחות ואת הכתב הנפלא שבו. ובימי יאשיהו שהתפרסם הכתב בעולם והחלו לחקור גם על כתב הלוחות נגזו הארון, וחכמי ישראל אע"פ שידעו עקבות מקום גניזתו לא חפשו אחריו, יען כי ראו כי טוב לגנוזו (שקלים פ"ו מ"ה). — וככה יפרש המורה ענין דבור האתון שהיה במחזה, כמשפט כל פרשה שכתוב בה, כי מלאך נגלה לאדם ודבר עמו, שהוא במראה הנבואה (ע"ש מ"ב פמ"ג). וענין מ' יום שהלך אליהו בכח האכילה פעם אחת פי' בול"ח שהיה במראה הנבואה, וכבר פירש הרמ"א בספרו תורת העולה (ס"ג פי"ח) ענין עשרת הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות, שהוא לפי שנסתפקו חז"ל אולי הם טבעים, וע' שו"ת חכם צבי סי' ע"ו, שכתב, דלא חיישינן למעשה נסים, אפילו במקום שבאו עדים והעידו נגד הססור בדינו ממהלך הטבעי, אמרינן סהדי שקרי גינתו והמבע קיים כו' כדאמרינן בריש פ' בא סימן כ"ו, ולא אמרינן שמא מעשה נסים היו, וכנהנה רבות מאד אשר עשו הקדמונים מן המופתים ענינים טבעים. וזה אמנם, כי כבר החלה אז תורתנו הקדושה ורתנו התמימה להגלות בקרב העם ביקרתן האמתית, אשר לא תצטרך עוד לכל מופת יוצא מגדר הטבעי, להעיד עליה. וכמ"ש ר' יוסף גיקמיליא בפ"י ההגדה (הנספח לס' הנספח החכמה), בעולם העתיד להתחדש עלינו לא נצטרך עוד לנסים ונפלאות רק כלנו נהיה צדיקים עושים באהבה רצון ויוצרו ית". ומה גם עתה, אשר ענין המופתים בכלל איננו נכבד בעיני העם, הראה לעיניו חכמות טבעיות המועילות לאדם בכל מעשהו, הראה לעיניו

פלאות ונצורות תולדות המדעים נגולו לפניו, אשר תפליאנה כל רואיהן הרבה יתר מכל הפלאות המסופרים לו מימי קדם, עד כי אם נשען הדת על משענת המופתים, תבחל נפש העם בה, לכן מצאנו לנכון לאחוז בשמת חכמינו הקדמונים, לטהר דתנו מן המופתים בכל אשר תשיג ידנו, ורק הסדר הטבעי יהיה לנו לעינים, וממנו נלמוד לירוא את ה', וכאשר בארו בתד"א (מ"א סי"ח וכ"א) ובוזהר (מ"א א ג) בפסוק שאו מרום עיניכם, ע"ש, ובת' פאר הדור (סי' ל"ג) במ"ש ר"מ, הסתכל במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". ורבו מאד מאמרי חז"ל כשבח המדעים, גם קללו למי שמעלים עין מהם, והוא אמרם (ילקוט תהלים תש"ח) "כי לא יבינו אל פעולות ה', חוקיה אימר אלו התקופות, יהרסם בעוה"ז ולא יבנם בעוה"ב", ובז"ח (דף ט') ענה לשואל: מתי נתנה הנפש באדם? "א"ר דוסתאי הואיל והוא מביט בורוח המאורות ערב ובוקר כו' או יש לו נפש השכלית", ובלא דעת נפש לא טוב, וכאלו אין בו נפש אדם כלל, ור' יוסי התאונן (מנינה י"ב א') על העלם בני אדם מהשקף בנמצאות לרעת ולהשכיל סבותיהם, ואמר "אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה הן רואות כו' הארץ על מה היא עומדת? וכו'", כי רק התבוננות כאלה המעוררות את האדם לפקות עיניו על סבות הפעולות, מביאות את האדם ליראה את ה' הנכבד והנורא.

פרק ו

כל דת לא תכון מבלעדי ידיעת הנמצאות:

כבר רמזנו ביקרת ההכרה בנמצאות לכל בעל דת, במה שתורתנו הקדושה החלה ביריעת מעשה בראשית וקורות הדורות לפני בואה ללמדנו חקים ומשפטים, וחכמינו ז"ל העלו מעלת החכמה וההכרה ההיא עד מעלת התורה עצמה, אמרו "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה (משלי ט') מהו? אלא אמר הקב"ה אם זכה אדם ולמד תורה וחכמה, חשוב לפני כאלו ברא שמים וכאלו העמיד כל העולם כלו" (מדרש משלי), וממנו הדרוש על פסוק זה, לפי שהחכמות היו נחלקות בימי קדם לשבע, והיו נקראות "מלאכות החופש" (פניית קיסטט), לעמת העבדים אשר השם אלוה כל אלה, והן: דקרוק (בלאומטיק), חשבון, מדידה, נגון (יוויק), חכונה, מליצה, (רימפטיק) ויושר הרבור (כסטקיק), ויש שחשבו אחרות תחתיהן, וכלם נשתוו כי שבע הנה, וחז"ל תשבון כעמודים לתורה. וע"כ נמצא לקצת החכמים אומרים כי הן כולן רמוזות בתורה ואמרו "אם בקשת לבנות כו' הבט בתורה כו'" (פסיקתא דרב כהנא ט"ט פ"ג בחודש השלישי) וכ"כ הרמב"ן בהקדמת פרושו על התורה "שכל החכמות החיצונות נרמזו בתורתנו הקדושה", והוא ע"ד אמרם ז"ל "אידך פירושא הוא זיל גמור"; והרב יש"ר בהקדמתו "תורה מן השמים" לתעתקתו התורה אימלקית, בפרק מצד הידיעות", חפץ להשגות ולאמר שהחכמות כלן בעצמותן ככתובות וכמסורות בתורה, ולא שמענו ולא ראינו, כי האדריכל

לגשרי מסלת הברזל ולמנהרות השרפה יביט בתנ"ך בעת ישה קו לכנינו. וכ"כ בדברי חמודות (כרכות פ"ה סי' מ"ג) „אם שחכמת התורה עלתה על כלנה, הלא ז' החכמות כלולות בה ואם לבינה תקרא חצבה עטוריה שבעה"; ולא הסכימו עם מדרש ר' יונתן (שנת קט"ז ז'), ששבעת העמודים הם שבעת הספרים שבתורה (אשר אולי דרש בן, להוציא מלבן של בעלי ההויה, המיחשים עוד שני ספרים למרע"ה, המלאים לחשים קמיעות ומגולות, כנודע). ואחריהם התפארו רבנינו „כי גם חז"ל ידעו כל החכמות על אמתהן" (תוה"ע ח"א פ"ג), ובאמת רדפו לדעתן בכל האפשר בימים ההם, והם גדולי החכמים שבהם המזהירים כוהר הרקיע בשמי התלמוד.

כדעתם כי לבנין הדת, אשר כל ימי המשנה והתלמוד עמלו בו, נחוץ מאד לדעת מצב המדע (קולטוב) בימיהם, יען כי הדת היא „תרבות המדע" (דיא קולטוב מין מ'הכט פלחקסיטן מ'טווערדונג), ציו במפניע לדרוש אחריו ואמרו „כל היודע לחשב תקופות ומולות ואינו חושב אסור לספר הימנו" (שנת ע"ה א') ולא משום עבור השנים לבד, שאין מעברין השנה אלא כשבעה המוומנים לה (מ'הדרין י' ז'), כ"א לענין לאמר הלכה משמו, כמו שפירש הר"ן במאמר „לא תשתעי מיניה" (ע"ו ל"ה ז'), ע"ד שאמר רב „דלא לית דרא בתראי וליחכו עלי" (שנת ע"ה ז'). ובאמת נתחבטו רבותינו הצרפתים במ"ש דייני דקיסרי „רבוועא מגו עגולא פלגא" (סוכה ז' ז'), להסיר מהם לזות שפתים מחכמת המדידה * ועל פרש"י (עירוטין ע"ו א') צדקה באמת תלונתם; וע' מה שהכריע הב"י (אה"ע סימן קכ"ו) נגד מ"ד דיוולדת למ' אינה יולדת למקומעין (גדה כ"ז א') וכ"כ הרמב"ן במ' תורת האדם, מפני שהחוש מעיד עליו. ונמצא שהתלמוד שואל „ומנלן דהא דקיסרי דהו לרבנן מילתא היא" (שנת פ"ה א'), ור' ירמיה שאלו לה"ו „וקים להו לרבנן בין שליש לפחות משליש" (ר"ה י"ג א'), הרי ששאלו איך ידעו זאת רז"ל, ובחולין (ג"ד א') פריך „והא קחוינן דמתה, גמירי דאי בדרי לה סמא חיי", כי הנסיון עצום כחו, ולא תעמוד נגדה כל דת, ואע"פ שהרמב"ם כתב (ה' שמיטה פ"ה ה"כ י"ג) „שאפילו נדע להפך היות מרפות זו חיה וזו אינה חיה, הרי הכתוב אומר ע"פ התורה אשר יורוך", וכ"כ בת' הריב"ש סימן תמ"ז „שאין לנו לרון בדיני תורה ומצותיה ע"פ חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם אין תורה מן השמים חלילה כו' ואנחנו על חכמינו נסמוך אפילו יאמרו על ימין שהוא שמאל, שהם קבלו האמת כו' עד מרע"ה, לא נאמין אל חכמי היונים והישמעאלים שלא דברו רק מסבתתם וע"פ

*) אבי מורי הסוד ז"ל, ספר לי בשם רבו הרב האלכסי מלאדי (בעל התניא והש"ע), שאמר בטובת דייני דקיסרי, כי כונתם היתה על המעוקב העומד כדור, וגם זה דוחק, כי ע"פ חכמת המדידה יהיה המעוקב חלק 0,36 מהכדור המקיפו, והוא מעט יותר משליש, ובחשבון הנס היה להם לאמר „תלתא"; ואולם הכדור בחוך המעוקב, הוא פלגא בחשבון הנס דכל שיש בחיסקו, וצריך לפ"ו להפך דכריסה, והסומע שמוע

איזה נסיון, מבלי שישניחו על כמה ספקות יפלו בנסיון שהוא כמו שהיו עושין חז"ל כמוזכר בס' המפלת אני מביא ראיה מן התורה ואתם מביאין ראיה מן השומים בו". וכ"כ בס' פחד יצחק ערך ניקור בענין חלב מהור סותם, "אפילו תימא שבעלי הנסיון היו מוכיחים להפך מדרו"ל לא תאבה להם ולא תשמע לקולם", והמרדכי פ' ג"ה כ' בזה, "והמפקק בזה נוטה לצד מינות", כל אלה אמת דברו, בבחינת המעשה מעת נחתם התלמוד, אשר פסקו הישיבות וחכמינו חדלו מלפשפש אחרי הדת לדעת מה יעשה ישראל, מפאת הרדיפות אשר סבלנו בימים ההם; אולם בימים שהיתה הדת חיה בחיי האומה, במרס נחמטה עוד, היו בוגיה מוכרחים להחזיק במעוה החכמה, כפי מה שהשיגה בזמנם, וכמ"ש "אם יש באדם חכמה הרי דברי תורה מסורים בידו, ואם לאו אינם מסורים בידו" כי איך יתנגדו בלא דעת לדברי החכמה המבוררים, כמ"ש בתוי"ט (כלאים פ"ה) "ואם הקשה לו (להר"ש) משנתינו, לא מפני זה יכחיש מה שנראה לעינים, ואפילו דברי חכמי המדות לא היה לו להכחיש, כי כל דבריהם בנויים על מופתים חזקים, אשר א"א לסתרים בשום פנים". ונדוע שהרמב"ם חדש הלכה במטרפות דניטל לחי העליון (ה"ט פ"ח הכ"ג) בכח חכמתו ברפואה, והשמיץ הסנהג הנמצא בת' הגאונים לאסור בשר שלא נמלח ג' ימים (ע' ת' ריב"ט סימן פ"ו), וכמ"ש במשנת חכמים אות קי"ג, "לא לחנם נתעסק המאור הגדול אבי התעודה הרמב"ם ז"ל בשאר חכמות והצליח בו, שבסבתן נראה לעין כל שלמותו בתורה", וכ"כ ר"מ אלמושינו בס' הנהגת אדם (ח"ג פי"ג) "מההכרח לבעל תורה ללמוד הגיון מספר והגדרה טבעיות ואלהיות", מזה נראה, שגם היום יכולים החכמים לתקן מה בדת, אם הם חכמים במדעים. וכמו שהוסיף הרמז"ל מרפה אחת בכח החכמה כן גרע איסור אחד בכחה, שהשמיט (פ"ט מה' נדרים) בהעתקתו את כל פ"ג ממס' נדרים את ההלכה דגורר מן הנולדים, שבארה התלמוד (ל' ב') "לאפוקי דגים", ובאמת אין זה כלל, שהרי הרלפינין והתנין (תלמודים) מולידים חיים [ומ"ש בברייתא דרג טמא משריץ (נכורות ז' ב) תי' ר"ז ששניהם מטילים ביצים (ע"ז מ' א')], וזה נכון ע"פ סתמא דתלמודין בנדרים, אמנם יותר נכון לפרש, שבדגים טמאים נמצאו משריצים, אבל המהורים כלם מטילים ביצים. אולם הנדר חל גם על הטמאים באיסור כולל, ומעם הב"י ביו"ד סימן ר"ז בהשטמה זו אינו מחזור], ויותר נכון היה להגיה תלמודין "לאפוקי מיני דגים ועופות", ובוה א"ש (*).

ומ"ש במסורין בידו" הוא ע"ד שאמרו (סנהדרין י"ז א') "אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיוודע לטהר את השרץ מן התורה", והמעם הוא, שאם יבא זקן ממרא ויפטמט נגדם לאמר: מדוע הצבתם עלינו הלכה זו, והלא הוא הפך דא"ח

(*) ונכבדות מדובר בזה בס' התורה והפילוסופיא, איך שאז חז"ל וחרדי דת קדשו ללמוד ח' הנתוח, הרפואה, הנפש, ההגיון, המדות, הטבע, התכונה, החשבון, המדינה, הבנין, הנהגת האניות, המיכניק, האפטיק, הנהגת המדינה, האור, הנגון, המליצה, השיר, המסחר וכדומה.

בתורתנו, יאמרו לו על ממה מהור ומראים לו פנים וכן להפך, והם באמת אמרו. לפי הזמן, ומעמם כמוס עמדם, וע"ז נתנו י"ג מדות, שהרשות לכל חכם (בהסכם חכמי דורו) לדרוש בהם (תוס' סוכה ל"ח, עקרים ח"ג פכ"ה, דלא כרש"י, וכמ"ש במס' ד"ח) ובירושלמי פסחים פ"ה אדם דן ג"ש לקיים תלמודו. ונמצא ר"ש בן חלפתא שהיה עסקן בדברים (מולין ל"ז ז'), והוא שעסק בבחינות המבע; תלמידי ר' ישמעאל שלקו וזנה אחת שמתה, למען דעת מנין אבריה, ולא האמינו ברכם שמסר להם מנין אברי האדם (נכרות מ"ה א'); ור' אסי חקר אחרי מוון העורב, לראות אם כנים דברי הכתוב מי יכון לעורב צידו" (ויק"ר פי"ט). ורבות שבת התלמוד את ריב"ז שירע לשוחח על מבעי הצומח והחי ועל חכמת מה שאחר המבע במלאכים ושדים (סוכה כ"ח א'), והוא היה הקטן שבחבורה, ויתר חבריו ידעו עוד יותר מכל אלה (ע' רש"א כה"א ז"ב קל"ד א' ד"ה לקיים, שמכתיב לודע בהם ויתר שכן טוב בעוה"ב) ועיין בהלכות ממרים פ"ב ה"ב בכסף משנה, והלכו בזה בשמת מורם הגדול הלל, שלמד כל החכמות שבזמנו, משום גידול תורה ויאדיר (מ' סופרים פט"ו פ"ט). ונמצאו מהם שהיו מצוינים בחכמה אחת או בכמה חכמות, אמרו על ר"א חסמא ור' יוחנן בן גורגא החסיד שבכהונה (מגיגה פ"ב) שהיו בקיאים במדינה עד להפליא (אוריות י') וכדומה רבות, וכבר האריך לספר בזה החכם ריב"ל בספרו הנכבד "תעודה בישראל"; ומאמרי מדע רבים מאד נמצאים מפוזרים בתלמוד ובמדרשות, בפרד"א, מדרש כונן, ס' יצירה, ס' הוזהר, ס' רויאל וכדומה. ויפה אמר בזה החבר (כוזרי מ"ג סי' ס"ד) "ואיך ימצאו תדיר ע' זקנים חכמים, אם לא תהיינה החכמות מתפשטות באומה קיימות כו".

אולם מעת שהתפתחה הפלוסופיא האלהית באומה, אשר מפאת כי לא מצאה לה שפת העם די הלביש רעיוניה ורגשותיה הנשגבות, הוכרחה לעשות עליהן מעשה זר וסות משל ומליצה, והיתה בעבור זה לתלמוד מסתרים ולסודות כמוסים, אשר לא ילמדם איש לעצמו מעל ספר, אם לא יקבל מאת רבו פתרון המלות וחידותם, והיא היא הנודעת כיום בשם "חכמת הקבלה", מעת אשר היתה הדת לא אומנת העם לנחותו דרך המעשה לטוב לו לבר, כ"א גם ענין לחכמים לענות בה, היו החכמות וחמדיים נחוצים לה מאד, אשר בלעדם לא תשאף רוח חיים, האמנם אף זאת איננה, כ"א עד בוא הארז"ל, שבו נחתמה הקבלה כתבנית חתימת התלמוד. — המקובל ר' משה בוטרילי בפירושו לספר יצירה אמר, העבודה, חכמת הפלוסופיא האלהית נעולה בטפתח הקבלה, וכמ"ב חכמת התכונה, ומי שהרגיל כהרגלי ישיג כהשגתי"; וגם לזה נמצא שרש דבר בספרי (דברים סימן ענ"ה) "אמרו לו למשה אמור לנו מה היא מדת כבוד של מעלה, א"ל מן התחתונים אתם יודעים כו', משל לאחד שאמר מבקש אני לראות פני המלך, א"ל הכנס למדינה ואתה רואה, נכנס למדינה ראה וילין פרום ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד נפל לארץ כו'". הנה אמר בפירוש, כי רק על ידי הודיעה בעולם המוחש לנו נוכל לדעת כבוד עליון ומרתו שאין לה חקר. וכן נמצא בזהר (מ"ג ע"ז ז') בשם ר"ע, שהאריך מאד בתועלת ידיעת המבעיות,

ואמר שם „כל פעל ה' למענהו, למילף מיניה חכמתא סגיאה“, ור"א אמר „הנה מוב מאד (האמור בתורה על כל אשר עשה האלהים בעולם הנראה) למילף מיניה חכמתא עילאה“. ע"ש שהאר"ך ביריעת מיני הצמחים ונפלאותיהם, ושם (כ' ב') בשם ר' אבא שלקח ורד בידו וחקר עליו ועל מראהו וריחו, ועשה בו נסיונות טבעיים, להשכיל מהם סודות אלהיים, ושם (קע"א א') „ר' אלעזר ור' אבא חמו תרין כוכביא דנמלו דא מהבא בו' ואמרו מאן יכיל למנדע באלין תרין בו'“, וחקרו שם ע"פ חכמי האצטרולוגיא שמלכה או, כמ"ש בשם שמואל (עירונין כ"ו א') „אין לך תקופת ניסן נופלת בצדק שאין משברת את האילנות“. והן נודעות כיום שהם הויקים (ע' ספרנו „השמש“), ורק אח"כ שהרגישו כבר בויופה כ' התשב"ץ (ח"א סי' ק"ו) שאין חכמה זו שלמה כיום ביר שום אדם (*). אולם מ"ש שם (זח"א ל' ב')

(* בימים האחרונים, אשר גדלה חכמת התכונה וחכמת הטבע למעלה למעלה, עד שיריעת הראשונים בחכמות אלה כפסם וכאין כהיום נחשבה, נודע בזכור, כי החכמה הזאת (אצטרולוגיא) מזויפת היא ואין בה אף קורטוב של אמת, תוך ומרמה והאבת בלע של כהני החומות אשר הוליוכו שולל מעולם, וכמ"ש צמ"כ (ח"ג פכ"ט), כי החכמה הזאת זמחה אל עובדי הכוכבים, המאמינים כי יש בידם להרע או להטיב, וכ"כ בס' המבקש; דע כי ח' משפטי הכוכבים היא אמדנית, ורוב ענינה אין לה אמתה“, והראשון אשר נטע יתדותיה בזרם החכמה היה בעלמיוס (תת"ס לאלף הרביעי), וזה היה משאחו פניס להבלים קדמונים, כאשר ינגעו בזה בני האדם גם החכמים עד היום, ולכן הפס וחתר להטביע יסוד מדעי להשגרת תהו זו, ובה כללו ארמונה ותועפות מגדליה, עד כי גם הדת כפפה ראשה לכל גזרותיה. אף אם קמו אחדים אנשי לבב בסוף ימי הבינים ויאמרו להגותה מארץ החיים, אך במוזמות מחזיקיה הוכו אחר, ונשארה בתקפה לדבאות המון תבל תחת רגליה. בשנת תתקל"ט לאלף החמישי הודיעו כהניה לכל שבני ארץ, כי עוד שבע שנים והארץ תשס על יושביה; אחרי כן נבאו, כי בשנת רפ"ד לשני יהיה מבוול מים על כל הארץ, ורבים מארץ אשכנז, ארפת, כתיס, ספרד, הולאנד, בריטניא וסקנדינאוו בני להס תיבות כתיבת נח. אח"י חזו חרבן ואבדון לשנת שמ"ד, ואחרי כן לשנת שפ"ד, ופחדס נפל על כל העמים; אם אמנס נפלגו החכמים בדבר החזון הזה, אולם העם ושופטי הארץ נעו אחרי חזוי כליון החרון, כי שלחה גם האמונה את ידה שמש. חכם אחד נאגילן הרים ידו נגדה כי שקר נכסס, ויקבר קבורת חמור, וארבע נשים זקנות אשר חמלו על גויתו ויקברו בלחט, הורדו אסיר אל בור, וגויתו השלכה מקברה. — אח"י נבאו האצטרולוגים חרבן העולם לשנת ת', יען כי היה מזב לרק ושבחאי בראש טלה בתקופת ניסן, אשר במזב זה היו גם בעת בריאת העולם לפי השכונס, וזה הוא הפעם השביעית למזב זה, ועכ"פ לא יעבור הפעם השמינית שיהיה בשנת ר"ג לשביעי (ובאותיות דר"ע כתוב ב"ג לאלף השביעי, ואולי ט"ס הוא) והעולם יתרב חרבן כללי. — אין ספק שמ"ס בחלק (ז"ו ב), שהקב"ה מחדש עולמו אחר שבעת אלפים שנה, ברוח האצטרולוגיא נאמרה, כמו שזכרו שם מחרבן העולם בשנת ר"א לאלף החמישי ובראש אלף השני בשם הפרסיים, וכן חשבון הקנים בשנת רל"א לאלף החמישי (ע"ז ע')

ת"ח מאן דבעי למנדע חכמתא דיהודא קרישא יסתכל בשלהוביתא דסלקא מגו נחלתא או מגו בוצינא דדליק כו", אין זה השכלה מן הפעולה אל פועלה, כ"א היקש ומשל לא יותר; ואם נדע כיום, שאין הבנת האומר שם בטבע האור עולה יפה ע"פ הבחינות והנסיגות שעמדו לחכמי הטבע בדורות האחרונים, או יגרע בעינינו המשל לברו ונבקש משל אחר להבנת יחוד השם, ואנחנו נשוב עוד לענין הזה בעז"ה.

חכמי הנסתרות הקדמונים, והן חכמי התלמוד עד העמור הימיני החסיד ר' יצחק סגי נהור בן הקדוש ר' אברהם שבבקרש זצ"ל, וממנו לכל המקובלים עד האר"י, השתמשו בחכמה למעדנות נפשם ולתפנוקי רוחם, וכמ"ש "תקופות וגימטריאות פפראות לחכמה" (אבות ספ"ג), ואלה אשר כל נפשם ורוחם נתונים נתונים המה לחכמה זו חשבו, כי המדעים כלם לא נבראו אלא בשבילם, וכמ"ש בפרס (שער עגמות וכלים פ"ו) "לאשתמורעא בהון, הכונה, כי ע"י הבריאה שהרבה בעניני הפעולות, הוא להודיע בהן דברים עליונים, כי מן התחתונים אנו מכירים העליונים, ועל ידם אדם מכיר באלהות"; הרמב"ם בשמונה פרקים שם לח' הלטודיות (והן הגימט'—מתייחסים) תכלית בהרגל דרכי המופתים הברורים, שממנה

ב) ובשנת ע' לאלף השני (וזהר ס"פ בלק), כולם על זכריה נולדו, וכמ"ש בס' מגן דוד להרדכ"ו? אות סמ"ך "כי מאמר זה נאסף אל האגדה מהכמת הוכרי השמים שטעו בתשבוש", ואנחנו נביא בדבריו, "ששגו בה". כי מנינו עקבותיה בתלמוד: שבת קכ"א קל"ו. נדרים כ"ט ל"ב. מ"ק כ"ח (בני חיי ומוזוני כו'). יבמות ס"ד ק"כ. ברכות ס"ד. ולדעת זו מוכחם השכר שבתוס', אם לא שיפרשו כי שכר המצוה הוא להכלל ולא להפרט. וכן החזיק בה הראב"ע, עד שנתן טעם (פ' אחרי) לתרועה ברה"י, יען שמו"ל החדש הוא איש שמתאזים בימינו ותולדות בשמאלו וספרים פתוחים לפניו. ורק האיתן המיומני (הל' עכו"ס י"א ח) כחש כזה. ועוד בימי אבירי החכמים קעלפער (נולד 1571 ומת 1630 לסה"נ) וגאלילי (1564—1642=ה"א ת"ב), אשר גלו רבות גדולות וגזרות בח' התכונה ובה' הטבע, ולא הספיקה להם השעה לערוך חין ערך חכמתם מול ההויה הכוזבה הבת השוכנה, עוד בימיהם התהלכה בארץ, ובשנת שס"ג שעמדו גזק ושבתאי כמול דגים גם כוכב חדש נגלה אז (ע' ספרנו "השמש"), פתח החכם קעלפער פתירות גדולות לנוצרים, יען שלפי תשבונו היה מוצד כזה בשנת לדת מחוקקס. — אפס אחרי מות החכמים האדירים האלה התבוננו החכמים אחריהם במעשיהם ויראו ויובחו כי הבל האסטרונוגיא וגזרת הכוכבים מעשי תעושים, ומאז שקעה ולא יספה קום, ולא נשאר זכרה רק בחזון הרוחות הנכתב בלוחות לכל שגיה ופתי, ככה תשקענה שאר אמונות הבל והכמות תחו בנוקבא דתהומא רבא, ולא תעלינה עוד להשחית את הארץ. אבל עוד יארכו הימים לעת קץ, וימים רבים תגה החכמה עמנה קרב, כי מאמיני האסטרונוגיא היו גריכים להיות מלומדים באוזה מדעים, וקל היה להם להכיר את האמת כי הוקירו את המדע, לא כן מאמיני הבל, להם נרץ לכרות און למעט יקשיבו לקח.

ישביל במחקרו על אדות האלהות, וע"כ קראו להם „למודיות" שהן מלמדות ומרנילות את האדם בדרכי המופתים; ובס' המבקש בקש לה תועלת אחרת, ואמר „תועלת התשבורת (והיא ג"כ כנוי לח' הלמודיות) בנפש, להרגיל עצמו להפשיט הצורות מהמרכבות אל הרוחני". וכ"כ בהקדמת הלבוש, שהמדעים הם קודמים כמבוע לחח' האלהית, ואמר כל רב וצורב החושק להכנס לפרדס כו', צריכים לעלות משפל מצבם לרום המעלות כו', וכן הוא ממש סדר למודם, בתחלה ילמד חכמת המחקר והמבוע, ואח"כ חכמת התכונה וכו', ואח"כ יעלה לחכמת הקבלה, ולהם רומזים ג' ראשי השי"ן שבתפלין של ראש כו' ומותר ללמדם אפי' בשבת, ע"ש. לא נבקר את הנאון הזה, במה שכלל ח' המחקר (אולי כוון לח' ההגיון—מקיץ) עם ח' המבוע והציב ח' התכונה לבד, כי יותר היה לו לכלול המבוע עם התכונה, והיתה מחלקתו חי הנפש, חי העולם וחי' אלהות, כאשר לא נבקרהו ע"ד הרמו, שלפי דבריו הלא שלש החכמות האלה שוות הן במעלתן, כמו ששלשת ראשי השי"ן שוים במדרגה, ואע"פ שסדרן זאח"ז, אין קדימה זו במעלה לפי הרמו, ובאמת אינו כן לכל חכם אלהי: — אפס בו"ח (שה"ס ע"פ שלמה סהיה) כבר את המדעים עוד יותר מזה, באמרו „חכמתא דאצטרך לי לב"ג למנרע: לאסתכלא ברוא דמאריה (יסודות ח' האלהות, והם: יחוד השם, שלילת הנשמות, כחו בעולם) וחד למנרע ליה לנופיה (תעודת האדם: להשכיל ולהיטיב), ותקונא דנופיה האיך אתתקן (כולל ח' חיות האדם—פזיאלוגיא, אשר בהכרח יקדם לה ח' המבוע והכימיא וחי' הנתוח), וחד למנרע נפש דביה (והוא חכמת הפזיכולוגיא, לדעת טבעו השכלי והמוסרי), וחד לאסתכלא ולמנרע בהאי עלמא דאיהו ביה (כולל ידיעת הרצח"מ, מחקרי הארץ לכל פרמיה, ח' אותות השמים—מיטריאלוגיא, ח' התכונה, תכונת העמים ורוחם ככל חלקי הארץ), ולבתר ברזון עילאין דעלמא דלעילא (היא החכמה האלהית בהנהגת העולם); מאן דאוויל להאי עלמא בלא ידיעא, אפילו אית ביה עוברדין טבין סגיאין, מפקין ליה מכל הרעין.

אשרי אנוש מצא חכמה ואשרי עובר אלהים יפיק תבונה. החכמה האלהית איננה כחכמת המציאות, אשר נושאייה הם דברים מוחשים לעין, ואיננה עלולה כעת למעות ושגואה, יסודותיה חוקים ומוצקים אשר כל אדם בן דעת לא יוכל להמיט אותם, אולם החכמה האלהית ככל אחיותיה ההשגות המפשטות, לא יבוקש להן מופתים כאלה ודי ברור כמות, ועוד עלתה עליה, בהיות מושגיה דקים מן הדקים, וכמעט שלא נוכל לקראם בשם מושכל, רק בשם מורגש בשכל (מהנוכח), כמ"ש רז"ל במגלה (כ"ד ז'), אמרו לו לר' יהודה הרבה צפו ודרשו במרכבה, אע"פ שלא ראו אותה מעולם, א"ל התם באבנתא דלבא תליא, ר"ל בהשערת השכל אשר ע"כ נחשדה, שכל משפטיה הם רק נושאים (ובייסקטיבט), ר"ל היות; וע"כ היא צריכה להשען תמיד על הנמצאים בפועל, למען היות לה אמתות מה; אפס ע"פ רוב איננה נאחזת כ"א בדרך משל, וגם זה כבר נושנה מאד ועליה אבד כלח, כי חדלה מלכת עם החכמות בצערן קדימה. לו השכילו חכמי האלהות במדעים, כפי שהם אתנו היום, היו מוצאים ד"מ, כי ג' עולמות מקבילים

זה לעמת זה, עד כי על נקלה נבין, שאין אלה כ"א מציאות אחת המתוארה בפנים שונים על מדרגות שונות; והם: כחות הטבע אשר בעולם הרום, כחות החיות שבבעלי חיים והארם בכללם, וכחות הנפש בשכל ובמדות, האור בעולם דומה אל הראות בחיות ואל כח הידיעה בנפש; הצבעים השונים דומים לידיעות השונות, אשר בקבוצם יתנו את ההשגה הברורה, כאשר נמצא מקבוץ הצבעים כלם את האור הלבן; כח המושך דומה לכח הזון ולכח החשק; החום דומה לכח ההרגשה בחיות ולרחשי לבב בנפש; וכמו שהחום מרחיב את הנשמים כן ירחיבו רחשי לב את מורשיו, ולעמתו ידמה הקור לכאב לב; האילקטרי דומה לגרמי העורקים בחיות ולגיש הרוח בנפש, והם שונים בכנ"א כמו שלא ישתוו החמרים בכח האילקטרי, וכמו שהאילקטרי מפוצץ סלעים, עם היותו פועל בתחלה רק משיכה ורחיפה קלה, כן הוא געש התאווה והכעס, וכמוהו ינחו בהשואתם עם מנגדיהם אחרי מלאת ספקם; המגניטות דומה אל המדות והדעות (מגנטיות); משא ומתן המוגז (מגנטיות) דומה לתמורת היסודות בבע"ח ולחיי הרוח (מגנטיות). ע"פ הרכבות המושגים. וכמו שכחות הטבעים משתנים מזה לזה, מאור לחום ולאילקטרי ולתנועה, כן יעברו כחות החיות וכחות הנפש מול"ז. — וכ"ז יכול החוקר האלהי לעשותם לכנין השגותיו באלהות. — אולם מרכיבם בדור אחרון אל פועל ה' בעולם המעשה לא יביטו, ומן המרעים ינוסו או כי יניסו אותם מדרוך בגבולם, ע"כ תפוג תורתם; הם יעצימו את עיני תלמידיהם, ע"כ כי יפקחו עיניהם מעצמם לא יוסיפו עוד הביטם, ומיום ליום יסורו מעליהם, עד כי נגור פן תאבד כלה ח"ו, במרם תקום רעותה הטובה ממנה תחתיה.

כשניאה זו שעלתה זרזן ופשע רב, אשר עזבה החכמה האלהית כל מצב ומעמד בארץ ותרקיע לשחקים, עד שחדלה עוד מהיות חכמה ותהי לאמונה הויית, אשר כל פקח יתעבנה, שגתה שנית בחלקה המעשי, ר"ל בכוונת המצות. הן חכמיה שמו תוך ופנים לכל מעשה תורה ומנהג, כמ"ש הרקאנטי (הקדמתו לס' סעמי המלות) „בל מעשה ותורה אם תוכל להעלהו העלה", ע"ד מ"ש בפס"ד „כל סה שתוכל לרומם ישראל רומם שנאמר כי תשא", ואמרו כי רומים אל סודות צפונים ונעלמים, שנשגבים ורמים, והרפתקאות רבות סרות, ע"י מנהג הכפרות (*), והתרנגול שכלו הפך לבן, רומז לעתיקא קדישא אשר מי חכם ויבן, וכן ע"י התשליך ומאה הקולות, ושלחן חמרובע וי"ב החלות, וכדומה רבות

(*) כשערי תשובה להגאונים ז"ל סי' רל"ט כתוב מנהג הכפרות בעיו"כ, שהעשירים עושים מכהמה וסיה ואילים בעלי קרנים, והעניים מעופות, וכרס"י (שנת פ"א ב) כתב בשם תשובות הגאונים, שעושים זה כזרעים כפול או בקטניות ונעבר ר"ה, ובאבודרהם כתב שכלת מקומות נהגין כן; וכלל כבוד המנהג הזה, שמלא זכרו כפי הגאונים לח חל המהכר בש"ע או"ה סי' תר"ה לרשום ענין הסימן. מנהג כפרות בעיו"כ מנהג סעות הוא, וכו' סעיף אחד", והמלפייס האחרונים השמיטוהו, ובפע"ה כתב סודות על זה, ובמפתח ספרים ח"ב (ל"ה ז"ל) נדחק לישנו.

לרבוואות. הם ראו כי אין להשיב המנהג ומעשה האמורי, ויאמרו לעם: הכון לקראת אלהיך! אולם האחרונים אשר התמכרו לעבדים להקדמונים לא הבינו לעם, ויקדשו עלינו את המנהג על דבר סודותיו, וכפי טבע השכל האנושי לתת סכה למציאות ולשוב אח"כ מן הסכה להמציא תולדות כדוגמת אחיותיה, כן הולידו שוב מן הסודות מנהגים ומעשים, שכל שומעם תצילינה שתי אוניו, עד כי כע"ז נרמינו (*), ותחת כחן של נביאים הגדול שמד מין צורה ליוצרה, המירו יוצרה בצורה, והלכו אחרי הבלי הגימטריאות, ורעבים עמו אל הפרפראות, ולא שעו אל חכמי העם המלעיגים למו, כמ"ש בס' כח ה' שהגימט' הבל ורעות רוח, הלא קהלת אמר ומוצא אני מר כו' האשה, ובגימט' אשה — דבש, אלהים אחרים בגימט' אל שדי ובגימט' משה, תורה בגימט' סמאל ולילית, תלמוד בגימט' לילית, ובפירוש החיד"א לספ' חסידים סימן שנה"כ בראשית בגימט' שוא ושקר, משה בן עמרם ס"ח המן, וכדומה. — וכשנאיות האלה שגו גם במחקריהם ובעיוניהם. כי הנה בעליה בהתהללם בה, כי סודה מסור לנו מאת נביאי ה', אשר כל סתום לא עממם, יתמרו כי הפלוסופיא לעמתה באפלה תגשש, ובכן כל תפארתה של הח' הזאת לעיני המשכילים בעם היתה, כמה שעל ידה יתורצו הקושיות אשר הקשו הפלוסופים על האמונה; מעתה נראה איך עלתה בידם מנמתם. כמה כרכורים כרכר החיים (77 ע"א) מול הקושיא; למה ברא האל את האדם, שיהיה בכחו לעבור על רצונו ולחמוא? עד שמציא ישוב נכון לזה, והוא; מפני שכתוב בתורה שכר ועונש! עשאהו לאל עבד לתורתו; המקובל הגדול ר' עמנואל חי ריקי נסה לתרץ בספרו יושר לבב קישית "ידיעה ובחירה" המפורסמת, ואמר שהש"ת יודע את בחירת האדם כחוזה בכוכבים, לא ידיעה ברורה, (ובעל פלח הרמון השינוי בזה) והוסף בענין צדיק ורע לו, שהסתבך מאד והרגיש חולשת תירוצו, ומבלתי יכולת לראות בצערו של הש"ת כביכול מתרעומות העולם כלו, מ בקש לחוס עליו ולבל יוסיפו להרעימו, כי כשר הוא ומחל על כבודו, לבלי דעת בחירת האדם, לטוב לו, עאכ"כ שנתנו אנחנו לו אם לא נדע דרכו — ואולם לא מחילת כבוד נראה פה, כ"א אברון תכונת דעתו לטובת האדם, וצעד אחד הלאה, ותצא לנו אפשרות אברון חיו לכפרת עון האדם, כאשר יאמינו זולתנו. אמנם יש אשר ראו כי אולת ידם להתחרות את הפלוסופיא, וישכנו ערמה להתחכם לשכל האדם בכללו, וישיתו מקורו במ"ל דמ"ל דעשיה אחר כמה צמצומים והשתלשלות, ועוד לאלוה

(* ע' בס' נגיד ומנהיג ובס' הגפש החכמה סודות גדולים על דקדוקי עניות כמנות, ולו ראו כזאת חכמי התלמוד, לכותים חשבונו (חולין ה' א), ורק באחת ראינו נכורת האר"י שהיה מלעג על קצות הספרים לסירוגין (ש"ע או"ה סי' רנ"א כמג"א), ובאבודרהס כתב שלא ידע טעמו, ונראה שכזה נהג חכם אחד, אשר חס לקץ כל פטריו יחד, מפני תועלתן, ויקץ אנ"ה כע"ש זו וכ"ד באחרת, ואחריו התקו כקופים מבלי דעת טעמו, וע"כ לעג למו.

מלי"ם עד מ"ל דא"ס, והיאך יכול בריה שפלה כזו לתור לדעת במסתורן של בוראה? אף ערמתם עמדה להם לכנף דעת שומעיהם תחתיה ולהעצים את עיניהם, עד כי הוכו בסגורים, וכל קרן אור דעת ישרה תדקור עיניהם ותכאיב לבם עד מאד; ויהי עם חכם ונבון לגוי סכל ופתי כהיום הזה, כי היתה להם הרת כלה אמונה עורת לבד, והרעו בזה הרבה מאד לעם ישראל ולתורתו, אשר התפאר בה אלפי שנים נגדה נא לכל יושבי תבל. — עד כמה רחוק כיום מעל הראשונים, יוכח כל קורא משכיל מדברי המקובל הגדול ר"י גיקמיליא בפ' ההגדה הנ"ל, באמרו שראוי לחקור על מעמי המצות, שאם לא נחקרו בו ישראל לנו הדבר כאמרו היה חסר ואין בדבריו ממשות ואין לחוש על אותן הדברים, ועו"נ כי דבר ה' בזה בו' שצדיקין אנו לבקש מעם כו' שאלו לא היתה חקירה זו יקרה עד מאד לא היו חכמים גדולים כאלו (ר"א ור' יוסטע ור"ע זל"ט) עסוקים בה כל הלילה כו' כי לא היו מפסידים זמנם אלא בענין שהוא ידוע בחקירה וטענות".

פרק ז

החכמה והנבואה, והנהגת האומה על ידיהן.

יסוד מוסד הוא לחו"ל, שאין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכו' (סנת ל"ב א'), ומובן מעצמו שלא כווננו בזה, שצריך הנביא שיהיה העשיר בעולם או הגבור שאין כמותו, ועל דרך זה אין מן הצורך שיהיה הנביא שלם בחכמות בתכלית השלמות, וכמ"ש בס' הברית בשם הרח"ו, "מ"ש חו"ל אין השכינה שורה בו", אינו רק על צד אופן מה, אף אם יהיו חכמים בדרור יותר ממנו, וכ"כ ר' חסדאי קרשקאש בבאורו למורה (ח"ב פט"ו), "שהשכינה שורה על החסיד הנכבד, ואם לא הושלם שכלו בלמוד". אמנם להיות שלשה אלה מתנאי השראת השכינה, אשר בשלמותם תגדל גם מעלת הנביא, ולאשר השראה זו היא מעלה רוחנית, א"כ מוכרחים אנו לאמר ע"ד שפירשו במשנה (אבות פ"ב), שהמעלות אלו הן חכונות הנפש, והן: התשוקה והחפץ להשיג יותר, כמו שבארנו למעלה בגדר החכמה, ועי"ז ירדוף לדעת הנמצאות; ואומץ הלב לכבוש יצרו, ומפני זה תהי השנתו נקיה מבלי נמיה נפשית, ומדת ההסתפקות למעט צרכי גופו בכל האפשר, שהוא העושר האמתי, ולכן לא ימיהו מהשגת האמת, ותנאים אלה מוכרחים לכל איש אשר ילבש רוח ה' בעל נפש נעלה ורוממה על יתר בני האדם ההולכים בחשכה. אולם למעלת הנבואה, והוא להיות מטיף לעם, צריך עוד שתקדם לו ידיעה מן הדבר אשר יתנבא עליו וכח המדמה זך מאד, שיהיה בכחו לצייר בנפשו הדבר כמו שהוא במציאות עם כל מוצאיו ותוצאותיו ולתת מבטאים להשגותיו היותר חרי לבב שומעיהם. — והנה לאשר שרש דת קדשנו נתן ביד משה רבינו, ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, ע"כ אחו"ל בשאר הנביאים שעמדו אחריו

לישראל, כל נביא שהיה מתנבא, מעין נבואתו של משה היה" (ס"ר פמ"ב), ר"ל ע"פ רוח התורה שנתנה ביד משה (*). ויובן זה יותר ע"פ מאמרם ז"ל, כל הנביאים נתנבאו בכה נוסף עליהם משה שנתנבא בזה" (ספרי פ' מטות), ובאמת נמצא גם זולתו (ישעיה ט"ז י"ג) שנתנבא בזה, ועל כרחך שזה רק במה שנוגע לישראל, שבנוגע לאומתנו דרכו כלם בדרכו אשר סלל למו, ואמרו: כה אמר ה', כלומר הלא זאת היא כונתו ורצונו בתורה או דבר ה' בסדר העולם ומבעו בני האדם, ולכן פי' במכילתא פי"ב נבואות רבות, שאמרו הנביאים בלשון, כה אמר ה' וכדומה, מאין לקחו זאת, ישעיה אמר, "שמעו שמים וגו' כי ה' דבר", והיכן דבר? האזינו השמים; "הלא צוה ה' אלהיך לך ומשכת בהר תבור", והיכן צוה? לא תחיה כל נשמה; וכדומה רבות, ע"ש. ועפ"ז יתכן מ"ש ירמיה (י"ז) "כה אמר ה' כו' לא תוציאו משא מכתכם ביום השבת", והוא נגד העיקר אצלנו שאין נביא רשאי לחדש דבר (מגילה ג' א'). ואפילו כוון את ההלכה ואמרו בשם ה' מיתתו בחנק (יסוה"ת פ"ט ה"ב וע' בכ"מ), ואיך יחדש ירמיה הלכה אשר לא צוהו ה'? (פי' שנת ל"ז כ' וסס תד"ה הולאה, אבל דבר הלמד בג"ש דהעברה העברה מקרי הלכה ואינה מפורשת, וע' סנהדרין פ"ח), אלא לפי שאינו כ"א מבאר כוונת ה' בשביתת השבת; ועד"ז צריך לבאר מ"ש "דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו" (יומא ע"א ב), שחז"ל לא יכלו ללמד מה"ת באחד מדרכי הדרשות, אבל הנביא העומד על סוד התורה יותר, למדהו מה"ת וכתבו, וע"כ אנו אומרים בברכת הפטרה, ורצה בדבריהם הנאמרים באמת", יחס הדברים להם ושה' רצה בהם. וכן נשמע מפורש מפי ירמיה בתוכחתו לחנניה בן עוזר, מי עמד בסוד ה' וירא וישמע את דברו" (כ"ג י"ח), וחרף את נביאי השקר, כי חזון לבם ידברו וינאמו "נאם ה'", לפי שהנבואה עד"ז תלויה בכח השופט השכלי, והוא עלול למעות, כי אם יתענו הרצון, יהיה המשפט לפי הנושא (ויביקט"ו) לא לפי הנשוא, ולהפך אפשר שגם השומה והתינוק יתנבאו לפעמים, ר"ל שיגידו האותיות לאחור, או החולה לפני מותו, מאחר שחפצי הגוף רחוקים מהם, יחזו חזיונות אמתיים לפעמים, אבל רוב דבריהם אין להם אמתה, כי השומה שמות ידבר והתינוק—הבל. ולפי שקלקול גדול יצא אז לרגלי המליצה של נאם ה', כי גם כסילים ואנשי הרמית עשו גאות ה' על דבריהם, ולזה רמו התלמוד על יצרא דע"ו, דנפק כי גוריא דנורא מבית קדש הקדשים, ר"ל שלרגלי הנבואה ומליצתה הלכה גם החנופה והתרמית וע"ו, נפל פתקא מרקיע דהוי כתוב בה אמת (יומא ס"ט ב), אמרו ש"מ שחותמו של הקב"ה אמת, ור"ל שלא יאמרו עוד דבריהם בשם ה', ונפל מרקיע", כוונתם שהיה זה בהסכם הנביאים האחרונים, הגי זכריה ומלאכי, שהיו באנשי כה"ג, ולפי שיראו מפני העם לחמוס ממנו את קדשו, וזה אמרם, "אשתמיט בניתא ואזיל קלי' ת' פרסא", נועצו לב לרדחור מעשיהם ושלא לפרסם

(*) לפניו היו שתי המשרות: הגדת העמידות והטק לעם, נכדלות זו מזו, הראשון היה חזקה (ככוכבים) או רואה, והשני נביא (כוונתו ע' רש"י שמות ז' א), ולענין זה היה אכרסס נביא. אח"ז התאחדו למשרה אחת — נביא, כי גם החזקה החל להשתמש במליצה ולחזק.

הסכמתם ברבים, והשתיקה העצומה, ואולי היתה ע"פ חרם גדול שהתילו ע"ז, היא האבן העופרת או הדורא דאברא דשאיב קליה.

כדברינו אלה נמצא גם בדברי קדמונינו, כי הלשון „כה אמר ה'" שנמצא במשה רבינו ע"ה דרש בתר"א (ח"א פ"ד) „מעיד אני עלי שמים וארץ, שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה כו' ולשום איש חרבו על ירכו כו' והוא אמר כה אמר ה' אלהי ישראל וגו' אלא שהיה משה דן בעצמו ואמר בלבנו אם אני אומר לישראל הרנו כו' יאמרו לי כו' לפיכך תלה בכבוד של מעלה ואמר כה אמר ה'" (*), „פי' כה רצונו ית' (מאורי אש). גם על מ"ש „כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא גו'" אמרו בפסיקתא רבתי פ"ו, שלא אמר לו הקב"ה דבר זה כלל, רק לפי שה' מקים דבר עבדו, שלא יהיה כובן, ע"כ ויהי בחצי הלילה וה' הכה כו'", ע"ש בלשוננו. ובציוני (פ' לך לך) צעד עור צעד אחד הלאה, ואמר שמ"ש ויאמר ה' אל אברם לך לך כו' היה בחלום או ברוה"ק, והלא כבר הבריל הכתוב בין נבואת משה לנבואת זולתו שהיא בחלום (נמדכר י"ב ז). ולכל יסתרו דעות אלה את העיקר „תורה מן השמים", אשר באמת כונת המשנה היא על האומר שאין שם תורה כלל מן השמים (סנהדרין פרק חלק), אבל חז"ל (סס דף ג"ט) הפליגו לאמר „כל האומר כל התורה מפי הקב"ה חוץ מפסוק זה שמשנה מפי עצמו אמרו

* אם הספר תד"א אשר לפנינו הוא אותו תד"א המובא בתלמודין (כתובות ק"ו א), אין לך ראייה גדולה מזו, אפס גם אם איננו זה, כמו שנבאר, הלא מן המדרשים המאוחרים הוא. ובאמת איננו זה שנמסר לרב ענן ולא אליהו הנביא חברו. והוכחותיו הן: א) מזכיר את האמוראים המאוחרים לרב ענן (ח"ב, ב) אומר על עצמו שהוא ממקום פלוגי שסם חכמים ורבנים (ח"א פי"ח). ג) מזכיר את אליהו הנביא ועלותו השמימה כאיש זר (סס פ"ה ופי"ז). ד) עופל חטא גדול ותולדות רעות מגלות פינחס נגד יפתח (סס פי"א) ואם פנחס זה אליהו כדרז"ל, לא יתכן זה. ה) אומר „אמרו עליו על יהוא בן נמשי שהיה ירא שמים" (ח"ב פי"ג), והלא אותו פקד ה' (מ"א י"ט) למשחהו למלך, ואיך לא ידעו כ"א ע"פ השמועה? ו) מספר שבא אליו מלאך ה' מן השמים, וגלה לו משוכה נחמת מישיבה גדולה שמתו הלמידיה, ואה"כ לא היה נכרך לגלוי מלאך. ז) בסוף ח"ב אמר „כשהחמה לוקה בחצי חדש כו' כשהלבנה לוקה בחלפת החדש, וזה ח"א, כידוע למתחילים בחכמת התכונה, על כן נראה כמ"ש בס' פחד יחזק על הספור (שבת י"ג א) המובא בתדב"א (פ"ו), שאין זה אה"כ, כ"א ת"ח אחד, שהיה שמו אליהו, וקראוהו נביא על דרך שנקרא כדור בעלי התום' איש מופלא בשם ג"כ הנביא (ע' סה"ד במעשה דר"ת), והספור (ח"א פי"ח) שאמר על אליהו הנביא כמדבר בעדו, שהוא בא מורעה של רחל, ושהוא יורד תחלה ואח"כ יבא כ"ד, הוא לבדו חולי הוא מרב ענן בשם אליהו הנביא, ובח"ב פ"ז ספר זה בלשון נסתר, ומתחיל בראש הפרק „אמר אבא אליהו ז"ל", ובקשר פרדם רמונים (מר' סס עוב כן שפרעו מעיר תעילת, שנת שי"ד) כתב, שכל אליהו הנזכר שהיה מאוי חז"ל, הוא איש אחד קדוש, והאגדות חדו חידות על אדותיו, וכ"כ, כי משמע שהוא מוזכר עוד על איסור תמיזין (עירובין מ"ג א).

כִּי כִּי דָבָר ה' בּוֹה". וצ"ל שאין זה אלא דברי אגדה, ואין למדים ממנו לא הלכה ולא שמה, דמצינו יוצאים מן הכלל רבים בענין זה, אמרו „לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו כו', ואלו משה רבינו קללם כו" (כ"ג פ"ג ב), הרי שיחס הקללות שבמשנה תורה למשה רבינו (וע' רש"א עס ענדק לישנ זה), וסתמא דברייתא (עס י"ד ג) אומרת שיהושע כתב שמונה פסוקים האחרונים שבתורה, ובוהר (ח"ג ו' 6) פירש האי דקללות שבמ"ת משה מפי עצמו אמרן, במ"ש והאלהים יעננו בקול דאודי ליה להווא קלא, וזה ממש כמו שכתבנו. גם מ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה (מלק, יסוד השמיני) שהיא כלה מפי הגבורה, הלא כבר הבאנו בשמו כונתו בזה, שהיא גבורת המופת השכלי, או הידיעה הברורה, והמופת לזה, כי נודע ומפורסם הוא מה שהעיר החכם אבן עזרא על י"ב פסוקים שבתורה, וזלת אותן השמונה שבתלמוד, ובכ"ז צוה הרמב"ם לבנו, שלא תעיין כו' אלא בפרושי ובחבוריו וספריו כי הם מוכיחים מאד ומועילים וכו' כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח". והוא לפי שמאמינים אנחנו במ"ר שהוא למעלה מכל הנביאים שקמו אחריו, ושכל דבריו הם מפי ה' על הדרך שכתבנו, ושהוא ז"ל לא אמר מפי עצמו דבר, ר"ל שכל הדברים הם לפי הנשוא (קביטקט) לא בחזון לבו ח"ו, ובכ"ז לא יפסדו עלינו איזה מאמרים, גם אם יתברר עליהם שהם מאוחרים, מאחר שגם הם כפי נביאים קדושי עליון נאמרו. נגה התורה ויפעתה לא תועם עד מה בגללם, כי היסודות הנעלים והנשגבים שלמדתנו באחדות השם ובחרקת אמונות כוזבות, בתקון המדות ובאהבת רעים, דים לרוממנו עדי עד ולהדבק אחריה בכל נפשנו ומאורנו, ולהקריב חיינו ואשרנו בעולם החולף הזה בגללה, כאשר עשו כל חסידיו ומשכיליו האמתים נ"ע.

אולם בדבר הידיעות בחכמת העולם, ההולכות ומשתלמות מדור לדור ע"י השכלת בני האדם, נסיוניהם ובחינותיהם, לא יערף הנביא להשכיל במ יתר על כל החכמים, ולא תבא אליו נבואה אדוותם, אם אין הנביא עומד מעצמו עליהם ביתרון הכשר תבונתו, וכמ"ש בעקרים „כי לא יגלה ה' לנביאים סודו, במה שיכול בן אדם לעמוד עליו מדעתו", אף אם יהיה זה באחרית הימים. לכן בבחינת יחס המדעים לנביאים נמצאו אגדות שונות לחז"ל, המשתנות לפי מצב הדורש והעם אשר לפניו. בתלמודין (ר"ה כ"א ג) אמרו „חמשים שערי בינה נבראו בעולם, מ"מ נתנו למשה", ואיזה הם? באר בעל הקנה הגדול והראב"ד בפירושו לספר יצירה, שהן כל השאלות המפורשות במענה ה' לאיוב (ל"ח ו"ט) „איפה היית ביסודי ארץ וגו'", שהן הנה השאלות והספקות בידעות העולם והמבע, אשר כל חכמי הדורות יעמלו בהן למצוא אותן, וקצתן נתרו היתר מוחלט, ומספרן חמשים. גם הרש"א שם יבאר „שהם שערי שכל ובינה, שחפץ הקב"ה שישכיל האדם בהם", וכ"כ הרד"א בספר עמרת זקנים פכ"א „ישיבת משה רבינו ע"ה בהר מ' יום היתה להשיג הדברים המבעים על אמתתם", ע"ש שהאריך בפרטי הידיעות, איך תקחנה מועד מ' יום לדעתן, וכ"כ הרמב"ן בפתיחתו לפי התורה, אע"פ שהר"ן (דרוש א' מ"ג דרשותיו) כתב „מעשה בראשית הוא חכמת

המבוע האמתית, ידיעת צורות הרברים כו', ההתלות והקשר שביניהן כו'. וע"כ לא תושג אמתתן בעצמן, מ"מ רבות כבר נודעות על אמתתן לחכמי הטבע, ואפשר שתודענה כלן, מאחר שהן כגבול השכל, והלא ארז"ל, שבמלכים קם כמשה, ומנו שלמה" (ר"ה ס), ולדעת הפס"ר (פי"ד) היה חכם מהימן זה משה, וכמו שנמצאו מתפאר (חכמת שלמה ז') שעמד על ידיעות הטבע והתכונה, ולדעת האחר (ר"ה ס) קם גם באוה"ע כמשה, ומנו בלעם, ובפסיקתא זמרתא (פ' נרנה) אמר כמצדיק דעת זו, משה דומה לשר גדול שאינו יודע מה יצא בשלחן המלך ובלעם דומה למבחו של מלך, שהוא יודע מה יציאות יצאו בבית המלך, ונראה שהוא כל עמת מ"ש בתר"א (פכ"ח) בלעם היה מעולה בחכמתו יותר ממשה, אף שלא ידענו מאין לקח הדרוש סברתו זאת, ואולי כוונתו, שאפשר לדמות כזאת ולא יגרע בכ"ז מעלת מרע"ה, וכמ"ש למעלה בשם הרח"ו, וכ"כ בספר הבהיר א"ד רחומאי כך קבלתי כו' כן אמר משה, דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע האיך הכחות מתפשטים וכו', ובקש לדעת ולא הודיעוהו, ולפי גי' החיים, האיך המחשבה מתפשטת, ופירש שם ששאל איך יצא הרבוי מן האחד, ע"ש שתירץ בדרך הפילוסופיא, וצ"ל שלא הודיעוהו בדרך נבואה, מאחר שאפשר להשיג זה בשכל מעצמו. אך יותר נראה שכוון למה שכתב הר"ן בדרשותיו שהבאנו למעלה. — ועד"ז נמצא שמשא לא ידע לכוון רגע חצות לילה (לדעת חז"ל, נרכות ג' ז) ודוד ידע ע"פ הרוחות הנושבות, עם היות שבמצרים הקרובה אל המשוה יותר, תשמורנה הרוחות עת בואנה יותר מבארץ ישראל, והיה משה יכול לדעת זאת יותר על נכון, ולדורשים רשות לישב זה ע"פ מ"ש (יבמות פ"ג א) שרוח הצפונות מנשבת רק בעת רצון, ועד מכת בכורות לא היתה ערנה עת רצון, אבל לא ירד בני עמהם. — ומאחר שידענו שגם במצות, אשר כל עצמו לא בא אלא ללמד לעם חק ומשפט, ועליהן אמרו רז"ל, שגז"ש וקו"ח ודקרוקי סופרים כלן נתנו * למשה בסיני" (נרכות ה' א) אמרו, וכי אפשר ללמוד כל התורה? אלא כללים מסר לו הקב"ה, הוי ככלותי" (שמות רבה פמ"א), ובכללם גם, מצות העתירות להתחרש" (שעויות ל"ט א), שלא נודעו פרטיהן קודם, אע"פ שהיו נצרכים גם אז, כמו איסור יי"ג שעדיין לא היה אז (ירושלמי סנהדרין פרק הלך), וע"ז נפלו כ"ד אלף מישראל, כנודע, מכ"ש שהיה הרבר כן בידיעת הטבעיות, שבכל שערי הבינה, אפשר שלא היו כ"א בכלל, וע"כ מצינו (מנחות כ"ט א) שנתקשה משה בשלשה שריגים נכבדים מעץ הדעת, הלא המה: חכמת התכונה ותולדות הטבע וחכמת חשבונות (סטטיק), עד שהראה לו הקב"ה, וכמ"ש (חולין ס' ז) וכו' משה רבינו קנינו היה או בליסמרי היה, ואותם בעה"ח שהראה לו חקב"ה, ר"ל שהזמין לו ה' לראותם ידע והכיר בהן ובשמותיהן, ותו לא.

(* נח' רדכ"ו (ח"ה סי' ז"א קמ"ג) כתב, דהמנות שבמסנה תורה לא נתנו בסיני, דהאיך ככס נבואתו ארכעים שנה, והמאמר דברכות לאו דוקא. אע"פ ש"ל שזוהו לאמר כסוף מ' שנה, לא יתכן למועז למודים יקרים מאד העגורים במסנה תורה בכל סופן הזה. וכ"כ במגלת אסתר (פרש א') אין דעתם שידעו מסיני מלות המגלה".

אחרי הדברים והאמת האלה צדקו חכמינו האלהיים, אשר בכואם לדרוש בחכמת הטבע לא שעו אל פשמי המקראות המראים את ההפך מדבריהם, וגם במה שחכמת ההגיון הישר וההקש השכלי מורים להפך, לא השליכו אחרי גום מפני המקראות ומכ"ש מפני המדרשות, כ"א חתרו לישב את המקראות על פי השכל, גם בדוחק, כמו שנמצא ברבינו המורה הגדול לענין שלילת הגשמות, אף שהכתובים מורים על הגשמה, ורשב"י מסתפק אם הכוכבים קבועין בגלגל או שמיין הן באוויר (כ"ר פ"ו), ובתד"א (ס"א פי"ח וסכ"א) מחליט שחמה ולבנה תלויין במאמר, ובספרי (דברים סי' מ"ז) אמר "ארץ הולכת וארץ באה", ובזח"ג (י' א' ב) "בספרא דרב המנונא סבא פריש יתיר (ע' נמדנש קהלת שקרא לו רב המנונא ספרא דנבל) דהא כל ישובא מתגלגלא ככדור", ואלה כלם על דעת קופירניקוס, שהרים שמת פיטאגורוס (חי בראשית ימי הבית השני), שאין שם גלגלים כלל, והשמש תלויה במאמר וסביבה יקיפו כל כוכבי הלכת והארץ עמהם, אע"פ שהיא איננה לפי פשט הכתובים; כמו כן יפורשו הכתובים בענין אור היום וחשך הלילה קודם בריאת המאורות, או שהגשם יורד מן השמים דרך ארובות, ואם לא נחה דעת הרמב"ן מישוב הא"ע שהרקיע הוא כנוי לרום האויר, שת הוא אל הרמוים פניו, וכן היות קשת בענן, שהוא באמת מחזה טבעי, וכן שהחמה והלבנה תהיינה לאותות, ר"ל בלקוייהם כמ"ש מאותות השמים אל תחתו (יזמיה י' ג), ולקוייהם אינם רק בטבע מתחייב ממהלכיהם, עד שיחשבו מראש כנודע, או שתהיינה למנות בהן את הזמנים והמועדים, והשמים התכלית היותר נכבדה להשמש, כי היא הנותנת חיים לכל יושבי תבל, וכן מ"ש בתכלית בריאת האדם לרדות בדת הים ובעוף השמים ולא להשכיל ולהכיר את בוראו; בכל אלה יפורשו הכתובים באופן שיסכימו אל הדעת האמתית. ובעבור זה ועוד כאלה לא חשו חז"ל לפחות מעט ממעלת משה רבינו בענינים אחרים וזלת הנבואה, ללמדנו בזה, שתורתנו ודתנו לא תכהה אף במקצתה, גם אם הדעת תורה בקצת עניניה ובדברים שאינם עקרים בה להפך, כי לא נדרש מאת החכמים חכמי הדת רק שלא יהיו בחכמת העולם לאחור מחכמי הזמן, והלא נמצא גם בין חכמי יוון שעסקיהם היו רק בחכמת העולם, אומרים דברים תמוהים, אשר לא נוכל להתאפק משחוק עליהם כיום הזה. אנאקסימנדר וצינו אמרו שהכוכבים הם ראשי מסמרות הנמועים ברקיע, אור השמש הוא אור המלאכים הזורח דרך החור שברקיע, ע"ד שאמרו רז"ל וילון הוא דמקרע (נרכות נ"ח ג), ובעת הלקוי נסתם החור, ולענו לקסינופון שאמר על השמש שהוא דבר גשמי, לאנקסיגורוס שחשב שהוא אבן לוחט ולדיוניגוס שחשב שהוא ברזל לוחט (ע' "השמש"), ואחרים אמרו שהשמש עולה במרכבה רתומה לז"ב סוסים (ע' נחום' מולין מ' א נסס נמדנש), אימפודוקלוס אמר שהירח הוא רסיס שנבקע מן השמש, חציו מאיר וחציו חשך, ובסבובו פונה לאמו את צדו האפל אלינו, והירקליט הוסיף, שבעת לקויו הופך את אחוריו פתאם אל הארץ, ולאשר הוא עומה אויר עב ע"כ כהה אורו מאור השמש, וכדומה היות מחכמי הדורות הקדמונים לאין מספר יתר הרבה מאד מהנמצא אצל חכמינו, עד שנוכל בצדק לומר, כי גם באלה, אשר לא היה עיקר עסקם בהם, ישרה דעתם מדעת זולתם.

ואפילו בעניני הלכותיה במה שנוגע להנהגת האומה, הלכו אחרי דעתם וישרם ופרשו את הכתובים לפי כוונתם, כנודע בדרוש דעין תחת עין — ממון, אף שר"א, אשר לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו (סוכה כ"ח א) אמר שהוא ממש כפשומו (צ"ק פ"ד ב); וזו כחו של ר"ע לאלותו ולתורתו שהיה „דורש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות" (מנחות כ"ט ב), כי מצא לכל הלכה שחדש קוץ בתורה לתלותו בו, וכל יתר חבריו ותלמידיו הלכו בעקבותיו, וע"כ אמרו „דברים שלא נתגלו למשה רבינו נתגלו לר"ע וחבריו" (במדבר רבה פי"ט), ובעיני ר"א רבו לא טוב היה הדרך הזה, במה שעמד הרבה על דעתו בענין ההלכות, והקדיח תכשילו כתבלי הפלפול יותר מדאי, וכשהתנצח עמו בהלכה קללו ואמר „בשחימה השבתני בשחימה תהא מיתתך" (פסחים ס"ט א), אע"פ שבדרשות גם הוא היה יכול לדרוש יותר ממה שקבלו מסיני (פדר"א פ"ב). ודע שגם ר' מרפון שהיה תלמיד חבר לו ואמר לו פעם אחת ברגשות לבו „הפורש ממך כפורש מחייו" (ירושלמי תרומות פ"ה) קרא תגר עליו כזה, ואמר עליו „והנה ראיתי האיל בעל הקרנים מנגח ועשה כרצונו והגדיל ואין מידו מציל" (ספרי דברים ותוספתא מקואות פ"ה, ע"ט). ולפי מ"ש הרד"א בספרו ישועות משיחו ח"ב פ"ב בענין השיחות אשר ספרו חז"ל מה בשמים ממעל וז"ל „חז"ל ברו ספורים וזכוחים בין ה' ושכלים גבדלים, וכן ויען ה' את איוב בו', כענין תהום אמר לא בו, וכן היו דבריהם עם אליהו, אם בתלום או בדמיון נבואי או בעיון שכלי והלבישו במשל", נוכל להבין חליפות הדברים שספרו חז"ל שהיו בין הקב"ה ובין משה, והוא אמרם (מנחות כ"ט ב) „בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה בו', אמר לפניו רבש"ע הראהו (לר"ע) לי, אמר לו תזור לאחורייך, הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו בו', אמר לפניו רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי, א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני, אמר לפניו רבש"ע הראיתני תורתו הראני שכרו בו', ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו רבש"ע זו תורה וזו שכרה, א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני; המאמר הזה הוא כלו בקורת עצומה על שמת ר"ע; אמרו שמשה רבינו לא היה יודע מה בעלי התלמוד אומרים, כלומר שלבשה תורתו צורה אחרת, עד שלא יכירנה מי היא, ושוב קבל לפני הקב"ה, למה זה הוא נותן תורה על ידו, מאחר שאדם זה עתיד לשנותה שנוי עצום, אולם הקב"ה השיבו, שאין להתרעם ע"ו, כי התורה צריכה לשאת פנים אל הדור החי לפי הזמן והמצב, ושאל עוד, האם כל מעשיו נכונים בזה ורצויים לפניך, והשיבו, הלא תראה שהוא נותן נפשו בעד עמו ותורתו, ולכן ראויים דבריו שיקדשו. ובאמת מת ר"ע על דבר המרד, שהיה ידו עם בן כוזבא, והוא היה נושא כליו (רמב"ם הלכות מלקים סי"א ה"ג), והוא קבץ לו גרוד כ"ד אלפים אשר הלכו לרגליו (כתובות ס"ג א), וכלם מתו מפסח ועד עצרת ביום חרון אף ה' במלחמה (יבמות ס"ב ב), וע"כ נוהגין אבל בימי הספירה, ומיום ל"ג בעומר שמת רשב"י שגם הוא היה מתלמידיו, ומורדף מן מלכות רומא (סנה' ל"ג ב), ובשבתו לפני רבו זכר את יוחי אביו בקלסח מסותרת על שהיה מוסר את המורדים למלכות (פסחים ק"ג א), וביון שמת הוא

פסקה הרדיפה, ולכן עושים ווס זה הילולא ויו"ט. ר"א רבו של ר"ע הניא אותה משמה המדינית שאחו בה, וא"ל תמה אני אם תמות מיתת עצמך (סנהדרין ס"ח ב), וכן היה, שהוא היה מעשרה הרוני מלכות כנודע, — ולפי רב פעלו וגורל מעלליו וכתה שמתו להתקיים ביד החכמים, כי רק על פיה אפשר ביד חז"ל לתקן ולחדש, ולפרש את דברי תורתנו באופן שאין זה חדשות בדת, כ"א הבנה חדשה בה, ועל ידה תתחדש כנשר נעוריה בכל דור ודור.

פרק ה

מיסדי הדת ובוניה לקחו את הטוב מזולתנו.

כל מעיין משכיל בדברי חז"ל יודע היטב, כי הם באמת תלמידי מרע"ה, וברוחו ישפטו אף יאמינו; משה למד דעת, כי ה' הוא האלהים ואין עוד מלבדו, וגם המה יאמרו אין קדוש כה', ויתר כל האדם כוב. ע"כ לא נקבעו לנו ימי מות קדושינו וזכרוניהם כלכל העמים, יען גור גרו פן יונה העם אחריהם ויתפללו אליהם. ולא בשב ואל תעשה לבר הקרישו את האל המיוחד ואפס בלחו, כ"א גם בקום ועשה; הם העבירו תחת שבט הבקורת את אדה"ר יציר כפיו של הקב"ה, ואמרו עליו שהיה מין וכופר בעיקר ומושך בערלתו וכדומה (* סנהדרין ל"ח ב), את האבות, לא כסבי מעמא ולא בדרדקי עצה" (טבת פ"ט ב), את מ"ר, מירון היה משה לנבואה" (שמות רבה פ"ג), כיון שבא לכלל כעם בא לכלל מעות (פסחים ס"ו), נתעלמה ממנו הלכה ופינחם הזכירו (סנהדרין פ"ב ב), ליהושע קראו כסיל אדם (ילקוט משלי כ"א), לאליהו הנביא לעג ההוא גלילאה קמיה דרב חסדא (סנהדרין י"ג), שתפו לחזקיהו עם קין ובלעם, שברדקן הקב"ה ומצאן עביש של מימי הגלים (כ"ר ס"ט), וכדומה רבות מאד; וכי כל מעשיהם אמת וצדק, הלא נראה, כי בכל זאת יש אשר נשבעו במשה, משה! שפיר קאמרת" (נניח ל"ח ב, וכן עיקר), משה! דאנא אמר מעמא" (ירוש' דמאי), אע"פ שנצמיונו בתורה: ובשמו תשבעו — ולא בשם אחר. משה רוענו הנאמן עצמו הסתיר קברו מעיני העם, לבל יעריצוהו אחרי מותו, וכן באמת קרה, כי מקברו של רב הוו שקלי עפרא לאישתא בת יומא (סנהדרין מ"ז ב). — וכשם שלא מנעו עצמם מלבקר את גדולי אומתנו מבלי לחוס על כבודם, במקום שמצאו צורך לשעה, כן לא כבשו את בקורתם בעניני המצות, כנודע כמה ששמו מענות בפי קרה על רבוי המתנות, שאדם חייב להפריש מרכושו אם דל ואם עשיר (מ"ר פ' קרח), וכדומה; וכן באיזה הלכות, כנודע מההתול הנמצא בירו (גמ' ס"ג כ"ב) על דברי חכמים לפי ר' יוחנן דהתפלת בריה שכולה אדם ופניה בהמה אין זה ולד ואמו איננה ממאה לידה. כלה בהמה ופניה אדם ולד, בעון

(* ופי' הר"ח שם שאלה הם דברי המינים לא מסתבר מפסטה דגמרא, ע"ש.)

כלו אדם ופניו בהמה עומד וקורא בתורה אומרים לו בוא לשחמך, כלו בהמה ופניו אדם עומד וחורש בשדה אומרים לו בוא חלוץ או יבם". ער"ו שמו כפי מנשה דרשות של דופי, לא היה לו למ"ר לכתוב בתורה אלא ותמנע היתה פילגש לאליפו בן עשר" (סנהדרין ל"ט ז), וכדומה רבות מאד. כל אלה שמרו לנו החכמים, למען נלמד מהם, כי אם תעבור נם עלינו רוח בקורת, נרע איך להתנהג עמה מנהג דרך ארץ, הבקרת תאמר, וכבוד המבוקר לא יפגם ולא ינמר.

רשות גתונה מאת חו"ל לבקר את כתבי הקדש ע"ד מחבריהם, והם בעצמם שללו כמה מזמורים מס' תהלים הנושאים דגל דוד על מצחם ונתנום לטוב בעיניהם (ש"ס רנה), וכבר הבאנו, כי גם בתורה, בשמונה פסוקים האחרונים שבה, עשו כן לתתם ליהושע, והחכמים שבאו אחריהם והלכו בעקבותיהם הוסיפו עליהם עוד כהנה וכהנה, וכשם שארז"ל (ז"כ י"ד ז) שמשוה כ' ספר איוב, ובכ"ו קדושת הספר למטה מקדושת התורה שנכתבה על ידו, כן התירו לעצמם לאמר, שגם בתורה במקומות אשר לא נזכרו, שה' אמר למשה צוה כזה וכזה או דבר כזה וכה, כסתם ספר יחשב, אשר יש לדרוש אחריו מי כתבו ולמה כתבו. — לרגל המלאכה אשר לפנינו לא נרד בזה אל פרשיות התורה, לדרוש אחר הנותב מי הוא זה שכתבן, כ"א לחקור את הכתובים, למה נכתבו ואיזה הכלית שם הסופר נוכח פניו, ויהיו לנו דברי הנביאים בזה לקו ומנחתם למשקלה.

הנו דבנן (ז"כ סז) שמואל כתב ס' שופטים ושמואל, ירמיה כ' ספר מלכים כו'. הנביאים כתבו תולדות בני עמם, ע"פ הכתוב בתורה, בי שאל נא לימים ראשונים" (זכריה ד ל"ב), בינו שנות דור ודור" (ש"ס ל"ז ז). והוא למען דעת צדקות ה' ומשפטי עמ' ישראל, וע"כ בכל צרה וצוקה שבאה על ישראל לא שכחו לתת הנסבה לזה, על כי עזבו את ה' ולא עבדוהו, כנודע בכל הספורים שבנביאים ראשונים, ובמקום שלא נמצא להם עון ופשע, ולהפך כי היו או ביד מנהלים טובים והולכים בדרך טובה, אמר סתם, ויוסף אף ה' לחרות בישראל" (ש"כ כ"ד) או כי, שמן הסיתם" (דק"א כ"א), או כי אבותיהם הכעיסו את ה' (ירמיה ל"ח), או כי מלך אחד לפני מאה שנה הכעיסו (מ"כ כ"ג כ"ו), אע"פ ששב אל ה' ויעתר לו" (דק"ב ל"ג י"ב), ומ"ש ביהויכין וצדקיהו אשר גלו לבבל, כי עשו הרע בעיני ה', מפרש בדה"ב (ל"ו י"ב) שהוא על כי לא נכנעו מפני ירמיה, שיעצם (ירמיה ל"ח) לצאת אל מלך בבל ולמסור את ארצם בידו, והוא חטא מדיני לא חטא מוסרי, ונהפוך הוא כי גבורי החיל ישבחו על ככה. וער"ו נמצא בתורה סבת המבול בחטם הנשים מאת בני האלהים, וסבת הפכת סדום בהיותם רעים וחטאים, מבלי שהתפרש מה עשו, ורק יחוקאל באר זה עם

ו"ס ליישב זה, ע"פ דרש הגמרא (סנהדרין ק"ג א) שעשה לו מחתרת לקבלו מפני מדה"ד, ואם הוא עב, אזל מעשו המקולקלים נשארין בעם. וע"כ תרכ.

הוכחתו (ט"ו מ"ט), ותפוצת דור המגדל מבלי כל סבה נכונה. וכן נאה ודאי לסופר, אשר תכלית ספרו הוא להנחות את העם, לא ללמד אותו דברי ימי עולם. — כל הפרשיות האלה אף שמקורן בדברי הימים לכל העמים, לא חדלה התורה מהזכיר לנו, בעבור תועלתן הכפולה, דעת קורות העולם המפורסמות או בין כל העמים הנאורים, אבל עלו אצלם בלולים עם הגדות מפליאות מאליליהם, ואצלנו הן מנוקות מסינים אלה, ושנית בעבור סבותיהן המוסריות.

תתפאר נא תורתנו נגדה נא לכל העמים, כי מאפל ומחשך אשר כסו זולתה אז ארץ ויושביה, עיני עברים פקחה ולא יוסיפו לעצמן לנצח; אמונת השדים מחתה, וגבורת השמן נגד אל אלים חתה, וע"כ ילכו בניה לרוח הזמן כל ימי השמים על הארץ וחלום חדש עמדם, עם המדעים ילכו בצעדי, און, וכל און ועמל לא ידעו בדתם, כי דתנו הקדושה לא המעשים בלבד מגמתה, כ"א דרך ה' מטרחה, ללכת בארץ בימי חייהם עליה; המעשה משתנה בדורות עולמים והדרך עוברת מימי קדם ועד עולם. וע"כ חובה היא לנו בני דת משה וישראל ללכת עם רוח הזמן ועם מדעיו ודרכיו, מבלי אשר נטה מני ארח דתנו הצרופה אף מלא שעה, למלאות דבר ה': ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל.

על פי היסוד הנכון הזה חתרו כל גדולי חכמינו להשכיל וללמוד חכמות הזמן, ושאלו מי הדעת טבארות חפרון זרים להשקות ממעי כרמנו, להצטיח חכמה ומוסר בלבות העם. חכמת התכונה יחסו באהבתם אותה לבני יששכר (כמד"ר פ"ב) ע"פ הכתוב המעיד עליהם שהיו יודעי בינה לעתים (דק"א י"ג ל"ג), שהכונה שהיו יועצים נכונים לפי העת, כמו יודעי העתים (אסתר א' י"ג), וכמעט המבטא, לדעת לעות את יעף דבר" (ישעיה ל' ד), ויחסו יודיעה זאת לשבט כלו ועוד לימי צאתם מארץ מצרים, עד שאמרו שגם צבע דגלם היה תכלת ועליו מצוירים שמש וירח, ויפלא בעינינו מדוע לא נמצא עקבות חכמה זו בכל ספרי התנ"ך. אולם די לנו שחז"ל חבבוה להכתיר בה את רבנו ישראל, ולא לעבור שנים בלבד, כ"א גם לענינים אחרים, כמו שמצינו את ר"ג אומר (סויות י) „כוכב אחד יש שעולה אחת לשבעים שנה ומתעה את הספנים“, שכונתו בלא ספק על אחד מכוכבי השבט חסרי זנב, שנראה בשנת מ"ז אחר החרבן במול דלי, או על אחד מכוכבים הקימים המאירים פתאם ושוב נעלמים בתקופות קצובות (ע' ספרנו השמש פ"ו) גם היה לו שפופרת, והוא הנגימון הנודע לתוכנים קדמונים, למוד בו (עירובין מ"ג ב), וזה כילדי נכרים כי נמצאים עוד אתנו כיום ספרי האומות מדורות ההם על המדעים, ומשלנו אין כל, והוא נלוה עם חכמיהם וקרא לפלוסוף אחר „חברנו“ (מש' ד"א פ"ג), ולדעת שמואל לא יכול להיות באופן אחר, שאמר „אין התורה מצויה באסטרולוגין שאומנתם בשמים“ (דברים רבה פ"ח), וכל ישראל מצווין להנות בתורה יומם ולילה, מ"ם יש לנהוג בה מנהג ד"א לדעת רשב"י (נרכות ל"ה ב), וכל מה שאפשר לדעת ממנה אף ללמוד מחכמי אוה"ע למדו וידעו, ואין ספק שגם חכמינו חרשו בהן הרבה מידי עסקם באלה. הלא מצינו את ר' צדוק, אשר שכח מאכול לחמו בראנו

המיד למופת ממלכתנו (גיטין ל"ו א), משחר פני חכמי אור"ע במבעין (גדה כ"ב ב), ואף הוא למד לשרי רומא הרין קרצמינא (איכה רנתי), ר"ל ח' המשקלות, ואמרו שם "יש חכמה באומות תאמין", בישראל עאכו"כ, ולא עוד, אלא שהאומר מהם אפילו דבר חכמה א' נקרא חכם (מגילה ט"ו א) ומברכין עליו (ברכות ג"ח א), ובהלו נר אלוה על ראשינו, בשבתנו על אדמתנו וחכמינו ושרינו נהלגו ע"פ רוח לאומנו היה לנו בית מדרש לכל מלאכת הושב בירושלים ועמד מחוץ לעיר, כמנהגנו פה באירופא (שמות רבה כסוף, מגלה כ"ח ב). ולכן יאמינו קצת מחכמינו וחכמי אור"ע, אשר מקור החכמות בלן מישראל מוצאו (תשכ"ן סי' ק"ד ובהקדמת ס' גנת אגוז, וע' רש"י ע"פ זיכרת ה' מישראל ראש וזנב נשם כרייתא דשמואל), והח' רייכלין בספרו "מדבר פלא" Deverbo mirifico ב' כי פלאמו, פיתגורוס וצוריאסתר קבלו חכמתם מישראל, והאות שבספריהם נמצאו מלות עבריות רבות המעידות על מקור מחצבתן. אולם דעתנו איננה מסכמת לזה, כ"א שלמדנו מהם, וכן תעידנה מלות "טריגון" וברומה הנמצאות בכרייתות דשמואל הקטן וכדומה, ואפי' ח' הכשוף לא נמנעו מללמד, וכמ"ש בתקונים (תקון ע') "הכא רוא עלאה דומנין שושנה אשתכח בין קוצים כו', בר נש צריך למנדע כל לא ואפי' חרשין, כמה דאוקמה מארי מתניתין, לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות", ובזח"ג (קפ"ג ב) "וביוני חרשין דקסדאל (כנוי לכשדים ידועים בתלמוד לחז"ל) אשכחן כו'", ע"ש שהאר"ך בדרכי כשופיהם, אף שאינו ענין לבאור התורה ומעמיה; וכן מצינו בתלמודין (יומא פ"ד א) שאספו רפואות וסגולות ולחשים מטייעא, ממטרוניתא ומפי השמועה, וסמכו עליהם גם בהלכות, אמרו "גמירי דחמשה בשתא לא ינקי" (שבת פ"ה א), וגמירי זה הוא מבני החוי, כמבואר שם, וכן בתבנית הכרם שתהיה שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב סמכו על מנהג הכנענים הקדמונים (ירוש' כלאים פ"ד), והמימוני (מו"ג ח"ג פל"ז) העיר על דעת ר' יאשיה בכלאים, שאינו חייב עד שזרע חמה ושעורה וחרצן במפולת יד, על שראה עקר זה בדרכי האמורי, וכ' (סס פכ"ט) שמקריאת ספרי הצאב"א עמד על הרבה מטעמי התורה*; וכ"כ בס' ברית מנוחה: "הגאונים ז"ל העסיקו לדעת סודות הקב"ה כפי ח' הזמן וכפי ח' הדור", וכן לא נמנעו הציוני

* ע"פ הגדת העמים הקדמונים נבין הכתובים, ויבואו בני האללים כו' המה הגבורים מעולם אנשי השם", וכן "על כן יאמר: כגמרוד גבור יד לפני ה'", שעסם "לפני ה'" הוא ע"ד מ"ש "ומושכות כסיל תפתח" (איוב ל"ח) שתרגום כסיל נפלא, כמו הנפילים היו בארץ, וכן במקרא "ובכיליהם", כי הרבה ממוזרות השמים הם כדמות הנפילים, כנודע לכל מעיין במפות השמים, ובמו"ג (ח"א פ"ב) מביא ההגדה שאיש אחד מרה בעליון (גמרוד) והוסס כוכב בשמים (לפני ה'—בשמים), וכן מצינו מול "אוריון". ההגדה הזאת מסוימת כי העקרב המיתו אח"כ, וזה היה לפני ימי היספאך (אכרכוס), שהיתה תמונת העקרב גדולה מאד, אבל היספאך בחר את המול הזה לשנים, ומרגליו פשה מול מאזנים, ויהיו המזלות שנים עשר.

למעט זמורות זרים בכרמי הקבלה, אמר „ומאשר דליתי מאנשי בית שמש, אצוק ואמלא שוקת ח' הקבלה“ (ויזי ס' אחרי), וכן בס' נגיד ומצוה כ' צמח, ראיתי בספר אחר של ערלים, וגדולה מזו אמר בהר"א (ח"א פ"ו) „אפי' העכו"ם מכירים בחכמה בדעה בכינה והשכל ומגיעין לגופה של תורתך, ושם פ"ט „בין ישראל בין עכו"ם כו' הכל לפי מעשיו רה"ק שורה עליו“. דברים כאלה רומזים על דורשי הקבלה שהיו שכיחים בין האומות אז, והרבה עוד כמוהם אשר הנידו ואשר כחדו, אך כל רואיהם יכירוהם אי מזה המה. חכמינו למדו הרבה פרושים ובאורים בתורה מלשונות נכריות, כמו שנמצא (ר"ה כ"ו א) אר"ע כשהלכתי לערביא כו', כשהלכתי לגליא כו', ובסוכה (ל"ה א) „אל תיקרי הרר אלא אידור שכן בלשון יון קירין למים אידור“, וכן נמצא בכ"ר (פ' ע"ט) שהלכו ר' חייא ור"ש ברבי ור"ש בן חלפתא אלמוד פ' מלות זרות שבתנ"ך מן הערביים *, וכשם שלמדו מוחכמתם ומשפתם כן למדו מדות טובות מן הפרסים ומן המדיים ואהבו את האומות האלה בשבילן (זכרות ח' ז), ואין בזה משום לא תחנם „לא יאמר אדם כמה נאה עובר כוכבים זה“ (ע"ז כ' א), כי היופי הוא מתת הטבע, ואין לשבח אדם משחת המדות, כמו שהיו רוב האומות בימיהם, במה שלא עמל בו, משא"כ במדות ישרות ובחכמה ישובח יהי מי שיהיה. ויפה דרש ר' חנינא ע"ז (חגיגה ט"ו ז) „שמעי בת וראי והמי אונך ושכחי עמך ובית אביך“, וכמ"ש המימוני (קה"ט פ"ז הכ"ה) „האמת תקובל בין יאמרנה נביא או חכם מחכמי אורח“ע, וכן נמצא בשו"ש רבה „אלו אדם אחר אמרם (משלי וקהלת) ואלו מדעתו אמרן היית

(* לדעתנו פירוש הכתוב ועיש על צניה תנחם (איוב ל"ח ל"ג) הוא שם ערבי לשני הדובים שבשמים, הנקרא בלשון המון „עגלה“, ובלשון ערבי עש=עגלה, וערבי הם נקראים צנת עש, והיו"ד מורה על הרבים; הכוכב אלפ"א שבדוב הקטן שהוא כוכב הציר (סמוך ל $I\frac{1}{2}$ מעלות לציר האמתי) נקרא בערבי גדי, אשר הולכי ארמות ויורדי הים ערכו מהלכס על סיו, גם ערכו לו שלחן ויזבחו לו, וזשה"כ העורכים לגד שלחן, ובלחש המוצא בתלמוד „גד גדי וסנוק לא“, ר"ל שזולו יהיה ככוכב הציר אשר לא ינוח, לא ישקע לנוח. — הפותחות לדלתות וכן פתהן יערה, בערבי „פת“ ציר שבחוכו תסוב הדלת, והוראתו פתיחה והור וכריחה, ומרדף עם קטב. — צירבי דרון בערבי. — קפיצין בערבי כמו פרקים (געלענקין). — הושגי (סוכה י"ב ז) אלומה או אגודה בערבי, וכן כי מגדליתו הושענא (שם ל"ז א) אגודת הלולב; חולס „הושענא רבה“ הוא ארמית, ותרגומו „חבט ערבה“, כי ימחאו כף תר' ישענון, ורבה מלשון מורביות ודרך הירושלמי לחסר הע' כמו ר' זירא תחת ר' זעירא (א' מצעלי אסופות). — ערש בערבי כסא מלוכה, ובכן יובן הכתוב הנה ערשו ערש ברזל מבלעדי ההגדה הנאמרה עליו. חור כרפס ותכלת בלשון סאנסקריט הוא פשתים, למר גפן זמר, לכן יאמרו תמיד בתלמוד ותכלת עמרס הוא. רבא בערבי ילד טהור וזהו כרביא (חגיגה י"ג ז). כורא בערבי קורההא—ערוה כפירס"י (שבת ק"מ ז). מרה בפרסית נחש, ובתלמוד בלל מפני נחש שבו ר"ל הארס, וכן שתאבד המרה (תרומות פ"ו).

צריך לכופ אונך ולשמיע, וכן בויקרא רבה (פ' י"ד) אלו מפי עצמן אמרו (אליהו) שבה יש להן, מפני שבא לפרש מעשה ירדת גשמים (כ"ר פכ"ו), ואף בטעמי תורה אמרו, דבר זה למדני אנטונינוס ונראים דבריו מדברי" (חלק ז"א ז), ובזוהר נמצא שר' יוסי ור' חייא בריה אולי בתר חד חכימא דעכו"ם, שיגיד להם סגולות עשב אחד אשר הפליאם ענינו (זח"כ פ"ט ז), ובס' רזיאל נמצאו מאמרי חכמה רבים בשם חכמי הגוים גם מכריע שם לדעתם שכדור השמים סובב מכל צד, לא ברעת חכמי ישראל שאמרו שהרקיע פתוח לצד צפון (*), ובזוהר (ח"ב קע"א ז) מביא דברי האצטרולוגין בשם ספרא דחכמת בני קדם, ובזו"ח כ' כד מטי שבישא להאי דרגא דאקרי קרבוסא", והוא עגול הפוך הסרמן (ונדרש קרייו דעם קרבסאס), ומלה

(* בדבר ספר רזיאל שבידינו, אם הוא הספר של אדה"ר הנזכר בזח"א (ל"ז ז, ז"ה ז) שמסר לו המלאך, ושראהו שמואל (כ"מ פ"ה ז), ע' השחר, שנבאתם נמלאים ספרא לדאדס וספרא לחנוך בשפת יון בפלוריקן, וספר חנוך נעתק ללה"ק ע"י דילמאן, והוא הנזכר בזוהר; חולם אותו שבתלמודין אין ספק שהיא הלכה אגדית, ואמר שמואל לדידי חזא לי ספרא דאדה"ר וכתוב ביה שמואל ירחינאה חכים יתקרי רבי לא יתקרי, ר"ל שהוא מכיר טבע כנ"א (ע' פ' הרדי"א בפרשת תשא בענין גלגל), וביחוד באנשי דורו, אשר המוחזק אללם לחכם לא יקרא רבי, ורק להורות נעל רשות (כתובות ע"ט א), כי ספר כזה לא היה מעולם, כמרו"ל וכי ספר היה לו לאדה"ר (ע"ז ה' א) וכן מביא בזוהר (ח"א ז' ז). אמנם הספר רזיאל שבידינו מאוחר מאד, כמו שנבאר פה בראיות נכוחות. א) אומר שרבינו הקדוש ור' ישמעאל היו משתמשים בשם ידוע, וא"כ המחבר חי אחריהם. ב) מביא מדרש שחר טוב ובמדבר רבה, ואומר „ומלינו במדרש“, וזה אחר הפסוק כמ"ס בהקדמת בעלי הגפס להראב"ד. ג) זכר רשימת הדף בתלמוד (יבמות דף י"ט). ד) זכר שבימיו היו מגלחין מול הערף, והוא מנהג אשכנזי (ע' ס' הפרחון), וכן ה' קריאתו שמות התנועות מלאפוס, יירי וחירק ולא שורק קמץ קטן שבר בהספרדים מורה ג"כ כזה. ו) אמר „תמוז מזל סרטן שהכל זריבין למים“, מורה על מזב ארזו, כי בא"י הוא סימן קללה כמ"ס בירושלמי ברכות. ז) נזכר בו ששם הספר הוא „סוד“, ובילקוט ראובני שמוציא דברים מספר סודי רויא שהוא מבעל הרוקה נמלאים גם בו. ח) ידיעתו בחכמת הספירות מעטה, ולפי הזוהר נראה שספר רזיאל שלפניו היה אוצר כל חמדת הקבלה. ט) לשונו בשרש יראת ה' וזהבחו הוא לשון הרוקה וספר חסידים. י) אומר פעמים רבות „ואני קבלתי“, וזה אינו ממלאכים ולא מקוב"ה, יען כי שונה שגיון רב בידיעת הגמלאות, שמעורר לפעמים לחוק, ד"מ הוא אומר: כי מצולת היס גבוה מן ההרים הרמיים שעל הארץ ע"ו אמה, מהכתוב הקורא למי היס וישפכם, שנבאת ר"ל על עלות אד המים לרום, כמ"ס הראב"ע (בראשית א' ט), והספורנו (שם) האמין גם הוא כי היס גבוה מן הארץ, וזה סכלות גמורה. אפס גם במדרשים נמלאים כמו אלה, בש"ר פט"ו כתב איקיוס הוא יס המות, ובבאת הוא יס סדוס, באשר שלא ירמוש בו כל חי, ואפשר שכוונתו על יס השקט הגדול, והרב ר' שמעון בל"ך בהערותיו לחולדות רש"י אומר שהוא הוספה מתלמוד שלא שמש כל ארזו; ובמ"ר פ' נשא אמרו: ארבעים יום הלכו המרגלים

וְהַעֲוֵר שְׁלֹמֹד חֲכָמָה זֶה מֵעַם נֹכְרִי (*). וְתַחַת שְׂרֵשֶׁב־גַּ' אֲשֶׁר גָּדַל עַל בְּרַכְי
חֲכָמָה יוֹנִית (ב"ק פ"ג י) לֹא הִתִּיר לְהַרְגֵם אֶת הַתּוֹרָה רַק יוֹנִית, הַתִּיר בַּסְּפָרִי

מֵאֲפֹן לְדָרוֹס וְכֵן מִמּוֹרָה לְמַעֲרָב, לְפִי חֲשׁוֹן ח' פֶּרֶשֶׁה עַל ח' פֶּרֶשֶׁה, ע"ש, וְאִינוּ כֵן
בְּמִלְיאוֹת, וְהַדּוֹרֵשׁ לֹא הֵבִין שְׂכוֹנַת הָאוֹמֵר הוּא עַל הַשְּׁטָח, כְּלִשְׁוֹנֵם בְּעִירוֹבִין (כ"ב א)
בֵּית סֹאחִים עַל בֵּית סֹאחִים, אֹז ע' אִמָּה וְסִירִים עַל ע' אִמָּה וְסִירִים. (י"א מוֹדָה עַל
קוֹלֵר יִדְעָתוֹ, בְּאִמְרוֹ הִנֵּה אֲנִי רֹאִים אֶת הָאֵשׁ וְהָאוֹר וְאֵת לְבִיעַתֶּם בְּכַמָּה פָּנִים,
וּפְעָמִים נִשְׁמַע קוֹלִם, וְאִנִּי לֹא יָכוֹל לְעִמּוֹד עַל עַקְרָהּ, וְאִיךְ נִעְמָוֵד עַל נַעֲלָם וְנִסְתָּר, אִךְ
כֹּאֲשֶׁר קִבְּלָה אֲבוֹתֵינוּ בִּידְעֵינוּ נְגִיד" (ע' סְפָרֵנוּ "הַשֶּׁמֶשׁ" מְבוֹאֵר כֹּל אֱלֹהֵי הַיְעֹב). י"ב אֹמֵר
לְעֵינַי הִתְּלִי "מִמְסוֹרֵת הַבּוֹפְרִים הַקְּדֻמוֹנִים אֲנִי מוֹלָאִים לְדַעַת הַתְּלִי". י"ג מֵאֲסָף דַּעוֹת
מִתְחַנְדָּוֹת בְּלִי בַחֹן, כְּדֶרֶךְ כֹּל הַשּׂוֹתִים מְבַאֵר נִכְרִיָּה בְּגִבְוָה, אֲשֶׁר יִמְתַּק בְּפִיהֶם כֹּל
הַעֲרֵב הַרְבֵּ. וְהִגֵּה בְּמִלְיאוֹת סֶפֶר לְאִדְהָ"ר הָאֲמִינוּ בַּם הַלְּאֲבָאִים (מו"ג ח"ג פכ"ט), וְזֶה
הַכֵּל, וְאִלוּי הִיָּה לְפָנַי בְּעַל הַזּוֹהַר סֶפֶר מוֹיִף כּוֹה, כִּי כְּלוֹם הַעוֹלָם חָסֵר מוֹיִפִּים בְּכֹל
דוֹר, וְהָאֲמִין בּוֹ לְתוֹמוֹ.

(*) הַתְּחַלְּפוֹת מֵלֶת קָרְבֵם לְקָרְבוֹסָא בְּפִי הו"ח מְשִׁירָה עַל הַמַּחְבֵּר וְעַל תְּכוֹנַת הַכּוֹרֵו לְפָנַי כֹּל
יִודְעֵי דַת וְדִין. הָאֲמַנֵּם רַבִּי כְּמוֹ רַבִּי דְעוֹת עַל אֲדוֹת מַחְבֵּר סֶפֶר הַזּוֹהַר וּז"ח וְתַקוּנִים,
כֹּל יִודְעֵי בֵּינָה לְעֵתִים שְׁלָלוֹ אֹתָם מֵרַשְׁבִּי" אֲשֶׁר שָׂמוּ נִקְרָא עֲלֵיהֶם, גַּם מִירָאִי ה' הַמְּקוֹבְלִים
הַסְּכִימוּ לְדַבְרֵיהֶם בְּמִקְלָת, וְאִמְרוּ שְׂאִיזָה מְקוֹבֵל אַחֲרוֹן, ר' מִשֶּׁה דִּילִיאָוִן, תְּלִמִיד הַרַמְבַּ"ן,
אֲסָף קָלְתוֹ הַמְּקוֹבֵל מֵרַשְׁבִּי וְהַלְּמִידִיו וְהָאֲמוֹרָאִים וְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם מַשְׁלוֹ, וְכ"כ הַר"ם
חֲאֲגִיזוּ בְּסֶפֶר מִשְׁנַת חַכְמִים (אוֹת ש"ב) "לֹא הִלִּילָה שְׂרַשְׁבִּי" אֹז ר' אֲבָא עָשׂוֹ סָדֵר זֶה
שְׂבִירִדוֹ, כִּי זֶה עֲשׂוֹת וְשִׁקוֹת מְפּוֹרֶסֶם, כְּעֵינַי הַסּוֹבְרִים שְׂאֲנוּ מֵאֲמִינוּ דַּבֵּר שְׂאִינוּ,
שֶׁהַתְּלִמּוֹד כְּמוֹ שֶׁהוּא מְסוֹדֵר אֲלֵנּוּ הִיָּה אֲלֵל א"ל כו', שְׂחוֹשְׁבִין אֹתָנוּ לְשׂוֹטִים וּלְפִתִּי
מֵאֲמִין לְכֹל דַּבֵּר, וְהִלִּילָה לְעַם הַכֹּס וְנִבּוֹן לְהִבִּין הֵא דְאִמְרוּ כו' לְהוֹרֹתָם זֶה גִּמְרָא שְׂכוֹלֵם
נִתְּנוּ לְמַשָּׁה מַסִּיבֵי כו"'. וְיִמִּי לֹא יִבִּין א' שֶׁהַקּוֹרֵא שֶׁם לְתַנּוּעוֹת (הַקְּדַמַּת ת"ז) חִי אַחַר
ר' מִשֶּׁה הַנִּקְדָּן (ד"ל תְּק"ל, דוֹר רֵאשׁוֹן לְגַאֲוִינִים). ב' מִנְכָּה אֶת הָאֲמוֹרָאִים בְּשֶׁם קְדֻמוֹנִים
(זח"ג קכ"ב א) בְּר"מ "דֶּרֶךְ אִמְרוּ קְדַמָּי כֹּל כֹּל קָלִיִּים", וְהוּא מֵאֲמֵר רַב (הַלֵּק ג'ז ב)
וְשִׁמּוֹחַל הוֹלֵק עֲלָיו. ג' הַתְּלִמּוֹד הִיָּה כְּבֵר מְסוֹדֵר לְפָנָיו, אֲמַר (ח"ג ר"ג ב) וּבַחֲנִיגָה עַד
הִיָּבן מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה. ד' אֲמַר (שֶׁם רמ"ז א) "לֹא אֹרַח אֲרַעָא לְסַתְרָא גַאֲוִינִים", הִרִי שְׂחִי
אַחֲרֵיהֶם, כִּי לְפָנֵיהֶם לֹא הִיָּה עוֹד חָאֵר זֶה. ה' הַמַּחְבֵּר כְּנֵה עֲלָמוּ בְּשֶׁם "רַעִיָא מֵהִימְנָא"
(שֶׁם קכ"ד ב) עַל שֶׁם מִשֶּׁה רְבִינּוּ, וְאִם אִינוּ עֵינַי מֵלֵד הִנְהַגְתּוֹ אֶת הָאוֹמֵר, שְׂרַשְׁבִּי" לֹא
רַעִיָא אֹתָהּ, תְּנַהֵו עֵינַי מֵלֵד שְׂמוּ "מִשֶּׁה" (ע' סֶפֶר יוֹחֲסִין) שֶׁהוֹלִיאָו וְהוֹסִיף עֲלָיו כְּכ"ל, וְכֵן
מִשְׁמַע בְּרַע"מ (שֶׁם ר"ט ב) שְׂכַתֵּב "אֲתוּ כְּלָהוּ וּבְרִיכוּ לִיָּה וְאִמְרוּ לִיָּה כו' זְכָאֵה חוֹלְקֵתָא
לְחַדְשָׁא חַבּוֹרָא קְדַמָּה דֵּא בְּך". ו' הַפִּיִּים לֵקֵן כִּי הִיָּה בַּשְּׁנַת רַע"ב לְאֲלָף
הַשָּׁנִי (שֶׁם ר"ט ב), וְזֶה מוֹרָה שֶׁהִיָּה חִי בִּימֵים הָהֵם, כְּדֶרֶךְ כֹּל מַחְשְׁבֵי קִיָּין שְׂאִינוּ
מִרְחִיקִין אֶת הַקֶּץ הַרְבֵּה. ז' מִתְּחַלּוֹן (שֶׁם קכ"ה ב) עַל בְּנֵי דוֹרוֹ, כִּי לֹא יִתְמַכּוּ בִּידֵי
ח"ח, וְרִאֲוִי לַת"ח שֶׁלֹּא יַעֲשֵׂה כֹל מִלְּאֲכָה, כֹּאֲלוֹ הִיָּה לְהַם יוֹם שְׂכָלוֹ שְׂכַת, וּמִשְׁרַחֲתֵיהֶם
וְכֹל שׂוֹאֵי דְבַרֶם הֵם כּוֹלֵם קְדוּשִׁים (כְּמוֹ שֶׁנִּהְגּוּ כִּיּוֹם רַבְנֵי חֲסִידֵינוּ וְלִדְקֵי זַמְנָנוּ סְלֻסֵל

פ' נרנה) שאחריו, לתרגמה בארבע לשונות, ומצאו מיד סמך לזה, באמרם „בד' לשונות נגלה הקב"ה לתת את התורה: ביונית, בעברית, בערבית ובארמית, דכתיב ה' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן ואתה מרכבות קדש", ואין ספק שאם בוננו אז ישיבות לישראל בין שאר האומות, היו מוצאים דרשה

בעצמם), וזולתם כולם הם „בהמות וערב רב", גם בהיותם מחזיקים ביד ת"ח, וזה אינו מדרך תז"ל כמ"ס במימונו (הלכות ת"ת פ"ג ה"י), ע"ש ובפירושו למשנה לחבות „ודאשתמש בתגא חלף". (ח) שונה בכתובים בדרך המדרשים האחרונים ולא כתנאים ואמוראים שהיו בקיאים בכתבי הקודש, והוא מ"ס (זח"א ע"א ח) עד הן לא מת אדם בחיי אביו, ובאמת מתו חנוך ולמך בחיי אבותיהם; מ"ס (זח"ג ר"ג ב) „ת"ח בשעתא דאתיה דפטיפר הות אחידא ביה להאי מלא, הוי יוסף עבד גרמיה כמתן ללא ידע לישגא דילה, וכן בכל יומא עד הדיא שעתא בתרייתא דכתיב ותתפסהו", ונסמך על הכתוב שפת לא ידעתי אשמע, והוא נגד המפורש בכתוב שעטן מיד נגדה: איך אפשר הרעה הגדולה הזאת, וכן נמצא שניאות רבות כאלה, ע"ד שנמצא בשוח"ט סי' נ"ט, שתלה מחלוקת בתנאים, איך נמלט דוד מפני שאול ע"י מיכל אשתו, אם דרך החלון או דרך אחורי הבית, ובכתוב מפורש שהורידתהו בעד החלון. (ט) שונה בפ' מלת „תרפס" שהוא לנגאי, כמה דתניין מקום התורף של אשה (זח"א קס"ד ב), ובאמת אינו ענין לזה, הן תורפה היא מלה רומית Turpis, שענינו בזיון ובשת וכמ"ס הר"מ בפ' המשנה (תרומות פ"ח מ"ח) תורפה מקום הפחות, ומהו מקום התורפה באשה, ולהיות ערוה מורדף עם גילוי כנו גם מקום הגלוי בשטר בשם תורף (ב"מ ו' ב) ובפרש"י שם, משא"כ תרפס שהיא מלשון יון *τροπαίον*, שהוראהה מלכה וזכרון לנזוח נגד החיוב. ויש שעשוהו בללם האים המנלח, ויש שהיו להם כלי זיינם שנלחמו בהם לזכר נחונם, והיו הם למו לתרפס, אשר נקדשו ברוב ימים, וע"כ נמצאו גם לדוד, שעשה לו לזכר נחונו על גלית, והושע (ג' ה) זכר כמתאזין על העדרם, לומר שלא יקימו למו מלכה ולא יעשו להם תרפס לזכר נחון. י) שנה בדקדוק המלה „סיכה" ותלה בה גימטריא „הוי"ה אדני", ובאמת לא נמצא וי"ו בסוכה, כי היא מהדגושים, וכמו שהעיר הג' יעב"ץ ע"ז, ולשוא לרף „המנרף" סיג זה ממ"ש גם בתלמוד דרשות על מלת עובד ויותן, כי הווי"ן שם אינן רק להורות על הקריאה לא על הדרשה, כמוכן לכל יודע בתלמודין. יא) יחס המשיח אל נתן בן דוד לא אל שלמה ח"ג קע"ג ב) כמו שנמצא יחוס ישוע בלוקוס ג', ודלא כהמיימוני באגרת תימן וספר המזות ל"ח שס"ב, שרצה להקביל בזה (ע' ליון תר"א, תמוז). יב) משתדל לפרש האגדות התמוהות, בזח"ג (רט"ו א) לענין אשה אחת ילדה במזרים ס"ר בכרם אחד, ובינה בר יוכני, ואמר „עד הכא מלין דרבנן וזריך לפרש לון בדרך נסתרי", אע"פ שכלילת ס"ר בכרם אחד מפורש במדרש, שאמר זה רבי כבדי לעורר את העם אשר התנמנו בדרשתו, וכן להלן (רז"ג ב). כל אלה יהיו כנוספות על מ"ס החכם אב"ג בספרו תהקוה"ח פ"י ו"א ו"ב, אף שהרבה מדבריו שם אינם נכונים, כמה שרואה ליחס כל ספר הזוהר כתבניתו למעשה ידי דיליאון ולא שח לבו לפענות נכוחות של כפל פשר קדמות הזוהר, ויותר נראה כדברי הג' יעב"ץ בספרו מעקפת ספרים, ע"ש.

להתיר תרגום התורה גם לשאר לשונות מן הכתוב „אף חובב עמים“ וכדומה ; הרי למדנו מבאן , כי חכמינו הלכו אחרי העם , כאשר הוא שם , עם מאור התורה בידם , להאיר את חשכת הזמן באור דתנו הקדושה , וכמאמר הכתוב „אשר הלכו אלהים לפדות לו גוי מקרב גוי“ ; מכ”ש שיש לנו ליהרר ילדי נכרים ילדי הזמן , לאסוף יגיע קופרניקוס וגאלילי , עמל קעפלער לאפלאם וגוים , סחר הומבלד דרווין והילמהאלץ אשר סחרו בחרף נפש על ארץ רבה לאסוף מדע וחכמה , לקיים מ”ש והיו בני נכר כורטיכם , ואת המוץ והתכן גורה הלאה , אז יקרא לנו בצדק : עם חכם ונכון . האמנם גם תכן גם מספוא רב עלה אתם מאת חכמי העמים , והלא גם מסתוין של עולמות העליונים , לקראו שמות למלאכים , אלהים אשר לא ידעום משה ושמואל , ישעיה ויחזקאל , ידעו דניאל וחכמי התלמוד בעלותם מן הכלדיים , הוברי השמים , ומכ”ש בח’ המציאות , עם כל הפליאות , שחלק ה’ לכל העמים אשר סביבותינו , לקחנו מידם ושמנו בכלינו , כגון אבר מעיקרו (פסחים ע”ה) , כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאים (תענית ט) , סומכי דארעא אלפי גרמדי (סוכה י”ג) . קפיצת הדרך (עירוני כ”ג) , הרוצה לראות בארה של מרים (שנת ל”ה) , מעשה ובלעו זאבים ב’ תינוקות והקיאום דרך בית הרעי (מנחות ס”ח) , וכל הרפואות ע”י לחשים , שהתפשט אז בין העמים (פליגיוס ספ”ח) וענין הווגות (שם כ”ה י”ו) והסגולות (שם כ”ה י”ב , כ”ט ל”ב) וכדומה , שעליהם צוה קאמא הרומי לבנו : על היונים אשא את קולי ואראך טובתם ורשעתם , וכי טוב לך להביט אל ספריהם , אבל לא לדרת אל עמקי חכמתם (שם כ”ט ז’ ח’) , ולא יפלא אפוא שגם חו”ל אסרו חכמת יונית זו עלינו (ציון תר”ב , חדר) . וע”כ אמרנו כי עלינו לורות את התכן מן הכב .

פרק ט

בטול טענות המאנים בדעת חכמת העולם .

נפלא הוא ספור עץ הדעת בתורהנו ונפלא ממנו עוד באור חו”ל (כרכות מ’ ט) , שהיה העץ גפן או תאנה או חמה , והם מן המינים שנשתבחה בהם א”י , ומביאים מהם בכורים , המשמחים אלהים ואנשים . כלם פה אחר הגידו כזה , כי מאחר שעבר האדם ואכל ממנו הותרה לו ולבאים אחריו , ולא עוד אלא שהוא הנותן לו חיים , תחת עץ החיים העצור לו מתגרת החרב המתהפכת ; זרע עץ הדעת מלא כל הארץ ועץ החיים אך בנן ה’ ימצא , ולא רבים יחכמו להתגנב אל הגן מעבר לשלח מזה , בעודו מתהפך אל העבר השני , לראות עולמם בחייהם ולזכות לשני שלחנות . — אמנם גם זאת מודעת , כי צריכה לעבודת האדם ולשמרה מן החוחים , כי האדמה אשר אנחנו עליה מוציאה גם קיץ ודרדר , ולשמרה גם מכהמות שרי , פן תרמסנה רגל בני שחץ וחייתו יער . הדעת הנקה מהגיון שוא העולה עמה על תלמי לב התלמידים שלא שמשו כל

צרכם, ותונן סחמת פריצים בעלי הזיה אשר יקטפו פריה וענפיה עם גזעה משרש גם יחד, ויעכלוה לסחי ומאום. — עצמו מספר דברי ימי עץ הדעת ונכוש הכלאים אשר עמלו בו ידי חרוצים, לעקר הנעצוצים; קוצים וברקנים, סילון וחוח, שמיר ושית עלו בו בכל דור ודור, ליבש שרשיו מתחת ולכחש פרוי ממעל, ואדם אין לדעת, להבדיל בין מלוח לתפוח; כל לשון תלא, להגיד כמו אלה, מאשר עדרו במערכה, ללחום מול משחיתי עץ בלחמו, ובנשקם החד ובפחום כי נמרץ כמעט כרתוהו בידם מארץ החיים. עבודה גדולה היא וארוכה כימי השמים על הארץ, עבודת החיים לעץ הרעת, ולא לאיש אחד ודור אחד להתימה. — יש אשר חשבו כי הרעת בהוסיפה תוסף עצב עמה, ויחתרו למתק מררותה עם מתק האמונה. בוחר (מ"א ל"ה ז) רמו על עה"ד שהוא חכמת הטבע והעולם, שהאבות והנביאים אכלו ממנו וחיו, אבל "מאן דנפיל ליה בלחודוי מית", וכ"כ העקדה בשער ז' ובספרו חוות קשה פ"ט, וכן באר הרקאנמי בענין עה"ד, שהיא ח' ההנהגה המבטית, ואמר "שיש בזה אזהרת גלוי עריות, שלא יתיחד עמה לבדה, כענין אחר במטמרו"ן (עמ"ס להלן פ"א אגדה ז), רק צריך ליחדה באיך-סוף, שלא יהיה כנרנן מפריר אלוף". וענין היחוד הזה פי' מהר"ל מפראג בס' באר הגולה, הגם שאין ספק, כי הטבע פועל לידת האדם, מ"מ אין ראוי שיתלה הדבר בטבע לבד, כ"א בבוא ית', כמו המאיר לארץ כו' המביש לארץ ותרעד כו', ומקרא מלא הוא: השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וגו', פן תאכל וגו' ורם לבבך וגו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי וגו' וזכרת וגו' הנותן לך כח וגו'" (דברים ס' י"א—י"ט). האמנם כן נאה וכן ראוי לנו, להכתיר את הרעת בעמרת האמונה, ובמקום אשר יהום גבול חוג ממשלתה, תעננה נור האמונה המהורה.

אולם אחרת נהיתה אצל העם וחכמיו, אשר על פיו הם חיים. העם הוא אשר מבלי התפלסף יאחו בכל אשר תושיטנה לו ידים, ויתמרמר אם יחפוץ איש לקחתו מידם, ובאשר כי כל שכלו ודעתו נחוצים לו להביא טרף לביתו, לא נשאר לו לעינינים נשגבים, כ"א אשר תותיר לו רדיפת המזון והמחיה, והיא האמונה, אשר בחפץ לבו יתננה לדברים הנעלים ההם, ואת המחקר ואת הדעת בכמו אלה לא יאבה ולא יחפוץ, כי נתונים נתונים המה לו אך לקיומו על הארץ ככל החי אשר על פני הארמה. באמונה יחיה חיים רוחנים ונפשו תתעדן על כל טובה סלה, ויראו חכמיו באורו כי טוב, ויתנשאו למו לראש, ויורוהו את הדרך — דר כו אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה. הוסיפו לגזור על מנע עץ הרעת, כי יגורו אותו פן תפקחנה עיניו, והם קצרי ידים, מהנחותם על טובעי מים חיים, ויעזבו כלו את החכמה ואת התבונה, ויבחרו בדרך אמונה. וככה הלכו הלוך וחסור דעת אנושית, עד אשר שקצוה ויתעבוה, כמו שנראה בס' אור החיים ויסוד האמונה וס' האחרות לה' יוסף יעב"ץ ורבים מבני ישראל, וכמוהם מחכמי העמים: איזיביום (מת 540 לספרי) אמר, לא מפאת שאיני יודע את הדברים שהם חוקרים עליהם איני מתעסק בהם, כ"א מפאת שפלותם והערר תועלתם אני משליך אותם אחרי גוי ומתעסק בנכבדות מאלה".

ורעהו לאקמנטם אמר „לחקור אחרי סבות הדברים, לשאול על שעור גדל השמש ואיך תאיר, אם הירח שקערורית או גבנונית, אם הכוכבים קבועין בגלגל או שמיין באויר, מאיזה חמר קורצו השמים ומה מראיהם, כמה גדל הארץ ועל מה היא כוננה או אם היא תלויה על בלימה, כלם הם דברים תפלים, ודומים בעיני, כאלו נשאל על איזה עיר הרחוקה ממנו מאד, מה נעשה בה לעת כזאת“, הרי ששם לאל כל אשר התפאר בה ה' במענהו לאיוב, וכמוהם בימינו ההגמון ווילוז'ן. מתמה על חוקרי הטבע העוסקים בדברים מסופקים בלי חשך, החת אשר הוא מתעסק בדברי אמונה ודת שהיא ודאית, ושעלינו הפלוסוף (בשם לבד) אומר „חכמת הטבע היא היכל מתעה הבנוי על יסודות הנסיון“, ואיזה סופרים תיאולוגים באומות חברו ספרים שלמים, לגנות חכמות העולם ולרומם קרן הקבלה החביבה עליהם מאד, מפני שמצאו בה כל יסודי דתם, ועל פיה התנצרו שני גדולי ישראל, ר' יהודה אברבנאל ור' שאול ריקי רופא המלך מאקסימיליאן הראשון. אלה הם במורדי אור תורתנו, חמסיה ויסכליה וינצלוה פאר עדיה וישחרוה משחור, כמו שזופה היא מקרני שמש החכמה, מבלי תוכל הבט אל זהרה. וכבר מחץ איש פעלים ורב תבונה הרס"ג בס' האמונות והדעות, ראשי צוררי יהודה אלה, באמרו „ואם יאמר אומר, איך נשים עלינו בדין העיון בדיעות ודקדוקים כו', והעם מרחיקים המלאכה הזאת, עד שהם אומרים, שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפקורסות, נאמר, כי זה איננו אלא אצל עמי הארץ שבהם כו', כי העיון האמתי לא יתכן שיטנענהו (חו"ל) ממנו, ויוצרנו כבר צוה בו כו', באמרו: הלא תדעו הלא תשמעו וגו' הלא הבינתם מוסדות הארץ“ (ישעיה ס'), ומי גוי גדול, יוכל להתאמר בתורתו שנתנה לו לעמם את הדעת ולהעיב את התפארת האנושית, ואם בה יאמר הנה הוא הבל ותורתו נאלחה, וכל המוסף בה אמונה מוסף הבל, הקשה מאד לבני הנעורים חמי הדם; ואיך יטו דברים כלפי המחקר והדעת, אשר יראוה מובילה תמיד אל השלמות בחכמות הטבע והתכונה, בתולדות האדם ודברי הימים, על כן כל המונעה מן הדת, לא אותה מאס כ"א את הדת; ויפה אמר בס' נופת צופים (ט"ז פ"ג) „ומה התבאר המעות והשגיאה הרבה אשר תנוח בעיני קצת החכמים בעיניהם מאנשי אומתנו, האומרים לא תחוו לנו נכוחות מאשור וממצרים כו', כ"א היות כונתם לרומם את התורה ולנשאה, הם משפילים אותה“; ואיך נהיה ממלכת כהנים כחפץ צורנו, אם תקצר ידנו לעמוד נגד מענות השכל, הלא נכוש לגבב אמונות חפלות נגדה נא לכל יודעי דעת, וכמ"ש בספרי (דברים פ"ו) „כי יסיתך כו' בסתר, מלמד שאין דבריהם אלא בסתר, וכה"א בנשף כו', אבל דברי תורה אינם נאמרים אלא בפרהסיא, וכה"א חכמות בחוץ תרונה“, וכמ"כ כתב בפסיקתא זוטרותא (ריש חוקת), ואדברה בעדור'ך נגד מלכים ולא אבוש, שמא ישאלני אחד מגויי הארץ וממשפחות האדמה, ואיני יודע מה להשיבם, ונמצאתי בוש לעיניהם“, וכבר כ' בתשב"ץ ח"ב ס' נ"ב „ב חכמות חיצונות הקשות: מופתיות, עיוניות, שכליות, מבעיות, רפואות, הגיוניות, למודיות, הן כל ראתה עיני, נרגיר או אשכול, פלג מלא או מפה, לאכול התוך ולזרוק הקליפה,

להיות אמונתנו באל ומצותיו מיופה, בנפת האמת מסיני השקר
 מנופה, כי רק ביד החכמה לברר הטוב, וזרוע הדעת בכל משלה, גם
 באמונה אשר לא תשיג ידה שמה, קרניה מידה לה. — ולמה עתה יאמרו
 הגוים עלינו „הנה ישראל אוכל הקליפה ואנחנו הפרי“, כי המעשה היא כקליפה
 נגד הדעת הרמוזה בה, ואנחנו מפלפלים ונושאים ונוהנים במעשה המצות
 הצדדיות, שהם רק לאות וסימן אל הדעת, מפלפלין במרה נפרזה מאד, גם
 בדברי תהו, כמו אם יש לצרף אדם הנוצר ע"י ס' יצירה לדבר שבקרושה
 (טו"ת נבי אשכנזי סי' ל"ג), ואם אשתו של אליהו וחנוך מותרות להנשא (טו"ת רעק"ה).
 עד שנמצא בידנו ספרות גדולה בהלכות תערוכות ומליחת הבשר, ובדיני לולב
 הפסול והבשר, ואיש לא זכר מה חפץ לדת בכל אלה, כי הדעת יזרו הלאה.
 וכבר פקד ס' הקנה את עון הפלפול על חז"ל, ואמר „תוך מתיבתא דרקיע
 נזכר עון בעלי התלמוד הנושאים ונוהנים להבל וריק, עד כי מגשימים כלפי
 מעלה מחסרון הדעת והתבונה, לא התנאים והאמוראים שחברו בו“ (כנחם על
 דבריו, שיצאו אנב שיטפיה) רק קצת מן האחרונים הבאים ואינם משיגים“.
 ולעולם יפה דרך ארץ עם התורה, והלא גדולי חכמי תלמודנו עסקו בה, כמו
 שהבאנו למעלה.

אין ספק לפי, שמ"ש בוחר פ' משפטים „מאן דיתעסק בספרין אחרנין
 דלא מסמ' דאורייתא, לא ישמע על פד“, וכן אמר קריאת ספרים החצונים
 (פרק חלק), אשר לפי פ' הרי"ף הם כל הספרים וזלת התנ"ך ופרושי פירושיהם,
 וכמ"ש בש"ע ה' ת"ת מהרב הג' מלאדי נ"ע, בהכרח לומר שכונתם על
 שירי הפל וספורי הבל הכתובים בלשון עלנים, באופן שרחוקים טהביא כל
 תועלת התנ"ך, לעם ישראל או להרחבת הדעת האנושית בכלל, כפי מ"ש בש"ע
 א"ח ס' ש"ו סמ"ו, שחכמת העולם יש מי שמתיר ללמוד גם בשבת, ושמותר
 להשקף דרך אצטרלו"ב בשבת ולעיין בכוכבים, גם לקרות ספורים כתובים
 בשפת קרש טהורה, בכדי ללמוד מהם שפת עבר צחה, יעו"ש. וכן נבין מ"ש
 בספרי (דניס ל"ד) „ודברת במ, שלא תערב בהם דברים אחרים, שלא תאמר
 למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אוה"ע“ (יש שהעתיקו „חכמת העולם“
 בודון או בשגגה, והעיקר כפרש"י (יומא י"ט ז), שר"ל שיחת הילדים וקלות
 ראש, והוא כמו שכתבנו, כי גם בזה יש חכמה, כנודע), כמ"ש מהר"ל מפראג
 במ' נתיבות עולם (נתיב התורה פי"ד) שאמל „א"ב מזה נראה, כי יש ללמוד
 חכמות האומות, כי למה לא ילמוד מן החכמה, שהיא מן השי"ת, שהרי
 חכמות האומות הן ג"כ מהשי"ת, שהרי נתן להם מחכמתו ית' בו וחכמת יונית
 דאסירא, הן אותן שאין להם שייכות כלל אל התורה בו, אבל החכמות לעמוד
 על המציאות וסדר העולם בודאי מותר ללמוד בו, שהיא חכמת כל אדם ואינה
 חכמת יונית“, וכן צריך לפרש מ"ש הרב במ' התניא (לק"ה פ"ח) „ח' אוה"ע
 בכלל דברים בטלים יחשב בו, ועוד יותר גרוע“, שהוא כפרש"י הנ"ל, כי מצינו
 שהוא עצמו למד ח' התשבורת וח' התכונה (ע' ט"ע שלו ה' תפלה סי' קד, ומכאן
 לשנת נסדורו), או ח' הפלוסופיא שאמר בצדק מכל וכל (ט"ע שלו ה' ת"ת פ"ג ה"ו).

וכ"כ כשׁוֹת יַעֲבֹץ ח"א שאלה מ"א, חכמת הטבע היא ודאי חכמה מותרת ומשובחת נצרכת להביט על פועל ה' ומעשהו הנדול, וכ"כ בת' רמ"א סי' ז' "אבל לא אסרו ללמוד דברי החכמים וחקירותיהם במהות המציאות ומבעיניה, כי אדרבה עי"ז נודע גדולתו של יוצר בראשית יתי, והוא פי' שעור קומה, שאמרו עליו כל היודע כו', ואף כי למקובלים דעת אחרת בזה, אלו ואלו דא"ח, ואף כי חכמי או"ה אמרו, כבר אמרו במגלה פ"ק כל מי שאומר דבר חכמה אף באומות נקרא חכם". וכן הדין נוהן, כי אם אין הבדל בין קדושת הכתוב ותמנע היתה פילגש לאליפו ובין הכתוב שמע ישראל, הלא אין הבדל בין חקירת דברי ימי עולם, שמתן נוכח לעמוד על תולדות הדורות הקדמונים במה שנוגע לאומות וזולתנו בדורות ההם הנוכרות בתורה ובין חקירות אלהיות בדבר יחוד ה', כולן הן ככלל פירושים לתורה; וכן נראה מבאור התלמוד בפ"י ספרים חיצונים, שהם כגון ס' בן סירא ואינו זה שבידינו, שיש בו דברי חכמה רבים, ועליו אמרו "אלו אדם אחר אמרן, היית צריך לכופ' אונן ולשמוע", כנ"ל) ובן תלגא, ורב יוסף דרש מלתא מטבתא דבהון לפני התלמידים, והתלמוד מביא כ"פ ראייה לדבריו ממנו בלשון דכתיב או שנאמר ופרש"י פסוק הוא בס' בן סירא, ע"ש, וגם בין ספרי העמים נמצא מהם מה שקדמוני המקובלים מצאום ראוי להעלות על שלחן המהור אשר לפני ה', כמ"ש בזהר (ח"א ק' א) שר' אבא מצא בספרי דבני קדם (והם ספרי האשפים והכשדים) דרוח אייתי רוח ואמשיך רוח, ואע"פ שזהו יסוד כל נבואת שקר, כמ"ש בנביאי הבעל ויתגודדו כמשפטם, שהוא לבמל החושים ולהגביר הרוח או הרמיון, וכמה מעשים זרים ומגונים עשו להורדה כחות רוחניים, לא כן רהנו המהורה האומרת, אם צדקת מה תתן לו וכדומה. ובפי' צוה בזהר (ח"ג מ"ז ב) ללמוד אפי' שמוטי הגוים הקדמונים, אמר, תנא, חיובא הוא על בר נש דאוקיף חכמתא למילף ועיר מן שמוטא ולמנדע לה, כגון דאתי תועלתא לחכמתא בנינה כו', דרב המנונא סבא בר הוי ילפין מיניה חבירא רוי דחכמתא הוי מסדר קדמוהי פרקא במילי דשמוטא".

כשם שהעדר הדעת עון פילי הוא ברתנו, כן דעת בלתי צרופה מוקת לה מאד, ועוד גרועה היא, מפאת שהיא תכביר עלינו את המלחמה, בשעור התערובות שבה מן הסכלות, עד שנהיה מוכרחים לפעמים להשליך את התערובות כלה חוצה, מבלתי יכולת לצרפנה מסיגיה, וכמאמר הכתוב "נחר מפוח מאש כו' ורעים לא נתקו, כסף נמאם כו'" (ירמיה ו'); ; לנעררי דעת אפשר ללמד, לדעת מטורפת תאכל חצי הלמוד להשקיע שמריה, ולכשיפנה מן הזוהמא ולמוד בטהרה, ושמא לא יפנה? — ולכן הזהיר שם הזוהר "קריבו דא למילי דאורייתא, אבל אית לכון לאתרחקא מאלין ספרי בגין דלא יסמי לבייכו בתר אינון פולחנין"; ; אפס כי לא נוהרנו ונוקשנו — הננו עושים מעשים, אשר אם ראה כאלה משה אדוננו או ירמיה נביאנו או הלל חכמנו, נתר לבם ממקומם ויאמרו ליעקב וישראל: מה תפעלו ואדני לא צוה ולא עלתה על לבו, מעשים להוריד כחות עליונים בתוך התחתונים! איש פלוני ומשורר הוא שחק מטוב לב, בראותו בחזון את ר' שמעיה עומד בתוך קהל עדתו, ומסבב עליה תרנגול הודי הקשור

לראש מיט ארוך, לכפרה כאשמורת הבוקר של עיו"כ, — לשמחה מה זו עושה, ישאלו שלשה אלה נסיכי אדם, לבני ולמספר קרא, איך נפלה אמון על זרועותינו! מנהגים קראתם למו, וחק העמדתם לכם: מנהג ישראל תורה היא, ובכך תורה חדשה יצרתם ולא רוח תורת ה'. מנהגים אשר שבו והיו לבשר אחד עם הדת, המתאימים עם עבודות הנכריות, אשר שקצון נביאינו וחכמינו. ביה"ד ה' מעונן ובא"ח ה' פסח נזכר להניח מתכות במים בעת התקופה, ושמע נא מה שאומר בסי' ציוני פרשת תשא וז"ל, "מצאתי בקסמי הקוסמים, שקוסם אחד שמו אפיש מלך במצרים בימי יעקב, ועשה עגל לקסמיו, וטוה למדי ישראל לעשות עגל, וזכור אמרם ז"ל קטב מירי דומה לעגל, שלמה עשה י"ב בקר, פלוני עבר עגלא תלתא בספר יצירה, האי רדיא דמיא לעגלא, לתקופה בארצנו קורין, וואסר קאלב", שר התהום דומה לעגל, כפתור הוא כפתור ר"ל רגל עגל, וביומא בכף רגל עגל בין כתפיו". לא באר המשך בכל אלה הענינים, וסמך על המעיין, ולדעתנו אמרו זה בתלמודין (סנהדרין ק"ב א) ע"פ וביים פקרי ופקרתי, שאין פורענית באה שלא ימצא בה הכרע אחד מכ"ד בליטרא מעון העגל, כי לא המהרנו ממנו עד כה, וככה הפיץ האדרא אימתה ופחד על האנשים כליל הושענה רבה, פן יסור צלם מעליהם לאור הירח, שזה אפשר לפעמים, אם יעבור ענן קל נגד ראשו, אשר לא יזכר הצל מסביבו, וברקאנטי הוסיף שגם צל העוף אשר ישחט בשנה זו בורח ממנו כליל הירך, ובציוני (פ' שלח) הביא זה בשם חכמי (ז"ל משוגעי) יון, כי גם לעם הזה בימי חגיגה יש חג הדין והפתקין. והיטב חרה לי על המאנים לשמוע מהמסופר מענין הוואלקולאק, אשר שרה אליו הבעש"ט ויובל לו, והלא בציוני (פרשת בראשית פרשת יוחי) ג"כ מספר, מענין הנשים הפורחות והאנשים הנהפכים לזאבים ומסגולת הקוביא הנעשה מעצם אדם, אע"פ שמעם מן הפלוסופיא והוא נוטה כלו אחרי המו"נ בענין מעמי המצות; וכל זאת קרשו דבריו בעיני השל"ה הקדוש לנו; וגם נקיי הרעת שבהם לא המהרו מאמונות כוונות כולן, הלא נראה את רש"ט בספרו פירוש רמונים (סנהדרין פ"ו), אשר בקר אחרי הספורים מהנשים הפורחות וכו' יותר טאלף פעמים ומצאם מרמה וברואים, ובכ"ז הניח אמונת השרים (אולי מפני חז"ל שיש אשר האמינו בהם), רק שאינם מתגלים לבני אדם, וע"כ פי' מעשה דאשמדאי, שהוא כנוי לחכם אחד ששכן במדבר. ואין ספק כי גם תענית הבכורים בערב פסח (מסכת סופרים פרק כ"ח הלכה ג) יסודתו בתענית הנוצרים בערב פסחם, והלא מיסוד דתם היה בכור, אולם אלה ודומיהם מבלי דעת נסחפו ובאו אלינו מן החוץ, אבל פעלם על הרעת עצמם בהתמוגג עמה נראה, כי הפכה משרש ותהי לזועה. מפי משה רבינו ותלמידיו הנביאים לא שמענו כ"א הוי"ה אחד ושהוא גדול, ואין שני, ובסי' מערכות האלהות בפרק מערכות המעם הניד לנו שחנוך בעלותו השמימה נקרא בשם הוי"ה הקטן! — על משיח אחד שעתיד לגאלנו נפלגו חכמי התלמוד בדעותיהם (סנהדרין ז"ט א), והמקובל בעל צמח צדיק (תלמידי האר"י) אמר, בענין שלשת המשיחים כלמשיח בן דוד ובן יוסף נולדו ונלקחו, מעם כעיקר אמונת זולתנו המעם

בוה כל און מלין תבחן. ואם ימצא הראשון משען לו באותיות דר"ע, שנאמר שם כן על מטמרון, ע"פ דברי התלמוד (מנהרין ל"ח ז), הנה נראה מני רבינו חננאל שלא היה לפניו "ששמו כשם רבו", שע"ו פי' רש"י: ה', כ"א שהונה בתלמוד ע"פ האותיות דר"ע ע"י תלמיד זועה*). ולא על חנם רחקונו ישרי לב בהמקובלים מלמדיה המסוכנים כמ"ש המקובל ר"מ חאניו בספרו משנת חכמים אות רל"ג.

ההמין לא יבחין תכונת האדם ע"פ תוך דבריו, כי כבדו אוניו משמוע קול הדממה המתהלך בם, ולא ישפמו איש כ"א לפי מעשיו הטוב לפניו או גם לפי ערך בנדיו. אולם המשכיל יתבונן על המרחק הרב שבין לבות שני אנשים אלה המסכימים יחד במעשיהם ובמנהגיהם; לזה נשאורו רגליו לעמוד רגע בין מסכת משכילי עם ויקשב וישמע דבר אחד המתקבל על לבו, והנה רוח אחרת היתה אחר, מעשהו ומנהגו לא עוב, גם הוסיף עליהם להכביד כף משקלם אשר הקל בעיניו בסתרי לבבו לרגלי השמועה ההיא, אך לא לבו הולך עמהם עוד. אם נפגוש אוכלוסא הולכת, נברך באמת ברכת "חכם הרזים" ליודע רזי עולם ותעלמות סתרי כל חי, על דעותיהם השונות אשה מאת רעותה. נפלא הוא להשקיף על חמרים שונים שנמוגו משני יסודות ע"פ ערכים שונים, איך נבדלו זמ"ו במראיהם ובהכונתם, ונשגב הוא מאין כמוהו ללמוד לדעת תכונות השונות בכני אדם שנמוגו בהם אמונה ודעת על יחוסים שונים. אמונה! מה יקרת בעיני בועליך, מאשפתות התרוטמת ותבואי בעדי עדיים ותצלחי למלוכה — ותמלכי, עד תבוא הדעת וחקרך. — נתפלא לראות אנשי מדע ישנים בעין אחת ונעורים בעין אחת: הרמב"ן פילוסוף ומקובל גם יחד ורופא מומחה בזמנו — עשה צורת אריה לרפאות חלי המתנים (שו"ת הרשב"א ח"א סי' ק"כ וקס"ו); החכם ר' מנשה בן ישראל מהולל בפלוסופיא ובמדעים וברב טובו אשר פעל לטובת עמנו באנגליא, ומאמין בהבלים עד לגועל נפש (ספר נשמת חיים)**),

*) אם לא נאחר את האותיות דר"ע עד מאד, עכ"פ זה ודאי ששלטו בו ידי זרים. שם נאמר "חלף בג' אותיות ונחשב אחד, כנגד הקב"ה שנחשב אחד שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' הרי שמו משולש". עוד שם "והקב"ה נותן להם עעמי תורה חדשה שעתיד הקב"ה ליתן להם ע"י משיח". אע"פ שנמלא גם בתלמוד שמנות בטלות לע"ל והמועדים יהיו בטלים ותורה חדשה מאתי תלא להכשיר את שור הכר הנחור ע"י סנפיריו של לויית, אבל לא ע"י משיח. ונראה שהספר הוא יליד אשכנז, ארץ הרת ספרים מוויפוס (ע"ל בענין ריאל), כי הוא דורש את דל"ת כמו דל"ד בר"ת דברתי להקיסר דל. והנה מה העול היויף למזויף שאינו בקי בסדר הדורות, כי שעתו מאוחרת מאד, עד ימי רב חשי, עת אספת הבהנים בקונסטנטינא (90 לסה"נ), ובימי רבי לא שרחה עוד רוח"ק את השנים, שהוא כתב לאנטונינוס (א"י אות כ' בשם מדרש ילמדנו), "ועם שונים אל תתערב, עם אותם האומרים שהם שני ס", וד"ל.

**) לדוגמא חגינה נא אחד ממופתיו על הגלגול, והוא (מאמר ד' פכ"ח) מספר: "הכומר

הרב בעל אמונת חכמים כתב בפרק י"ב „אלו היה מניח לבלעם לקלל לישראל יש בם בע אותן שמות הטומאה להרוג ולהויק, והיה ממש כאלו היה מניח שיציתו אויבינו אש בכתינו שמטבע האש לשרוף, ולכן בחר באופן השני למנוע לבלעם מלקלל". הגיון כזה בא לו מאשר לא למד חכמה לשמה כ"א לשם ידיעה בלבד, כמו שנשמע הודת פיו (פכ"א) „חי האמת, שכשלמדתיה לא היה שכלי מאמין לדברים ההם כלל", שני כתובים המכחישים זה את זה ובא הכתוב השלישי והכריע „למה זה כו'". וכן נשמע הגיונו באמרו „הן אמת, כי להיותו (הנרדני) מין גמור (על דעתו כהוילי קדמון) היה ג"כ מפש בתכלית המפשות". מין נקרא אצלו הבלתי מאמין וזלת מה שיחייבנו השכל, וא"כ יאמר: בעל שכל הוא טפש, וחסר דעת הוא חכם, כגון דא חכמה! וכן רבים כמוהם האוחזים בחכמה ונוהגים בסכלות, הפך מה שנסה קהלת (כ' ג') לאחוז בסכלות לחועלתו החמירת ולנהגה בחכמה, לכל יבשל בה כבהמה, ועל כן יצא להם משפט מעקל, ותהי דעת האמת נעדרת. — אמנם כי לא לעולם אנדרלמוסיא ואם געש (געש) לדור ודור? ה', אשר אמר לתהו הווא ארץ ושמים, אורות מאפל קרא ויהי! הוא השקף ממעון קדשו לראות היש משכיל דורש אלהים, ודברו שלח והצליח אשר חפץ סלה. — לאמ נשקעו שמרי השגת האדם, ויין המזוקק שבעתים החל לתת בכוס עינו. דורשי אלהים החלו להכריע את הכף לצד החכמה, ולאמונה הכינו משכן כבוד בגבולה אשר התותה לה הדעת, והיא היא דרך אבותינו הקדושים וחכמינו האמתים ז"ל, כי יסוד מוסד הוא בדת קדשנו, לבלי השך הדרך בפני הדעת על כל פנים, והעובר על העיקר הזה דינו דין רוצח-נפשות מוסרי, הלא נראה כי הגאון מהר"ל מפראג בספר נתיבות עולם (סג) אומר „ומותר ג"כ ללמוד בספרי העמים, אף במה שמתנגד לאמונתנו, בכדי לדעת מה להשיב על דבריהם", וע"ז אמר ר"ל (תגינה ע"ז ז) „שמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי", ור"ל שגם אם דבריהם הפך דעתנו מצוה עלינו לשמוע אותם, וכ"כ בספר פחד יצחק ערך ספרים חיצונים ובגבעת שאול פרשת קדושים ובספר מלחמת מצוה להרשב"ץ, ומ"ש המיומני (ה' ענ"ס פ"ב) שלא לקרוא בספריהם, הוא להמון בלבד, כי הלא הוא עצמו קרא בהם, כמו שמעיד על עצמו, וכ"כ בפירושו המשנה דאבות פ"ב „ואמרו, אע"פ שתלמד דעות העכו"ם לדעת האיך תשיב עליהם, השמר שלא

פראגניסקא שאל את הכוונת אם יכירו ויען לא, וישאלו עוד אם יש עוד בידו מן הסתרה אשר מחר לו על יריד פלוני, ויענהו כי לא היה שם מעולם, וישחק עליו הכומר ויאמר, זכרון חלש לך, הלא זה חלף ות"ק שנה שהיינו שנינו על היריד ההוא, ושם קניתי ממך כזאת וכזאת, וכעת הננו בגלגול שני". זה חלק איש מלומד בלשונות וכדברי הימים, למוד להאמין, האמין בה"כ ובתשר"ק ובכל אשר קרא, רק לב מבין — אין! אולם יש אשר הנדיקוה ועשאוהו כמשלח שפיר לעזאזל, לחפאות על מעשיו ומנהגיו אשר לא כדת לפעמים שלח את אמונתו חוזה לכפרה; ואם כן הוא, ה' הטוב יכפר בעד.

יעלה בלבבך דבר מן הדעות ההן", הרי שהתירן להכמים. ומ"ש (ברכות כ"ח ב) בצוואת ר"א "ומנעו בניכם מן ההגיון", אם כי רבו בזה הפירושים, הנכון הוא שכוונתו על קריאת דברים בלא עיון, וכמ"ש בקהלת רבה ע"פ ולהג הרבה, שאמרו על ס' בן מירא "להנות נתנו ולא ליגיעת בשר", ר"ל ולא לעיון בו ולדרשו, וכ"פ בספר מה"כ (אות שכ"ב). ומה שגזרו על חכמת יוגית (צ"ק פ"ב ב) הנה רבו בו הפירושים, בתשובת ריב"ש סימן מ"ה כתב שהיא חכמת הרמזים והסודות, ואין בה איסור כלל רק משום מעשה שהיה" והרמ"ע בספר אמרי בינה כתב שהיא המיטולוגיא שלהם, וזה ג"כ ע"ד הריב"ש, אולם מהירושלמי (פאה פ"א) משמע שהיא לשון יוגית, ואע"פ שהשעה שם לשון יוגית לאומנות, לפי שא"א לאדם לעסוק במו"מ, מבלי שידע שפת העמים אשר בקרבם הוא יושב, מ"מ אסורה לדור ההוא מפני המסורות שהיתה אז (*), והוא ע"ד שאסרו לצאת בסנדל המסומר וכמעשה שהיה (שנת ס' א'), אבל לא לדורות, ובפירושו התירו לקרוא בשירי הומירוס (ירושלמי מנהדרין פרק חלק), ומה שאסרו בתלמודין הוא כפי מ"ש בספר מנה"י, שר"ל בצבור, ולבנות התירו ג"כ משום שנוי הוא להם, ומכ"ש המדעים הנחוצים לאדם עוד יותר, שלא יהא אלא אומנות, שההתירונו חז"ל ללמדן (סוף קדושין), והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם (ברכות ל"ה ב), ורשב"י עצמו אומר "לא נתנה הורה לדרוש אלא לאוכלי המן או לאוכלי תרומה

(* הספור המובא בתלמודין (ב"ק טז) בשני האחים, הוא ג"כ בהלכה, כי להורקנוס היו גם מנהגו מתי סודו, והוא הוריד להם זהב בכל יום, לקחת עם לב פומפיוס שיעורנו, תחת מסוה קיט תמידים למקדש, אולם הזקן שהיה בפנים ולבו נטה (או מקנת כסף היה) אחריו אריסתובלוס, וידע בכל זה, לעו להם במליה יוגית, שכל זמן שהם עוסקים בתמידים (ר"ל ע"ד זה) לא ימסרו בידכם, אז שב אריסתובלוס וישב את כל הזהב ויעלה הוא עליהם את החזיר, והוא דגל רומי אשר ביד פומפיוס, כיון שנעץ לפרטיו בחומה, ר"ל שתקע בה קרני אילי הברזל, נזדעה ארץ ישראל כולה, כי לבס נכח להם שנקון בידם ימי חשך מידי הרומאים הרודדים עמים תחתם. ונראה שזאת היא שורש השנאה הנעושה בלב היהודי אל בהמה זו (ע' אגרת ב"ח לר' קלונימוס), וביוקרא רבה פ' שמיני אמר ריב"ז לקיפר רומי, למה נקרא שמו חזיר, שהוא עתיד להחזיר המלכות לבעליה, כי כן קוה אז כמו מפורש הפרסי. אולם המדרש הטע הכוונה שם להעלים מן ההמון, כמ"ש בספר המפואר (דרוש בלעם ואיוב) "שים אנדה שכוונו בה עיניו אחד, והגמרא ענמה פרשה באופן אחר, שרנו להעלים הכוונה", וכ"פ רש"י (פסחים ל"ד ב) במ"ש משום דיתכן בארעא דהשוכא אמרי שמעתא דתשוכא "בודים טעם שאינו" (ועי' שירובין ל"ח א תד"ה אי, סוכה כ"ד א תד"ה ר"י, ב"ק ל"ט א תד"ה בשליחא, נדה ל"ד ב תד"ה כי, ועוד במקומות רבים, שכתבו שהאמוראים נותנים טעם אחר לא לפי האמת, לסבה מה, וכן עשה המוימוני במקומות רבים, ומפרשיו תמהו והעלימו עין מדברי תוס' אלה, וע' מו"ל ח"ג פ"א בענין פסור הגזלן מקדם דלא בתלמודין (ע"ט ב). כי שעת ריב"ז היתה ללמד שהיא מורה שמים כמורה ב"ד (ברכות כ"ח ב).

(כהנים או בכלל המורים משפט ליעקב ותורה לישראל), כיצד הוא יושב ודורש ולא היה יודע מאין הוא אוכל ושותה ומהיכן הוא לובש ומכסה" (מכילתא יוסט פ"ג), ובכלל אין ענין „והגית בו יומם ולילה" כהוראת המלות, כ"א שלא יוזו מן הלב, וכמו שפרשו חז"ל (מנחות ל"ט ז) „תנא דבי ר' ישמעאל, דברי תורה לא יהא עליך חובה ואי אתה רשאי להפטר מהם", ופירשו בתוס', שלא תאמר אינך רשאי לפטור מהם אלא עסוק בדרך ארץ עם תלמוד תורה.

פרק י

המשך הקודם:

הן לא נכחד ממנו אשר תמימי דרך, ההולכים בתורת ה' וחפצים במצותיו מאד, גם אם השם אלוה חכמה, הנם יראים את ה' ע"פ ספרים וסופרים, כי נערץ הוא בסוד קדושים, שרפים וחיות בוערות, אשר במאתים והמשים ושש מכניפות כסא, חשמלי זיקים וחוצבי שלהבות, וביניהם ימצאו גם מבני אדם אשר בהתהלכם פה לפני האלהים, לקחם אליו אחרי כבוד במרכבות אש וסוסי אש, ויהיו לבני אלהים, וחד מינן כי סליק להתם עדיף מכולהו, כי חנוך היה למטטרון, אשר משאתו יגורו כל בני אלים, ושמו כשם רבו — הוי"ה הקטן (אותיות דר"ט), אף כי יש אשר יספגו אראלי-אנשים אלה את השתיין פולסי דגורא (מגינה ס"ו אי למטטרון, ז"מ פ"ה ב' לאליהו), כי לא למדו אל דרך שמים כשנאני שחק מלדה ומבטן אש, בכל זאת יתאו התם האוה להיות כמותם, כי לא לבקרים ימתחו על העמוד, ואם מכות אש הפולסי לדור ודור; כעת במרום ימריא, ישקף מגבוה על בן אדם תולעה, כי יעוו לשאת על שפתיו הטמאות מדברות עירין קדישין. או כי עוד רם ונשא מאלה מלאכי הצבאות התנשא נפש החם בקרבתו אל אלהיו; ידוע ידע כי הגה טפיו יצא בתלמודו והלכו לאורו אשר המשיך בעולם הכריאה כל צבא המרום וחיות הקדש (כי גם תלמוד גם חיות הקדש שניהם בכריאה, כמ"ש בע"ח, ולא שבר האריה את החמור של ר' פנחס בן יאיר ולא אכל ר' יוחנן את השור, אף כי בשרא דתורא חביב עליו מאד, כי הקב"ה עושה שלום במרומו); נפשו יודעת מאד, כי כמעט התעמף בטלית צמר הכבשים, אשר ארגו ידי הערלים, בציציתיה אשר גדלון אצבעות מוורות בלבנה, והנה הָבו בסנורים כל בני שחץ סמאל וכל כת דיליה, מאור המקיף אשר נמשך ומסמא עיני החיצונים; ומה גם בעמדו בתפלה ומיוחד יהודים עליונים יעקב עם רחל או אבא ואמא, מעלה מ'ן וממשיך אורות עליונים אשר לא שופתם עין אורפניאל וזוגיה גם אם הם מלאי עינים (ס' היכלות) *; ואיך

* כונתנו בזה נגד המגטימים, כהג' יעב"ץ וסיעתו, טכחב (מגדל עז מוסד ב אות ו) ד"ל עולמות אבי"ע הן אז תח"ז במקום, לפי שהגם יורד למטה יותר, וכן יש עולמות רבים ועליהם כסא הכבוד".

ימיר כל הטוב הצפון בבתי נפשו בעוה"ו, ועוד יותר מזה לעולם שכלו ארוך, ששם התעלם נפשו בעליות אין קץ בלכתו מחיל אל חיל, איך ימיר רגע אחד מחיי נעימות כאלה כשכל וחקירות תהו אשר יגשש באפלה, ומאום לא ישא מזה גם אם ירע את אשר ירוש אחריו, בשכל אנושי הקרוץ מחמר, אשר הגיוניו ודיקשיו, משפמיו ודעתו אך בעולם המוחש ישתרעו, בעולם החמרי שכלו הבל וכלו חולף.

לא ננסה להתחרות את חלמיה בן פומיאל, המומר משכיל פיוטיו באוני יעקב החולם, כי ה' נצב עליו בכל מעשהו, בעורנו נרדם, רק נשתדל לעוררו ולהעירו מתרדמתו תחלה, ולהושיט לו מים טהורים לפני ממתו, להסיר תנומה מעפעפיו למען יחזה נכוחות, וייקץ וידע והנה — חלום! אם ישראל כשר הוא הלא ייקרו בעיניו דברי ירמיהו (כ"ג י"ח) ודברי החכמים שאמרו לר' יהודה (מגלה כ"ג ב') שהבאנו למעלה, כי איש לא עמד בסוד ה' ורבים שצפו ודרשו במרכבה אע"פ שלא ראו אותה מעולם, וכל האמור למעלה אינו אלא בחלום חיוני לבם, ועבודה רבה נדרשת לאיש הבריא בשכלו, לכהות עיניו ולכבות אור דעתו, לעמם את נחלת תבונתו ולענן בעד שכלו הישר, עד המש חשכו ומאפל זערפל יחזה מחוות קדש אלה, ואם קצרה ידו מעשות ככה לנפשו, ולקח לו הוללות החברים ומהומת היין וספורי ההזיות לעזרה, ואם מעט והוסף לו גאות קרבתו אל ה' ורוממותו נגדה נא לכל בני תמותה, אשר לא ידעו מכל אלה, ואם בכל אלה לא תנסר דעתו, ועמדה לו תועלת פרנסתו לימינו, גם השקר והחנופה לא יעמדו מנגד ביום קרבות. — ואיך נלחם בם, ובידינו רק האמת הערומה, באין לגימה ובאפס ספורי נפלאות, באין שירה וזמרה ובאפס — פרנסה וכלכלה. וכבר הורה זקן במו"נ (ח"א פל"ד) „יש אנשים רבים מתחלת הבריאה בעלי תכונה מזוגית, א"א לה שלמות בשום פנים, כמי שלבו חם מאד וחזק במבעו, שהוא אינו נצול מן הכעס, ואפילו הרגיל עצמו הרגל גדול כו', וכן נמצא בכנ"א בעלי קלות ורמיה ותנועותיהם נבהלות מאד כו' והשתדלות עמם בזה הענין שמות מן המשתדל", וכתב עוד שם „ורוב החכמים, ר"ל המפורסמים בחכמה ננועים בזה החולי כו', ומהם מי שיגיע בו הסכלות או בקשת השררה, שיגנה ההצעות ההן, אשר הוא מקצר להשיגן או מתרשל לבקשן, וישתדל להראות שהן מזיקות או בלתי מועילות", ובאר הש"פ „כי יחשבו כמה שידעו לעיין בעומקה של הלכה יוכלו לדעת כל דבר, והם בזה בתכלית הסכלות והעורין". — אלה אשר מלא כף נחת הרמיון טוב להם מכל הון יקר אשר בדעת חרדים ימלאון, יש להם לפסוח על ברכת חונן הדעת בתפלה, ולברך תחתיה חונן המדמה, תחת אשר רבינו הקדוש תמה שבמלוה בשבת (נירוסלמי ברכות פ"ד), או כי יפרשו מלת „דעת" ככל הטוב בעיניהם — התקשרות, כמו וידע אדם, הכאת שוט על שת כמו ויודע בם את אנשי סכות, ולא ירע עול בושת, ואין ירע ואין מקיץ כי תרדמת ה' נפלה עליהם.

המורם מהם כיוצא בהם, אלא שהמורם עוד יבא בעקיפין על המדע, שהוא צורת האדם על האמת, ויערוך מענותיו במערכה שיש בה די לחשבת

לחכמת אלהים, יאמר: „הלא עינינו רואות כי אם יעצרו השמים מתת מטר, לא יועיל כל כפר המחקר לפתוח ארבותיהם, תחת אשר אם יתאספו עשרה אנשים, הסכלים בענין היות המטר, ויקראו לאל מחולל רביבים, יענה את השמים והם יריקו גשם נרבות ככל אשר התחנונו“ (עבודת הקודש, חלק התכלית פט"ו), והוא מהירושלמי (זרכות פ"ה) „א"ר שמואל בר נחמני, הגשמים נעצרים, הן מביאין זקן אחד, כגון ר' יוסי הגלילי, והוא טפניע בעדן והגשמים יורדים“; ואנחנו לא נבוא עליו בעקיפין לומר, שכונן ביחוד אל האיש המפורסם ליודע על מה אדני הארץ הטבעו (מגינה י"ב ח') ומנצח לר"ע בתורה (ספרי במדבר קכ"ד) וק"ק לגבי חולי חולין מול רבינו הקדוש (ירושלמי ספ"ו דגיטין), שהוא יכול על ככה, יען שמענו שגם חוקיה בן ר' חייא שלא ידע תרגולו המעירו לחצות הלילה (זוהר זרעאית) אם יש לו ריאה (חולין ל"ו ח'), נענה בתפלה, ובאמרו משיב הרוח נשיב ויקא, מוריד הגשם ואתא מיטרא (כ"מ פ"ה ז'). וכן נהיה מן הנעלבים באמרם אלינו, הלא תשמעו מ"ש בירושלמי (גדרים פ"ו הי"ג) „בת שלש שנים ויום אחד נמלכו ב"ד לעברו בתולין חזרין ואם לאו אין חזרין“, הרי שמערכות הטבע שומעין לקול איש, ולא ככתוב ביהושע (י' י"ד) שלא היה בסוהו לשמוע ה' בקול איש, גם נגד תלמודין (סנהדרין י"א ז') שעברו את השנה מפני נוזליא דרכיכון ואמריא דעדקין, ולא ננגד אליהם ביסוד זה, שהתפלה תוכל לשנות רצון ה' ולשרד למענו מערכות הטבע. אולם אנחנו לא הגדנו, שהאדם ידרוש את החכמה, למען יפיק רצון וחסד מעם ה', כ"א מפאת שהוא אדם והיא אמת והקב"ה חפץ להשכילנו. הלא נראה כמ"כ, שריב"ז לא היה נענה בתפלתו ורחב"ד נענה (זרכות ל"ד ז'), עם היות שריב"ז גדול ממנו הרכה, והוא כשר לפני המלך, כמו שהודענו למעלה מרוב חכמתו במציאות; וגשאל גם עליו, למה לו כל זאת, מאחר שלא יועילוהו בבוא עליו צרה ח"ו. אמנם בנותו בהכבד שהניח בין שר לעבד היא, שהשר אינו יכול לבקש חסד מאת המלך, באשר יודע שכל משפטיו צדק, ואיך יתחנן מאתו לעשות עול, והעבד אינו יודע משפט הנהגת המלוכה, ומבקש. — והלא נראה כי גם חכמה מרובה בתורה הפסידה בעולם המעשה; לא קבעו הלכה כר"מ מפני שמתורד מפי (עירובין י"ג ז'), ואולי מפני שהוא עלול למעות, כמ"ש רבא „לפום חורפא שבשתא“ (כ"מ ז"ו ז'); והא דקבעו הלכה כרבה לגבי רב יוסף (גיטין ע"ד ב' תול"ה הא), אע"ג שהיה מפולפל ועוקר הרים ור"י סיני (זרכות ס"ד ח'), הוא משום שהיה ראש ישיבה והליכות עולם לו *.

* הלכה, פירושה לפעמים לשון הליכה ומנהג או דרך העולם או דרך הטבע. כמו שנמצא ששאלו לשמואל, הלכתא מאי, ח"ל הלכתא כרב בר פלונתיה (עירובין ז' ז'), ור"ל מהעם מטלטלין בכל הסמיכה; כסנהדרין (ק"ו ח) „נתעלמה ממנו הלכה, אבר קטן יש באדם כו"ל, ר"ל טבע האדם; כספרי ע"פ או בדרך רחוקה „הרשב"י הלכה בידוע בעשו שזנא ליעקב“, „בידוע“ הוא פ"י על הלכה; ב"ה זכו שהלכה כמותם מפני שהיו

אמנם רובם יתפשו על המדע, מפאת כי הוא סרפה ידי בעליו מן האמונה וביחוד טאמונות שני היסודות, שהן קדמות העולם והשגחת הבורא, ולפ"ו אין לנו עבדי אלהי יעקב חלק בתבונה, והנה גם מענה זו לא חרשה היא עמדם, וכבר כתב כן רב האי גאון ז"ל הביאו הרמב"ן באגרת ההתנצלות בעד הרמב"ם ז"ל, תקון הגוף ומישור הנהגת האדם הוא העסק במשנה אצלמוד בו, ואשר יסור

נוחין לבריות (עירובין י"ג); ר"א לא היה מעביר על מדותיו (תענית כ"ה); תלמיד ריב"ז שנקרא ג"כ פטוש החזק, ע"כ אין הלכה כמותו, ור"ע היה מעביר על מדותיו ע"כ הלכה כמותו, והו"מ"ש דר"א שמתיו הוא, ר"ל שהיה מתלמידי ב"ש (ירו' ביצה פ"א ה"ד) במדה זו; בירו' (ברכות פ"ד) "וכי יש הלכה בשיכח", כי אין דרך לשכוח תפלת שחרית, ולא שייך לומר ע"ז מנהג ורגילות; ובזה א"ש דפריך תלמודין (סנהדרין נ"א: , זכחים כ"ה.) "הלכתא למשיחא?" ולא פריך במנחות (כ"ב ב), שתמה טס התוס' על זה, כי באומר סתם הלכה כפלוגי, ר"ל שמנהג העם לעשות כדבריו בכל מקום, אבל בהני שני מקומות, פסק הלכה כפלוגי שאמר משום פלוגי, ולא נודע פה שההלכה הוא מלד האיש, כי אם מלד הענין, והענין הוא לימות המשיח, ואין שייך בזה מנהג. וכן מ"ש "הלכה ואין מורין כן" במקומות רבים. וראיה לדברינו מפסחים (ק"ד ה) במנין הבדלות, דכולהו תנאי אמרי אחת, ונהגו העם לומר שלם (דלא בר' ודלא כבנן של קדושים ודלא ככרייתא), ושלח לו שמואל בר אידי, חגיגה אחי אומר אחת, ולית הלכתא כותיה, והוא לפי שנהגו העם שלם (ועם התוס' לא נתרר — על ר"י ברכות פ"ו דף ל"ט ב) — כי טס הקשה לוי לרבי מנוסה מקדם השבת וישראל והזמנים, ואמר חוץ מזו, וה"ג חדא שמקדש ישראל ועי"ז הכדיל בין קדש לחול, כמו שחותם במגלה, הנפרע מזריגו האל המושיע, שבמה שנפרע הושיע אותו, אע"פ שהיה אפשר לו להושיע מבלי שיפרע, כמ"ש אלו העבירנו בתוכו ולא שקע בו, וכאלשיע במחנה ארם שעלה על ישראל), ותמלא בבינה (כ' א) חכרו תלמידי ב"ש בעזרה וגברה יד ס ובקשו לקבוע הלכה כב"ש, עד שגברה יד ז של בבא בן בוטא ע"י ההמון שאסף וקבעו הלכה כב"ה. — ורבות נמלא שאין הלכה כהמפולסל. הלכה כרבא וכרב פפא תלמידו ששנאו את הפלפול ואמר (עירובין מ"ז א) אי דייקין כולי האי לא תינין". ואן כאזבעתא בקירא לסברא (טס כ"ג א), תחת שאבי קיבל על הגמרא, והא דקורא לרבא חריפא סכינא (חולין ע"ו א), ר"ל שחותך הדין מהר בלא פלפול, ובב"ב (כ"ב א) אמר "אדמגרמיתו גרמי בי אבי תו אכלו בשרא שמונא בי רבא" משל על הפלפול ועל הסברות הישרות; ולא מינה רבי את ר' חנינא החריף לראש ישיבה, רק מפני שלא ראה לבטל את ר' חייא מעבודיו; ורבי שהתפאר בפלפולו (עירובין י"ג ב) הוא לתפארת בלבד, אבל עיקר שעתו כר"ש רבו המובהק (שבת קמ"ו ב), ערס בואו למערה שלא היה מסולפל כ"ה (טס ל"ג ב), וכן הלכה כרב ששת לבני רב חסדא החריף ממנו (עירובין ס"ו א, וע"ש מ' א תד"ה אדעתא), וכן לבני רב נחמן באיסורי, ורק כדיני הלכתא כר"ג, משום דחתא דריש גלותא הוי (חולין קס"ד א, וע' עירובין מ"ג א תד"ה יתיב), ולהר"ג היה סבא לדון גם לתת רשות לזה (סנהדרין ה' א).

לבו מזה ויתעסק בדברי ארסטו, יסיר מעליו תורה וי"ש כו', ואם יבטיחוך שהיא דרך סלולה להשגת ידיעת הבורא, לא תאבה להם, כי יוכנו כך, ולא תמצא י"ש ויראה חטא כו' אלא במתעסק במשנה ותלמוד, והובא ג"כ בדברי הכותב בעין יעקב פ"ב דחגיגה ובת' הריב"ש שם, וכונתו שאפילו תערובת מעט מ-פלוסופיא אוסרת, כי שרא תיכלא ככולא. ובכל זאת מודעת היא זאת, כי רב האי עסק בפלוסופיא כחותנו מר שמואל גאון שעסק הרבה בהם, וכאשר הביא הכותב עצמו שם. וכמ"כ נמצא לר' יוסף יעבץ בספרו אור החיים שצעק מרה על המדעים בכלל, עד כי נאץ כועס אפו גם את שלמה, ואמר „בעבור רוב חכמתו שכתב ג' ספרים נטה לבו מאחרי ה'", ואשתמטתיה להא דאמרו במדרש שה"ש וקהלת „שרתה עליו רוח הקדש וכתב ג' ספרים". — אולם גם לענין זה נמצאו ישרי לב אשר חמלו על הדעת, תפארת האדם, לעשות פשרה בינה ובין האמונה, לאמר שלא לשלח דעתו חפשי, ולכן כתב השל"ה „דרך ארץ של השכל, שלא יחכם יותר מיכלתו ומדרגת חכמתו כו', ועל דרך שאר"ל במופלא ממך אל תדרוש"; כי חכמת הטבע של ארסטו היתה מזוגה ביסודות פלוסופים, וביסודות ההם היו הנחות אשר לא תתאימנה עם הדת, וע"כ רצה החכם הזה להבריל חכמת הטבע מהן. וכאשר הוא בדורנו בדבר הבריאה המבעית של דארווין ובפלוסופית הוקסליי וביכנער שאחריו, כמו שבארנו ברחבה בספרנו אכן יש ה'. האמנם זכר המורה כמו אלה בחכמת הפלוסופיא בל"ג לראשון, ואמר „כשיתחיל בואת החכמה האלהית, לא יתחדש לו בלבול לבד באמונות, אבל במול לגמרי, ואין המשל בו אצלי, אלא כמו שיוון הנער היונק בלחם החמה והבשר ושתית היין, שהוא ימיתו בלא ספק, לא שאלו המזונות רעים ובלתי טבעים לאדם, אבל לחולשת אוכלם לעכלם". ורבינו תם בספר הישר כלל עמה עוד חכמות רבות, ואמר „יש חכמות משחיתות האמונה כו', אשר במרם ישיג מהם תועלת כו', אם לא יהיה לו מלמד בקי וחסיד שיורהו כו'", ואמנם כמו זה יקרה לכל מעלה ומדרגה, אשר יעלה בה המשכיל, שיקדם לה במול והריסת מדרגתו הראשונה, כמ"ש הרב מלאדי בתניא ח"ב (הקדמ' חנוך). ויפה אמר ע"ז המורה (ח"א פל"ג) „אין הרצון באלו הכתובים שמביאין החכמים, לסתים שערי העיון לגמרי ולבטל השכל מהשיג מה שאפשר להשיגו, כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים, אשר ייטיב להם שישימו חסרונם ופתייתם שלמות וחכמה, ושלמות וזולתם וחכמתם חסרון ויציאה מן הדת, שמים חשך לאור ואור לחשך". ועיין תשובות בשמים ראש (סימן רנ"א) „האדם אשר לבבו יבין סתוך התורה באמונות דעה מן הדעות הנכבצות והישראליות, כל עוד לא יכחיש המקרא וקבלת חז"ל, יכול הוא ללכת אחרי דעתו, ואדרבה מצוה הוא ומחויב להתהלך את שכלו, כל שהגיע למדרגה זו והוא מפורסם לחכם בחכמת התורה ונבון דבר, אף הוא רשאי, ולא עוד אלא שמחויב לפרסם הדבר לתלמידים ולהצדיק את הרבים ולקבוע הענין ולכתבו בספר, לפי הזמן אשר נפורנו מקצה הארץ ועד קצהו ונפלה עטרת ראשנו ונטפש הלב ואבדה חכמת חכמינו ונסתתרה כינת נבוינו כו' וב"ד חגדול אין בישראל אשר מאתם תצא תורה, ולכן כל חכם בכל מקום ימלא את

ידו להודיע לעם כפי שכלם זה בכה וזה בכה כו'... ועיין בס' מנחת קנאות להרב הגדול אבא מרי משה בר' יוסף הירחי דון אסתרוק מחכמי לונגיל ובספר הירח שחבר, חלופי מכתבים רבים מן הרשב"א והרא"ש וכו' ע"ד למוד החכמות.

המאשים את המדע בעבור צעירי העם בדורנו, המכונים משכילים, על כי פרקו עול התורה והמצוה מעליהם, לא כן הוא עיושה, כי אמנם סבת הדבר הוא מפני ערוב הדעות בימים האחרונים, הבא לרגלי מסלות הברזל אשר נפרצו מאד על פני הארץ, האומות מתבללות זו בזו וע"כ תרך כל אחת מעצה ותרף מרגילותה, וכאשר נראה זה גם בסוחרים, אשר לא נשאו נפשם למדעים מעודם, ורק נוסעים הם לרגלי מסחרם אנה ואנה, ובשונם לביתם, וכירום כל רואיהם, כי חותם החרות, אם שוקע ואם בולט, טבוע על פניהם. להתבללות התכונות הנפשיות האלה יקראו היום „השכלה“; ואלה ימהרו ויחלמו כי יד ההשכלה או המדע כאמת היתה במעל הזה, אחרי ערוב הדעות הויה בס יד מקרה אחד, והנה עושים גם המעשה אשר לא כדת, כאשר היתה כזאת גם בצרפת וספרד בימי שבת ישראל שקט ושלו שם, ויונחו את מצות השמעיות: תפלן, ציצת וטווה, לאלפיהם ולרכבותיהם, עד כי בעמל רב השיבם בעל הסמ"ג בשנת התקצ"ו לאלף החמישי, כמבואר שם, כי מטבע הגולה בארץ לא לו להתנהג כמשפט אזרחי הארץ, אם אך יקרבנו אליו. — אם כן הם עושים ואם לא, אין אחריותם על המדע, כ"א על הזמן, והוא הוא „רוח הזמן“ האמור בכל המקום, ר"ל המצב והמקרים ההווים לאדם ולגוי בכל דור, כפי מה שהם שולטים על רוחו ודעותיו. אפס אשר נראה כי גם אנשי המדע אשר לא תשטפם שבולת הזמן, גם הם יחלפו חק יעברו תורה, זה לא ממעם המדעים להדיא כ"א ממעם הבקרת ורוח אחרת, אשר נביא עוד במשפט. בכלל נאמר כי אלה החכמים אשר יעשו שלא כתורה, אינם נחשבים לנוורים מאחרי הדת בכללה, ורק שגגת מעשה זה בלבד בידם, שעולה להם ודון, שעיו נפלגה העדה, והתורה נעשית כשתי תורות, אולם אין דינם כממרים או כאפיקורסים, כ"א כחולקים באיזה מנהגים והלכות, ולו חיו בזמן התלמוד היה נשמע קולם, ואפשר שהכריעו את ההלכה כמותם, וגם היום אם היתה לנו ישיבה כוללת ואספת סנהדרין המוסכמת מגדולי ישראל, אולי הסכימו עמם לרברים רבים שאינם מעקרי הדת, והלא גם בימי הרש"מ (ה"א ג'—ע' ספר לקוטי טס עוב דף כ"ד) היו פלוסופי עמנו אומרים כי תכלית (רוב) המצות היא לשמור בריאות הגוף והרכוש וישוב המדינה, והתפלה היא לשהר המחשבה וכו'; ובכל זה לא אסר הרשב"א (ה"א ט') את הפלוסופיא רק לצעירים. ובכמו אלה אמרו „אם ראית ח"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה“. והלא ראינו כי גם חכמי התלמוד באו בעקיפין גם על הכתוב מפורש בתורה (יבמות כ"ד א) ודנו לפי דעתם, ובשלשה מקומות ההלכה עוקבת את המקרא (סוטה ט"ו א), ותנא ושייר, ועוקבת ועוקרת או עוקבת ומוספת (ע"ט), ועיין לקמן פ"ב בענין הלל"מ ולעיל בפירושו הלכה. ועיין תשובת ריב"ש סימן שצ"ד ברב אחד בעיר פנפולא שהורה להתיר סריקה בשבת והתיר גבינות הפרות של נכרים, שלא

גָּעַר בּוֹ הַרִיב"שׁ כְּנִזְיָהּ, כ"א חָתַר לְהַשִּׁיבּוּ מִדַּעְתּוֹ וּלְפַחֵזַת מְהוֹרָאתוֹ לְאַחֲרִים,
 וְאָמַר שֵׁם: „וְאִם חֲכַמְתָּ חֲכַמְתָּ לָךְ וּמִתּוֹךְ חֲכַמְתָּךְ יִרְאֶה לָךְ לְהַקְלִי וּלְהַתִּיר לְהִלְכָה, אֲלֵךְ
 תּוֹרָה לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה". וְלִכֵּן אֵין לָנוּ לְנֶאֱמָר שֵׁם גְּדוּלִינוּ אִם נִרְאֶה אוֹתָם נוֹמִים מֵאַחֲרֵי
 אִיזוֹ הִלְכוֹת מְפֹרָסְמוֹת, וּבִלָּא סִפְק מַעֲמָם וּנְמוּקָם עִמָּם. וְלִדְרוּגְמָא אֲצִיגָה פֶּה בַּעֲנִין
 הַשְּׁחַתָּת הוֹקֵן שֶׁהוּא אִיסוּר מְפֹרָשׁ בְּתוֹרָה, וְחוּ"ל כִּכְר הַגְּבִילוֹ בּוֹ שְׂאִינוּ אִיסוּר רַק
 בְּתַעַר וְלֹא בְּמִסְפָּרִים. אִוְלָם רַבִּים מְגִדְלֵי חֲכָמֵינוּ מְגַלְחִים זָקֵנִים, וְזַעֲמָם כִּי הוֹקֵן
 הִיָּה בִּימֵים הַהֵם אוֹת חִירוֹת וְאֲדֻנָּת, וְהַגְּלוּחַ אוֹת עֲבָדוֹת וְאִבְלוֹת, כְּמ"שׁ כֹּל
 זָקֵן גְּדוּעָה (יִצְעִיָּה ט"ו ז), מְגִלְחֵי זָקֵן וְקִרְעוּי בְּגָדִים (יִרְמִיָּה מ"א ה), וְלִכֵּן נִצְמָנוּ
 הַכְּתָנִים הַעוֹבְדִים לִפְנֵי ה' בְּעַד הָעֵדָה שְׂלֵא יִשְׁחִיתוּ זָקֵנִים לְמַת, וְלִסְיָן הַעֲבָדוֹת
 בְּמִלֵּךְ אֲשׁוּר שִׁילֵךְ בְּגוּלָה אָמַר וּגַם אֶת הוֹקֵן חֲסִפָּה (יִצְעִיָּה ז' ז), וּמִלֵּךְ בְּנֵי עַמּוֹן
 גִּלַּח חֲצִי זָקֵן הַמְּשׁוּלְחִים מִיִּשְׂרָאֵל (ט"ז י' ד) לְהוֹרוֹת כִּי יֵשׁ לוֹ רִשׁוֹת עַל יִשְׂרָאֵל
 שֶׁבַעֲבַר הַיַּרְדֵּן, עַר כִּי הַמִּלְחָמָה תּוֹכִיחַ בִּינֵיהֶם, אִוְלָם מֵאַת כּוֹאֵנו תַּחַת יַד
 דּוֹכָא, שֶׁשֵּׁם הִיָּה הַמְּנַהֵג הַפּוֹךְ, כִּי הוֹקֵן הִיָּה אוֹת שְׂפִלוֹת וְאִבְלוֹת, כְּאֲשֶׁר עֲשָׂה
 אֲנוֹסְמוֹס עַל אֲבָדָן חֵיל הַרוּמִים תַּחַת יַד פְּאָרוֹס, שְׂלֵא גִלַּח זָקֵנוּ, וּבִימֵי הַחֵג גִּלַּח
 הָעַם אֶת זָקֵנָם, וְכֵן נִמְצָא בִּירוּשָׁלַיִם (ר"ה פ"א ה"ג) שִׁישְׂרָאֵל מְגַלְחִים זָקֵנִים עַר"ה,
 מִחֲמַת בְּמַחְנוֹם בֶּה' שִׁיּוּצִיא לְאוּר מִשְׁפָּמָם, וְע"ז סִמְכוּ אֵלֶּה בִּימֵינוּ לְגִלַּח זָקֵנִים.
 אִוְלָם בְּכָל אֵלֶּה אֵין הַחֲכָמָה אֲשֶׁמָּה בְּדַבֵּר, כִּי כִכְר נִמְצָאוּ בִּינֵינוּ חֲכָמִים רַבִּים
 וְגִדְלוּם בְּכָל טַרְעַ הַשׁוֹמְרִים תּוֹרָה מְבִלִּי לְגַעַת בֶּה. וּכ"כ הַרַאב"ד (דְּלוֹו) בְּסִפְר
 הָאֲמוּנָה הַרְמָה בְּהַקְדַּמְתּוֹ „אֲמַנָּם בּוֹמְנָנוּ וְהִ יִקְרָה לַפְעָמִים מִי שִׁיעִיין בְּחֲכָמְתּוֹ
 מַעֲמַ, וְאֵין בּוֹ כֶּה שִׁיאַחוּ בִּשְׂתֵי יָדָיו שְׁנֵי נְרוֹת, בִּימֵינוּ נִרְ דָּתוֹ וּבִשְׂמָאֵלוּ נִר
 חֲכַמְתּוֹ, אֵךְ כְּאֲשֶׁר יִדְלַק נִר חֲכַמְתּוֹ יִכְבֶּה נִר הַרְת, וְלֹא בּוֹה הַדּוֹר לְבַד קָרָה זֶה,
 אֵךְ כִּכְר קָרָה זֶה בּוֹמְנִים הַרַאשׁוּנִים כּו"ו". וְלִשׁוּא יִשְׁעֵנוּ עַל הַמַּאֲחֹז"ל „מוֹטָב
 שְׂאֵהִיָּה שׁוֹמָה כֹּל יָמֵי וְלֹא אֵהִיָּה רִשְׁעָה שְׁעָה אַחַת לִפְנֵי הַמְּקוֹם", כִּי מְלַבֵּד
 שְׂאִפְשָׁד לְהִיָּת חֲכָם וְשׁוֹמֵר מִצְוָה יָחַד, הִנֵּה גַם אִם תּוֹרְנוּ דַּעְתּוֹ בְּאִיזָה הִלְכָה
 לְחִלוּק עַל הַרּוֹב, אִם אִינוּ רַק לְהִלְכָה וְלֹא לְמַעֲשֵׂה אִינוּנוּ רִשְׁעָה לִפְנֵי הַמְּקוֹם,
 גַּם לֹא נִרְאֶה וְלֹא נִשְׁמַע מִתּוֹכָחוֹת הַגְּבִיאִים עַל אַחַת מְכָל אֵלֶּה כֹּל מִשְׁךְ יָמֵי הַבֵּית,
 אֲשֶׁר נִזְוָרוּ אוֹ אַחֲזֵר מְכָלֵל הַתּוֹרָה, כְּאֲשֶׁר נִשְׁמַעַם מוֹכִיחִים עַל אֲשֶׁר יִקְטִינוּ
 אִיפֶה וְיִלְחָצוּ עֵנֵי וְכִדּוּמָה. וּבְכָלֵל נִמְצָא מַחְלוּקָת יִשְׁנָה בְּדַבֵּר אֲצֵל קְרַמְוִינֵנוּ:
 הַחֲכָם הַכּוֹלֵל ר' דוֹד לִיאֹוֹן אִוְמַר בְּסִפְרוֹ תַּהֲלָה לְדוֹד (ס"א פ"ט) „בְּנֵי הָעֲלִיָּה
 שְׂבִישְׂרָאֵל אִינָם צְרִיכִים לְמִצְוֹת מַעֲשִׂיּוֹת", וְעַד"ז כְּתַב הַרַב הַחֲסִיד מְלַאדִי בְּסִפְר
 לִק"ת (פְּרַשְׁתַּת תּוֹרִיָּה), שֶׁהַנְּשִׁמּוֹת שְׁהֵן מַעֲלָמָא דְאַתְכַּסִּיא, כְּרַשְׁב"י וְחַבְרָיו (שְׁעַסְקִיָּהֶם
 בְּחֲכַמְתָּ אֱלֹהוֹת) אֵינָן צְרִיכוֹת לְמִצְוֹת מַעֲשִׂיּוֹת, וּמְכ"שׁ לְדַעַת הַמּוֹרָה בְּמַעֲמֵי
 הַמִּצְוֹת, שְׂאִינָן מְכוֹנְנוֹת לְעִצְמָן כ"א שְׂבָאוּ לְנִגְד אֲמוּנוֹת הַטְּפִלוֹת, כְּמ"שׁ הַרְש"ט
 בֵּן ש"ט בְּסִפְר הָאֲמוּנוֹת, וּגַם בְּתַשׁבוּבוֹת ר"מ אֲלִשְׁקֵר (סִימָן קי"ז) לֹא יִכּוֹל לְהִנָּן
 עֲלֵיו וְלַחֲמוֹת כּוֹנְנוֹת לְדַעַת אַחֲרָת, כְּאֲשֶׁר עֲשָׂה בְּשֶׂאֵר תְּפִישׁוֹת הַרְש"ט, וּכ"כ
 בְּסִפְר כִּד הַקַּמַּח (אוֹת יוֹד הַסֵּס) „הָאֲדָם הַשְּׁלֵם הוּא הַמְּכִיר אֶת כּוֹרָאוֹ ע"פ מוֹפְתִים
 פְּלוֹמוֹפִים". וְאוֹלָם הַחֲסִיד ר' יוֹסֵף יַעֲב"ץ בְּסִפְר אוֹה"ח פ"ב, בֵּן דּוֹרוֹ שֶׁל ר' דוֹד

ליאון, כתב „כי בעלי החכמה משועבדים עוד יותר למצות המעשיות“ (*). את מי הצדק או אם ידע חכם פשר דברם, יתבוננו נא ויזכירו לנו, ולמה ישקמו ויראו בהתפוצץ העם לרסיסים לעשות כל איש כפי הישר בעיניו.

כל מבין משכיל בתורתנו הקדושה יודע, כי עורק החיים המתפשט בה הוא יושר הדעות ותקון המדות; ובלשון הוזהר „לא תקנא רזא דשמא קדישא“; וכל המשתדל למהר לבבו ודעותיו הוא ישראל אשר בו יתפאר, עובר ה' וצדיק, והגדול במעלות אלה אומרים עליו שהוא בן עזה"ב וראוי שתשרה עליו שכינה. ולא גדלה מעלת הנביאים רק בשלמותם בכוך המדות וטהרתם, באהבתם את האמת ובהשגותם האמתיות בתארי השי"ת. משה רבינו ע"ה היה ענו מאד מכל האדם עם היותו מנהיג האומה ונותן לה דת חכמה ונבונה, וע"ז נקרא עבד ה' במוחלט. אולם מעשה המנהגים מפל אליו, וכמ"ש אם שמוע כו', לאהבה כו', וכבר הבאנו למעלה מ"ש ישעיה על הרעות ומעשה החרס והצדקה „כי באלה חפצתי גאם ה'“. ולהיות תקון המדות ומעשה הציב לרעהו במקום שיש בו חסרון כיס או כבוד לעצמו קשה, לכן ההשתדלות בזה היא העבודה האמתית. אפס החמון לא יחפוץ בקשות ויבקש לו המפלות להתעסק בהן ומדמה כי הוא עובר בזה את ה', וכבר קרא (ירמיה ז) „אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היבל

(*) החסיד המעולה הזה היה מגולי ספרד, החייע ראהו במאגטובה, ולא נתפלא כי המזוקות הרבות הטו את רוחו והרפו את תבניתו מן ההגיון הישר, עד כי כרוז דבריו כשטמו כולה בלתי נאמנו מאד. אומר (אזה"ח פ"ה) „כנבואת משה ותורה מן השמים ותה"מ כדלגנו מן האומות“, ושכח כי גם הגולרים מאמינים כן; (שם) נותן יתרון לנשים וע"ה שהאמינו בהגשמת אלהות ומסרו נפשם על קדוש השם מן פילוסופי עמנו שידעו את ה' והמירו כבודם למראה עין כיום זרה ולוקה. אמת הוא בלד מה, שיהיה נעדרו ממנו, אך הראשונים הוסיפו כח לאומתם בהעדרם והאחרונים החלישוהו כרגע. והוא לא כן ידמה; (שם פ"ו) מעיט דברים כלפי חז"ל שאמרו (שבת ע"ו א) „כי היא חכמתכם גו' זה חשבון תקופות ומזלות“, ואומר בלשון הרגילה „אוי לאזנים שכן שומעות כו', שומו שמים על זאת“, ובחמו יוטך המוסר מקרב לבו ואומר (שם פ"ז) „הפך אלה הנבלים העוזבים חכמת הקבלה אשר קבלנו פא"פ מסיני“, ואומר עוד „הפך אלה הנבלים האומרים בפירוש, כי רוב המזות אינן רק להגיע אל זה המין מן השלמות, ר"ל תקון המדות“. כוון בזה לגדולי האומה שהזכרנו למעלה, גם לחז"ל שאמרו (ירושלמי פאה פ"א) „כל מזותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה“, ששמו העיון עיקר והמעשה ספל לו, גם בכנאים ולעבי, שהרימו תקון המדות על כל עבודת הקרבנות והתפלה. דרך זכוית מגדלת ראה תמונה הפוכה בחדרו החבוך (קאמפרי אבסקורה); ועליו נבא המיימוני (בפירוש המשנה פ"ב דר"ה) „העדר ידיעתם עשה להם את החיל הזה, מספרים בנגותם של חכמים וחשבו, יהי עליהם סתרה על האולת והחסרון“. ולא נתפלא עליו עוד בראותו אותו (שם פ"ה) מנאם השכל והקישו והגיונו, ומולא ע"ז כתובים כדרטו, אשר לא ידבקו אל דבריו כשמן אל מים.

ה' גו', אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו, נר יתום ואלמנה לא תעשוקו גו' הגנוב רצוח גו' ובאתם ועמדתם לפני בבית ה' הזה גו' ואמרתם נצלנו". וכן עושים עד היום, מרקדקים בתיומת הלולב עד מאד ואין מתים ואחרות בין איש לרעהו, נזהר משאת מטפחת בכיסו בשבת, ולהון זרים בחיקו כל הימים לא יכנו לבו, נותן צדקה בהמון לעשות לו שם ועושק שכר עני ואביון, מיסד בית מחסה לעניים וכולע חיל אחרים לרוששם עד כי יחזירו על הפתחים או כי יקח את נפשו ביד, וכדומה רבות. — אם ההמון לא ידע מה ה' אלהיו דורש מעמו, הלא יורוהו רבנינו וחכמינו, ואם ראה ה' לחלק כתר התורה וכתר החכמה לשני בתי אבות — שמע ישראל! ה' אלהינו ה' אחד הוא, ירח מנחה ויעשה שלום לנו, וידעו ביניהם מה טוב לעם ולדתו.

פרק יא

דעות חכמינו בדבר החכמה והדת.

המכות אשר הוכנו בית מאהבינו קשות מאותן של מנדינו, חותמי התלמוד לא עשו כמשנתם: „גזירה עבירה דבמלא ותקנתא דרבנן מקמי גזירה לא מכפלינן" (כתובות ג' ז), ובימי פירוז רשיעה מלך פרס נחתם התלמוד ונסתמו מעינות החכמה בהנהגת עדת ה' ונפסק חוט החיים כרתנו, ומאז החלו רבנינו רופאי נפשותינו לחנוט את יעקב ואת חייו היא דתו, כסבורין שמת (רש"י תענית ה' ז כד"ה מקרא), והחכמה היא נפשו פשטה ותעף, ולא נודע מקומה איה, ואם ראוה אח"כ מתהלכת בארץ החיים, התנכרו אליה, ואם קראה אליהם את הקריאה אשר צוה אותה יוצרה (משלי ט), פחדו מפניה, כי שלמותיה תעובה בעיניהם, בלבשה מלבוש נכרי, ואשר מצאו עוו בלבבם לגשת אליה, בקרוה בחשאי כאדם ההולך אצל פילגשו, ויראו לקדשה לעיני השמש כדת משה וישראל — אפס צופניה צפן שמש, ומי יעצור בעד קרניה לבלי יציצו מבין החרכים? לכן נראה פעמים רבות, אור וחשך משתמשים בם בערבוביא, ומפני עמורי אש וענן זה היתה טהומה גדולה בעם.

אל רועי ישראל נדרוש, כי תגיש החכמה עצומותיה לפני כבוד עמנו, ויחד למשפט יקרבנו. הודות לעליון, כי לא אלמן ישראל מגברים הוקמו על, אלה ירו המעשה אשר יעשה, ואלה יגידו לעדה פשעה, ואלה יזהירו מבין שורותם להגיד תעלומות חכמה אשר משדי נצפנו אתם, כלם יחד חכמים בעיניהם, השכל אור לנתיבותם והתבונה נגה על דרכם. אי לזאת נפלא איפא, הפלא ופלא, למה זה יחד כלם על המדע האנושי יתמלאון, בעוד אשר בסתרי חכם יאספו אליהם משביבי אורו? הלא יראו לעיניהם, כי קדושי האומה וגאוויה, רבניה וחכמיה נסתבכו בשאלה ההיא, טבלי דעת לה תוצאות, האם אברה עצה טבנים, בראותם השה ישראל פורה, אין מקבץ לנרחה ואין מנהל

לנהלאה מכל בניו גדלה, ישקיפו נא אל תקופת חמשים שנה באחרית ימינו, ויבחנו נא במה הועיל חבוק ידים וקשיות ערף להחזיק בנושן, מבלי צעוד אף פסיעה אחת עם ההוה? תורה היא, ומדוע לא יעסקו בה כהלכה? מורינו נכנפו, גדולינו נלבטו, המשכילים ידרשו ברבים מבלי שאול את פיהם, והעם עושה כמו כעניו, כאין דורש מהם ואין דורש אחריהם. היתכן כה? לו היתה כיום כומן הגאונים, שהם בתשובותיהם גורו אמר שאין לחלוק על בעלי התלמוד, אשר בלא ספק אמרו זאת בתנאי מיוחד, אך התלמידים שלא שמשו כל צרכן הבינום כפשוטם, וע"כ התנשאו אז ענן ושאוול וירימו ראש שמת הקראים, ויקם קהל גדול, אשר רכנינו הבדולס מקהל הגולה, לו היתה כזאת היום, כי עתה נבדלו לעדה מיוחדת, ואם היתה נבדלת, אבל תאר יהודית היתה לה, אמונה ותורה עמדה, אכן כעת כרקב המה לכלל ישראל, וה' יודע אחרית החזיון הזה. המנוכה אשר נלבטו בה חכמי דור ודור, הפוסחים על שתי הסעפים בלבביהם, נראתה ברבים וכן שלמים. אחד מגדולי המקובלים בדור קדמון, הלא הוא החיים, הנה הוא אומר (מערכת שמות המדות): "חכמי המחקר השינו דברים נפלאים בכח שכלם הוך והמהור במעמי מצות במדרשים ואגרות", אף נסה גם הוא לעשות כמעשיהם, ויבאר אגרת הלויחן, שהרג את הזכר וצנן את הנקבה, שכונתה על הצורה והחמר, ובמערכת השמות באר ענין תארי השי"ת בדרך חדש, ומשיג את המורה ואת המקובלים גם יחד, הרי שאין חכמת הקבלה אצלו אמת מוחלטת ואפשר לחלוק עליה, ומדוע זה יתלונן על אבולעפיא, כמש"ל? הרב הגאון המקובל רש"י נ"ע בסדרו (שער סג המות בתוספות גאור) כתב "המכוון בספורי שבחים של הבורא יתברך בכל מזמורי תהלים כו' תנינים וכל תהומות, אש וברד גו' יכוון לספר בשבחי רבוי העולמות והברואים כו' לספר בשבח העשיה כמ"ש נפלאים מעשיך כו' ודוקא בדברים תחתונים גשמיים כמו שיתבונן בכדור הארץ הלוו הגשמי כו' וכדומה לה בכל הברואים והאילנות והחי והמדבר שעליה כו' וסיים שם "צריך שירגול עצמו בראיה שכלית דוקא כו'", ולמה זה יאמר חכמת אוה"ע בש"ע שלו ה' ת"ת? כמש"ל. — חכמת המחקר, לולא היא שהיתה לנו, לא נקינו עד היום מהגשמת הבורא, כמ"ש בספר מלחמות ה' לר' אברהם בן הרמב"ם בתשובתו למקובל א' בדורו ר' שמואל, אשר נמשך אחר פשט פרקי היכלות וקבלת רב האי, אף כי הגאון בעצמו סלק את ההגשמה משעור קומה של יוצר בראשית הנוכר בהיכלות, כמ"ש בשערי תשובה להגאונים סימן קכ"ב, ובודאי לא ראהו ר"ש. ועיין מ"ש החיים (מערכת השמות) לענין שלילת ההגשמה משעור קומה, וז"ל: "ומי שיסתכל בתחלת הענין יקשה לו, שיהיו הדברים כמו שכתבנו, ויודע אני ידעה ברורה, שאין כל חכמי הקבלה מודים בזה שכתבתי, אבל לא מצאתי בדברים האלה תקון בענין אחר, כי כל החכמים בחכמה זו כלם בנו על יסוד תהו, ולא דברו בענין היחוד (שתנאי גדול בו היא שלילת ההגשמה) דבר כו'" (*), ועיין תשובת הריב"ש סי'

* ככל תענומות חכמת הארז"ל וחזונו הנפלאים נקבלה ועזו תכונתו לקרוז עס וכתי

קנ"ז בשם מתפלסף אחד שקרא למקובלים טאמיני העשיריות. כן המקובלים וכמוהם התלמודים, אשר מפני הכבוד נחשה מהם, יען הגשמתם יותר גסה משל המקובלים; ובכל זאת יוצא הגבאי חלוץ למחוז מתניה ולהמטיר אש ופחים על קרקר דורשיה, עם אמרו כי מעוטה יפה, מבלי לסמן איזה הוא המעט וכמה הוא. בספר צמח צדיק (ד' י"ג) כתב, המתעסק בספרים חיצונים מאבד מה שהיה לו מן הקדושה, וכבר הבאנו למעלה שקרא בספרי העמים, גם בהקדמתו כתב, והאדם הראוי המשיג שכל הפועל ימשיך רוח נבואה, כדכתיב ופועל אדם ישלם לו, הרי לפנינו דעה אריסטוטלית. וכן נמצא להגאון יעב"ץ אשר לא יתן אותנו להתגאל בפת בג החכמות המכעיות (מנדל עוז מאמר אורז הטוב) אומר שם (מוסד ד') „ואלו היה אדם חושב על החלק הנעלה שבחכמות הטבע הנקראת אלקימיא כו', ש מ א ה י י נ ו מ ו ד י ם שהוא סעיף ממעשה בראשית, ואנחנו לא נדע יתרון מרמת האלקימיא *) על חכמת הטבע האמתית, ר"ל שהנסיין מעיד

לכל תנועה רוחנית דקה מן הדקה, לא מלאו רבים מתלמידי תלמידיו, השותים צמח את דברי קדשו, להפסיק מלכבוש הגם אשר עטה בו את רעיוניו. המקובל הגאון ר' עמנואל חי ריקי בעל משנת חסידים כאר בספרו יושר לבב ענין האמזוס כפאטו, לכל ימנח האל במקום הטופת, ולא מלאה ידו להשיג מ"ש בשר יהודי, כל טופת לא תטנף, וכן מגשם שם הרבה זולת זה, ובעל המטפחת (מפתחת ח"ב פ"ה) השיגה בדברים רבים ובדבר הזה משכחו, והתפלח על החכם ש"ר בספר נחלת יהודה שכנהו בשם מבקר נורא, ואיה נוראותיו? ואולם נורא הוא למבקריו על אפו כי עז, אולם שכל בקורת ישרה רחוק מנו. וכמוהו הגסים בעל חסד לאברהם (לר' אברהם אזולאי מגולי ספרד אשר בפיס) לתת טעם לעהרת הטבילה על חטא, ואמר „הטומאה היא רוח, כמ"ש ואת רוח הטומאה כו', ורוח אין בטבעו לכנס אל המים, וכשנכנס האדם אל המים נשקף ממנו מעט מעט, ולכן ארז"ל, גריך סיהיה כל גופו במים, ואם ישאר אפילו ראש שער א' מגופו לא נטהר, כי שם נאחזת הטומאה, וחוזרת לשרות בגופו". שתוף שם רוח הטעוה (ע' מו"כ ח"א פ"מ).

(*) לפי המסורה המציאה הירמים (חירס) ערום מגיסטוס מ"ך מזרים, חי כדור רביעי להחכם פרומיטיאוס ראש חכמי העבד אשר במזרים אחי החיכן אטאלטי, שהיה בדורו של משה רע"ה. חירס זה לא שת לבו אל מלכותו כ"א אל המדעים, ויכתוב עליהם ל'ו אלף ותקכ"ה ספרים (והם סס"ה ורביע) — כמנין ימות החמה — מאות, ואולי הם פריקים. שכתב ג' טהה רזופים בכל יום ב' פריקים). אלכסנדר הגדול הערה את קברו, וימנח לוח נוסף (סמאראנד) ועליו חרותים סודות האלכימיא ויסודותיה בלשון גפסית עתיקה, כזה: „אמת שאין ספק בו, שבכדי לעשות פלא, העליון כחתון והחתון כעליון, ובכל הדברים הנולדים מדבר אחד וממחשבתו, כן יולאים כלם מהדבר ההוא על ידי הנעיה אליו (אדופטיא, אנגיגונג); אבי הדבר הוא השמש ואמו הירח, הרוח הורמו והארץ הניקחתו, הוא סבת כל השלמות שבעולם, וכחו יושלם אם יבא אל הארץ. הבדל הארץ מן השמש, והדק מן הגם במלאכה ובעבודה. עולה מהארץ לשמים ויורד שוב משמים לארץ, ומקבל

עליה, אבל מה נשפוט מדבריו במאמר חלון צורי, שאומר „לא ידעו ולא יבינו כל חכמי המוסר, כי באמת חלי הנפש קשור בחלי הגוף, לשניהם מקור אחד היא רוע המוג העלול“, חוו והתפלאו! הלא זאת דעת המגשימים (מחשבותיוסטון). והאריך שם כפי ידיעתו מספרים ישנים בחכמת הרפואה איך שנרפא רפואות הגוף למען תרפא ע"י הנפש, גם יועץ שיביר כ"א הליכות נפשו ולהחלימה בסימני הרפואה. מעתה נשאלהו, הילמדו הרבנים רופאי הנפש ספרי הטבע והרפואה שחברו הערלים, או כי ילך האיש, המפור הון על תבשימו אשתו וקופץ ידו מתת פרוטה לעני גוע, לא כמנוול לביהמ"ד כ"א אל אנדרוי הרופא? — במחילה מכבודו ומכבוד כל אלה המתחכמים ואין כל, נותנים דופי בחכמת המציאות בעוד שלכם יודע חסרונם בלעדה, איעצם נא בעצת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן קמ"ב) שאמר, והיה מספיק לו לכוור ענינים וראיות, בענין מאה ברכות והרואה קברי ישראל. ממה שידבר בענין הנפש ועיון הפלוסופים וראיותיהם*.) — כמבוכה הזאת נראה בפרדם, שכתב (שער סדר עמידתן פ"ג)

בזה כח העליון והתחתון, או תמלא את הנפד בעולם, והאפלה תגדח ממך. חוק מכל היסודות וחודר בכל הגשמים, ע"כ נקראתי הירמים הגדול בשלשה, כי יודע אני בשלשה חלקי החכמה, כל האמור הוא כל מפעל השמש". אולם שלשה חלקי האלכימיה הם: א) המלאכה לעשות כל החמרים לזהב ע"י אבן הפילוסופוס, זה נקרא הרתיחה הגדולה, או מגיף הגדולה או הטינקטור האדום. ב) להפך הכל לכסף על ידי אבן ממדרגה שניה, רתיחה קטנה (קליינע אויליקסיר), מגיף קטנה, טינקטור לבן. ג) שתי המלאכות האלה הן ג"כ רפואות נפלאות. חכמי דורנו פתרו דבריו על מלאכת הדיס=טילטור. השם אלכימיה הוא ערבי, ומלאכה זו נקראת ג"כ חכמת מזרים או חכמת הירמים גם חכמת שפאגירית, חכמת הקודש וחכמת אלהית. היא הכימיה העתיקה ממנה לימים, שהמליחה בני אדם לתועלתם כאפיה ובשול וכדומה. הכימיה שבידנו, הולידה החכם לאוזו (הו"א שנה ונהרג 1794) על ברכיה, כי אם היות שכל ספרי האלכימיה מלאים הכל ורעות רוח, כי לפי ידיעתם הקטנה בסבעי המתכות, האמינו שבהשתנות קלל (גלאנץ) העליון ממנה, כבר הפכה בעלם, ועל זה אמרו אז „לא כל הנוץ זהב הוא“. — המתלבים בלייגלאנץ וחלמיש הגפרית, הראשון נדמה במראהו אל העופרת והשני אל הזהב, בהחמם תפרד מהם הגפרית, ואם נהצר אל הראשון פחם, תלא עופרת דומה במראיתה אל הכסף, וכדומה הגה כל תחבולותיהם. וכמה יגעו חכמי דורנו לסדר מערכות עזמי הפחם שיהפך ליהלום (דימאנט), וכבר עלה בידם לעשותו כדמות שחק דק. והרבה מאד נעלה חכמת הכימיה כיום על האלכימיה הרמיה, אשר אך הסתרה הקדושה, באשר הוא המנהג גם בכ"א, שיקדשו רק בעבור הסתתרים בחדרם, כגודע.

* ענין נכבד הוא ומחזה יקר לחכמי הנפש לנתח תכונת נפש בואת. זה הג' יעב"ך ספג את הכל, מוחכמות הקדמונים עד טפשות האחרונים, ויתמוגו בו למפלת מבהלת, ויהי למבקר ומדבר בשער. הנה הוא במוסד ג' אות ג' מביא את דברי הרמב"ם, שהגלגלים אינם לא ככדים ולא קלים, ואומר עליו „איני יודע מה בא הרב ללמדנו, וכי כבוד

א"א שיחלקו חז"ל על חכמי התכונה, ואמר (שער התיבות) „התכונה הכוזבת

הנורה תלוי בכך?“, ולא זכר ממ"ש הרמב"ם, שהכרת הנמשלות הוא כבוד הנורה, והלא הוא ברירה חדשה, חומר לא כבוד ולא קל! — גם אות ד': י"ח גלגלים! כתב „ומי יעיד על אמתת סברה?“ הנה לשטת בטלמיוס הדבר מוכרח פ"פ המדידה והבחונה. — בחלון זורי (דף ע"ו) כתב „החקירה אם כדור הארץ עגול או עמוד, אין זה ממששה השכל, אלא מפעולת המדמה“, לו פתח ארובות בעליתו והתבונן על לקויי הירח, ידע לפתור חלומותיו. — בחלונות אטומות בקר דברי הרמב"ם בשמונה פקדיו פ"ה שכתב, כי חכמות הלמודיות תועילנה לחדד ולהרגיל את השכל בדרכי הראיות, ואמר על זה, שאין לורך לזה, כי יש אחריו הון שתק בחכמת תורתנו הקדושה כו'; מה רב המרחק בין הקייסים התלמודים ובין משפטי הלמודיות נדע, ממרבית המחלוקת שבין הראשונים ומהסכם כולם לאחרונים. — באזר א' פנה ו' התקף על עזות מנח הגרבוני, שלא האמין למראה עיניו, אשר ראה באחד נוקב שם ויקוב במרע את ירכו מבלי כאב (בפירושו למורה ח"א פס"ב), אף שנראה פה בעליל פעולת שמות הקדושים; וכן כתוב בעלית הטבע. ומה יענה אם עמד בסוד משחקים על כמת יחק, אשר לא יזכירו לא שמות קדושה ולא שמות טומאה, לא כלב ולא החול (שמות איזה שדים, כידוע), כ"א שמות האנו וליאונארע בני הברתס, אשר במלאכת מהשבתס הנפלאה יפליאו עשות אלף פעמים ככה. הג' המבקר הזה מביא ראייה מפלאי הטבע על פלאי המופתים, ואיננה ראייה כ"א על שבוש הגיונו; בין פלא יועץ לאל עושה פלא נתחלף לו, ואם האחד טבעי השני ג"כ טבעי לפי הבנתו. גם אמונתו בספורי פלאי הטבע עברה כל חק, ימלאם הקורא מגויים בהשרון (לכרמל שנה 2 נו' 14); יספר מעשה הנקרא פופו שמתקיים אלף שנה, ונקיים האוכלים ממנו חוזרים לנערות; היס אלל ניגרא פונעו (יס השחור) עולה ויורד י"ד פעמים ביום במהירות עלומה; היונה אינה אוכלת מתלוש מן המחובר בשבת, כל אלה ודומיהם דברי חלומות הם, לא היו מעולם בפועל. סמבטיון! (לפי גי' ב"ר פ"א והשאלות פ' בראשית, ובתלמודין סנהדרין ס"ה ב הגי' סבטיון, וכן עיקר) אשר לשמו ולזכרו יתנשא כל לב אמונן על ההגדות, וכן יתפאר בו כל עמת אשר עורנוס= רופוס לא האמין באגדה זו ויאמר לר"ע „לנגדא את נגיד ליי“, כלומר אתה מדחני בראיה של הכל. ובאמת יש להגדה זו מקור במציאות. אלא העיר בראקציאנא אשר מלפון מערבה לעיר רומי יש יאור ששמו סאבאטיאס או סאבאטינוס, אשר הולך במקום יורק אש ואבני להבה (לאווא) מלפנים ויהל (ע' דברי הימים לוועבר ח"ד ד' 399), והגדות רבות ספרו הרומאים מן היאור הזה. ויהי בימים אשר חזב להכות אש, ויקר מקרהו כי שבת ביום השבת, וביום הראשון החל טוב לפרוך, ואח"כ חדל לגמרי וחל האוק יסודו. ודבר זה יקרה לרוב כזרי הפרעים לגוח יום או יומים והחל עוד וכו'. בימים ההם האמינו, כי אש הערוכה מאתמול בתפתה עולה מבעד הר פריס ליכר בני תמונה, וע"כ יפה הביא ר"ע ראייה ממנו לקדושת השבת. הספור הזה השתנה ברוב הימים, כדרך כל ספורי נפלאות, לכוז נוראות, בפרוע דעות פרעות (ע' בקה"ט תקס"ד ד' כ"ד).

שהמציא אקלידום (?) הוא היה מהגורם, והתכונה הישנה על שם אברכום ואחריו במלמיום תקרא) כפתיותו (?) אחמה! אם כוב בחשבונות עמוקים, אשר לאו כל מוחא סביל דא, איננו פתי) איננה כתכונה האמתית הנודעת לחכמים, כענין שנדרש קצת בפרד"א"; אולם המקובל בעל גנת אגוז (ח"כ מאמר ז' כוכני לכת) אמר „החמה לפי תכונת המשכילים היא גדולה מן הארץ כמו ק"ע פעמים" (הם אברכום ובמלמיום הנ"ל), ושם (שער י"ב) אומר „אמנם איני מבין לאיזה צד נוטה בלקות החמה והלבנה (רמו למ"ש בפרד"א פ"ו „בשעה ששלהבת לבנה מגעת לחמה כו' בשעה ששלהבת החמה מגעת ללבנה כו'), וכמרומה לי כי ע"ד ההתעלמות נהג בזה, ר"ל כזקן ואינו לפי כבודו, שפעמים שהוא מתעלם ועושה עצמו בלא יודע.

אמנם מבוכה רבה מזו נראה במקובלים, פעם יתרגזו על המדע האנושי אשר נועז לדרוך בגבול הקבלה, ופעם בבוקר לא עבות והנה המדע משתעשע לפניהם כיונק בחיק האומן; אך אם נאמין כאמונתם, שהשדים יחליפו לפעמים את היונק המוטל בערשו על חבילה של תבן, אשר יעשו בערמתם כתבנית היונק להונות אימנתו, נמצא גם היונק המשתעשע בחיקם — חבילת קש! כס' מגן דוד להרב"ו (אזות מ"ט) שופך כאש חמתו על המקובלים, הנותנים מעם לדבר בשם הקבלה, והמה פתאים ולא חלק להם בבינה ובורים שקר, וטוב שנודה על האמת, שאין אנו יודעים המעם", ושם (אזות יו"ד) נותן מעם מדעתו לרמות הפרצוף הנראית בלבנה, ששאל לתוכנים ולא ידעו להשיב (כעצתו להודות על האמת), ואמר הוא „שהיא צורת יעקב אבינו ע"ה", והארץ שם על פי הקבלה; ובימינו שאנו רואים בכלי הבטה טובים, יודעים אנו שהם צללי רכסי הרים הגבוהים הנמצאים שמה, גם נבהם ורחבם נמדדו והעלו להם שמות כשמות אשר בחרו, ונמצאת בירינו מפת הלבנה כמו שיש בירינו מפת כדור ארצנו, וצ"ל דמ"ש הרמב"ן „והסברא בה אולת", אינו רק סברתו, כי כס' אוצר הכבוד אומר „ומהם אשר נמסר להם ראשי פרקים, רק שנתן להם הקב"ה חב"ד להבין דבר מתוך דבר כו' ומעמי מצות". — הגבאי וועס את הפילוסופים המשימים את השכל הפועל לממוצע בין א"ס ובין הנבראים, ואומר שזה כפירה באחרותו ית', וישם תחתיו את המלאך סנדלפון, ויתן את המשרה הזאת על שכמו; ובכל זאת ימאן בהיות המלאכים נבראים לפני העולם הגשמי כרעת הפילוסופים, רק כדברי רז"ל במדרש, שהמלאכים נבראו ביום שני או בחמישי, ובגנת אגוז (ח"כ מאמר חמ"ר) מקיים דעתם ע"פ מאמר א' בפרד"א, ואומר, אף שנמצא במקום אחר חולק, אין מקשיין בדברי אגדה. — ובכלל אנו רואים את רב אשי דקבלה, ה"ה האר"י, פוסל (נהקדמת ס' ע"ח) את המקובלים שלפניו, לאשר דברו בה בסברת שכלם, אבל הוא, האריו"ל קבל דבריו מפי אליהו ז"ל, כמבואר בשערי ספרו קבלתו, ומצאנו בין המקובלים שאחריו חולקים ע"ז, ואומרים שגם הוא אמר דברים מדעתו, כמ"ש בס' צמח צדיק „בשם הרב ז"ל, השי"ת מוזמן בפי האב קריאת שם התינוק לפי שרש נשמתו, אמר המחבר, נ"ל שאין זה כלל לכל, שיש שמות בהפך, כפי מה שאנו רואים", וגם בתלמודין (עירובין נ"א א) יש דרייק בשמא ויש דלא דרייק. גם בספר יושר לבב מר"ע חי ריקי, נאמן בית קבלת האר"י, אומר „חקירת האר"י

ו"ל שעשה על קבלתו, אינה מתישבת בלבנו"*. וזה אמנם צודק מאד לפי הכלל שבידינו מאת המורה, שבכל מקום שנמצא, שמלאך מדבר עם אדם אינו אלא בחלום, ר"ל בדמיון, והוא שנקבע בלב אמת הדבר, וע"כ יתכן לקרוא זה גם בשם תקירה ועיון. ובאמת חדש לנו האירו"ל דבר גדול בכוונת שם „קבלה“, שחשבנו עד כה, שהיא קבלה איש מפי איש עד למשה מסיני, וכמו שהבאנו לעיל בשם החסיד יעב"ץ, ואולם אינו כן, כי די לנו שהמקובל אומר לנו שקבל דבר זה מפי מלאך, יהיה אליו או זולתו, וכר' ישמעאל שקבל הרבה מפי מלאכים רבים (ע' ספר היכלות) ומפי אכתריאל (נרכות פ"א) וכדומה. ובוה יתכן מה שנחלקו המקובלים במעמי המצות, הציוני נותן מעם לעריות כדי לערב המשפחות, ומפני זה נשא משה את המדינית ויהושע את רחב, ואיסור נדה משום מאום וכדומה, ובכלל נמשך במעמ"צ אחרי המורה (ע"ט ה"א פס"ב, ה"ג פרק כ"ז ומפ"ה והלכה). והאירו"ל בתקוני עונות אשר בשער היהודים כתב מעמים ע"פ הקבלה באופן אחר מאד. והרקאנטי (פ' אחרי) אמר „כאיסור העריות אין לבעלי הקבלה דבר מקובל“, וכ"כ בענין הקרבנות (ריש ויקרא). וכבר העירוהו על דעת קצת חכמי הקבלה, אך לא ידענו האמת אתם.

וער"ו נבחר הרקאנטי, הנה הוא כתב בספר טעמי מצות „ותורה שבע"פ מצוה לפלפל ויוצק זהב רותח בפי האומרים, מה לי ולצרה הזאת ולאבר בחם שנותני, יותר טוב ללמוד הפוסקים ולהתעסק אחר כך בחכמות אחרות“. [אשר אמנם כמה שנוגע לענין הפלפול, כבר דברו בו גדולי ישראל, הגאון בעל עוללות אפרים בספרו עמודי שש (עמוד התורה כסופו) אומר „הלא עינינו רואות, אותם שאין לומדין פלפולי שקר, ודם בכל החכמות ובכל הפוסקים, לפי שיש להם פנאי יותר, ואינם מבלים יטיהם בהבל“, והג' מתר"ל בספר דרך חיים הכביד וכתב, כי מעמידים עיקר הלמוד על פלפולים כו' ומבלין הזמן בשקר כו', ויותר טוב היה להם ללמוד אומנות נגרות וכו', או בשחוק הנודע (שאך שפיל), שיש בו חרוד ותחבולה כו'“, הרי שלא לבר שאינם עושים מצוה אלא שמששיכים איר התורה ומשחיתים הכונה הרחית, מאחר שע"י הפלפול יכולים גם למחר את השרץ (שירוצין י"ג ט), ולכן נמצא את הרב ר"מ חאגיז בספר משנת חכמים, אע"פ שהוא משבח את בני פולין המונעים את בניהם מן המקרא עד י"ח שנה, ורק בפלפול ובעיון הש"ס כל מעיניהם (נהקדמה לספר), מגנה אותם (כחות כ"ד) „בנסעם למרחקים

(* משני חכמי התלמידים אשר להאר"י אלה נספוט בלדק, כי לא נחתמה קבלת האר"י באמת, ודורות שחריזו היו סוכרים בה סכרות וחולקים עליה בכה חכמת הזמן, לולא נקרה לחכמת הזמן כמאה שנה אחריו שני עגוס ביד דעסקארטעס ולייבניץ, כי הוא לא השלים את החקירות הקדמוניות אבל השליך דרכן אחרי גוו, וע"כ לא יכלו המקובלים הנשענים על החקירות הישנות להשלים אתה, ובכן נאצרה שפתו חתומה ותקדש באין חולק עליה עוד. כי השבו שגם השעה ההדשה תוכל להשתנות כרוכ ימים, לכן סט עליה ערך.

לגלות למקום תורה, שמספרים כזבים ועושים תעוהים ומיופיים כחכים ויוצאים לתרבות רעה, מה שלא נשמע כמוהו מבני לימא רייסין וזאמוט וואהליניען; ולא הרגיש הג' הוזה ששניהם תלויים בז". הן הפלפול הוא ערמת השכל, ולחכמה טובה ריזה ערמה כ"ש לעת הצורך, אבל לא להקדיח חבשילו בפלפולין, וערמת השכל היא אם המרמה, וע"כ השם אלוה גם מחכמה גם מבקיאות בתורה (על הרוב), לא כן בני לימא וכו' תלמידי הג"א והרב הגאון רש"י בעל הש"ע, שניהם ישרי השכל ושונאי הפלפול, וע"כ גם רוחם נאמנה ולבם ישר ועלולים להתפתח יותר]. ובכ"ז אימר (רקאנטי פ' חקת) בפ"י הוזהר (ח"ב רל"ז א) "אשר אין בה מום דא מלכות יון, דאינון קריבין לארחא דמהימנותא" (והוא מפסיקתא פ' פיה), שנאמר שם על אלכסנדר המוקדוני אשר קרב לעם ישראל) אמר שנמשך על פילוסופיא האפלטונית, שהיא מקור נובע לחכמת הקבלה (*), ומתאונן (סס פ' נראשית) על תלמידיו שנשרפו בלהט החרב המתהפכת (והובא ספור זה גם בשער הגמול להרמב"ן ובספר הנפש החכמה (והוא ספר המשקל) לר' משה ב"ר שם טוב מעיר לאין [חי בעיר וארל, שנת ה"א נ' לב"ע, מביא את החכם ר' שלמה בן גבירול זצ"ל, ואת הרב הגדול רמב"ן זצ"ל, ואת הרב הגדול רבינו יעקב נזיר ז"ל; בכל ספרו מעיר על אחרות השלוש, ונראה שהשלוש היה ראשונה בין המקובלים, ואחרים סמכו עיניהם אל זה. — שם פ"י הגדה לר' יוסף גיקמליא, נראה שנספח אל ספר זה מאת המדפיס (זויליאה, סס"ח), והפלא איך לא שתו לבם מאין ידענו זה, מאחר שכלם מתו? ע"ש) ואמר שם "ומאו נתבטלו (אבל ספריו עודנם אתנו) ובאו ארסטו ותלמידיו הרשעים ונמו מדרך התורה לגמרי אחרי סברותיהם וטופתיהם הנק' לבעלי הקבלה אהיזת עיניכם", ואחריו נמשכו מקובלים ראשונים ואחרונים, וכמ"ש בס' שער השמים (לר' אברהם כהן אירי"א תלמיד ר' ישראל סרוק מתלמידי האר"י) במאמר ב' פ"ו "הרב רמ"ק ישתמש בהמענות הפילוסופיות לקיים ולהעמיד האמת המקובלת, כאשר אנכי עושה עם מאמרי אפלטון והנמשכים אחריו", וכ"כ המקובל ר' יוסף אירגאס בס' הצד נחש "הדרך אשר דרך בה בעל שער השמים יש בה תועלת גדולה", ע"ש.

מעתה נשובה נא ונראה את המוב שהנחילנו אפלטון ע"י המקובלים ואת התועלת שהועילנו. דבר יצא מכית ספרו של אפלטון ונפל במקובלים וידע הגוי כלו מ"ש הרמב"ן והרקאנטי "שהכתר קדמון בקדמות איז"סוף. לאמר, שלא נתחדש בו רצון, כ"א רצונו מעולם. כבר תפש על זה הרב בעל נוה שלום, כי דיון-קרום הוא שנוי מלת "הכרח" בלא שנוי בונתה; המיכרח אינו יכול לשנות מאומה, והסבה המכריחתו שוה עמו או קודמת לו, וזה לכפירה גדולה תחשב באמונת ישראל. — "היול"י זכר אפלטון, ותחייט תאר בו את השי"ת, וכתב

(* אפלטון בספרו (פ"ו מהדתות) אומר, שיש חלוצות מיוחדים לנשמות דוברין לכד וקובין לכד (וזהר), וזים בדיס ת"ח וע"ה (זח"ג רכ"ג א), וזהנשמה כבען האס לומד חכמה (פירא, נדה ל' ב), וכדומה רבות, ע' ממטרי הגוים מאת ה' רובין.

(דף נ"ו) „הקב"ה הוא דפוס הנמצאות, ומדרגת ה' להם הוא כמו הו"ל"י, וגם זה ככריח הקדמות, והמערכת (דף ק"ב) כתב, שהשי"ת הוא פועל בפועל תמיד, אבל המונעים היו מצד המקבל, וגם זה מחייב הקדמות; ומה רבו היות הנלגולים, אשר חבלום תלמידי אפלטון, וכבר לעג למו הרס"ג בספר האמונות והדעות מאמר ו', ואך שוא חשב בעל נובלות אורה (דף נ"ח) לחלק בין גלגולי אפלטון לשל המקובלים, כי מפורש נאמר בס' הגלגולים להאר"י (פלא"ה ד"ה דע כי מיוס) „יש נשמות מגולגלות באותן הבריות (בהמות וחיות ועופות וכו') כו' והן מגירות אותן הדברים (העתידות, על ידי צפצופי העופות וכו')", הרי שאין הנשמה שם כאסורה בכלא, רק מתפשטת בכחותיה על כלי הבהמה. אולם לא נופלות הן הרעות הנפסדות האלה מאחיותיהן אשר נתגלגלו דרך התלמוד וכאו ביד המקובלים, וממעי יהודה לא יצאו אף לא התגיירו, וכל רואיהן דרך אספקלריא המאירה שבתורה יכירן כי חתיות צדונית וכו' הנה. מפי התלמוד (נרכות נ"ה ב) שמענו בשבחו של בצלאל, שהיה יודע לצרף איתיות ש:בראו בהן שמים וארץ, ובשוח"מ (סימן ג) „אר"א אם נתנו פרשיותיה על הסדר, כל הקורא בהן יכול לברוא עולם ולהחיות מתים", הלא זה צעד אחד הלאה, אבל — בחוץ לדעת, ואין ספק כי הוזה אחד נחנק ונתלה באילן גדול, בר"א, תהא מיתתו כפרתו! ומפי החכם ר"א לא יצאו הדברים האלה. אם תהינה האותיות יסודות הטבע הפשוטים, הלא ידעו חכמי הטבע כיום את האותיות מפרי התפוח ד"מ ואת צירופיהן בו, וככל זאת לא יוכלו לברוא את התפוח, כי הרעת איננה עוד יכלה; ואמנם בפי המקובלים נהיו האותיות לאכנים (כן מכוונות בס"י) ויבנו בהן היכלית לתלפיות. הלצת יצאה מפי בעלי האגדה סהדה—מנון כאמב"ח של ר' הייא (סוכה נ"ב ב) או מהני דרדקי דררשי א"ב, א"ת כ"ש, אח"ס במ"ע, א"ל ב"ם (שנת ק"ד ה), והנה נהיו הכתובים על ידי רל"א השערים לוועה. חלום חלם דניאל מהרהרוי לבו, אשר למד מסתרי הכשדים ויקרא שמות למלאכי חיוינו: מיכאל ונבריא, והתלמוד המחובר גם הוא כבבל הוסיף עליהם: אוריאל, יורקמי, מטטרון וסנדלפון וכדומה, שהעיד עליהם בירושלמי (ר"ה פ"א) שמות המלאכים העלו מבבל, שכיון בזה להעינו, כי לא לנו הם כ"א לצרינו, מפני שתורתנו יצאה להדיא לחלוק עליהם, והרחיקתנו מהם ומן השדים והשעירים (*), אע"פ שקיימו עלינו להוסיף על העיר ועל העזרות בשיר של פנעים על כל אבן ועל כל פנה (שנועות ט"ו ב), כבר העיר בציוני (פרשת אחרי) שכל אלה למדו מאשפי הכלדיים, ולכן חתרו גדולי חכמינו לשיטת לאל, כמ"ש ר' יוחנן (נ"מ כ"ט ב) „כסא דחרשין ולא כסא דפושרין", לומר שאפילו כנזק כוס הפושרים אינו יכול להזיק הכוס אשר לחש עליו מכשף, וכן ר' חגינא (חולין ז' ב) לההיא איתתא למשקל עפרא מתותיה, וכן רב קטינא דאמר

(*) בדינו ירד יסוד האלילות הזה מעלה אחת, כי מאלהים נהיו מלאכים. ובספר ענוה זו זכה להתקיים אלגו ימוס רבים, אבל החכמה תעזור על יד תורתנו לבערו מן הארץ כאשר יבער הגלל על תמו, והיה כיום ההוא ה' אחד ושמו אחד!

(ברכות ל"ט א) „אובא ממיא כריב", וע"כ יפרש מעשה בעלה האוב דשמיאל כפי הרד"ק שם. וע"ז סמך המיימוני (הלכות עכו"ס פי"ב) להכחישם בפומבי ולא הסתיר דעתו זאת כדרכו. לפי שמכך על דעת היחידים שבתלמוד, שהבל המה מעשה תעתועים גם יחד והוא כפירה בתורה, כמאמר ר' יוחנן (חולין ע"ט) „כשפים שמכחישים פמליא של מעלה", והתלמוד המה כונתו לדעת אחרת, כי לא רצו אז להמיל ספק באמונת התלמידים שלא שמשו כל צרכם, כידוע דרכם זה. אפם אך נגעו הדברים אל אזני המקובלים, וימלאו השמים והארץ מלאכים ושדים אין מספר, ולכלם בשם יקראו, אשר לקחום משפות יונית ורומית ומספורי אליליהם* ,

ע' ס' מסתרי הגוים משמות האלילים שזאו בספרי המקובלים וכן גם שמות קדושי הנוצרים כמו אנקסס=Anaxime, דיוניסיס=Dionosios, פססס(Vesta) והוא סס אליל, וכדומה, וראה זה מלאחי שהשם כו"ו במוכס"ו כו"ו, שהזכירו הסמ"ג לראשונה ומלא מנהג זה באשכנז וזרפת והביאו הוא לספרד, הן מלות רומיות (causa maxima) (causa ר"ל סבת הסבות, ויפה אמר בספר נגיד ומלוה „שעובר בהזכרת מל א"ך משום ושם אל הים אחרים לא תזכירו". „לילית" קראו חז"ל (נדה כ"ד ב) לתבנית מפלגת ידועה בימיהם, ובעירובין (ק' ב) מגדלת שער כלילית, והמקובלים שמוה לאם השדים, ואע"פ שכרות רבה נאמר שהשדים אין להם שער, וביחוד לנקבות השדים כל ראש קרחה (ילקוט חדש ערך כשפים סי' נ"ה), וכבר העמיק חקור בזה בס' חסד לאברהם מעין ז' נהר כ"ב. אפס הרשב"ן בס' מלחמת מצוה פי' מ"ש חז"ל, הוליד שדין רוחין ולילין, ר"ל בני אדם משונים בתבניתם, נראה מזה שאינו מאמין בבוא בני אדם אל בנות השדים וילדו להם ולא ס"ל במ"ש באור זרוע ה' בפל קרי שער קכ"ד דפסק להלכה, דהבא על היסדה המתלבשת בדמות אדם אפילו בהקץ ואפילו ביו"כ אינו כלום ואין בזה אפילו אכזרייהו דנות, וראוי האים לגלוי אליהו. ודע שרובי האגדות ממלאכים שבתלמוד יש להם חוץ ראוי לדעתו, ולדוגמא אליהם בזה ההגדה דאין דורשין בד' שנכנסו לפרדס, פריך הגמ' „אחר מ"ט הטא, הוא מטערון דיתיב, אמר גמירי דאין ישיבה למעלה, ח"ו איכא ב' רשויות, גפק טעא", שיפלא הדבר, איך יעוזב איש כמוהו יסוד הדת באחדות ה' משום הגמירי, ולא עשה כר' יוסי שאמר (סוכה ה' א) שלא עלה משה ואליהו למרום, וחתר ליישב הכתובים, משום שהמינים אומרים שלא מת חנוך (בראשית רבה פכ"ה), דלא כת"א שתרנס „ארי לא אמית יתיה", ורזונס, שכשם שאפשר שירח הגשמי כן אפשר שיחגשס הרוחני, ע"כ השליך גם פשט הכתוב ארצה, למען הלל יסוד האמונה וכמאמר ר' יוחנן (יבמות ע"ט א) „מוטב שתעקר אות אחת מה"ת ואל יתחלל ש"ס בפרהסיא"; ובסוף חולין ובקדושין מספר התלמוד סבת מריו משום דחזא ליטנא דר' חופנית מועלת בפי חזיר וכדומה. ובלא ספק כוונתם במטערון שהוא שר העולם (תוס' יבמות ס"ז ב והולין ס' א) שהוא הטבע, ולפי יסוד התורה שהקב"ה משנה הטבע, א"כ יש למטערון לעמוד לפני הקב"ה, ולא שיחנהג נגד רצונו, ומאחר שראה ליטנא דר' חופנית כו', א"כ הרי מטערון יושב, ר"ל שאין למעלה מן הטבע. אולם בפירוק הקושיא הוהא אמר בגמ' „דאיתיבי ליה חדא שעתא רשותא למיתב ולמיכהב זכוותא דישראל". ע"ד השיב אחור

יהיו קדש גם חול, כמו שר הכלבים שהוא צחי"ר בפי בעל הקרנים (מאמר י"ב).
(בהפך אתוון יחר"ץ) והרכב (סוהיטוס) הנוהג את סוסי המרכבה שמו חייליאל (ספר
סיכלות פי"ח), אשר לא ראהו יחוקאל, ואולי היה לו אז שיח ושיג עם שרפיא"ל
בעל בית המלון, כי רכב הוא. — הנה על כל המובן הזה נאמר בפה מלא, שקילי

ימינו, ר"ל שמניח הטבע להתנהג, כאלו סלק השגחתו, לנסות את ישראל אם ימלא אחרי
ה', וכמ"ס חסף אם שכתנו שם אלהינו וגו', ונקרא חדא שעתא ע"ד ברגע קטן עזבתיך,
ואז העת לכתוב זכותה לזרר ודור. — וכן מ"ס בתלמוד „דלא איערבב שטנא" פירש
בגנת אגוז (שער הפלת ר"ה) שלא התעוררו הלכבות ולא נכנעו היזרים, שהן הנקרא שטן,
וכאלה רבות למבינים במקובלים, וכבר חשב ר' טודרוס הלוי בספר אור הכבוד לחלק
בין בעלי קבלה לבעלי שמות, והוא בפי' לאגדה שכת ק"ג „ואין יורך לדברי הרומזין שמות
כו', וקבלת חממי האלהות בסתרי תורה לכד וקבלת יודעי השמות לכד". אבל כפי מה
שהורנו למדי אלו ואלו אינן דא"ח המסורים לנו בתורתנו, ועת היא לטהרנה מחלחתה
אשר נסחבה אליה מאומות עע"ו, לנקותה משמות המזורים, ולהשיבה אל מימי הדעת
הטהורה, שתייה מוכרת לחכמה אלהית השראלית. ויקוים בה מ"ס בירושלמי (גדרים
פ"ג) „עתיד עשו הרשע לעטוף עליתו ולישב עם הגדיקים בג"ע לט"ל, והקב"ה גורר ו
זמז"ו א"ו מ"ס, שנאמר אם תגביה כנשר כו'". כמה נפשות שקטו אבותינו בבנין
הזה של הקבלה, כמה חכמה אמתית ותורת אמת מנעו מבנים, כמה שקרים וכמה זיפים,
כמה גאות וכמה הזיות נולדו על ברביה, כמה מריבות וכמה פרוד לבבות צמחו לרגליה,
וב"כ למה? מפני שהתעספה בטלית מזוינת וישבה לה בין הגדיקים. בוא וראה אדם
גדול בעניקים שוחה ביס התלמוד מאין כמוהו בין האחרונים, הלא הוא ר' יוסף קארו,
לולא המגיד מיסרים שהיה לו, לא חרף את הרב הגדול בתורה מר' ישעיה מטראני,
לומר עליו כי הוא להוץ אחר הממון ואחר הכבוד (מ"מ פ' ויקהל), ובחיי ראשי, כי
לא המיתו ה', אף אם כבש את נבואתו שהגיד לו המלאך (הכזבן, כן כנהו האר"י, לאשר
הבטיח לו תמיד שיהרג על קדוש השם, ובאמת מת בחליו על מטתו כאחד האדם) שכתו
בפניו, שהוא „תנא דא"י, ריש מתיבתא דא"י, ריש גלותא דכלהו גלותא, פסקא דילן,
סברא דילן, מחברא דילן וכו' וכו'“, כמפורש בספר ההוא על פני כלו. וגם לגני הדור
המנבלים פיהם היו נוהגים בו כבוד, ולא נועזו לנשת אליו לנסותו, וגם הוא לא העז
נמשך אחריהם אל בית היין אל מקום זונות, לאכול ולשתות עמהם (שם פ' בחקתי),
ולא כר"ה בן ערך שמקומו גרם לו (ברכות מ"ו ב'). ומה חסרנו אם לא נודע לנו
מממלכת השדים, וכי בימי שושן סודות מלך עליהם בילאד, שהוא השלישי למלכיהם,
אשר הראשון מהם היה אשמדאי, ושמענו שמעו בימי שלמה (גיטין ס"ח א), אחריו ישב
הינד לכסא, ושמו מורה עליו שהוא יליד שאול הודו, ובלא ספק שגם הוא חכם להביא
רע, ואחריו זה בילאד, אשר זכינו לראות גם חותמו בספר ברית מנוחה, הלא מעולם
לא נשאל זאת מאת תלמידי המקובלים ההם בעמדם על המבוק, אם שגורה בפיו יודעים
שהוא מקובל ואם לאו יודעים אנו שהוא מעורף (ג"א בהפך), כאשר ישאלו על ההגדות
מהערקולום ופראמעטיאום וחכריהם.

שיבותך ושדי אחיורי", כי לא לאדם הוא, לא לאדם הנכרא בצלם אלהים, לא לאדם אשר נפקחו עיניו מעץ הדעת במחיר חייו נצח בעוה"ז, לחלום חלומות כאלה ולהביא על נפשו שואה לא יוכל כפרה.

אם נבקש לדעת את המדה אשר בה נמור את בעלי הקבלה והסתרים, ואת המחיר אשר נשית עליהם בעינינו, הנה לא בצעקתנו על אשר עשו לנו בהמה המה להם. האנשים האלה עם כל הרעה אשר הביאו עלינו המיבו לנו ג"כ, ואת המוכה כוונו והרעה באה בלתי ידיעתם או מפאת שגיאותם, ולא עוד אלא שאם שקול ישקל בעסנו והותנו כמאזני הלאום יכבד הראשון וכמאזני אנוש תכבד השניה, אבל אז לא עליהם לבר תלונתנו, כ"א כל האדם כוב. המוב ההוא אשר יצא מקרב לב חובב עמו באהבה בלי מצרים, עד כי אמר קדוש אחד ברורנו: אם אין באיש די אהבה לרעהו לכוסם את חוראהו, לא ידע מאהבה עד מה (נספר אהב ישראל להרב ר' אברהם יהושע העשל מאשטא) וע"כ מדרד למו העם כמדתם, ויקבלו את התפל עם המלוח יחד, כי לא כל אדם זוכה לשני שלחנות: דעת צרופה ולב מרור. המוב ההוא, לקשר העם אל דתו קשר פנימי אמיץ וחזק, אשר כל כלי יוצר עליו לא יצלח, וכל סערות תימן אם תסערנה להפיצו תגודנה על עקב, המוב ההוא ניכל להיטיב גם מבלי הבא נזק גדול מצד אחר, אם נשובה לדת משה רבינו והנביאים בדרך אשר סללו לנו חכמי התלמוד, לשלב הדת עם חכמת הזמן ומנהג ההוה, ואז לא יצטרכו גדולי אומתנו למופתים ולהויות, למען תהי יראתם וכבודם על פני העם, כמבואר בירושלמי (ברכות מתני' ז) בהבדל שבין נביא לחכם, משל למלך ששלח שני פלטרין (שרים נכבדים) למדינה, על אחד מהם כתב, אף על פי שאינו מראה לכם חותמי האמינותי, ועל אחד מהם כתב, אם אינו מראה לכם חוחם שלי אל תאמינוהו, כך בנביא, ונתן לכם אות בו, ובוקן — על פי התורה אשר יורוך. — ועל כן לשוא הביא לנו גער עברי" לצחק בנו בחלומותיו והויותיו, בראיותיו הבל ובדרכו תהו אשר רחש לב העברי" הזה, ספרים כאלה המעלים באשה וצחנה בכרם ישראל, ראוי להרחיק מעל נבולנו כתועבה וסחי, כי מחשיכים הם עיני ישראל בנפשם, תחת אשר חובה על כל איש ישראל לפקוח עיניהם, ולהשיב אל לבם דעת ותבונה מדבר בן אמוץ (שעט"מ"ד).

פרק יב

הליכות חזיל בהלכות. דא נמשכו אחרי המסורה בעורים.

אבל נהגה בחכמה.

נעלה הוא על כל ספק, כי בשבת יהודה על אדמתו אחרי שובו מבבל, אשר בור הזה התיכחו יחד, שלא יאמר עיר יהודה ואפרים ונגלעד, כ"א יהודים.

בכלל *), צרפהו מסיגי הבלי נכר, בורוח עליהם אור החכמה ע"י ראשי העם
דניאל וחבריו (דניאל א' ד), והכין לבכם לדרוש את ה' ואת תורתו על ידי עזרא
וסיעתו, לא היתה התורה מונחת בקרן זווית, כמו שחשבו הצדוקים, חפצי חיי
עוה"ו (קדושין ס"ו א, ברכות נ"ד א) ומואסים בחיים רוחנים, כ"א תופשי התורה ידעו
את ה' וילמדו דעת גם לעם, והמעשה אשר יעשה היהודי לפי הזמן על פי רוח
התורה, והעם שמע לקולם אל כל אשר יצוהו. וגם בוו ראינו יד החכמה כמה
רוממה היא גם על הנבואה. כל ימי הבית הראשון נחר גרון נביאינו האמת
מועוק מרה בקול אדיר ממרום, להרחיקנו מתועבות הגוים ההם ולמעת בנו
רגשות אלהים אל הישר והטוב, גם נתנו למכים ולחיייהם למורטים ולא נצחו
את יצר לב האדם הרע מנעוריו. בבית השני, אחרי שעקרו בחכמתם יצרא
דע"ו מלב העם לגמרי (ע' מ"ט לעיל פ"ו), ורק אבן נגף אחת נשארה על דרך הישר,
הוא יצרא דעבירה, אשר לא יוכלו לו, יען שורש במבע היצור גזעו (יומא ס"ט ב),
חבלו מועצות כמה להחליש כחו ולעצור בעד האגדרלמוסיא הבאה לרגליו,
וכ"ו בחכמה. ראו ויהבוננו, כי ראש כל מרעין, אשר יכריח גם את האמון על
ברכי הורים טובים למוש זניעותו, הוא שבת הבחור גלמוד, אבל מה יעשה
הרווק שאין נכון לו, או כי יתאמץ למפס משפל מצבו, למען קחת אשה בת
טובים אשר תגדל בניו בדרך ישרה, ואין אשה מוצאת לו? קבעו ימים טובים
לישראל במ"ו באב, שהיה חג בשילה מימים ימימה לזכר איוה נצחון, ובני בנימין
חמפו או נשותיהם מן הבתולות המחוללות (שופטים כ"א), וביו"כ שהיא העת
הנכונה, שיכוף כל איש לאלהי מרום ולתת פרי במנו בעד חמאת נפשו, שבהם
יתרו מכבודם וטהונם, לתת מבנותיהם לכל הבא מן הרווקים לקחת לו אשה
(תענית ל"א א), וע' דור דו"ר ח"א פ"ג שגם החג ביו"כ היה נהוג מימי בנין בית
ראשון, ודבריו נראים. — הבאנו מפעל גדול זה של חכמי אומתנו, להורות עד
מה היה רוח העם בידם, ועד מה היתה התורה מסורה בידם, להשתמש בהן
בחכמתם וכרוחם הנעלה, למען מצוא עת לכל חפיץ.

מעמי התורה לא נתגלו לעם, כמ"ש בפס"ר (פ"ד) „אני אגלה לך מעמי
תורה אבל לאחרים חוקה היא כו' עתידים הם שיהיו גלויים להם“, וכמ"ש בנ"ח
(נראשית) „כי טוב להיות ברו (אור גי' רז), שלא יגלה לשום אדם המוני, שלא
ילכו כמה פריצים מבני עמנו לאבדון“, כי בפחזותם יאטמו אונם משמוע, יען כי
חכם לא ימעם מעמם; וכאשר נמצא בספר הקנה (מזות ת"ת) שמבקר את מעמי
התלמוד הגלויים לנו, לאמר שאין אלה מעמם האמתי, „קב"ה חייבה לאשה בת"ת
ותו"ל פטרוה, בעבור שמצאו מלת בניכם כו', ולא די להם זה, אלא שהקישו
תפלץ לת"ת ופטרוה מתפלין, ואח"כ עשו תפלין בנין אב לכל מ"ע שהזמן גרמא

*) מאן תשובה לשאלים לנו מפסוק לא יסור שבע מיהודה, כי מיזם גלות ישראל מעל אדמתו,
לא נקראנו עוד רק כעם יהודה, ומחוקקינו תמיד אתנו ושבע פיהם לא יסור מאתנו
מלה עד כוא משיחנו, ואז תלא תורה מזיון לכל העמים.

כ"ו כו', ורואה אני, כי כל אלו בונים כרצונם, וא"כ אבנה גם אני כרצוני, עד שלא מצא לה תוצאות כ"א ע"ד הקבלה; ואולם אין צורך לזה, רק לשום את הזמן וההכרח למעם משפטם. כי לפי מה שגדרו בעשית המצות ההן, לא תוכל האשה הצופיה הליכות הבית לקיימן, לבל יתערער על ידן שלום הבית; אדם בא מן השוק לאכול ארוחתו ולא מצא, מפני שאשתו לא יכלה להכינה, כי עומדת ומנחת תפלין וקוראה בתורה וכדומה, ולא תוכל לעבור הזמן, על כן פטרוה, משום דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום, ולא עוד אלא שעכבו ביד המתחסדות לעשות, כמו שאמרו בירושלמי (נרכות פ"ב) שהושבה אשתו של יונה שעלתה לרגל, ומיחו ביד מיכל בת כושי להניח תפלין, ומה דונמא לכל המתחסדים לעשות כמו אלה, לפי שאחד מתחקה אחר רעהו ושב הרבר להיות מנהג ותורה וחק, ולא נתנו מצות ישראל אלא לחיות בהן (תוספתא שנה פט"ז). — אמנם למשכיל על דבר אין צורך לדעת על כל תקנה או הלכה או באור בדברי התורה מעמי חז"ל, ודי לו בתלמוד הערוך לפניו, להשקיף ממנו הליכותיו, שם יחזה כי ברוח חכמה יסבו אופני המעשה על גלילי החיים, וכ"א מתלת קשרין דמתקשראן דא בדא, ישראל ואורייתא וקוב"ה, לית זקנה קמייהו, בישראל אמרו (אגדת נראשית פ"ח) אמרו ישראל לאו"ה, אומרים אנו לכם, במה אנו יכולים לכם כו', מפני שמכה אותנו וחוזר מיד ובורא אותנו בריה חדשה, באורייתא אמרו, אם נודקנה אומתך עמוד וגדרה" (ירושלמי נרכות פ"ט), וע"כ אמרו על דברי סופרים שהם חדשים, שנאמר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (עירונין כ"א ז), שהם מחדשים את התורה בכל זמן. — אנשי כנה"ג תקנו מדרש הלכות ואגדות" (ירושלמי שקלים פ"ה), ואחריהם בכל דור עשו בתקנתם לחדש מדרשים והלכות, ולא שהרסו דברי הראשונים לגמרי, רק פירשו או חדשו בהן תנאי, הגבילו או הרחיבו ככל אשר חייבתם חכמתם: "לא אסרו אלא בספינה ובירדן וכמעשה שהיה (מניגה כ"ג א) וזה הגבלה באיסור שבמנין, סנדל המסומר דוקא בשבת וכמעשה שהיה" (שנה סג א); "מפני מה אמרו אין מסתכלין בכהנים מפני היסח הדעת, אנא מסתכלנא כו'" (ירושלמי תענית פ"ג), ובתלמודין (מניגה פ"ו א) אמרו שהמסתכל עיניו כהות, ורצו להגבילו ולהתירו לכלם, שאין זה אלא בזמן בהמ"ק כשהיו מברכין בשם המפורש, מפני שראו שלא כהו עיני הנועזים להסתכל, מה שלא חסרו לנו עוי לב טעולם, כמאמרם "ישראל עוין שבאומות" (בינה כ"ה ז) והלא גם אצילי בני"ה הציצו אל אלהי ישראל (שמות כ"ד יא), אבל לר' חגי בירושלמי לא יוכל רק הגדול להתיר לעצמו; וע' תוס' ר"ה (כ"א ז) ד"ה על, שחז"ל נוהגים טעם לרבר ואינו רק ליפות הדבר. גם בלא טעם נשו לפעמים מן האסור, כנודע דאסור להרהר בד"ת במבואות המסונפות (מנלה כ"ה א), וראב"ש ור"ז סברו תלמודם בכהכ"ס (ירושלמי נרכות); בירושלמי (שבת) "אר"ל אין רה"ר בעוה"ו אלא לע"ל שנאמר כל גיא ינשא", הרי שרצה לפטור על הוצאות שבת, והתורה (כלומר רז"ל בשמה) לא דברה אלא לע"ל שתהיה כל הארץ למישור, אע"פ שידע הישב שכונת הכתוב הוא רק לכישל; בתלמודין (שנה ו' ז) חבל חכם אחד תחבולה אחרת לפטור על כל אבות המלאכות מסקילה, והוא

„איסי בן יהודה אומר כי ואינו חייב על אחת מהן“, סתם ולא פירש, שהיא הבערה דללאו יצאה; במלו את הבמות, שהיו יכולין לחזור בימיהם, ואמרו „קדושת ירושלים אין אחריה היתר“ (מגלה י' א), אע"פ שר' יצחק קבל ההפך; במלו משפט המות על ידי כובד הדרישות והחקירות, כמעשה דבן זכאי שבדק בעוקצי תאנים (סנהדרין מ"א א), או ע"י חק מוסרי „סנהדרין ההורגת אחת לשבעים שנה ה"ו קטלנית“ (מכות ז' א); שנו את כתב התורה מעברית לאשורית ע"פ דרש „וכתב את משנה התורה, כתב הראוי להשתנות“ (סנהדרין כא ב), ולא חסר להם כלום לדרוש כן על התורה עצמה, אלו היו צריכים לכך, ובאמת אמרו „על פי המשפט אשר תורך התורה אין כתיב כאן אלא אשר יורוך“ (שה"ש רכה ע"פ כי עונים דודין), כל ג' וג' שעמדו בית דין על ישראל ה"ה כב"ד של משה (ר"ס כ"ה א). „חמשה טומפות בתפלין חייב“ (סנהדרין פ"ח ב), אבל הוסיפו מעלה עשן ביו"ב (יומא ל"ג א) דוקא (פ' ת"י ד"ה ותיפוק), וחייבו לכ"ג מיתה עליו, לפי שעל ידו ידעו אם יתקן הקמרת בחוץ, כשיכפף עמוד העשן בהכנסו*, לנגד את הצדוקים. — ומכ"ש שלא גלו פשט הכתובים במקום שהיו צריכים לדרשם ע"פ המעשה אשר הורו, וצעירי גדוליהם לא ידעו שאין מקרא יוצא מידי פשומו (שנת ס"ג א), ונעזרו במתורגמן שלא יתרגם פסוק כצורתו (קדושין מ"ט א) בפני ההמון.

ודע שאם לא מצאו כל תואנה במקרא לחדושם, הוכרחו לתלותן בהלכה למשה מסיני (**), ונבאר ענינם: הנה המימוני והראב"ד בס' הקבלה נשתוו, שאין בהלל"מ מחלוקת; ורב אמר שעורין חציצין ומחיצין הלל"מ (סוכה ה' ב) ובירוש' (פאה פ"א) נחלקו ע"ו, וי"א שחזר בו ממה שאמר, וגם ר' אלעזר אומר (יומא פ' א) „האיובל חלב בזה"ו צריך שיכתוב לו שעור, שמא יקום ב"ד וירבה בשעורין“, ובברכות (ל"ח א) קראו לשעורין „מדרבנן“, וכן ביומא (ע"ט א) אמרו בשעורין קים להו לר בנן דבהכי מיייתבא דעתיה“, ובפירוש אמר ר' יוחנן שהלכות שתוקות הן הלל"מ (ירוש' פאה טס) מסברא. וכן אמר (טס כלאים פ"ב) כל באמת הלל"מ היא, ובתלמודין (שנת ז' א', כ"מ ס' א) אמרו סתם הלכה היא, ופרש"י הלכה ברורה ואין לגמגם בה. והנה ר' יוחנן ור' אלעזר כבר נחלקו בכלל על אדות ההלכות שבתלמוד, והוא בגושיין (ס' ב) „אר"א תורה רובה בכתב ומעוטה בע"פ ור' יוחנן אמר רובה בע"פ ומעוטה בכתב“, וזה לשמתי שתלה רוב הסתומות בהלל"מ, וכן ר"ל נחלק על ר' יוחנן שתלה הא דאישי מדיר את

(* ואין רחוק לומר, שלא הוסיפו כלל, רק לאייס אמרו כן, וע"כ לא גלוהו לשום אדם (יומא ל"ח א).

(**) החכם ווייס כספרו דדו"ד (ח"א פ"ט) מונה מספר הלל"מ הנמצאות אתנו, וכן: ג' במשנה, א' בת"כ, א' בתוספתא, ז' בכרייתות, י"ד בתלמודים; ס"ה כ"ו ועניניהם מ"ב. מלבד הרמוזות בלשון הלכתא גמירי, גמרא גמירי, גמירי, באמת, באמת אמרו, נתן להם (תמורה ט"ז א), אשר רוב המפרשים לא יסכימו שהן הלל"מ. ועל כולם יש חולקים מלבד י"ב הלל"מ שכתבתי, ונתן טעם לדבר, ע"ש.

בנו כנזיר ולא האשה בהלל"ם, מפני שמצא בה מעם (נזיר כ"ח ז); וכן אמרו בתוספתא מקואות (פ"ה ה"ג) „ישעורו מד"ם" על כוית מן הנבלה, ובתוספתא שבועות פ"ק „מה ראו לומר נבלה בכוית כו' *); ולדעת התוס' (יבמות ט"ז ז' ד"ה ר"י) לא האמין ר' יוחנן עצמו בעדות ר' דוסא בן הרכינס משום חגי הנביא, מפני שיועד בעצמו שאומרים כן לפעמים לפי ההשערה לבד; וכן מ"ש (מגלה ג' ח) „יונתן בן עוזיאל תרגם נביאים מפי חגי זכריה ומלאכי", היא ג"כ הפלגה, כי הוא היה תלמיד הלל (סוכה כ"ח ח), וגם הר"ח בפירושו „ע"פ החכמים שקבלו מחו"מ לא הועיל כלום, כי בימי חו"מ עוד דברי בני יהודה יהודית, ורק בעלות נחמיה בפעם השני מצא שהבנים אינם מכירים לדבר יהודית כ"א אשורית עמונית או מואבית אבל לא ארמית, ולמה או לתרגם את הנביאים ארמית? אין זאת אלא כמו שאמרנו. — וכמוהו תלו אמוראים האחרונים דבר שלא ידעו מעמו בהלל"ם, כמו חצי נזק צרות, שמשיים התלמוד אחר המו"מ שם „אלא הלכתא גמירי לה" (ב"ק י"ז ז) ורב פפא החליט כן (סס ג' ז), וכן בפחות מג' כלבוד (פסח ז"ז ח) ובדחיית מילה את שבת (סס קל"ז א' לעיל ול' יתקן), ובמשקין בית מטבחיא דכן (פסחים ט"ז ח); וע' רא"ש ה' מקואות פ"א שפי' בהא דאמרו עמון ומואב מעשרין מ"ע בשביעית הלל"ם, משום הר"י, ועוד רבים כמוהו, שר"ל דבר ברור כהלל"ם, וכן פרש"י (תגינה ג' ז), וזה מוכרח לו ממ"ש „מה מעם כו' קדשה לשעתה"; וכן הפליגו בוונות שהיא הלל"ם בד' דברים (פסחים ק"י ז), וע"כ לא חשו לה כמערכא; וכן בהלל"ם דעשר נמיעות (מ"ק ד' ח) מצא ר"ג עוז לשנות אותה, לפי זמנו בעבודת האדמה, משום דו"א שהוא מיסוד נביאים (ירוש' סוכה פ"ד) וכ"כ בת' חוות יאיר (סי' קצ"ז) שלא היתה הלל"ם ממש רק דמוה לנסוך המים; ולפעמים העירו על זה בעצמם, „אמר רבב"ח אר"י כו' הלל"ם, ומחו לה אמוחא", ופרש"י שאינה הלל"ם (מגלה י"ט ז), וכן כל דבר הנהוג מכבר ולא ידעו לזה מעם נכון, ומצינו שתלמיד ר"ע אמרו לרבם, שאמר מעם שאינו הגון, שהוא הלל"ם, וכמ"כ קראו לדברי חכמים דאורייתא, כמו שמצינו „מלאכת חוש"מ דאורייתא" (מ"ק י"א ז), ובירושלמי אמרו „כלום אסרו מלאכה בחוש"מ" (ע' תגינה י"ח א' תה"ד תש"מ); ומכ"ש שקראו לדברי נביאים לפעמים דאורייתא: „רמו לציון מה"ת" (מ"ק ה' ח) והוא פסוק ביחזקאל, ובגמין (ל"ו ח) „דאורייתא היא", והוא בירמיה; ויחסו גם לנביאים, כמ"ש ערבה יסוד או מנהג נביאים (סוכה מ"ג ח), ב'מים טובים של ר"ה מתקנת נביאים הראשונים (ירמ' עירונין ספ"ג), ואמרו שם ע"ז „חקים לא טובים", תפלות וברכות קדושות והבדלות לאנשי בנה"ג (נרכות ל"ג ח) מלבד ברהמ"ז שיחסו למשה ויהושע ודוד ושלמה (סס מ"ח

* תשובת הרב מ' שלמה רפאל יהודה ליאון עימפלנו בספרו „הלכה למשה מסיני" (אחמטרכס תל"ד), שהשערונו נמסרו סתם למשה מסיני והחכמים קבעו כ"ל לעניני הנאות, שגיון גדול הוא, כי מה חושלת כמסורה כזו, ואיך נקראנה בשם הלל"ם, מאחר שלא נדפדפו למי כוונה ההלכה.

ז), עירובין נט"ו לשלמה (שנת י"ד ז) וכן שניות לעריות (יבמות כ"א ה), הרחקת
 מ"י ממחנה ליה לימי יהושפט (פסחים ל"ב ה), י' תקנות לעזרא (ז"ק פ"ב ה), ש'
 הלכות שנשתכחו לעתניאל בן קנז (תמורה ט"ו ה), ופעם אחת אמרו מפורש בתיך
 כ"ד שיחמו דבר לנביאים ואע"פ שאינו "עמדו נביאים שביניהם ותקנו, ולא
 נביאים שביניהם אלא מנהג אבותיהם ביריהם" (עירובין ק"ד ז); ונמצא הפלגה
 כזו במהרתה, כלומר שנשמע בה רגש לב האומר, כמ"ש ר"א "ברית! הן הן
 הדברים שנאמרו למשה מסיני" (פסחים ל"ה ז). וכבר היה ביד הגאונים היתר
 גמור לתלות דברים במי שלא אמרן, כדי שיקובלו להשומעים, כמ"ש למעלה
 (פ"ה) בשם רב פלמוי גאון, שנשמך על הירושלמי (פסחים פ"ו), ולפעמים העירו ע"ז
 ואמרו: "הא דפלוגי לאו בפירושי איהמר אלא מכללא איתמר", לפי שלא מצאו
 דברים אלה נכונים בכלל או בלתי ראויים למי שנאמרו משמו, והלא ידוע שביחוד
 היו מאמרי רבב"ה בשם ר' יוחנן השורדים (יבמות ל"ה ז) כאשר נבאר, וכמו
 שלמדנו היתר זה מן הכתוב (תד"ה ח"א פ"ד, ע' למעלה פ"ו), וכן דרשו לוי ור' חייא
 משמא דרבים (גיטין כ"א, ושם ע"ז ה) ללא אמת, וכן שמואל (פסחים כ"ז) סבר אתניה
 איפכא, כי היכי דניקום כרבנן, ורבי ראה דבריו של פלוני ושנאו בלשון
 חכמים, ובעירובין (מ' ה) והא אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל וא"ל, לא
 היו דברים מעולם, וע' (עירובין י"ג ה) שאמר משום ר"ע ואינו אמת, ובבבבב
 (כ"ה ה) שרא ליה מרא לגניבא, ופרש"י דודאי שקר העיד משמיה דרב, ובהלכות
 הפסוקות (שם מ"ז ה) משום ר' יוחנן, פרש"י "אלא הנך אמוראי אמריהו מנפשיהו
 ותלו בר' יוחנן, וכן (שם ל"א ה) "לא היא, לא אמרה ר' יוסי, אלא כי היכי
 דלקבלו מיניה", וכן (שנת קט"ו) "בוין דחזא כו' א"ל אתא איגרתא משמיה דר'
 יוחנן דאסור", וכן במגלה (י' ז) "א"ר לוי דבר זה מסורת כו" ומסיק דלא הוא,
 ועוד רבות.

אולם יש מסורות התורה ומסורות הנהגתם את העם, שלא נודמנו להם
 תלמידים הגונים למסרם למו כ"א פעם או פעמים בשבוע, לעת סמיכתם לרבנים
 למקומותיהם, כמו סודות משפחות ידועות וסודות תארי השי"ת (קדושין ע"ה ה),
 אולם לרובם נתנה ההוראה, בדבר שלא נתפרש להם מאת רבם, כפי ראות
 עיניהם ובסבתם, וע"כ נמצא מנהגים חלוקים במקומות שונים, כמו במקומו
 של ר' יוסי היו אוכלין בשר עוף בחלב, במקומו של ר"א היו כורתים עצים
 כו" (חולין קט"ז ה), וע"ז אמרו "שמח בחור כו' והלך בדרכי לבך ובמראי
 עיניך, אמר ר"ל עד כאן לד"ת, ודע כי על כל אלה יביאך כו' מכאן ואילך
 למע"ש", וזה להזהירם בענין הלכה למעשה, כי היה להם רשות לסמוך על
 דברי המיסקל בדרבנן, אפילו על היחיד במקום רבים (עירובין מ"ו ה), עד
 שלפעמים הפריזו להקל יותר מדאי, כדאמר רב יוסף על רב ספרא "כל המיסקל
 לו מגיד לו" (פסחים ל"ב ז); ואף כי לתקנותיהם לא שעה לפעמים גם במקום
 עליהם בארור, ותלה ברבו שהתיר, כי הא דאמר בירו' (פאה פ"ה) "בנין דהוא
 (ר' אבהו) בעי למילף לבתו חכמת יוגית קאמר משמיה דר' יוחנן דמותר". ולא
 יפלא זה למצוא חכמים ידועים נומים בענינים ידועים לצד אחד, מאחר שהדבר

הלוי לפי ראות עינים; כמו שמצינו דבשמחת יו"ט ב"ש לקולא (זוה"מ טו ז), אע"ג שבמקומות זולתה מחמירים ב"ש על הרוב. ומה שנראה מפעולת מוג הגוף על דבריהם, נרמז פה לבד מפני הכבוד: רבא אמר אם היה בית אפל מותר (שנה פ"ו ח), חייב אדם לשמח את אשתו בדבר מצוה (פסחים ע"ג ז) זה המשגל לאשתו (חגיגה ה' ה'), משום צער חתן (סוכה כ"ה ז), הרוצה לעשות בו וישנה (עירונין קי ז), שתין תכלי (כ"פ פז ז), על ותבעה לבת ר"ח (כתובות סה ח); ומה שנראה מהערר שלום הבית: רב אמר בחגך ולא באשתך (מ"ק ח' ז) כל רעה ולא אשה רעה (שנה י"ח ח), משום דמצערא ליה דביתהו (יבמות ס"ג א), שח ושחק בו (נרכות סג א) וכן פי' בלח"מ (ה' דעות פ"ה), והתאוונן ע"ו באמרו אפילו שיחה יתרה שבין איש לאשתו (חגיגה ה' ז), ולעמת רב כהנא (סס) אמר כל הישן בקולעא בו (עירונין ס"ג ז), כי מקלע לדרשיש אמר מאן הוויא ליומא (יומא י"ח ז), ש"מ כמל חמדיה (שנה קנ"ז), וכדומה רבות מאד. וע"ז הליצו ז"ל בחכמתם (ירו' שקלים פ"ב) „בל האומר שמועה בשם אומרו, יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו, שנאמר אך בצלם יתהלך איש", וכמ"ש המורה (ח"א פ"ח) בפ"י צלם שהוא תכונת הדבר, כלומר לפי תכונת האדם כן מהלך דעתו. ויש שהקילו לחכמים והחמירו לע"ה, כמו „עוד אחרת בו ולא רצו לגלותה" (שנה קל"ג ז), הקורא שמע עם אנשי מעמד ואנשי משמר לא יצא י"ח (יומא ל"ז ז), אפי' לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית יצא י"ח, ודבר זה אסור לאמרו בפני ע"ה (מנחות ל"ט ז), כי אורי רב (פרטי לתלמודיו) אורי כר"מ (חולין עו א). וכן „שתוקו לא אומר לכם מה שר"א אומר בו" (שביעית פ"ח) ר"ל שלא אוכל לגלות לכל. ומאז נחתם התלמוד עשינו עצמנו כלנו כהדיוטות לבלי לזוז מאשר נמל עלינו, ורק זעיר שם זעיר שם מצאו הגאונים וחכמי הדורות לנמות מעליו, ואע"פ שאמרו „כל החולק על שום דבר מכל דברי הגאונים כחולק על ה' ועל תורתו" (שערי תשובה סי' קפ"ו). נמצא להרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' מ"ז) „ואם הגאונים כתבו בו, מאי איכפת לן בו, ואין צורך לפסוק כסברתם דוקא", וע' מעיו"מ (נרכות פ"ד סי' י"ד) שכתב ג"כ דלאו דוקא, וביחוד שאין לסמוך על דברי ה"ג, לפי שהיה סגני נהור ותלמידיו כתבו לפעמים מה שלא צוה ולא עלתה על לבו. גם נגד התלמוד יאמר בפ"י המשניות (גרוס פ"ח) דתקנת עזרא באכילת השום היה לפי מנהג מאכלם וארצם; ורבות כמו אלה נמצא בידו החזקה דלא כמסקנת התלמוד, והראב"ד משיגו כדרכו, אע"פ שלפעמים החליפו שמותיהן, כאשר יתפלא כל משכיל על השגתו בה' גנבה פ"ט ה"ח, שהרמב"ם פסק כהלמודין בפ"י אם זרחה השמש עליו והראב"ד אומר שאין מקרא יוצא מירי פשוטו, והמגדל עוז שבחו על חופש דעתו אבל להשגתו לא הסכים (וכ"פ רשנ"ס נחומס) לפי שכבר הסכים להשיב עליו; וידוע מ"ש הג' רמ"א בריש ב"מ, שהתלמוד לא הבין דברי המשנה „דז"א כולה שלי הוא באור אני מצאתיה; וכן בפ"י מצנפ"ך צופים אמרו (מגלה ז' א), שבאר כירוש' (סס) שהצופים הם התינוקות שדרשו, וקראם ע"ד המליצה, שנתנה נבואה לתינוקות (כ"ב י"ב א); וכן במעשה שלקחו ליטרא בשר לעני (כתובות ס"ו ז), שמעו בתוספתא (פאה פ"ג), (ע' ליון תר"כ, תשרי); וכמ"ש במ'

אמונת חכמים פ"ה "נראה שכל עוד שנראה בברור, שחז"ל אמרו דבר אחד מסכרתם לכך בלא שום קבלה, החולק עליהם אינו פוגם אמונתו כלל". ובס' דרך חיים להר"מ די לונאנו בהקדמתו אומר "הדין נותן שבכוא ע"ה ויביא אות ומופת על טעות בדברי ר"ע, שנודה לדבריו, כי בא האות והמופת".

אמנם מהתיתרים והקולות שערבו את לבם להקל נגד המפורש בתורה או המוסכם מב"ד קרמון משנים קרמיניות, כמו בטול עונש מיתה אפי' לרוצח, שהבאנו למעלה, או בטול הודאת פיו לענין משתה או מלקות ואפי' קנס (מיימוני ה' סנהדרין פ"ח ה"ו) אע"פ שיהושע הרגו לעכן ודוד לגד העמלקי ע"פ הודאת פיהם, היתר לכבוש עיר בשבת (שנת י"ט ה) אע"פ שמתחלה נהגו בו איסור אפי' לעמוד על נפשם, כמבואר בחשמונאים (ב' לו), אע"פ שלא התירו או לחלל רק להגן על נפשם (שם מג), היתר פרוזבול, שקראוהו (גיטין ל"ו ב) עולבנא דרייני, ובירושלמי (מיר פ"ו) "כד דמיך ר"י נשיאה אמרו אין כהונה היום", מלבד אותן הצריכות לתקן בהן את התורה, כמו קצירת העומר בשבת להוציא מלבן של צדוקים (מנחות ס"ה א), וזה ע"פ היסוד שאמרו (שם ל"ט) מצינו בטולה של תורה זהו יסודה. יוחנן כ"ג העביר הודאת המעשר (מע"ט פ"ה), ריב"ז במל מים המרים (טועה ל"ז א), וכן היתר גדרים שהעירו רז"ל (תניינא פ"ח מ"ח) שהוא פורח באויר, וכדומה רבות, שמצאו להם סמך מן המקרא כפי צרכם לאסור או להיתר, כמ"ש בירושלמי (שביעית פ"ח) "בשעה שאסרו, למקרא סמכו, ובשעה שהתירו, למקרא סמכו", וא"כ אין המקרא מורה באמת לא לאיסור ולא להיתר, כ"א טוב דעתם הוא המורה להם הדרך ילכו בה, וא"כ נשאל, האם לא יראו את ה' בלבבם ולא' חשבון את מצותו? הנה גם בזה באמת אך החכמה היתה אור להם, ובכחה הנהיגו את הדת לפי השעה הצריכה לאיסור או להיתר, ועשו זה כאשר עשו הנביאים, הכהנים והשופטים החסידים לפניהם, והם היו למו למופת. הנביאים שהתירו נגד התורה להוראת שעה רבו מאד, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בשעת איסור הבמות וכדומה; הכהן אחימלך דרש מור להשמר אך מאשה בתחו לו לחם הפנים; דוד מנה את הלויים מבן כ' ומעלה (דה"א כ"ג כ"ו), לאשר אינם צריכים עוד לשאת את הארון והכלים; שלמה עשה חנוכת הבית ביו"כ (דה"ב ז' י). ולא עוד אלא שמצינו בירמיה שהוכיח הגדירה והקרחת על סת (ע"ז ז) כמנהג אשר אין לגעור בו, אף שהוא לאו מפורש בתורה, והמעם הוא, לפי שיש מצות לא תעשה שאינן איסורים גמורים, כ"א חפץ אלהי בעמו ישראל שיהיו קדושים, ובענין לאו דנבלה לישראל שיחוקאל הזכירה רק לכהנים (מ"ד ל"ח), ובענין שצות אברהם שלא ישא יצחק כנעניות וכן רבקה ליעקב, ומ"מ נשאו יהודה ושמעון כנעניות, מפני שלא מצאו להם כן, ובירושלמי (עירובין פ"ג) אמרו כלל על הלאוין הנאמרים באל שאינן לאו גמור, הלא בר' אילעו (מכות י"ג ב) שהוא לאו. ורבות העיר רש"י ע"ז בפי' לחומש, ע' פסוק אחרי רבים להטות (שמות כ"ג ב) נגד המשנה בסנהדרין (ב' א'), ורשב"ם בפי' לאות על ידך ר"ל לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך, לא תקח האם

על הבנים שהוא אכזריות, הפך המשנה (ברכות פ"ה), ר' יוסף בכור שור (תלמיד ר"ת אחי רש"ס) פירוש לא תבשל גדי לשון גידול, וה"ק לא תנוחנו לגדל ולגמול בחלב אמו, שתאחרנו עם האם בחלבה אלא בראשית תביאנו, דומיא דתחלת הפסוק. וזה לפי שהלכו אחר כלל התלמוד שאמר אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שנת ס"ג א), וההלכות הן דעת חז"ל והאסמכתות הן רק עבור העם שיקבלו אותן כרעת תורה, ולעמת זה דקדקו במצות רבות מה שלא עלה על לב הראשונים וביחוד בענין הקרבנות, להיותם כבר בטלים, כמו שהעירו ז"ל „הלכות חגיגות ומעילות הן כהריון התלוין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות". (סניגה שס), אע"פ שהנביאים השתדלו להראות שאין הקרבנות עיקר בדת כלל (*), ובוזה עשו ג"כ כקדמונינו

(* היסוד הזה לא יסתר, ע"פ מה שאנו אומרים בתפלותינו (נמוספים) „ואין אנו יכולין לעשות חובותינו כו"ו, כאלו זהו העיקר בענין בהמ"ק, לפי שיש ראיות ברורות על ההפך. א) מ"ר עלמו בכל תפלותיו לעמו לא הקריב קרבן. ב) מענין יו"כ (ויקרא ט"ז) נראה השלילה יותר, באמרו „דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש, רק אחת בשנה, והגביל הקרבן וכל מעשהו באופנים מיוחדים, כי היה עניו הנפש נפרץ מאד אל ע"א כמ"ש ישעיה יום ענות אדם נפשו הלוא יקרא יום רצון לה? והיו מתענים לעמוד בראש כפוף כל היום וכדומה, קאמור שם „הלכוף כאגמון ראשו" וכאשר יעשו עד היום היהודים ודומיהם, והגביל העניו ליום אחד, מבלי שפירש לאיזה עניו כוון, והורגך לזוות ע"ז, שיהיה לזה תאר מצוה ורצון ה', וע"כ אפשר הכפרה; ובוה ח"ש מה שהקשה בשו"ת דבר שמואל סימן שי"ד, איך קיימו עבודת יו"כ בהיות המשכן בנצטען והארון בקרית יערים? גם איך חנך שלמה את בהמ"ק ביו"כ, והכתוב לא הזכיר כלום שהיה ע"פ נביא, אלא שלא חששו לזה; כמו שזוה על הקרבנות, אע"פ שאינו רק למען לה יזכוו לשעירים (שם י"ז), וכמבואר במ"ר שם, שדמה זה לאחד שהיה למוד לאכול סקף וכל תועבה, וע"כ היה מצוי אלל השפחות, כי על שלחן אביו לא בא מרק פגולים, ולמד מהן מדות משפחות, ע"כ זוהו אביו שיאכל הסקף על שלחנו, וישראל כבר היה להם עבודה מסודרת כהוגה מקודם מ"ת, גם עדות (שמות ט"ז לד), שהוא הסיומא של השבט או האומה, כמו ויתנו עליו את הנזר ואת העדות (דה"ב כ"ג י"א), גם כהנים הנגשים אל ה' (שם י"ט כ"ב) המקריבים עולות ושלמים (שם כ' כ"ב). ב) בתחלת סדר הקרבנות שהוא ספר ויקרא אמר „אדם כי יקריב", כי לא זוהי על דברי עולה וזבח (ירמיה ז' כ"ג), גם לא הגישו עולה וזבחים במדבר כל ימי משה (עמוס ה' כ"ה), וכן אמר, מאת העם מאת זבחי הזבח (דברים י"ח ג'), כמו היתה זבחת הזבח רק מנהג להמון לא לחשובים, או לנביא ולמלך בעד העם ולפניהם, אולם המלך כשהוא לעגמו לא הקריב קרבן על חטאו גם בהתודותו, כן שאול בהתודתו כי לא שמע בקול ה' למחות את עמלק, לא הקריב עולה לרצות, דכאמת אפילו חרב חדה מונחת בו לא ינעם עלמו מן הרחמים, ויהושע לא דרש (כ"ד) מישראל רק להסיר את אלהי הכנר ולהטות את לבם אל ה', ואיה הכנשה? וכן שמואל (א' ו' ג') יצאו ואמרו חטאנו לה' ולא הביאו קרבן, ושלמה בכנותו את הבית לא זכר תפלתו לקרבנות כ"א

הנביאים שהוסיפו חומרות על התורה, כמו איסור עשות חפצי חול בשבת (ישעיה ג"ה י"ג) ואיסור מו"מ בשבת (נחמיה י"ג י"ט), וקדוש בכורות בהמות טמאה (שם י' ל"ז), (שיפה העיר הח' ווייס בספרו דרו"ד, שהוא זולת החמורים, ויש להביא לו ראיה מן המכילתא (מסכתא דעמלק פ"ה) „מה ראו ישראל לפדות פטרי חמורים ולא פטרי סוסים ונמלים וכו' מפני שלא היו באותה שעה בידם אלא חמורים“), וכמו שאמר דניאל על עצמו יין של נכרים (שהמעם הפשוט הוא משום תקרובות ע"ו, לפי שנק' בלמשאצר כשם אליל נבוכדנאצר (דניאל ד' ה), אולם בתלמודין (ע"פ ל"ו א) מפרש שהוא גזרת סתם ייגם), ואין זה בכלל בל תוסיף, כי אלה וכאלה רשאים חכמי הדורות לעשות כפי אשר תחייבם חכמתם, — ודע שיש מגדולי הו"ל אשר לא הוטב בעיניהם הפלגת הדקדוקים גם התלו בהם, או שהקלו בהשאי; ע"ד מ"ש רעה אחר רעה לתוקע עצמו לדבר הלכה (יבמות ק"ט ב), ר"ל שאינו חושש לעם, כ"א דן לפי אשר תחייבנו ההלכה, ואמרו אל תעשה את הגדר רבה על העיקר (אדר"ל פ"ה), ואמרו לא דיך שאסרה התורה אלא שאתה מבקש לאסור לך דברים אחרים (ירוש' גדרים פ"ט), ור' זעירא קלל לר' שמואל בר יצחק שהחמיר במקום שנהגו להקל (ירוש' קדושין פ"ג), ולא זו בלבד אלא שחרפו את הצדוקים, אשר דקדקו לעשות לפי פשט הכתוב, וקראום שומים, לפי שהתמכרו אל הכתוב כעין הדווקנין (ארתודוקסיון), במקום שהשכל מורה ההפך; דוגמא לדבר בענין הקטורת ביו"כ, שלא ראו הו"ל שיתקן בחוץ, מפני שצריך לשאת את העשן דרך שביל צר בין שתי הפרוכות, והיה הכ"ג מסתכן וגם סכנת דליקה היתה שם. וביחוד מצינו זה בר"א הגדול. בשבת (ק"ג ב) אמרו על י"ח דבר שגזרו, גם נתנו נפשם עליהם (שם י"ז א), אמר ר"א שגרשו

לכית תפלה ותשובה, ודוד אמר (תהלים כ"ה) כפירוש „כי לא תחפוץ זבח ואתנה“, ובכלל אין זבח הקרבן לכפר הכל (ש"א ג) „אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה“, ויש עבירות חמורות שאינן נזכרות בתורה ואינן מתכפרות בקרבן, מלבד שבתורה לא נזכרו, וכמו הגאווה וההבל (ישעיה ג' ט"ז, ה' י"ח, כ"ה כ"ו), מי שיש בידו למחות ולא מוחה (שמואל א' ג' י"ג), וע"ע בישיעה (ס"ה ס"ז) היטב, ואין ראוי לגלות יותר. וכן ביאשיהו שספר ישראל מע"ז (מ"ב כ"ג כ"ה) לא נזם להקריב חטאת הקהל, ובכלל יש בקרבנות ריח ע"ו כנ"ל בשם המדרש, ולכן נחשב חטא לעויוהו וליותם שלא הסירו הכמות, שזה היה מנהג העמים אז (מ"ב י"ז י"ח) וחזקיהו שהסיר הכמות נחשב לחטא בעיני רבשקה. — כ"ז השבתי למסית, והוספתי אז: שהקב"ה לא מאסנו מעולם, ודברי התוכחה שבתורת כהנים לא נתקיימו, גם לא נפורנו בין עובדי ע"ז כי אם בין הגוֹרִים לחינו אשר דתו יקרה מאד בעיניהם, וישעיה (מ"ח ח') שקראנו פושע מבטן אמר לבלתי הכרתם ולמעני למעני אשא כו' והוא מלמדנו להועיל ומדריכנו כו', ואומר (שם נ' כ"ה) כי לא שלח אמתו בספר כריתות: והעד כי ה' אחנו עד היום לנצרו כבכת עינו, להיגלו מכף רודפינו, ולהדכנו בכל עת ובכל זמן, ועוד כיום הזה ת"ל יש מאתנו פרים וחכמי מדינה וחכמי מדע וחכמי מוסר ופלוסופים.

סאה ור' יהושע אמר מחקו סאה, ותרווייהו לגרועותא, ור"א גלה לתלמידיו המוכשרים להקל בם, מבלי שיגלו זאת לכל (שביעית פ"ט), שתוקו לא אמר לכם מה שר"א אומר בו, ור' יהושע אומר אין גזרין גזרה על הצבור שאין יכולים לעמוד בו (כ"ג ס' ב), ור"א התנצח שלא יעמידו דבריהם (שנתי שנת) במקום תורה (פסחים ס"ה ב), ואמר "אין דנין ק"ו מהלכה" (שבת קל"ו א), למען לא יקדשו ד"ס בעיני החכמים כד"ת, ואמר בהתול, ביצה תאכל היא ואמה ואפרוח וקליפתו" (גיטת ד"א א), ואמר שם "עדיין היא מחלוקת", ולא נשתו בה, ובמקום שלא רצה להתיר את שאסרו חברו, ואלו עשו מבלי שאול את פיו היה כשר בעיניו, דחה את השואל בתשובות זרות (סוכה כ"ז ב), וגדולי החכמים שבחורו וקראוהו ר"א הגדול, ואמרו שהוא מכריע את כולם (אבות פ"ב), ושמשה רבינו אמר "יה"ר שיצא זה מחלציו", ובקנאתו לאמת מסר דינו לשמים עד שברכוהו בעבור זה (ב"מ כ"ט ב) *.

פרק יג

דרך חז"ל באגדות.

האגדות הבאות בספרי התלמודים אינן להורות את העם את המעשה אשר יעשה בפרטי המצות, כ"א להורות את הדרך תלך בה רוחו ולישר את נפשו בדעות, לטהר את לבו ולנחמהו מן הצרות אשר תסבינה אותו בכל עת, וליחד לבבו ולקשרו אל עמו ואל תורתו ואל אלהיו. ולפי שהדרך המוליכה אל איזה טמרה נסתרה על הרוב, ולא רבים יחכמו לישר את המסלה אליה, ואם ישרים דרכי ה', הלא יכשלו במ רבים, ע"כ לא כל החכמים יודעי דת ודין יתנשאו אל הבמה להגיד לפני העם דברי אגדה, והלא כהו בר"ע הגדול לאמר "מה לך אצל אגדה כלך אצל נגעים ואהלות" (סנהדרין סו ב). ויפה דמו חז"ל שתי ההנהגות האלה לאומה, במעשה ובררך, המסורה מראש לשני המנהיגים הנעלים משה ואהרן,

(* חז"ל יש המטך בין זאת למה שנתפס למינות, שפי' ששדוהו שהוא מין, והרומאים רדפוס אז (ע' קהלת רבה ע"פ כל הדברים יגעים, וע"ז י"ז א), ור"ג גיסו שתקן ברכת המינים ביבנה, נגד דעת ר"ג הזקן שאמר "אם יש בו ממש יתקיים", היה חויבו (ב"מ ס). ולא יפלא זה אז, כי גם תלמיד ר' נתן נהפך למינות (רבה שם ע"פ טוב לפי), ואפשר ששדו גס את רבו וע"כ כנוהו בשם י"א, כמו שכנו לר"מ אחרים אומרים לפי שלמד מאחר. ואפשר שגם אונקלוס הגר נטה לזה (ע"ל בהערה לפי"א), כי רומים רבים נהפכו אז, עד שאמרו "והמלכות תהפך כו", ואל זה רמז ר' יוסי בן קיסמא (סנהדרין ל"ח א) "שיפול השער הזה ויבנה ויפול ויבנה ויפול ויבא משיח", ורזנו, שתפול עבודת האלילים ותבנה דת חדשה ותפול ותבנה ע"י מתקניה ותפול טוב ותבנה ע"י דת ישראלית, וע"ז סמך המיימוני (הלכות מלכים פל"א) לומר "שהוא בא לישר דרך לפני המשיח".

לשני שדים אשר יינק הילד (ט"ז רכה ד'), משה צוה לעם על מעשיו ואהרן התערב עם ההמון בתוך חיי משפחתו וידבר על לבו להישירו בדרך התורה והמצוה; והמליצו את בעלי ההלכה והאגדה לאיש עשיר ודל מבין (ירו' סרוית פ"ג ס"ג), ולא בדבר הספקות בדיון ומשפט המעשה לבד צריך להמלך בסנהדרין גדולה, כ"א גם בדברי אגדה, ודרשו, כי יפלא ממך דבר, זה אגדה" (ירו' סנהדרין פ"א ס"ג); ולא עוד אלא שנתנו לאגדה יתרון על ההלכה, באמרם "רצונך להכיר את מי שאמר וזהו העולם, למוד דברי אגדה" (ספרי פ' עקב), הרי שבעלי ההלכות אפשר שלא ידעו את ה', אם נשקעו בהן כל עצמם, וכמו שאמר ירמיה הנביא בשם ה' "ותופשי התורה לא ידעוני" (ירמיה ג' ט), כי הכהנים הורו משפט, כמ"ש בחגי (ז' י"א) "שאל נא את הכהנים תורה", והנביאים הורו דרך ה'. ובימינו יהיה יחס ההלכה והאגדה כיחס שבין הרבנים יושבי על מדין ובין רבני החסידים או המטיפים לעם. — ומה שנמצא בתלמוד שמוזלזלין באגדה ואסרו לכותבה ולעיין בה (ע' ירו' מעשרות פ"ג, שנת פט"ז, כנלי גיטין ס' א), יפה פירש ה' אבי"ב, שכוונתם על מגלות מספורי התנ"ך, שקבצוץ בספר ללמד בהם הילדים ולמקרא הגדולים, שלא תעשה תורה כשתי תורות. אולם האגדות שבתלמוד יקרות היו לצורך השעה. אע"פ שנמצאו בהן רבות, המשבשות את הדעות" (הראש"ל דה' תשובה פ"ג ה"ז), גם בחתימת התלמוד לא נחתמו, ותחלופנה כח בגבורת האומה בכל דור. לבעל האגדה הרשות להשתמש בהלכות למטרתו, כמו שנמצא למכביר במדרש תנחומא שמתחיל לשאול הלכה ומסב פני הדבר אל הדרוש, ובמדרש דברים, גם בתלמודין (שנת ל' א) נמצא הדרך הזה, אבל להפך אסור, ואין למדין הלכה מפי האגדה (ירו' פאה פ"ה), אע"פ שבכבלי למדו הלכה מאגדה, והוא בפסחים (ע"ז א) ממ"ש קרא עלי מועד, מוכיח דתמוז דהאי שתא מליוהו מליא, ור"ל שלא הקדישוהו ב"ד שכבר קרשוהו שמים, וא"כ אקרי ר"ח מועד, וזהו דברי אגדה, והוציא מזה, ששעיר ר"ח בא במומאה, וכן נמצא פעמים רבות (וסנתה ג' ר"ה"ח נתשונתו לנו סי' א' דמויה מעזמו), אולם האמת שאין אלה עיקר תלמודם, רק אסמכתא בעלמא, כמש"ל שלא אמרו לפעמים עיקר מעמם בהלכות. וראיה לדברינו, שהמדרש (ויק"ר פל"ג) אומר שבזכות שלא שנו ישראל את שםם נגאלו ממצרים, ומצינו פעמים רבות שמות יונים ורומים להנאים ואמוראים, כמו סומכוס, הורקנוס, לויטס, פפוס ולוליינוס וכדומה, ואפי' השם מיטס מצינו (ירו' נזירים פ"ג), אף דלא מסקינן בשמיהו של רשעים. והמעם שהוא ששנו השם המנונה הוא לקרוא לראובן ד"מ לוליינוס ולבנימין אלכסנדר (פמ"ט במדרש ס), כי זה אות שהיהודי בוש בשמו היהודי לעיני העמים, ומאחר שהוא לא ידע בעצמו חשיבות לאומו, ומוב לו שם מאמוויי או מאקס משם משה רועה הנאמן, אזי אין תקוה לנו ממנו עוד, ואלו היה שם לא היה נגאל, לא כן אם נותן לו שם מעריסתו ולא לתת זכר לשם הרשע, או מותר, ובזה א"ש קושית רבינא (יומא ל"ח א וכחוס' ס).

בהיות שמטרת האגדה היא להגדיל את רוח האומה ולהעלותה ולרוממה, ע"כ תשתהף האגדה בתוכנתה ואת עם הנבואה ועם השיר, להשתמש במליצות,

בהגשמות ענינים רוחניים, בהפלגות וגוומות גם בסתירות דבריו ובהטחת דברים כלפי גדולי האומה, ואין לתפשה ע"ז בשום פנים. מודעת זאת לכל קורא בספרי הנביאים, כי השתמשו במבטאי השיר והמליצה, וע"כ ימצא בדבריהם סתירות רבות, ובאמת אינן סתירות, כי הן נאמרות לשעתן, והפליג הנביא לצורך השעה, פעם קרא את דור המדבר „עם נבל ולא חכם" (שירת האזינו), ובתהלים (עמ) דור סורר ומורה ולא נאמנה את אל רוחו, וירמיה א' (ג) זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר; כי מלא כבוד ה' את בית ה', ולעמתי כי על אפי ועל חמתי היה לי הבית הזה מיום הבנותו, וכדומה רבות. ועד"ז הלכו הדורשים לעם בכל הזמנים, לכן גם חז"ל אמרו על צד ההפלגה: קיים א"א אפי' עירוב תבשילין (יומא כח ז), ובמד"ר (נראשית פמ"ו) אמרו „וכי נתנו ק"ו וג"ש לאברהם?" ואולם אפשר ליישב זה ע"ד הדרוש. אמרו „כל האומניות אדה"ר למדן אפי' סרגולו של ספר" (כ"ר סכ"ד), ומקרא מלא מגיד לנו מי היה אבי כל לומש נחשת וברזל, וכן מ"ש „ע"ה מותר לקרעו כדג ומגבו כיו"כ שחל בשבת" (פסחים מט ז), הנה חותם האגדה מבוע על המאמר הזה, במ"ש „לקרעו כדג" ולא סתם „להמיתו" וכו', ומנקרי מומי התלמוד תפשוש ע"ז חיים, ומח מראות עיניהם שחרצו משפצ כוה על ת"ח שאינו הגון לערוף אותו כעגלה (תענית ז) ובש"ג דחק לתרץ (פסחים טז), דוחו כשהוא רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה, ומשום שהוא עלול לכך נקמיה, וכ"כ בשע"ת להנאונים סימן כ"ג, ואין צורך כמ"ש. והראיה שמצינו באומרים והלכה, שחסים על ע"ה להחיותו ולפרנסו שלא ימות ברעב (ירושלמי דמאי פ"ג); וכעין זה הפליגו בתורת מוסר לבחורים, הקופצים לשאת בנות ע"ה באשר נותנים להם ארוחתם, ובנות ת"ח עניים תעננה ואמרו (טז שניעית) „שלא לשאת בת ע"ה ופתו כחור", והלא קראוהו „חבר" (סוכה ל"ט א תד"ס הלוקח), ורבי שאמר „אוי לי שנתתי פתי לע"ה" (ב"ב ס' א') אך בערמה דבר אחר שכבר נתן לו, וכ"ז רק להמריץ את העם להקשיב אזנם לתבונה. כן נמצאם מחלקים בחבל עזה"ב לאיש ואיש או שוללים ממנו בעבור המריצים לאיזה מדה טובה, כמו שאומרים (אדר"כ) „הדיין לעירו אין לו חלק לעה"ב" וכדומה, וברקאנשי (פרשת תשא) דחק ליישב כמו אלה ואומר „ר"ל אין לו מדור בפ"ע כ"א בתוך החמין", ואין צורך להגשים, כ"א שהוא הפלגה, וכן הבינו גם עונשי התורה והבטחותיה, במקום שאמרה „מות יומת" או שאמרו הם „חייב מיתה", אין רצונם שמיד סמיתים אותו או שה' יענישהו מיתה, כ"א שזה עון מיתה, ויכול לבוא לירי כך באופנים מיוחדים, וע"כ לא נתפוש ג"כ על ההבטחה שבתורה „לא יתיצב איש בפניך", במ"ש ביהושע „ולא יכלו בני" להוריש כו' כי רכב ברזל לו', לפי שאין חוששים לפרטים בהבטחתה כאלה, וע"כ לא בוש יהושע לומר קבל עם „לא נפל דבר אחד מכל הדבר הטוב אשר דבר ה'". וממין ההפלגה הם ספורי הנסים והנפלאות היוצאים לגמרי מגדר הטבע, אשר ספרו חז"ל מגדולי האומה, שבאמת אין הקב"ה ותן בנסים, כמ"ש הב"י בספרו (מניד מיערים פ' משפטים) „כל מה שאפשר שלא לשנות הטבע עושה, מפני שהטבע שלוחו של הקב"ה ואינו רוצה

לשנותו; ד"מ שאמר אנמונינוס בדרך הפלגה לכבוד, ידענא דוטרט מינייכו מוחת מתיא (ע"ז י ב), ובויק"ר (פ"י) מסופר שלא מת העבד, רק היה נוטה למות, והוא כעין שמפרשים בתחית הילד דאליהו (מו"ג ח"א פ"א, והר"ק לתרגום יונתן) שנתעלף, ולכן אמרו (פמסיס ס"ח א) „עתידים צדיקים להחיות מתים“, משמע שכעת אינם יכולים; וכן בהא דיהיב ליה ידיה ואוקמיה (נרכות ס"ב) ובשה"ש רבה (ע"פ דודי לי) אמר שרפאו ע"י לחש, והיה יכול לומר שרפאו ע"י סם, רק לפי שסובר שגם הלחשים מרפאים, לא רצה להחליש המופת יותר מדאי^(*); וכן במעשה דר"ג (עירובין ס"ד ב) „מבנאי כו' מלמד שכונן ר"ג ברוה"ק“, ובב"ר (פ"ט) אמר „שכם נסיב ומבנאי גזר“, הרי שהוא שם רגיל באומות, וכמו שקוראים מחרפינו לסתם יהודי „איצק, שמואל“; וכן במעשה דריב"ל (כתובות ע"ז ב) ספרו בב"ר (פ"ל) שאליהו הוליכו למערת רשפי, ושם קרה כל הענין. ובספר נשמת חיים (מ"א פ"א) אמר שחז"ל הגוימו לגדל מעלת שלמה, באמרם שהיה יודע לשוחח עם העופות. ובפירוש נמצא שכונן הרורש רק לעורר לבב העם בטכטאוי הנפלאים והוא מ"ש „אשה אחת היתה במצרים וילדה ס"ר בברים אחד“ ושה"ס רבה ע"פ הכ"י יפה). ומה המין הוא מה שספרו כמסכת גיהנם מבלהות צלמות אשר יגה מלך השחת את רפאיו, והוא להפחיד מעשות הרע בעיני ה', ובב"ר (פ"ז) „ארי" ב"ר עילאי אין גיהנם, אלא אש יוצאה מגופן של רשעים ומלהמתן“, והוא ע"ד הפלוסופים ודרך רבני החסידים, שהניהגם דבוק בנפש החומטא, וכמ"ש בזהר (ח"א ס"ב ב) ואגזים לרשיעיא לאהפרעא מנהון. — ודלא כמ"ש ר"מ דיליאון בספר הנפש החכמה, שהנשמות נצרפות באש ממש, ואמר „ויש לנו ללמוד מסלמנדרא, שאומרין שעושין מצטר קמן שבה בגד ואותו הבגד אינו נרחץ וולתי באש, מפני שאותו הבגד בא מאותו סלמנדרא, שהיא חיה כמו עכבר הנמצא בתנורי הווכיית ותולדתה אש מכח סבת האש, והבגד העשוי ממנו אין רחיצתו וולתי באש, הנשמה שהיא ממש תולדות האש וממקום האש עאכו"כ שאין סהרתה מלכלוכה אלא באש: הנרון מכולכל ותהו והבא מן הדין כמוהו, מלבד שהוא סותר לגמרא מפורשת בסוף הגיגה, אלא נוכל לפרש שאין אש של גיהנם שולט בהם לבלותם, כי אפילו ברשעים אמרו גיהנם כלה והם אינן כלים. ומה ראיה שלא ר"מ דיליאון חבר כל ספר הוזהר. ובפירוש נמצא

(*) וע"ד הדרוש אמרתי, כי החכם המבקר שאל לו על היסורין מאיזה מין הוא אם שנה לו מחוק ע"פ המקרה, שהוא מהש"ת, א"פ הם חביבים עליו. ואם הוא מפנימית נפשו, ע"י שהכעוסוהו חבריו תמרוזים בזהמ"ד, א"כ אינן חביבים, וכאופן השני יהב ליה ידיה, או לחש לו סידו תכון עמו נגד חבריו, ולכן אוקמיה כי הניח דעתו, וע' בתפלת ר"א ור' יוחנן (ברכות ע"ז ב), ותבין מה היה חסר להם, ויתכנו דכרינו בזה. אך יותר נראה, שרפואה זו היתה בדרך הטבע, כמו שנדפ היום ממלאכת המנגינות, וע"כ לא הועיל כ"א מאדס גדול על הקטן ממנו, כמפורש שם.

בספור אחד שספרו למופת * אף שאינו פלא, שיש לחשוש שהוא בדוי, והוא בעירובין (ס"ג ח) במעשה דהוא תלמיד שהורה לפני רבו ומת בתוך שנתו, אמרו „שמו ושם עירו למה, שלא תאמר משל היה“, אע"פ שבכל זאת אפשר שספר רק למשל, כמו שאמרו באיוב (כ"ג ט"ו ח), שנכתב שמו ומקומו, ובפירוש אמרו שדברה תורה בלשון הבאי ודברו חכמים בלשון הבאי (חולין ז ג), ולא עוד אלא שהרוצה לאמתם בפשומם נקרא אצלם „מלגלג על דברי חכמים“, והוא בהא „דיתבי ר' יוחנן וקא דריש, עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן ל' על ל' וחוקק בהן כ' על כ' ומעמידן בשערי ירושלים, לגלג עליו אותו תלמיד: השתא כביעתא דציצלא לא משכחינן כולי האי משכחינן? לימים הפליגה ספינתו בים הוא מלאכי השרת דיתבי וקא מנסרי אבנים טובות כו' כאשר אמרת כן ראיתי, א"ל ריקא אלמלא לא ראית לא האמת מלגלג על ד"ח אתה כו" (כ"ב ע"ה ח), שלא כעס ר' יוחנן על לגלוגו כ"א על שקריו שרוצה לאמת דברי רבו בעיני חבריו, וזה לגלוג עצום, ע"כ ענה לכסיל באולתו.

מהגשמות חז"ל באגרות, הן כל ההגשמות שאמרו כבורא יתברך, אשר באמת הרחיקון ממנו מאד, כמ"ש במו"נ (ח"א פמ"ו) ראייה ברורה, שחכמי התלמוד שללו ממנו את הגשמות, אולם דברו בזה כדברי הנביאים, וראייה לדבר, בר' אבהו שענה לתלמידיו אשר שאלוהו על מדרשו „וכל אדם לא יהיה באוה"מ, אפילו אותן שנאמר בהן ודמות פניהם פני אדם“ (ירושלמי יומא ס"ה), מהא דמסופר על שמעון הצדיק שזקן אחד לווה בבואו לכפר בקה"ק, אמר „אני אומר שהקב"ה בעצמו היה“, והוא עצמו אמר (מגלה כ"ה ח) „כב יכו ל אף הקב"ה בעמידה“, וע"כ אמר שם בד"מ, כמ"ש הציוני (פרשת תזוה), שר"ל שלא יכוין הכ"ג לשום מלאך אלא לשם ה' לבדו, וכמ"ש בוזהר (ח"ג י"ט ח) „א"ר אבא והא כהנא לא חזי לשכינתא כד חזי עאל אלא עננא חזי נחית“. וכן הגשימו את המלות, לתת להם כונה ועצמה מיוחדת, כמ"ש „עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש" (סוף עוקצין), שרצונו שישות המובה הוא במלא מובן המלה, מה שאפשר לצייר ממנו; ועיין בת"ו י"ד ב' שפירש בפשוטו, מפני שהכוכבים מיושבים. וכן אמרם שנמצאים ל"ו צדיקים בכל דור (סנהדרין ז"ו ג) „שנאמר אשרי כל חובי לו“, ר"ל שהחובים לה' לבדו באמת, לא לאדם ולא לגמול, מעטים המה, אבל נמצאים בכל דור; וממין זה הוא מ"ש (כ"ר פמ"ח) שאברהם מושך ערלות הפושעים (פ"ט), אבל איפה יקח

* שני מיני ראיות יש בלשונו להוכיח בהם אמתת איזה דבר, והם: א) אות ומופת; האות היא הוכחה ברורה לדבר שהוא פלא, כמו שהוראת אות הכתב היא קצובה, אבל המופת הוא רק למאמין בו, ושרשו פתח, ויש להטיל בו ספק, כי אינו פלא וצניעס אינס רק „הוכחה“ (איבערלייגען) בנפש; אולם הכרור הגמור היא הראיה, או עדות שראו, והיא „הראיה“ (כשווייו) הנדרשת במשפטים או בלמודי הנדסה, (וע' בספר תהלה לדוד פרק כ"ח).

הערלות להצמיד אל בשרם, וימצא הדורש עצה נבונה, והוא מאותן ערלות
 התינוקות שמתו ערלים ומלין אותם על קברם (יו"ד סי' רס"ג ס"ה), ובעין זה
 בחלמד (פירונין י"ט ה) שנמשכה מעצמה ולא מבשקר ליה, ורצונם שחלל אות
 הברית קודש בו בעצמו, וזה מרי עצום מאד, עד שגם אברהם איש החסד לא
 יאבה סלוח לו. והנה דברי משל וחירה היו נהוגים אצל הקדמונים גם בחכמי
 זולתנו, כמ"ש המורה (ח"א פ"ג) וכמ"ש בספר יסוד עולם (מאמר כ' פ"ו) שאמר
 הירמיהו לתלמידיו על תנועת גלגל המולות, הוזהרו בספינה התלויה באויר, שהיא
 עולה ת' שנה ויורדת ת' שנה, ואפלטון קרא לחומר נקבה ולצורה זכר כו'.

ודע עוד שמדרך המליצה שהשתמשו באגדה, הוא אמרם על מעשה וענין
 שראה, והוא ידע ע"פ סברתו או שמע מפי המוחזקים אצלו לאמתים, וכ"כ הציוני
 (פרשת נחל) "חז"ל סטכו על אמונתם לומר ראיתי", וכ"כ בספר הברית (ח"ב מי"ב)
 "שם"ש ר"פ בן ערובא אני ראיתי (לימוס דטיטוס) ברומי הוא ע"ד לדידי חזי לי
 דרבב"ח", ור"ל ע"פ שמועה נאמנה לו, ועד"ו מ"ש ברב יוסף (שנת קלח ה)
 חזינא, והוא היה סני נהור; ואולם אפשר שנסתמא אח"כ, כמ"ש בשע"ת להגאונים
 שרצה להתרמות לרב, שלא להביט חוץ לד"א, ואכף עצמו כ"כ עד שנסתמא,
 וכן מ"ש ר' יונתן אני ראיתי לכן סורר ומורה ולעיר הגדחת (סנהדרין ע"ה ה),
 והוא היה מן האחרונים (עיין יומא ל"ו כ ת"י ד"ה דלחמר, ועיין סה"ד), ולפמ"ש הת"י
 (שס ס"ב א ד"ה עני) א"א להיות כלל, והוא אומר שראה; ועל מדוכה זו ישב גם
 ר' דוסא בן הרכינס שאמר (ירושלמי יבמות) שהוא מכיר עיני ראב"ע שהן דומות
 לשל עורא; ולא נבקר בשמות דוסא והרכינס שהם יונים, כי גם בימי עורא היו
 מכורים בני יהודה לבני היונים (יולל דו), אבל שהוא ואחיו האריכו ימים כ"כ, זה
 דבר לא יאומן, וצא"ל, כי יש שלא הוטב בעיניהם דרך זו, ונמצא לרב דימי
 שאמר משום ר' יוחנן הלכה, ושאלוהו והא רבב"ח לא אמר הכי (משום ר'
 יוחנן), וענה "אי איהו שקראי אי אנא שקרי" (יבמות נה ב), ר"ל הלא רבב"ח
 נודע למגוס, ובלא ספק רומז על הגדותיו שספר נפלאות ואמר "לדידי חזי לי" (כ"ב
 ע"ג), אף על פי שגם הוא בחר לו פעם לשון הכתוב ואמר (שנת קמ"ה ה) "עיני
 ראו ולא זר דבפירוש שמיע לי מר' ירמיה דרב אמרה", ואמרו דרבין בר
 סמכא מפי מרב דימי, הוא שמדקדק בשמועותו, ועיין (כתובות ל"ו ה) בענין תרי
 אמוראים אליבא דחד תנא וברש"י שם, שחד מינייהו ודאי משקר. ודע שרבב"ח
 הבין שחושדין אותו על מאמריו בשם ר' יוחנן, ועולא הוא ביה בישות באמרו
 משום ר' יוחנן, והוא בעצמו לא הניח לבניו לאכול דאיתרא (פסחים כ ה), ובעבור
 השפלת כבודו בעיני חבריו רצה לחזור לא"י (שם), ואמר או במולך או בטולא
 דבר עשו (גיטין י"ז ה), והיא א"י. הנתונה אז תחת ממשלת רומא שהוא אדום
 (גם יחש זה משנה הוא, כי רו הוא בלשון רומא אָדום, ואולי כונו להסתיר בכנוי
 זה דבריהם ע"ד רומא), וכן מאמרו (יומא ס"ו ב) לא כבליים היו כו' אלא מתוך
 ששונאים את הבלליים" (במנחות ק"א אמר זה כסר ר' יוחנן) הוא משום שאמר לו ריש
 לקיש (שם ע ב) אלהא סגיגא לכו, ור' יוחנן רבו הגין בערו ואמר, דלכון אמרי

דלהון הוא" (כ"ק קי"ו כ, ועיין סוכה מ"ד ח תד"ה וסא), ור"ל עצמו לא לכלם שגא, שהרי הזכיר את המצוינים בהם לשבח, ואמר (סוכה כ א) הריני כפרת ד"ח ובניו בו' עזרא והלל, רק גדל נפש כר"ל, דמאן דמשתעי בהדיה בשוקא, יהבין לי עיסקא בלא סהדי, לא סבל איש מגוּם, ונמצא שקראו לחרוש בהפלגת נסים, "שקרנא כזבנא" (כ"ר פמ"ו). והבקי בשמותיהם יכיר את המאמרים הנאמרים באמת כמימעים מן המתמיהים. ודע שלפעמים יחשו איזה מאמר לאיש לסימן בעלמא, כאמרם "מה שמו של משיח (סנהדרין חלק), הני י' מלכויות כנגד מי (ר"ה ל"ב א), עי מבוא התלמוד להגאון ר' הירש חיות פי"ו, ועיין ריטב"א (יומא ט) בענין ר' יוחנן בן תורתא, ע"ש פרתו שלא חרשה בשבת ובת"י בשם הפסיקתא שר' יהודה בן תורתא נקרא ע"ש שנתגייר ע"י פרה, ומוזה נראה כמו שכתבנו (עיין כל המ"מ).

כבר מימי קדם נחלקו גדולינו בדבר ידיעות חז"ל בחכמות הנמצאות. המורה (ח"ג פי"ד) ובעל העקדה (סער ל"ו) יאמרו שבחכמות החיצונות לא הגיע להם מסורה או נבואה, כ"א מאשר התפשט אז בין חכמי הדור ההוא, וע"כ אם נמצא בימים הבאים שהדעה היא כזוהי נרחיקנה ואת כל התלוי בה מעלינו, במ"ש הרלב"ג (ספר הדעות והמדות), "התורה איננה נמוס מכריח, שתכריחנו להאמין דברים בלתי צודקים ולעשות דברים אין תועלת למו, כמו שיחשבו ההמון" וכ"כ המורה (ח"ב פ"ל), "אבל מה שתמצאהו כתוב לקצת החכמים בו, זהו דעת אריסמו בו, וזה מגונה בו' אר"י בר' סימון בו' זה יותר מגונה מן הראשון בו', וזה אמונת הקדמות, וכל בעל תורה יברח מזה בו', סוף דבר, למאמר אומר באלו המקומות לא תביט בו", וזה הכביד, שמפל חסרון בהכרעת שכלם וסברתם. ובעקדה (מנחם שערים) בענין לקויי המאורות שבאו בחשבון ובמופתים הנדסים, ומי שיפקפק בהם מחמת חז"ל שאמרו, שבאים על עונות האדם, לא יפקפק כ"א בתורה, וההיזק הנמשך לתורה ממי שעיין בה שלא כדרכה, יהיה רב מההיזק הנמשך ממי שימעיין ויחלוק עליה כדרכה, וכמו שיאמר: האויב המשכיל הוא טוב מהאויב הכסיל", ור' אברהם בר' ש"ט כיבאגו כתב בענין תגורו של עכנאי "בסכלותו מעה בלמודיות והיה חושב היות האמונה והקבלה אמתיות בו', ור"א חשב שהקבלה לא תהיה על כמו אלה הדברים, כי החכמות הלמודיות הן נקנות במופת וכו', כי האמונה לא תבוא עליה ולא תחלוק על מופתיה". גם האברבנאל הולך בדעת זו ע"פ (שמות כ"ד י) ואמר "יונתן בן עוזיאל ואונקלוס לא ידעו סגולת אבן הספיר". וכלל גדול מסר לנו הרמב"ם בסכתבו לקהל מרשיליא "ואני יודע דברי יחידים בתלמוד, שדבריהם בו' אין להניח דברים של דעת בו' ויתלח בדברי היחיד, שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה, או יש בו רמז, או אמרו לפי שעה, ולעולם לא ישליך אדם דעתו אחריו, כי העינים הם לפנים ולא לאחור", ובתשובתו לגר צדק כתב, וכל המניח דברים אלו שבארנו, שהם בנויים על יסודי עולם, והולך ומפרש באגדה מן האגדות ובמדרש מן המדרשים או בדברי אחד מן הגאונים ז"ל, וישיב בה על דברינו, שהם דברי דעת ותבונה, אינו אלא מאבד עצמו לדעת". וע"כ חתרו החכמים ליישב דברי האגדות

המגדרות אל הרעת המהורה בפנים שונים, על קצתם אמרו שהיה בחלום (עיין משׁו״ט ברכות ו ב בהוא גברא דהוי מללי אחורי בהכ״כ, הש״ג בפ״ק דע״ו על ספורי רכנ״ה *), שׁע״ת סימן קכ״ו במעשה דר׳ בנאה, ז״ח (ז״ג ע״ג) בארבעים יום דלילהו) וקצתם פירשו בדרך חידה, שׁע״ת להגאונים (סימן קכ״ח) בהא דנשקי ארעא ורקיעא אהדרי, שהיא מכונה להלך גרמי השמים, וכדומה. ובענין הנסים ומחוזות אלהות המסופרות באגדה, כתב רב האי (תשובות הגאונים סימן ז״ט) „רב שמואל גאון ז״ל וכיוצא בו, שהרבו לקרות בספרי נכרים אומרים (בענין „ראיתי אכתריאל״), שאין המראות הללו נראות אלא לנביאים, ולא יעשה נם אלא לנביא, ומכחישין בכל מעשה שנאמר כי נעשה בו נם לצדיקים, ואמרו כי אין זה הלכה, ואף במעשה של ר״ע שצפה בהיכלות ומעשה ר״ג בן הקנה ור׳ ישמעאל וכיוצא בהן, על כל אלה אומרים, אינה הלכה, ואנו סוברים, כי הקב״ה עושה נסים לצדיקים, ולא רחוק ממנו, שהוא מראה אותם בפנימיות היכליו ומעמד משרתיו וכו״. כמה הלכתא גוברתא איכא למשמע מתשובה זו, ותבאר לכל מעיין משכיל.

עוד דבר אחר יש להעיר לבעלי האגדה, כי דברים רבים נסחבו אליה

(* עוד בימי ילדותי התפשטה השמועה על איש נכבד, משכיל ומופלג ישר ונאמן, כי נאבק עם עד ויוכל לו, ויהי כבואו באכסניס ואשאל את האיש אשר רעה לי (כי היה ידוד נאמן לאבי), לכפר לי תכן השמועה, אשר שמעתי עם ה׳ מעבירים עליו, ויאמר: „במוש״ק שכנתי על משכני לישון, הנה ללוק מראשותי וספר שער היהוד בירי, כדרכי להביט בספר טרם אישן, ואשא עיני ואראה והנה בפנת החדר נפתח חור וראש עב וגדול מאד מושט בו, ואחריו הגויק משרכת דרכה אל תוך חדרי, ומאשר לבי אמין לא פחדתי, ואביטה שקט על מכוני לראות אחרית המראה הגדול הזה, האיש בא כלו החדרה והנה נכב עם בפנה וכונן פניו הנוראים אלי, חפצתי לקום ולסבת על ראש המטה ולא נתני לבי; האיש החל ללעוד בלעדי און הולך וקרב אלי, הנה כבה פתאם, והנה אכן מעמסה על לבי, אזרתי שיל ואתעורר להאבק עמו, פתאם נפתחה הדלת, ואחד מאנשי הבית עם נר בידו בא החדרה, ואני נכב בתוך החדר לבדי, ואיש חרמי איננו; האיש הבא שאלני: מה לי כי נזעקתי? ואנכי לא ידעתי כי הרימותי קול לקרוא לעזרה, כי בחמה שפוכה נלחמתי״. אז אמרתי הנה — חלום חלם כ׳ והוא לא ידע, ואספר לו אשר קרני אני, בימי חרפי נועדתי לבא בימי הקיץ אל איש אחד בבוקר בבוקר בשעה החמישית להעירו משנתו ללמוד אהו, ויהי היום ואבוא אליו, והנהו ישן כמשפטו, ואקראהו בשמו: זרח! זרח! ואין מקיץ, ואגש אליו ואעוררהו, וכמעט פקה עיניו וישאלני: ואיה האיש אשר ישב למרגלותי, ואענהו: לא היה בזה איש וזלחתו חלום חלם ב׳, — מה זה יגיד לי אדוני, ואני ראיתו בעיני פקוחות, כי לא ישנתי, — ואני ראיתי כי עיניו היו עזמות, וגם את קול הקורא לא שמע, — האם לזון חמד לו ופכהל באנש ודבר בי, לא ישנתי ועיני האו ולא זר, כל טענותי והוכחותי היו לריק, ואדע מה זה חלום! — כמה חלומות כאלה נמסרו לנו בתור כסף נבחר? ה׳ הוא יודע וישראל הוא ידע.

מן החוץ, אם בודון בידי זרים ואם בשגיאה ע"י מאספים אשר לא בקרו בין טוב לרע, וכל שמצאו בקובץ כתבי יד ישנים אספו אלינו, ולפעמים נמצאו מאמרים רשומים ביד גאון אחד, אשר חשב להשיב עליהם, ונמרפה השעה ולא הקפיק לכתוב תשובתי בעדם, והמאסף חשב כי היתה כן דעת הגאון באמת. ולדוגמא ניצינה פה אחדים מן הרבים הנמצאים בספרי תלמודינו ומרשינו :

פרעה שהיה בימי משה הוא אמה ופרמשתקו אמה (מ"ק י"ח א); אגדה זו נוסדת על אגדת המצרים, שאליל הראש פמאה, שממנו עוו למלכי הארץ, תמונתו נמד והוא נשען על שבט המשרה ומקל למוד בו עלות היאור, ושניהם נבהם אמה.

אגדת משיח בן יוסף שנהרג (סוכה כ"ז א, פסיקתא) כבר הרגיש בה במדרש אגדת בראשית (פס"ג), ורצה לפרשה על משוח המלחמה, כי הוא מוען נגדה (פל"א) באמרו "מפש לבן של שקרנין שהן אומרינן בו", ומה אם בני של אברהם כשראה שבא לשחפו לא יכול לראות בצערו אלא מיד צוח אל תשלח ירך אל הנער, ואלו בו' היה מניחו, ולא היה הופך את העולם ועושה אותו תהו ובהו".

האגדות בדבר אליהו הנביא, מיוסדות על באור נבואת מלאכי שלא כדת ולפי שמצאו בה אחרים מקום להתגרר בה ע"כ ראיתי לרמוז בה את הבאור האמתי. הנה אחר שהוכיח הנביא את בני דורו, אשר אך שבו מן הגולה ולא היה עוד משמר בקרב העם, על ג' דברים: א) שעובו הכהנים עקר משמרתם להורות תורה ודעת לעם, ושקדו על חמר מצות הקרבנות, שלא חשבוהו גם הם, ולא עוד אלא שהתכוו לחזור בבתי הגרנות ללחם חוקם, ועי"ז היה שלחן ה' מנואל, תחת שנועד הכהן להיות מלאך (כ ז) הברית (סס ט) לעם, (כ) כי הפר העם ברית אשת נעורים, (ג) שדברו הכשרים שבהם סרה אל ה', כי לא ידרש משפט (כ י"ז, ג י"ד), אמר כי הוא (מלאכי) יפנה דרך לאלהי משפט (האדון) וכהנו (מלאך הכרית, נחמיה) ושפטו את עושי הרשעה, אחרי שימחר ויצרף את בני לוי; ואמר זה בבאור, כי ישובו הם אל ה', ואז ישוב ה' עליהם להיות להם לאלהי המשפט, וכנה אותו, את אשר לו עוו וגבורה לקנא לאלהיו בשם "אליה הנביא", לפנות בדרך ההוא, להשיב משמרי האומה על מכונם.

חלל ממלכה ושריה, שהחליף שר של אש בשל מים ולהפך (איכה רנתי), כן נמצא לרומים שהתפללו על כל דבר לאל מיוחד המטינה על הדבר הזה, ואם המיר בשגנה טוב ברע או רע בטוב, לא די שלא נעשתה בקשתו, כ"א גם הענש נענש; וכן יסופר מהבעש"ט, שבקש להוריד שר התורה, ובשלו ירד תחתיו שר האש ותשרף העיר אשר ישב בה.

מלך והדיוט ומלך (גיטין ס"ח ב) הוא כעין הגדת נ"ג שהיה בין החיות, וכספור היונים על המלך העריץ ליקאון שהיה לואב תשע שנים.

בספר היכלות ספור מטמרון שנקרא הוי"ה הקמן, כבר דברנו למעלה, ונקרא נער (יוכור הקורא על מי רמוז הכתוב, כי נער בו' וממצרים קראתי לבני, (מתי כ' ט"ו), ומספר שהוכה שיתין פולמי דנורא על שראהו בן אדם נושא כתר מלכות (מנינה י"ג א). כל הספר הזה מעשה ידי אחרים הוא, שהשתדלו להרגיל לב בני"י

להאמין במציאות עליון הגדול הגבור והנורא כהשי"ת עצמו, והמכות שהוכת
כבר רמזו ע"ז חכמי המשנה (סנהדרין כ"ו א), באומר יכה יוסי את יוסי שהוא
מגדף, וד"ל.

בב"ר פי"א, אף גואל האחרון נגלה להם וחזור ונכסה מהם וחזור ומתגלה";
בפסיקתא רבתי ע"פ קומי אורי, כל דרוש המשיח ששם, שהמשיח בא להפיל
את השטן, ושמו אפרים (כנוי לבן יוסף), ועונות ישראל גנוזים אצלו, והם
משנקים את רוחו וכו' וכו', מורים בכרור ההפך מאמונת ישראל.

בשוח"פ (תהלים ק"י), "לע"ל הקב"ה מושיב מלך המשיח לימינו", לא לנו
הוא. ועל כיוצא בדברים אלה אמר הרמב"ן בוכוחו לפני מלך ושרים וכן ר' יחיאל
ספריש בוכוחו לפני לודוויג IX מלך צרפת, איננו מחויבים להאמין בדברי אנדרה".
ביסודו של ר"מ הדרשן ובראשית ל"ז כ"ג), גואל שאני עתיד להעמיד מכם
אין לו אב, שנאמר ומתחתיו יצמח"; (שם מ"א א) מנחמם בבתולה כו', רב
הונא בשם ר"ל אמר זה מלך המשיח שנאמר בו אני היום ילדתיך"; (תהלים ל"ה)
"כי רגע באפו חיים ברצונו זה נאמר על משיח צדקנו, כי יהיה במות, כרגע
יהיה המות והחיים ברצונו לתת לאחרים ולקבלה הוא לעצמו כו', וסמך לזה:
יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו"; (שם ע"ד י) "פריצי הדור לא
יאמינו לאותות שיעשה משיח צדקנו כו' ואם לא יהרגוהו כו'". כל אלה פועל
ידי אחרים אשר שלמו בו.

בוהר רבו כמו אלה, יארך לפרטם, וזה אות כי היה מדרש זה ערוך
כבר לפני ר"מ דיליאון, והוא לא שם לבו לנקותי מהם. ועוד בספרים קרושים
עתיקים נשלחו ידי זרים, שאין צורך לגלות מומם אם לא בהכרח גדול (*). —
כללו של דבר, השכל צריך ללוות את האמונה בכל צעדיה לבל תפול אל השחת
אשר ממנו לרגליה, ברעתם כי עורת היא.

פרק יד

מיסודי הדת. אשר יסדם הרמב"ם ז"ל.

שלושה עשר עקרי הדת, אשר המציא לנו הרמב"ם בפי' המשנה לחלק,
נודעים לכל ומקובלים לכל ישראל, עד כי הוצגו בסדורי התפלות לאמרם בכל
יום, כאלו נמסרו למשה מסיני; והם:

(*) יש להעיר כי הספר חכמת שלמה אשר בכתובים אחרונים הוסיפו בו זרים חמשה קאפי'
הראשונים, בקאפ' א' מדבר מן הפרושים אשר נסו את ישו ורלו להימיתו, בקאפ' ב'
מהזדוקים אשר נלפנו (לתפוש) לנקי (המוכיחם) האומר בן עליון אני וכן אלהים וירשיעוהו
למות (כי סנהדרין של אותה שעה היו זדוקים), בקאפ' ג' אומר, שהמתים על קדושת
האמת יספטו גוים ועל לאומים ימשלו, גם נמלא שם מקור ללכת עריירי ולגזירות של
חשאנה לאיש, וכן קאפ' ד' וה', ע"ש. וע"כ אסרום חכמים וגזרו על כל ספרים החינוכים.

(א) יש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות והוא עלת כל הנמצאים, הוא מסתפק במציאותו לעצמו, ומציאותם תלויה בו.

(ב) אחדות נמצא זה אין כמוה, לא יתחלק ולא יתרבה.

(ג) נמצא זה איננו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף.

(ד) נמצא זה הוא קדמון בהחלט, וכל זולתו בלתי קדמון בערכו.

(ה) לו לבדו ראוי לעבוד ולגדל ולעשות מצותיו, ולזולתו אין לבקש אפילו להיות אמצעי בינינו לבינו יתברך.

(ו) לדעת שיש אנשים רמי המעלה במדות ובהשגה ונכונים לקבל צורת השכל, ואח"כ ירבק שכלם בשכל הפועל, שממנו תאצל עליהם אצילות נכבדה, והיא הנבואה.

(ז) להאמין במשה רבנו שהוא המעולה כנביאים, לפניו לא קם כמוהו ואחריו לא יהיה.

(ח) להאמין שכל התורה הזאת הנתונה לנו ע"י מ"ר היא כלה מאת השי"ח, אין בה מדעתו כלום, וכן הפירוש במצותיה הוא שקבל משה מפי ה', והוא

(ט) ההעתק, ר"ל שכל פירושי המצות הנמצאים בידינו מחכמי התלמוד נאמרו למשה מסיני, אין להוסיף עליהם ואין לגרוע מהם.

(י) שהשי"ח יורע מעשי בני האדם.

(יא) שהוא נותן שכר לעושי מצותיו ומעניש לעוברי רצונו, והשכר הגדול הוא העוה"ב, והעונש הגדול הוא הכרת.

(יב) שיבא מלך המשיח מבית דוד ומורע שלמה שיהיה לו יתרון ומעלה על כל המלכים שהיו לפניו וימלוך עלינו.

(יג) שיקומו הצדיקים המתים ויחיו, אע"פ שימותו אח"כ (והוא כרי לקבל שכרם גם בעוה"ו).

מאז התפשטו העקרים האלה בתוך הגולה רבו כמו רבו הפלפולים אדוותם, ואם אצל ההמון הוקמו על, לא הסכימו עמו חכמי הדורות, ויש אשר מאנו לשום כל עיקר לדתנו, כמו הרדב"ז וחבריו (הגבאי והגאון יעב"ץ ועוד), ויש מוסיפים עליהם, כמו בעל ספר אמונת חכמים (פ"ב), שאומר "האומר שיש עוד (זולת שמונה פסוקים האחרונים) בתורה שלא כתבם משה, והאומר שענין אוב הוא חתו, כופר ומין גמור הוא", עשאם לראב"ע ולרמב"ם ולרד"ק, גם לרב קמינא (נרכות נ"ט ב) אפיקורסים וכופרים, והרמב"ם חושב את האמונה בשדים וכשוף לכפירה (פי' המשניות ע"ז פ"ד מ"ז), וכ"כ במנורת המאור (נר ז כלל ס ח"ב פ"א), "דברי הכשופים הכלים ודברי פתויים הנעשים לריקים, ובאמת לא מעלים ולא מורידים", וכ"כ בתפארת ישראל (סנהדרין פ"ז מ"ז), "אנשי שם בתורה וביראה חפשו בכל קצות הארץ ולא מצאו שמץ ממשות בדברים אלה בו" (בכשופים וכו'), ולכן כל הענינים האלה אינן רק דמיונות כוזבות והבל ורעות רוח", ועוד חכמי התורה ואדיריה שכתבו כמוהם. הבאנום בזה לא לנגד לאמונת השדים והכשוף,

אשר הודות לעליון כי רובי חכמינו לא יחוונו לה, כ"א להראות דוגמא למעיין, שאם נמצאו דברים בוטים נגד הרעת האמתית, העושים למחזיקים בה כופרים ואין להם חלק באלהי ישראל ואין להם חלק בדת משה וכדומה, כמו ששמענו מבעל א"ח הנ"ל ומה' יעב"ץ הקנאים, לא גרתע לאחור להנזר מן האמת, ולא נחרול מלבקר דבריהם, ואם נמצאם כוזבים, נכרתם מקרב עם ישראל ונשרישם מרתנו להשליכם כנצר נתעב, בשם ה' אל אמת חונן הרעת. — אולם רצוננו לדרוש את דעת נומע העקרים האלה כשהוא לעצמו, אחרי אשר נניח, כי עין הנשר הגדול הזה לא כהתה מראות את הצפונות בחדרי התורה והדת, וידע לשמור פיו ולשונו, ר"ל כי הכיר לדבר יהודית.

בעקר הא' הביא הכתוב אנכי ה' אלהיך, אע"פ שאין זה כונחו, כ"א לדעת שהוא הוציאנו ממצרים, וע"כ מחוייבים אנו לשמוע בקולו; וכונת המיימוני שבמושגי "האלוה" יונח שהוא הסבה הראשונה, מה שלא נמצא מזה כלל בדתנו, ורק ע"פ פלוסופיא נדע זה, ואיך יהיה זה יסוד לדת ישראל? ורק בדרשות חז"ל נמצא שהמלאכים נבראו. אבל בתורה לא נמצא, רק שהוא גדול מכל אלהים. — גם לא באר שהוא "מסולק מן החסרונות", כמו שיחסו לו, רק שמציאותו שלמה, ר"ל שאינה תלויה בזולתו.

עקר הב' יחוד האחדות כבאורו לא שמענו מתורת מ"ר ולא מחז"ל, וגם הוא מושג פלוסופי. ואמנם היחוד הדתי הוא במול זולתו, כמ"ש ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו (דנריס ל"ה), בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (שם ל"ט).

עקר הג' הוא כמעט ההפך מהמבואר בתורה ובדברי חז"ל, ואיננו רק יסוד פלוסופי לא דתי, וכבר אמר זה הראב"ד בהשגתו (הל' תשנה פ"ג ה"ז).

בעקר הד' חשב לדבר בפנת חרוש העולם, אבל במלה "בערכו" שהוסיף, למדנו שלא חפץ בה, כ"א כדעתו במורה (ח"ב פכ"ה) וכדעת הכוזרי (מ"א סי' ס"ז), שאמונת היולי וחמר קדמון אין פגם באמונה, וחז"ל מאנו בסממנים שמהם ברא את העולם (כ"ר פ"א). וזולת חרוש העולם אין צורך לעקר זה, כי הוא נכלל בעקר א'. ועם העקר הזה תפול ג"כ אמונת המופתים, וזה ג"כ כדעתו בה' יסודי התורה פ"ט, שהמופתים אינם מוכיחים כברור כלל, אע"פ שכתב באגרת תהה"מ שהכפירה בנסים הוא כפירה בעיקר, עמש"ל פ"ה, וא"כ גם זה יסוד פלוסופי לא דתי.

בעקר הה' יחלנו למצוא במול אלהים אחרים כדברי הנביאים ישעיה וירמיה, ולא מצאנו רק מניעת העבודה להם, והוא כדברי התורה עצמה שלא במלתם, רק מנענו מהם; ומעמו כי השכלים הנבדלים וכיחוד השכל הפועל גם הוא גדול ורם הערך וראוי להרבק בו. גם התפלה שזכר פה לא שת עלינו חובה, רק שהמתפלל לא יבקש כ"א מה', וזה כלו דעת הפלוסופים לא דעת גדולי דתנו. בעקר הו' לא שלל הנבואה מאוה"ע (זולת בלעם) כדעת חז"ל, רק כדעת הפלוסופים.

עקר הו' הוא נגד דעת חז"ל שהשפילו מעלתו נגד האבות, ושאריו לא קם
כמוהו לא נמצא בשום מקום, כ"א חדשו מדעתו נגד הדתות בנות דתנו.

עקר הח' כבר דברנו בו וחיינו דעתו ודעת הא"ע בזה, אבל מאחר שאין
זה מעיוני הפלוסופים לא מסר נפשו עליו לעמות בזה סברתו ודעתו, ובמל דעתו
מפני דעת ההמון ע"פ אגדת חז"ל, וכבר דברנו בזה בפ"ז. אולם הפלגתו
בזה ואשר רעם פנים על הדעת שכנגדו, כוון בזה על רבים ונכבדים שהיו בימיו
ואחד מהם הוא החסיד בעל חובת הלבבות, שחלק בתקדמתו (סופה) את חשיבות
התורה לג' חלקים: טוב ובינוני ופחות, וזה אין טוב לדרשו בהמון, (לא כן
בימינו, שהתורה משתכחת מישראל, ונרצה להצילה באחד מאכריה, כמ"ש
הרמב"ם בפ"א מה' ממרים), ע"כ התגעש והפליג להשוות ותמנע היתה פילגש
לפסוק שמע ישראל, אע"פ שהוא בעצמו בבאור זה במו"נ (ח"ג פ"ס) כבר עשה
הבדל גדול בתועלתם, ע"כ לא נתמה מגערותו, כאשר לא נחת משאונו ברעש
על המכחישים בגלגלים שהם חיים משכילים (ח"ג פ"ג), אע"פ שהרס"ג (אמונות
ודעות מ"ג פ"ח) כתב שאינם חיים, וכן הוא האמת, כנודע בתכונה.

בעקר המ' הבינו רבים שכוון לנצחית התורה ושל אהבתה, ובעבור
זה השיגוהו רבים; כס' ההלה לדוד כ' „ שאינו רק בעצם כונתה לא
בלבושי מצותיה, כי כבר העירו חז"ל, שב"ד מתנין לעקור דבר מה"ה בשב
וא"ה, וכל המועדים במליו חוץ מפורים ויו"כ, וכל הקרבנות במליו חוץ מתורה,
ומצות במלות לע"ל (נדה ס"ז) ובמד' (תהלים קמ"ו) ה' מתיר אסורים, שלימות המשיח
יתיר את האסורים לנו עתה, ואמרו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך
הרבה להם תו"מ, שבאמצעותם ישיגו הבלתי מוכנים לידיעת הצלתם, אבל
בני עליה והשלמים באומה ישיגו ההצלחה בדרך קצר וישר, שהן האמונות
האמתות, וכ"כ הגאון יעב"ץ במגדל עז מוסד ה' אות ו', שהתורה אפשר
שחשתנה, והשיג על העקר הזה, ואמר שאין זה לא מן השכל והסברא ולא מן
המקרא, ועיין ראש אמנה בענין העיקר הזה. אולם לחנם טרחו אלה, כי רצונו
במלת ההעתק, הוא שמסורת חז"ל בידינו אמת, ואע"פ שכללו
בעקר הקודם לא חדל מהציגו לבדו.

עקר הי' ידיעתו יתברך במעשה העולם. כבר באר בפ"ה מהל' תשובה
שהידיעה סותרת הבחירה, ור"ל שהידיעה קודם המעשה הכריח שתהיה, ואולם
נשמר פה מכל אלה, ולא זכר מידיעת ה' את העתיד ולא שיש לאדם
בחירה על מעשיו, ואולם ידיעתו יתברך אינה מבוארת בתורה אבל היא
בקבלת חז"ל.

עקר הי"א בשכר ועונש העוה"ב וזכרת, הוא לפי אמונת חז"ל
ובאורו, ולא מנו את הבלתי מאמין בעוה"ב לכופרים בעקר, והוא שס' הו'
מדעתו לעקר נגד הצדוקים בזמנו שנלחם כס'.

עקר הי"ב, משיח איננו עקר בשום אופן בדת, וכבר אמר הלל אין משיח
לישראל, ובפרט מה שהתנה בו תנאים שיהיה דוקא מרע שלמה (כבר רמזנו

לעיל (בהערה פ"ח) ושיהיה הגדול מכל המלכים, הכל מדעתו. ורק הבטחה נאמנה אתנו מפי ה' ביד עבדיו הנביאים, כי ישוב ה' וירחמנו לשוב עלינו למנוחה, הגלולים יעברו מן הארץ וגוי אל גוי לא ישא חרב, כי מלאה הארץ דעה את ה'.

עקר הי"ג, תח"מ באר קודם לזה שהוא לצדיקים בלבד, ובדניאל נאמר, שיש אשר יקיצו גם לחרפות ולדראון עולם, ובאגרתו ע"ד תח"מ אמר, "ודבר זה לא נשמע באומנתו מעולם מי שחלק עליו", כאלו לא ידע שהצדוקים כפרו בזה (אבות דר"א פ"ה), וכבר דברנו בזה לעיל פ"ה, אשר אמנם איננה עיקר בדת, ובפרט לדעתו שהקמים בתחיה ימותו ג"כ, כמ"ש לעיל, "ותח"מ לצדיקים לבד כו", ודע כי האדם יש לו למות בהכרח ויתפרד וישוב למה שהורכב ממנו, וזה נגד דברי חז"ל, שקראוהו יום שכלו ארוך (סוף סולין), וא"כ גם עקר זה הלך בו רק לנגד את הצדוקים, ובאר בו לפי דעתו לא לפי חז"ל. ותשובת ר' אהרן ב"ר משולם מלוניל לרמ"ה ב"ר מודרוס הלוי (בספר האגדות לרמ"ה) איננה עולה בכף האמת בענין הזה.

וזאת התורה אשר כרתנו ברית בחורב לשמרה, צוה לנו משה בן עמרם לא משה בן מימון, ומעת נכתבו דברים שבע"פ משיח עת לעשות לה', הרי גם התלמוד עם הלכותיו ואגדותיו ודרשותיו ערוך לפנינו, ולא מפי הפלוסופיא של אריסטו נחיה בדתנו, ולא הוא יחקה לנו עקרים בדת ויקבע מוסדותיה (*), ורק דעה למדנו ממנו, שלשה עשר דבר ואחת זו שמענו, כי מעוז לרת בחכמה ולמוח המיד תחגרגה, והיתה אצלה אמון ותחוקק לה צדק, כמ"ש הגאון יעב"ץ (גוה חסד אות ס). השכל השלם יושב על כסא המשפט, להעביר תחת שבטו את המורגשות ואת המושכלות ואת המקובלות יחד, שרינו ממנו ואדירי דתנו מקרבנו יצאו, חכמת הדת אתנו היתה מימי קדם קדמתה, וחכמת הזמן החדש כנשר נעוריה בכל דור, כאשר חשב לנו צורנו גם דבר אלהים בקדשו, וחי בהם, אף בידו מלא לחיותנו כיום הזה. — משלשה עמודי הדת: ההלכה המורה לעם את המעשה אשר יעשה, מלבד המשפטים המשתנים לפי הזמן והמצב, והם כוללים לכל מין האדם, כמחז"ל שגם בני נח נצטוו על הדינין (פנהדרין ל"ז ב), וזה לפי שקול דעתם, תיחדנו המעשה במצות הזכרון, כמו הפסח שנאמר בו וכל בן נכר לא יאכל בו, ובסכות כל האזרח בישראל ישבו בסכות וכדומה; הקבלה והיא חכמת האלהות של עם ישראל, הכוללת סוד יחוד השם וסוד צורת האדם ויחוד מעשיו לתכלית נעלה ורוממה. והיא כוללת דברים הראויים לכל מין האדם ודברים המיוחדים לעם ישראל, בעבור שנועד מאת ה' להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש; והאגדה אשר מנמתה לתקן הדעות, וגם בה יש דברים כוללים לכל מין האדם ודברים מיוחדים לעם ישראל, מספורי

(*) ע' תשובת נשמים ראש סי' רנ"א שכתב, "והנה כבר הגדתי לך, כי לא דרכתי בדרך הרב הגדול ז"ל בעקריו, שעשה אותם ככרתי ופלתי כו', למען תפוש את הקורא כלב".

גדוליהם ואבותיהם רמי המעלה אשר היו מופת לעמם. משלשה אלה הראויים לפי עקרם ומטרתם לשלח נמישותיהם לרוח היום, ולהשתנות בסעיפיהם לפי הזמן, כי הדת היא בשביל העם ולא העם בשביל הדת, והעם חי חיים שונים בזמנים שונים; משלשה אלה העמודים אחת היא האגדה, אשר לא נחנמה ועודנה חיה בחיי העם, אולם גם היא לא תאיר לפנייהם את הדרך ולכו בה, כ"א משרכת היא דרכה אחריהם. המטיפים לא תכנו רוח האומה עם רוח הזמן גם יחד, ועל הרוב תהיינה כצוררות אשה אל אחותה בעיניהם. אמנם בכל זאת חיה היא, כי אונים לה לשמוע מוסר כלמתה, ובידה טובה להיטיב דרכה בכל עת. הקבלה גם היא, אם כי נזרקנה וכח עלומים חלף לה, הדל להיות לה ארח כחכמה, בכל זאת להיותה יושבת בסתר עליון, אם יחכם רב או צורב בחכמת הזמן, יהיה עז בידו להניף עליה גשם נדבות ולזמר קוציה. לנכש כרמה ולהשיב להפריחה כשושנה, והעם לא ידע בכל מעשהו, עד כי יצא פעלו למענהו, ואז יתענג על זיו כבודה. אולם ההלכה והיא העקר באחדות האמונה, כי הנמוס הוא המקשר אישי כל גוי בקשר היצוני הנגלה לעין כל, ההלכה הלכה אחורנית תחת לכתה שלובת יד עם הזמן.

אבדה חכמת חכמינו הראשונים, ואבדה עצה מבנים שומרי חומת ירושלים לבקשנה, בוני הדת עוד אינם, אינם? ישנם! אולם ההמון יקרא לבונים מהרסים ולמהרסים בונים, כי בשפה אחרת ידברו ע"פ בינתם המשווגה בענין הדת, אבד לנו ריב"ז שר הפנים המתקן הגדול, אבדה רוח חכמי התלמוד היודעים לנתוש ולנמוע ע' יבמות פ"ט ב' תד"ה כיון דב"ד יכולין לעקור דבר מן התורה ואפי' בקום ועשה, וע' ברכות כ' ב' רש"י ד"ה שב שב' דברים רבים התירו לעקור ד"ת משום סיי' וכשום כבוד הבריות, וכבר הבאנו למעלה רבים כמו אלה לשנות *

* פשטיה דקרא "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" הוא, שהלילה הולך אחר היום, ור"ל הכריאה היתה ביום ויהי ערב ויאת לילה עת מנוחה ואתא בקר וכזה נשלים יום אחד, ונשאר יום זה בקרבנות (תמורה י"ד ה), וכן משמע ממ"ש בפסח "עד י"ד לחדש כו' ואכלו את הכזב כל י"ה ה"ה (שמות י"ב), ומ"ש שם "כי"ד כו' בערב כו' עד יום הכ"א בערב" (שם) וכן ביו"כ בתשעה לחדש בערב (ויקרא כ"ז) מערב עד ערב, גזרת הכתוב היא שיהיה מערב עד ערב, והכתוב קודמו י"ד או ט', וכזה נוחא שאמר "אך ביום הראשון תשביתו, משום ולא תשחטו על חמץ דם זבחי. וכן נהגו. כל עמי הקדש למנות היום מן הבוקר וכן נהגו הכשדים, נולס מאז באתו תחת יון שהתחילו היום מן הערב, וכל העמים שכבש אלכסנדר נהגו אחריו, התחלנו ג"כ כמוהם, כמו שהתחלנו השנה מתשרי כמוהם, תחת שנהגנו קודם ככל עמי הקדש להחילה מחודש האביב. וחז"ל מלאו עד מהרה דרש מן הכתוב ואם בדוחק גדול (ע' ר"ה). ומתחלה שקבעה התורה אותו ליום תרועה היה לשמחה, ע"ד והרעותם בחולצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, וכן בר"ה היו חולצרות מלוות את השופר כמ"ש (ר"ה פ"ג מ"ג) "ישתי חולצרות מן הגדלדין", וכמ"ש "שאו זמרה ותנו תף כגור נעים עם נבל, תקעו בחדש שופר" (תהלים

ולחדש*) , וכמ"ש הנאון ר' משה חאגיז בספרו שפת אמת , אחרי היות כחם של רז"ל יפה להוסיף ולגרוע כפי שקול דעתם לצורך הזמן ואנשיו כו' , ואף שיראה בעיניך שהם עוקרים דבר מן התורה , אין זו עקירה כ"א נטיעה כו' ולמדו ממשה ששבר את הלוחות" . כי כלל היה בידם שאין כוונת התורה בפרטי המצות שבארה , כ"א לדוגמא , והשאר נתונה לחכמי הדורות והכהן או השופט אשר יהיה בימים ההם , אפילו אומר על ימין שמאל ועל שמאל ימין שומעין לו , ר"ל אפילו הוא מורה הפך התורה , כי נתנה התורה לו רשות על ככה , וע"ז אמר בתד"א (ח"כ פ"ב) „לא נתן הקב"ה תורה לישראל אלא כחמין להוציא מהן סלת וכפשחן לארונן ממנו בגד" , וע' במי תפארת ישראל למהר"ל מפראג (פס"ט) שכתב , פעולת השכל יותר גדול מהנבואה , כמרו"ל חכם עדיף מנביא , ולכך החכמים הם הם תקון והשלמה אל התורה , ואף שנתנה בסני ע"י משה שהיה נביא ה' , מ"ם מצד החכמה שהיא גדולה מן הנבואה , השלמת התורה ע"י השכל , שהוא מברר הכל" . וראה נא מה שהרשו להם חז"ל לאמר , ואת המקום הגדול אשר פנו לדעת האדם ושכלו , אף במה שהוא כנגד המפורש בתורה , והוא : משה עצמו בריבו עם קרח , אמר : בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי , כסבורין היינו , שנמשך על כל המעשים אשר עשה משה , שלא עשה רק בשליחות ה' , ולא כן למדונו חז"ל באמנם :

פ"א) , והיה זה לזכרון נצוח יוסף על מצרים , כמ"ש (שם) „עדות ביהוסף שמו בלאתו על ארץ מצרים (כי עזרו לבני"ו בלאתם ממצרים וירדף פרעה אחריהם , ותהי עם מלחמה , ובני אפרים יסבו בארץ כנען אז , ותהי המלחמה למצרים גם מאחור , ע' דה"א ז) , וכן מפורש בנחמיה (ח' י) „ולעשות שמחה גדולה" . ואח"כ כשהיה לר"ה היה גם ליום הדיון , לפי למודי הסתרים שהיו בימים ההם . — לאחר מות שמעון הצדיק שלחו את השעיר לעזאזל חי והגולגולין אוכלין אותו עם (ירושלמי פ"ו דיומא) כמשמעות הכתוב , שוב חזרו להמיתו כדחיתו לזוק . — עשו יו"ט שהותרו שבתים לכא זה בזה הפך המפורש בתורה (במדבר ל"ו) . בטלו מעשר בהמה אחר החרבן (בכורות כ"ג א) , ולא גזרו שלא יגדל אדם עשר בהמות יחד . בהגמ"י הל' ס"ת פ"ח כתב דכתב שלנו אינו כתב אפילו לענין שבת , ומ"ש המיימוני (הלכות שבת פ"ח ה"י) בכל כתב , הוסיף מדעתו , היו מורשיין לולביהן לבניהן (ירושלמי סוכה פ"ג) ; והתירו לאנשי הגבא בהמות טמאות (חולין ס"ז א) ולהלכין מדבר בשר נחירה ; ריש גלותא השיא את בנו ורזא להתיר לו עטרות כלות (גיטין ז' א) .

*) בימי הבית השני פסקה ההוראה מן הכהנים , דלא כמ"ש „יורו משפטך וגו'" וכן כמה כתובים ; מלות בכורים חדשה היא ואיננה כמשמעות הכתוב , האומר כי בבוא איש על נאלתו להאחו בארץ , והוא אחר שזרע וקצר או בצר , חייב להודיע זאת אל הכהן הראש , למען ידע מקום תהנות כל איש , בהביאו אליו מראשית כל פרי האדמה (פאן אללער ערשטן פריקטע) , ויאמרו „הגדתי היום וגו' כי באתי וגו'" (איך קינדיגע דאמייע ... אן , דאס איד איג'ס לאנד געלאנגעטע ...)

ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו (סנה פ"ו א), ואיזה ג' דברים? במל פו"ר מישראל לילה אחד, במל שלום ביתו (כנודע ממה שדברנו בו אחרן ומרים ע"פ מדרש חז"ל) ושכר את הלוחות, אשר לא ידע אם יתן לו ה' לוחות אחרים תחתיהם, והרי הוא במבטל את התורה, וכמו שדרשו ז"ל ע"ז, מצינו שבטולה של תורה זהו יסודה; ויש להוסיף עוד ד', והיא פרשת ואתה תחזה, כמ"ש אם את הדבר הזה תעשה (ואח"כ) וצוך אלהים, ויש להוסיף עוד ה', והם המסעות שבמדבר, שאמר לחובב "כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים" הוא תר להם סנוחה, ואח"כ אמר "קומה ה'" וענן ה' נסע לפניהם. וכן נהגו ב"ד של דוד (ברכות ג ב) "יועצין באחיתפל ואח"כ שואלין באורים ותמים", וכמ"ש בספרי (דברים סי' ס"ב) "כ"א אל המקום אשר יבחר ה' בו", יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, ת"ל תדרשו, דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא, וגדולה מזו אמרו בגאולה דלעתיד (מנילה יח א) "אחר ישובו בני (לירושלים, ואח"כ) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם", ע"ש. וכן היה בתקנת חכמים "שלשה דברים עשו ב"ד של משה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם" (מטות כ"ב ב), והן מקרא מגלה, שאלת שלום (בשם) והבאת מעשר (שלא לתתו ללוים), ואנחנו נאמין כי לעולם יסכימו ב"ד של מעלה לב"ד של משה, יען שאפי' לא יכונו את ההלכה, קא חדי קוב"ה ואמר "נצחוני בני", זמרו למי שנוצחים אותו ושמח (ילקוט תהלים ע"פ למנצח בנימות). לפי שעקר הכונה שיעסקו בתורה ובר"א לשם שמים, ואין נ"ם בפרמי המעשים איך יסכימו ביניהם לעשות. אברה עצה מבנים ללכת ברכי אבותיהם, גם נסרחה חכמתם בעיני עצמם, עצמו עיניהם וידמו כי עורים הם, וכן היו בעיני הפקחים כיום הזה. ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולום החריבה את ביתנו, וענותנותו של הרמ"א וסיעתו החריבה מעיני ישועתנו וחדך את בית ישראל לרססים; על כל צעד וצעד ילחש באזני רבני העם וחכמיו, כי אין אנו בקיאים בבדיקה", ע"כ לא תרום רוחם סלה. — האם באמת דוד הזה גם ההרגש הוא מן הדורות שקדמותו, הלא חד הוא בשכלו להמציא לו בלים מכלים שונים, להרגיש על ידם דקות שבדקות, אשר לא יאומן כי יסופר בדור קדום. הפוסימיתר מודד חזק האור בשעורים קצובים דקים, ומונה עד שלשים מדרגות עד אור הכוכב נוגה; המיקרופון שומע בצפת קול הדופק ביד האדם שבאספמיא; המיקרושקופ רואה ההלכות הדם אשר בנידי הנמלה בת יומה; במכונה העשויה לדבר נוכל לרשום שני קוים סמוכים ול"ז בשעור חלק א' מארבעים אלף מאורך השעורה; באחרת נמדוד מהירות המחשבה; באחרת נמדוד מהירות ההרגשה, אם יגע אדם בראש אצבעו בדבר עד שירגיש, והוא באדם בינוני שעור חלק צ"ז מסיקונדי; באחרת נמדוד מהירות האור במרחק שתי פרסאות, שהוא חלק מכ"א אלף בסיקונדי. ועוד רבות מאד א"א לפרטם גם בפרק שלם, ולבארם אפי' בעשרים ספרים. גם הכבוד שנכבד בו את קרמונינו לכל נסור מסכרתם ומדעתם היה בעוכרינו, כי כבודם במקומם מונח, ומעשינו נכונן ע"פ הזמן וע"פ דעתנו בתורה, ועד"ו כ' בשו"ת צבי אשכנזי סי' ס"ו, ואל תשיגח בדבר זה אף שנמצא כתוב בספר, שזהו דרכן של הנך שאר אינשי,

דאס ימצאו דבר כתוב בספר ובפרט בס' ישן אין מדקדקין אחריו, וכן הכבוד אשר נכבד למנהגים במדה יתרה הכביד את העול שלא לצורך כלל גם לרע לנו, וע"ז כ' בשו"ת הרדב"ז (ס"ד סי' ק"ח) „ואע"פ שיש מן האחרונים שב' דהאידינא נהגו לחלוץ, אפשר במקומו נהגו כן, אבל לא שינהגו כן בכל המקומות, ואפי' אם אמרו כן בכל המקומות אנו לא נשמע להם אלא במקום שנהגו".

פרק טו

המשך הקודם:

הזמן שאנחנו חיים בו מתהלל לא לשקר נגד הימים הראשונים ברום החכמה שהגיעה בו למעלה מעלה ממדרגתה אז, ועלתה ותורר עו מבטחה של הראשונים, עלתה ולא תרד עוד לנצח, כי אם תוסיף עוד לעלות כימי השמים על הארץ. מכברי האמונה ראו במפלת הפלוסופיא הקדומה אשר הגיאה ראש אלופי אדם, ויניעו ראש אחריה וישחקו על משבתיה, ויפת בסתר לבם כי אין מעמד לחכמה עוד עלי ארץ, בא עליה הקרץ, קול ענות שמעו ולא ידעו מה (*), ולא שמעו בהריע כל העם, כדרת החכמה ממרומים ותתיצב הכן על הנסיון והבחינה, ומעמדה איתן כסלע מוצק. ואך שוא נלמוד מדברי אנדה אשר אמרו אחרים בענותם „אם הראשונים כבנ"א כו" (ערוזין כ"א) או „טובה צפרנן של ראשונים כו" (יומא ט), הלא נמצא גם מאמרים לעמתם „דידי עדיפא מדידהו" (יומא פ"ה ב), או „תקפו של יוסף ענותנותו של בועז" (סנהדרין י"ט ב), וע' בכ"מ (ה' ממריס פ"ב ה"ג) שב' „ואל יקשה בעיניך איך האחרונים גדולים מן הראשונים, הלא מצינו רבה דגדול טרב יהודה", ומשיג שם את הראב"ד הרוצה לאמר, כי מתקני התקנות גדולים מכל הדורות הבאים אחריהם, וכן נמצא בריב"ל שאמר לבני ידיעת התורה „לא שנו אלא בדורות הראשונים שלא היו בקיאים לשמה אבל בדורות האחרונים שבקיאין כו" (גיטין ה' ב), ובס' ברית סנוחה (ניקוד ה') כ' „דורות האמצעים חכמתם מעומה משל הראשונים, ושל האחרונים מרובה משל הראשונים". גם אנו רואים בעינינו חדשות ונצורות אשר גלו החכמים בכל

(*) דעסקארט לייבניץ וניטן היו הראשונים אשר הדפו פלוסופית אריסטו ותפול אחרנית, אבל גם הם לא נקו ככל לעותיהם, והחכמים בזמנם ואחריהם שגו גם הם ברוב או במעט; כשגם מאות שנה לחמה הדעת הטוהרה את המון השגיאות, עד כי הרבחה לה כבא רב מן הכמיות והנסיונות בעזר ח' המעכאניק והטבע והכימיה ותוכל להן, ומעתה כל השולח בה יד לא יקנה מהקרא שטח כל ימיו. וע"כ אין לפנות בחיזה מגיני הישנות שגאלו תגולות גם בחכמות החדשות, כמו החכם צלל אמונת חכמים ובעל ספר הברית ובעל עשרה מאמרות (מהחכם אליקוס ב"ר אברהם, לונדון תקנ"ו); כל מעיין בספרי חכמת הטבע כיום הוה יכיר וידע משונתם, כי לא בחלומותיהם מרפא הדפ.

המדעים, עד שהראשונים נחשבים כתינוקות לעמתם, כן בחכמות המעשיות וכן בפלוסופיא העיונית; ואך כגורל חכמתם כן רבה ענותם, לכוף ראשם תחת אמונת הראשונים אשר קימו וקבלו עליהם. זוכרים עוד באור סכת היועות והרעמים אשר למדו הקדמונים, וכעת יחשבו מתי תהי זועה ותרעד הארץ, ונער קמן עושה חזיונים וקולות בכח האליקטרא, כמעשה האותות אשר בשמים ממעל, — ע"כ הוהרו נא רבותינו בהחזיקכם בנושנות ולא בחכמה, אל תריבו בה כי מי הקשה אליה וישלם; לכו בעצת הוקנים לרחבעם ולא להוסיף עול על העם, כ"א הקלו מעליו ולא יאנח תחת משאו מצוקות הזמן עם כוכד עול הרקדוקים; השיבו אור התורה בנר החכמה, ולמה תוסיפו להעיב ולהענין, ונגה החכמה הולך ואור עד נכון היום, ויפוצו משנאיה מפניה, והדת מה תהא עליה. — לעינינו יקומו רבים מקרבנו, וירימו קול לעם להתיר אגודתם ולבולל את ישראל בין האומות, אשר לא יזכר שם ישראל עוד; לעינינו ישאלו כיום שאלה אשר נולדה על ברכי העת החדשה, ולו שמעוה קדמונינו חרדו וילפתו, הלא היא בכתובים „הן עם לבדר ישכון“, עם כתיב ולא קרי בפיהם, מאשר לא ירעו נקודותיו; אמש שכב על משכבו יהודי גם אם לא החזיק בדת משה ביאות, ובוקר נשה לאמר „שהחורת בי נשמתי בחמלה“, ורוח אחרת היתה אתו, והנהו צרפתי מחזיק דת משה! ונשמתי חלפה הלכה לה והיתה לאיש אחר, וכאשר שכב האחר לא הוסיף לקום גם היא, ויקם אחר תחתיו. הרופא כל בשר ורוח יפליא נא לעשות לרפאות את משובת חקירותיהם אלה, והשיבם על שמעקער וראהלינג וסיעתם, ואנחנו נחיה לפניו ונהיה לעם כימי נודנו במדבר, וכיום צאתנו מספרד, וכיום אכלנו לביבות משולשות לשבע.

אבל אשמים אנחנו על אחינו אלה, על גזוליא דרכיזין המרדין ולא הררו חזו לקניייהו, ורגליהן אחת חוץ לתחום, על דאפיקנא יתהון מבי מררשא, על כי שכחנו את אשר לענו ברור קרום לר' אבהו ברדשתו (כ"ר פ"ד), כי מררכי הניק את אסתר, ואנחנו נדרוש לפניהם, כי א"י גבוה מכל הארצות, וכי רוח צפונית אינה מסובבת, כי השמש תצא לנו דרך חלוני הרקיע, וכי אין מדה לים אוקינוס התוסך את הרקיע, ועוד נוסיף עליהם רצועה אחת, לאגד את האגרות ההן עם התורה המהורה הנתונה לנו מסיני, להניח את המרצפת כלה, עם המיח והעכטיים מספורי נפלאות של הצדיקים, כל הרמב"ם החית מת מגויד, וכי הבעש"ט הלך מן העליה ישר אל הרחוב ברום האוויר, מכלי אשר ידע, וכי הגר"א כתב בנוצות כנפי המלאכים אשר באו לשמוע תורתו, ועוד כדומה, להניח המעמסה הזאת עם ד' חלקי השו"ע ומפרשיהם הכרוכים בנסרים, להניחה על שכם ילידי דורנו למורי נימאנאטיק, לשאתה הרך רחוקה עד לעולם הבא, חי נפשי כי יבעטו ועד מהרה יתחמקו וישתמטו מתחתיה, ולא יכירנה עוד מקומה. — החכם התלמודי רבינו תם אמר (יומא פ"ג כ"א) „דרך ארץ קדמה לתורה“, כתנחומא (פ' ויחי) אמר „אף האבות נשאו פנים אל השעה“, וחז"ל אמרו (יומא ע"א ב) „אתהלך לפני ה' בארצות החיים, וזו מקום

א"תהלך לפני ה' בארצות החיים, וזו מקום

שוקים*, ואנחנו עצמנו עינינו ממעשה הומן ואנשיו, ולא נראה כי בכל יום ויום פונים מקרבנו ערף אלינו, או כי נראה ולא נשים לב, או כי שמנו לב ולא נשכם עצה יחד, איכה נקים סבת הדת הנופלת, איכה נחוק ידים רפות וברכים כושלות לאמץ. בא וראה מה אמר ר' יוסי (סוכה ה א) „מעולם לא ירדה שכונה למטה ולא עלה משה ואליהו למרום“, משום שנא' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם; כל מעיין משכיל יראה ברור שרשי המאמר הזה, אשר לא חשש לעקר קדשי המון, אם לא שראה סכנה מרחפת על יסוד הדת האמתי, בענין הגשמת האל שהתפשטה בימיו (ע"ע דיאליזיזם בלעקסיקאן), והיא מצאה לה משענת בעלית משה ואליהו וכו', ויאמר השלם הזה להשליך רעיון זה כלו מאמונת בית ישראל חוצה*). על שבר בת עמי השכרתי ועל הרועים אתפלא כי הפכו יריהם ביום קרב, אך נסגרו בין דלתים בין לוחות ספרים, ואה נפשם יצילו, ואת האחד מני אלף הבא לשמוע מהם משפט, ויאמרו מצאנו כופר. זאת לא זאת, כי המה בטובם יאמינו, כי כל הבא אל ביתם לבקש את ה', באמת ותמים ידרשוהו, ולא ידעו כי בקרבנו

(* הכתובים הקשים לישכם ע"פ טעה זו הם המדברים צלילת אליהו בסערה השמים, ואשר נראה לי חגיג בזה. אחרי אשר קנא אליהו לאלהיו באש וברעש, והוסיף בזה הרדיפה על נביאי ה' בימי מלכות הרשעה מלכות אחזבל, ראה בחזון, כי לא באש ולא ברעש ה', וכי הוא בטבע חוס לבו לא יסכון להשיב לב הדור הזה אל ה' אלהיהם, וע"כ העזה ישועה לו ע"פ דבר ה', לרדת מעל הכמה ולמשוח אלישע תחתיו, איש אשר גם עו גם נועם בו, ובהכרח שיתחמק ויסתתר, והקול יאז כי לקחו אלהים. מורי בתי המדרש לנביאים אשר צנית אל וזכירחו לא ברוח אליהו כבר ידעו כי חדל אליהו להטיף וכי ילך לו באשר ילך, גם תלמידיהם בני הנביאים לקחה אונם מזה, ויעירו את אלישע על הדבר, אבל הוא צוה עליהם לחשות מפני הסכנה מאחזבל. אלישע שאל מרבו, כי יהי לו פי שנים ברוחו, אשר לפי פירוש הראב"ד בם' האמונה הרמה, ר"ל שיהיה לו שני חלקים בכוחותו לעמת יתר תלמידיו, כענין שהבכור נוטל פי שנים, וזכותו בזה לענין עשיית המופתים לעת הצורך, אשר היה מוסתר גם מהתלמידים, רק להנביא אשר הוקם על יתן הכח לזה, וע"ז היתה התשובה, כי בראותו אותו לוקח מאתו יסביל ע"ו, כי לא הגיד לו מה יעשה בו, כמ"ס הן בקדושו לא יאמין. ויהי הם הולכים ודבר, והנה אש להטה סביבות אליהו (ובלא ספק גם ענן וערפל) ואליהו איננו— ובמרוצתו השליך גם אחרתו מעליו (אף כי היה קל המרון, כנודע ממרוצתו לפני אחאב), וכ"ז למטה מעשרה, לשעת ר' יוסי, כלומר ע"ג קרקע, שמרוצו היה קיש קל כמו ברכב וסוסי אש. וזוה יחז מה שזמנינו ששלח מכתב ליהורם בן יהושפט (דה"ב כ"א), אחרי עבור הסכנה מממלכת אחזבל, אע"פ שעלה בימיו אחאב, שמת קודם יהושפט. אע"פ שהמאמין לא יהוש, ויפרש מקרא זה כאשר יוספר מהנעש"ט, ששלח מכתב לראשי העיר בראדי ע"ו שנים אחרי מותו, ר"ל שהבין המכתב הזה קודם מותו בנפיתו העתידות, או כמ"ס השוגה והמסנה מר"ס באחד מספריו שמרע"ה כבר ס' היר החזקה להרמב"ם.

ילעג למו, ועד בו המעשה אשר יעשה בסתר, או במקום שנאמר בו ויראת מאלהיך, שאין בו לא לכד יראת שמים, אף אמונה פשוטה בה' המלא כל הארץ כבודו אין אתו. המאלה יבנה יהודה? או כי יחשבו אשר אף אם ישאר בישראל שבעת אלפים או שבעים נפש, נקום ונדהה לגוי גדול? הסומכין על הנס? בזמן דשכיחא סכנה שאני, האם לא בצדק קרא יחזקאל (ל"ד) „הוי רועי ישראל, את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו, את הנחלות לא חוקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הנדחת לא השבותם ואת האובדת לא בקשתם, ובחזקה רדיתם אותם ובפרך, ותפוצינה מבלי רועה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה, ישנו צאני בכל ההרים וגו' ואין דורש ואין מבקש". ואם לא בצדק נקרא כיום כדברים האלה. ועוד יתרה יעשו להרחיב הפרץ ולדחות את הצאן הלאה הלאה, לכל תשובנה עוד.

עוד ואת ראיתי רעה חולה בעמי, כי נכשלנו בהלכה אחת מהלכות המבוע, ונחלינו חלי מסוכן, והוא בדבר ההרגל, מלאך פני המבוע, כי יחליק בעיני איש את אשר הורגל עליו, ולפיהו ישנא את הפכו. לא נדבר ממנהגי שמות ואמונות הבל * אשר היו לתורה ברוב הימים ובסוד עמנו נכתבו, ויהיו שקוצים באהבם, וסתרם כגלויים הבל, כמו מנהג הכפרות והתשליך, לרקוד עם הכלה ולרקד לפני הלבנה, ואיסור ת"ת בשש שעות הסמוכות לתקופת סבת מלפניה ומאחריה, הנהוג במדינת פולין, וכדומה מנהגים אשר נסרכו מימי קדם ונסרחו מרוב ימים, אשר עליהם אמר הג' ר"מ האגוז (משנת חכמים ר"ה) „אחשוב לנס אם ניכל לבטל מנהג מעות וכו', דיותר יבטל ההמון א' מעשרת הדברות, ממה שיבטלו ממנהג מעות שלהם או תקנה אחת אף שלא נתקנה בחבר עיר כו'"; אף כי ממנהגים שיש בהם ריה י"ש כמו גלוי שער הראש שבאשה, שכ' בת' מהר"ם אלשקר סי' ל"ה דשער שדרכה לגלותן אינה ערוה, דלא גרע מגבות העינים, והכל לפי מנהג המקום, וכמו כסוי הראש, שהוא מעשרה מילי רחסודותא שנהג רב בעצמו, ותלמידיו אחריו חלקום ביניהם לכבודו (שע"ת להגאונים סי' קע"ח), ורב הונא לקח לו מדה זו (שבת ק"ט ס"ג), וכל כמו אלה אינן אלא רשות לעשות כמעשיהם אם לא (פה"מ להרמב"ם ברכות פ"ד מ"ב), ורבינו יונה (רי"ף ברכות י"ח) כ' שיותר טוב להתפלל בגלוי הראש, משירים כובעו מן הארץ שנפל לו בתפלה, ובמדרש (ויק"ר פכ"ז) משמע שאינו חייב לגלות את הראש

* עמנו מספר אמונות הכל הנמנאות בספרי גדולינו, ולדוגמא ע' ס' חסידים (סי' קס"ב) „אם כף רגלו של אדם אחזתו החכך כו' יש לו ללכת במקום שאינו יודע כו' ואם אחזו יש לו לשמוע דבר חדש ואם עור שכל העין יש לו לראות או לקרות כתבים של הדוש, ואם לשונו יש לו לדבר דבר של חדש וכו' וכו'. „חסידים ואנשי מעשה אינם אוכלים בליל שבת מיד מפני מול מאדים השולט אז" (ש"ע ח"ה סי' רע"א), ולשם ברזל כמים מפני התקופה (שם סי' תנ"ה), והרמב"ם כ' ה' עכ"ס וחקותיהם פי"ח) העושה מעשה מפני האצטגנינות כו' ה"ו לוקה שנאמר לה תעוננו".

ב"ש, והג"א (א"ה ס"ה סק"ב) כ' „אין איסור כלל בראש מגולה לעולם“. ובעת החזיקו בו ומרקקים בזה יותר ממצות החמורות שבתורה, כגול ושנאת רעהו ונאוף, אבל נדבר ממנהגי הבגדים שאין בהם ריח יהדות, ובכל שם יבאצו את הלוּבש מלבוש אירופי ושמו לדראון לאחיו, מפני „שאין רוח חסידים נוחה מהם, אבל אותן חסידים אין רוח חכמים נוחה מהם“ (שנת קל"ז ז), כמ"ש בכ"מ (מימוני פי"א מה' עכו"ם) בשם מהרי"ק שרש פ"ח „שאם אין הלוּבש משום חק ע"ז, אין לשנות מהן כלל ועיקר“, ובהגמ"י (סז) כ' „אין לאסור רק מה שהזכירו רז"ל בפירוש שהוא אסור (כגון הכרנלתא, נרכות כ' ה), ואין להוסיף עליהם כלל“. מלשונם משמע, שהם מקפידים אם ישנו ממנהג לבושי האומות, לבל יהמחו עלינו ויבוזנו, ובכלל שלא לעשות פרוד בחיי החברה החיצונים. הלא נראה כי חכמי הצרפתים נטו מהלכה מפורשת שבתלמוד, לפי מנהג העם היושב בין האומות למען השלום (ע"ז ט"ו א' תד"ה אימור), ואלה שבזמננו ידמו כי הם קרובים לה' ע"י ערך בגדיהם, וכי בגדים אלו נתנו למשה בסני. ויש מבעלי הקבלה, הנותנים טעם לכל מנהגי שמות, נושאים המיד שני כסויים על הראש, מצנפת וכובע, לרמוז על שני המקיפים (מיס, יחידה) ואומרים שבלבושים בכלל שורים המקיפים העליונים, וע"כ קרושים המה וקרושים יהיו, ולא ישיבו אל לבם לא דעת ולא תבונה, כי אם המנהג בעצמו הבל, סודו הבל הבלים. הבלים כאלה הגדילו הקרע והרחיבו הפרץ בין הומן ובין הדת, ובין כה וכה הומן מחלוף כח עלומים בכל יום, והדת זקנה באה בימים וכחותיה נחלשים מיום ליום, אם לא תחיה כרוח הומן, ובאמת ע"פ מוסדות דתנו האמתים ראויה היא שתחיה כימי עולם ועד עולם.

בענין פרוד הדעות בדברי דת ואמונה, למען השלום, שהוא לבדו הכלי להחזיק ברכה לנו, בהיותנו מפורדים אל קצוי ארץ ומפורדים בין העמים, ראוי לנו להחזיק ברעות גדולינו הדורשים טוב לעמם. את הנכרי אשר לא מעמנו אם הוא עוסק בתורה וכר"א נקרבונו כמו נגיד ונכבדנו ככהן גדול (ב"ק ל"א א) אם כ"ג הוא לעמו. גם את הכופר באלהים, אם הוא ישר בדרכו ותמים במעשיו, נוכל לאהבנו, אך את דעותיו לא נקבל גם לא נוכח עמו אם אין לאל ידנו לחרוץ משפט צדק, עד האלהים יבא משפט דעותיו, עד ב"ר הגדול שבירושלים, אשר ראוי לנו לכונן, כי ישבו כסאות למשפט הדת, ואנחנו באמונתנו נחיה בשלום ובמישור עם ענוי ארץ. הלא קרא הכתוב נבל לאומר בלבו אין אלהים, לא על דעתו הכוזבת, כ"א לאשר השחית התעיב עלילה, וכבר הבאנו בשם תד"א שאפי' עכו"ם הכל לפי מעשיו רוח"ק שורה עליו, וע"פ דעת תורתנו אין הברל בין מאמין בע"ז לכופר בכל, וגם הכופר אם מעשיו רצויים ראוי להקרא חסיד. ובכלל לא שמה תורתנו מועקה על השכל כ"א על הלב לבד, ר"ל להכניע חמדות הבהמיות בשביל מוכתו הנצחית ושובת זולתו ובשביל צורתו האנושית; ומה גם למי שכופר בע"ז ואינו כופר בה' רק מפקפק בו, ה"ו יהודי גמור, כמ"ש במגלה, ובפרט מי שמועה בא' מן הענפים מחמת עיונו, שעל כיוצא בזה השיב הרדב"ו (ח"ד סי' קפ"ו), ולא מצאתי מעם לפטרו מן העונש

זולת מפני שמועה בעיונו, כי המועה בא' מעקרי הדת מחמת עיונו הנפסד אינו נקרא כופר, והרי הלל אדם גדול היה ושעה בא' מעקרי הדת שאמר אין משיח לישראל, ולא חשבוהו לכופר ח'ו, דא"כ האיך היו אומרים שמועה מפיו, והמעם מכואר, כיון שאין כפירתו אלא מפני שחשב שמה שעלה בעיונו אמת, א"כ אנוס הוא ופטור, ודלא כרמ"א בתורה"ע ח"ב פ"ג שב' „מאי חיות דרם האדם, שיש לו הפסד אמונה ומאמין קדמות העולם, סומק טפי מדם הבנ"ח שרוצה לשחוט לנפשו וכו' ?", בשביל „מאי חיות" כי האי לא נוציא זה להריגה ולא אפילו להפקיר ממונו, ועינא דלא חזי סומקא דרמא דאינש תכלול בה, ואל מקרש ה' לא יקרב לזבוח צאן קדשים ולכלות ממונם של ישראל. כדעת הרדב"ז הוא ג"כ דעת העקרים (מאמר א פ"ג) שבי' „מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת כו', ועלה מזה בידו דעת כוזב כו', אין יוצא מזה מכלל בעלי התורה חלילה, ולא הותר לספר ח'ו בננותו ולקרותרו מגלה פנים בתורה ולא כופר ולמנותו בכלל המינים ח"ז, וגדולה מזו כ' הראב"ד שאפי' המבין עיקר מעקרי התורה בחלוף האמת, מפני שהוא מעה בעיונו אין ראוי לקרותו מין כו', והוצרכתי לכתוב זה, לפי שראיתי קצת קלי עולם חכמים בעיניהם מרחיבין פה ומאריכין לשון כנגד גדולי עולם בלא דעת ובלא תבונה". וכ"כ בס' תהלה לרוד (ס"א פט"ו) „לא יקרא מין רק החולק על הקב"ה מצד יצרו, לא מפני שנראה לו מפאת מעות שכלו", וכיון בזה להסיר מענת האברבנאל בספר ראש אמנה פי"ב, כי בטוחים אנו בטרה אמונתנו באחדות ה' היחיד ומיוחד, שכל זולתה לא תכריענה בטענות שכליות. וכ"כ בשו"ת בשמים ראש סי' ר"מ „לא כאשר יפתח האחד את פיהו במקומות אחדים נדון אותו לאפיקורוס, והנה לעינינו גדולי ישראל דברו לעתים דברים קשים, האסור לשיומעם, ונכתב בספר גם מהם כאלה, ה' הטוב יכפר בעד". וגדולה מזו כ' בס' רנ"א „האדם אשר לבבו יבין מתוך התורה באמונות דעה מן הדעות הנכונות והישרות, כל עוד לא יכחיש המקרא וקבלת חז"ל, יכול הוא ללכת אחרי דעתו, ואדרבה מצוה הוא ומחויב להתהלך את שכלו, כל שהגיע למדרגה זו והוא מפורסם לחכם בח' התורה ונבון דבר אף הוא רשאי, ולא עוד אלא שמחויב לפרסם הדבר לתלמידים ולהצדיק את הרבים ולקבוע הענין ולכתבו על ספר, לפי הזמן אשר נפזרנו מקצה הארץ ועד קצתו ונפלה עמרת ראשנו ונמפש הלב ואבדה חכמת חכמינו ונסתתרה בינת נבונינו כו' וב"ד הגדול אין בישראל אשר מאתם תצא תורה ולכן כל חכם בכל מקום ימלא את ידו להודיע לעם כפי שכלם זה בכה וזה בכה, והותר הדבר מחמת עוצם קטנות דעתנו בדברי התורה והמצות ורוב המפשות אשר נמפשנו בגלותנו כו', עד שעקרי האמונה לא נודעו על ברויין כו', אם לא מכח אחר מעורב בו, והן ספרי חכמי היונים, ולכן כו' חיוב ומצוה גדולה שיודיע חכם את דעתו, להגיד לעם כפי מראה לבו והחזיון אשר חזה, אפילו שיהיו דברים גבוהים ומאד נעלים וכו'". ובא וראה כמה גדול כבוד הכריות ושיש לקרבן ולא לדחותן ח'ו, מ"ש בת' הרמב"ם (הובא ברדב"ז ח"ה סי' ב"א ע"א) וז"ל „אין להסיר שום ממונה ממנויו בשביל שיצא עליו קול,

ואפי' שלא יהא לו אויבים כו', ואם נתקיים עליו ערות ג"כ אינו מן הדין להסיר אותו, אם קבל עליו מה שהוא חייב, שאין מורידין אדם מקדושתו מסנהדרי גדולה עד חזן הכנסת, אא"כ עבר עבירה כפרהסיא, ואם לא יתברר עליו זה אינו מן הדין להסירו ולא לפרסמו, כמאמרם ז"ל ת"ח שסרח אין מנדין אותו כו' כסחו כלילה, ואין ראוי לחסר מכבודו מאומה, דצורבא מרבנן קוב"ה תבע יקריה כו', והאיש אשר דבר כנגדו, ואפי' העיד שראה בעיניו חייב נדוי, לא יהכן אפקירותא גדולה מזו ולוקה משום מוציא שם רע, כי הוא מעשה דמוביא חמא וזיגוד מינגיד". ויש לדבריו אלו מקור בירוש' (גיטין פ"ה) לענין דרכי שלום "שלא תאמר איש פלוני מגלה עריות ושופך דמים והוא מברכני", והא דברכות (ל"ב ב) מיירי בעדים ולא קבל עליו תשובה. ועד כמה העוון המתחסדים שלא לצרף עבריו למנין עשרה ע' ת' הריב"ש סי' קע"ב, מכ"ש שהם אינם מצרפים ליטוואק או קצוץ פאה, יסלח להם ה' על פשעם, ותהי אולתם כפרתם.

פרק טז

מוסדות הדת המהורה.

מדם נקרב להתבונן על מה אדני דתנו הטבעו, נואיל לבאר גדר הדת בכלל, ואם אפשר שתמצא דת אשר תשתתף לכל האדם אשר על פני האדמה, ודת ישראל בפרט מה היא.

הדת היא המישרת את האדם באורח מישור להגיע אל השלמות. האדם חסר בטבעו, כי יתרון לו בחמרו מתולדתו על הבהמה אין; אם הוא לבדו אין זר אתו, לא יחכם להשלים דעתו אך בעצלתים, ויוכל גם להזיק לנפשו; רעה את וולתו, וזיק גם לרעהו, וישלים דעתו אך נגד משנהו, אך לא יתרום על, שתנוח עליו צורת האדם. נפש האדם חסרה מתולדתה, וכגולם היא נכונה לקבל כל צורה, אם תשתלם כראוי, תהיה לתפארת היצירה, ואם תשחת תרד מטה מטה מכל חיחו טרף ובני שחץ. — מגמת הדת לרום את האדם על חית השדה בנפשו לעצמו וביחוסו לזולתו, ואין רשות לשום אדם, בהיותו בחברת זולתו, להפטר ממנה, כי החברה תפליטנו ותגרשנו מן גו; אין רשות לו, אם רוחו רוח אדם תחיינו, להפטר ממנה, גם אם הוא לבדו. — בגלל הדבר הזה היתה הדת טבעית והכרחית למין האדם, עדות היא בפראים אשר חקקו למו דת ובקדמוני העמים, אשר גודעו לנו עקבותיהם, ואם נשמע מתפלספים מתימרים, להיות כתור אדם המעלה מבלי דת, אך שקר בימינם; גם למו דת, אך גאווה תשיאם, לבחור למו דת וזולת המפורסמות כיום הזה, והטה מתנהלים ע"פ דת הצדק או דת החכמה, אשר ידמו כי לא המצאנה במפורסמות, בעבור איזה מיסודותיהן או מענפיהן אשר לא ישרו בעיניהם. — כאמות לדת היא האמונה בעצם נשגב, גם היא נולדה להאדם בימי

לדוהו, כאשר בארנו בפתח־דבר למארנו „אכן יש ה'“, אכן שונות הנה אשה
 מרעותה בתכונתן; הדת היא מחייבת והאמונה משוללת. מגמת פני הראשונה אל
 מטרתה הנצבת הכן על עמדה, ותקוה לאדם להשיגנה. מגמת פני השנייה
 להתרחק מאחריה, מן הספקות אשר יעיקו על האדם ומן המועקות אשר תציקנה,
 ומטרתה התרחק הלאה הלאה, אשר לעולם לא יבא עדיה, ובכל זאת עשה
 האדם שלום להנה וישלכן יחד, ותהי לו דת אל הית. השלום אשר עשה להן,
 לא מצדקתו ומאמץ רוחו רדף אחריו, כ"א מעצלותו ורפיון דעתו נשא פנים
 לשתייהן ויכנע תחת ידי תוקפיו, ימים רבים לא עלה על לבו להתיך המוג בכור
 בחינתו, בחשבו אותו לבריה אחת בעלת גוף ונפש, הדת היא הגויה והאמונה—
 נפשה, וכן תחיה עד עת קץ, וחלילה לנו גם אנחנו מהגיף עליה חרב, ורק
 כרופא הדואג לגויה ולשלומה, להחלימה ולרפאותה רפואת הנפש ורפואת הגוף,
 נשים פנינו אל חיי הדת.

הפירד בני האדם לעמים שונים איננו מניע עד עצם תכונתם, אף אם שונה
 עם מעם מפאת הברל מושבותיהם ושנוי תולדותיהם, מ"מ כלם בני אדם המה
 וצורתם אחת היא, לכן לא רק אפשר הוא שהיה לכלם דת אחת משותפת,
 אשר תשתנה רק בהארה לגוי וגוי ולעם ועם, כ"א צריכה שתהיה כזאת. ומה
 שלא היתה עד הנה, אין זה כ"א מפאת גסות הרוח, אשר סימן לה היא עניות
 הדעת. — וכבר קרא לנו אלהינו בתתו לנו דת קדשו, להיותנו ממלכת כהנים,
 להורות דעת ודת אמת לכל גויי הארץ. ועשרת הדברים אשר נתן לנו ביום
 הקהל יכולו מוסדות הדת הראויה לכל מין האדם, אין בהם דבר וולתם*);
 ואשר זכר יציאת מצרים אצל „אנכי“ ואצל שבת (בדברות האחרונות) אינו רק
 להמריצנו באחרות ה' ובשביית עבדינו כמונו, לא מפני שהם מיוחדים רק לנו.
 האמנם נמצאים פרטי מצות בדתנו שאינם מסוגלים לעמים אחרים, כמו שנמצא
 מצות לכהנים לבד וללוים לבד, אפס עקרי הדת ראויים הם להיות כוללים לכל
 באי עולם. עוד תנאי גדול יש בדת, אשר תאמר להיות כוללת לכל האדם,
 ר"ל שיקבלוה כולם ברצון מכלי שיכפה עליהם הר כניגית, והוא שלא תעיק
 ביסודותיה על רוח האדם או על צורתו שהיא נפשו המשכלת, ר"ל שלא תצונו
 להאמין אמונות, אשר נמצא בהן דופי בזמן מן הזמנים מצד השכל, או שתצוה
 על הרגשות הלב שהן מעיקות עליו בעולם המעשה. ומעתה נבחון נא את דתנו,
 אם ימצא ביסודותיה התנאי הגדול הזה, או נדע בטח כי צדק יוצרנו אשר

(* ומ"ש „גוי ששכת חייב מיתה“ (סנהדרין ל"ח ב), פירש רבנו שהוא לענין מודע דת
 לעצמו (רמב"ם הל' מלכים פ"י), ואינו נהרג עליו. ול"כ כי דברי אגדה הם, שהכתוב
 שמביא ר"ל אינו מדבר כלל בזני אדם רק בטבע העולם וההגתו, ואין למדין מהם
 הלכה, ואמר זה להפלגה, ורואנו כזה, שצמקום שאין מנוח אסור לשכות אפילו לישראל,
 ואמר זה בנוי למשל, ורואנו שהולך בטל בימי המעשה חייב מיתה כי הכעלה ראשית
 כל תפלות.

יעדנו להיות ממלכת כהנים לכל באי עולם, מפאת תורתנו התמימה ביסודותיה, שיקבלוה כלם ברצון.

כל שמה המתפשטת למעופים רבים, מחויב שתנוח על יסודות שהם העקרין בה. ע"כ אין הלכה כאומרים שאין לרתנו עקרים כלל, כי רתנו היא שמת חיינו הרוחנים והגשמיים והיא מסתעפת לענפים רבים מאד, ומחויב שימצאו לה יסודות, אולם יפלא בעינינו לא על הרמב"ם שמנה י"ג עקרים לה, רובם יסודות הפלוסופיא. כ"א על המברכים אותו ומודים לו בכל אלה, איך הניחו תלמוד ערוך שבידינו וילכו לנוע על הפלוסופיא, שהיום כאן ולמחר בקבר הנשיה, פלוסופיא עיונית לא נסיונית ולא דתית.

גרסינן בסנהדרין (ע"ד א) "א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק, נמנו ונגמרו בעליית בית נתנה בלוד, כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם עביר ואל תהרב, יעבור ואל יהרב, חוץ מע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים". המאמר הזה אין לדנו כאחת מן ההלכות, כ"א כרוח החיים שבדה, יען כי הוא דן דין נפשות האומה, אות הוא כי האספה הנכבדה הזאת, אשר עלו למקום סתר ולא נדונו בביהמ"ד, במקום הקירות ההלכות (כמו סוד העבור שנועצו בעליה) (סנהדרין י"א א), וגזרות י"ח דברים היו ע"פ מקרה בעליה, שעלו לבקר את חנניא (שנת י"ג ב), ולא השלימו שם כ"א בבהמ"ד, כמ"ש (שס י"ז א), אות הוא כי לא להלכות נכנסו לדרוש, כ"א על מסתרי דת האומה, ויצא להם, אם בהסכם כלם או רובם, כי ש לש ה א ל ה ם ע ק ר י ה ד ת, שמחויב כ"א מישראל למסור נפשו עליהם. ואע"פ שנמצא (מכות כד א) עקרים אחרים בחיי האדם, כבר השיבו לר"ג שגם באחד מהן חיו יחיו לזכות לפי ה', ולא בעקרי הדת הוא סדר, ועוד כי מדרש ר' שמלאי הוא כלו, ואין למדים מן המדרשות. שלשה עקרי הדת אלה הם המכוונים לעצמם, והם נצחים לא ישתנו לעולם; המקיימם ילך באור ה', נפשו זכה וחברתו נעימה, וחומאם חומם נפשו, נמשל כבהמה נדמה ובחברת האדם לא יכתב, וה"ז כענין עונש הכרת שזכר הרמב"ם. — שרשי העקרים האלה לחכמי הקבלה נתונים לענות ע"פ פלוסופית דתנו, אין פה המקום לכאר שמץ מנה, פרמיהם ומעיפיהם לחכמי הדור ע"פ התורה המסורה לנו לקו ומצותיה למשקלת, מלבד המצות אשר הם לזכרונות קורות האומה, ומצות שהם לזריוות יתרה וחסידות הנתונות רק לחסידיו האומה, ובלבד שלא יתרחקו, לבלתי ירום לבבם על אחיהם.

שלשת העקרים האלה, אינם תלויים לא בדעות ולא בהרגשת הלב כ"א במעשה לבד. עבודה זרה, כיצד? אנחנו לא נצמיונו בחיוב לעבוד את ה', והלא מעשה הקרבנות שהיא המיוחדת בשם "עבודה", כבר הוכחנו די באר, כי לא אותה הוא מבקש, רק למנענו מע"ז חפץ; ואדוננו מרע"ה לא הקריב בתחנותיו לפני ה' קרבן אחר, והוא נקרא עבד ה', וכן יהושע; ומ"ש ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם, רוצה לאמר שלא יהיה לבנו פונה במקצת לאלהים אחרים, לא שהצווי בחיוב על העבודה. אולם לא הרחיקנו מעבוד אותו כלל, כי זה היה לחץ על לב ההמון, אשר ירחש לו תודה בעבור המסות הגדולות והטוב והחסר

אשר עשה עמנו, אך הנביל את העבודה הזאת ככל פרמיה, ואם יאמר אדם לעבוד את ה' במעשה אשר לא צוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עו"ז, כידוע מקמרת דבני אהרן, ומכ"ש שאם תהיה בעבודה זו אחת מן התועבות אשר שנא ה', והן גלוי עריות שהיתה עבודה לאלילים בגוים הקדמונים, כנודע (ויקרא י"ג), ושפיכת דמים (דברים י"ג ל"ב). אף לא נצטוונו באיזה אמונה או דעה, רק אמר במקום האמונה: וידעת היום, או אתה הראית לדעת. ומצות ואהבת את ה' אלהיך נמשכת על אחרות ה' שקרמה לה, ור"ל: שמע ישראל, אצלנו אין שתוף באלהות רק ה' אחד, וע"כ תאהבנו (כטבע האדם לאהוב את הקדוש לו) בכל לבבך, לא גם את זולתו עמו; ומצות „ויראת מאלהיך" או „את ה' אלהיך תירא" באר במשנה תורה, שאיננה פקודה כי אם שאלה ורצון, במ"ש מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה, והיראה באה מעצמה ממיב הכרתו ודעתו את ה', כמ"ש לב לדעת ועינים לראות ואונים לשמוע. ונמצא ששני העקרם ג"ע וש"ד תלויים ג"כ בע"ז, ולהיותם תועבות גדולות ע"כ יצאו לעצמם להרחיקנו מהם בגדרים וסייגים. פקדנו על העריות במשפט מות, והרחיקנו מן הקרובות ביחוד, מפני שהן מצויות עמנו המיד, הוהירנו על הרציחה, וצונו על שומאת המת להרחקה, וזה גלו לנו חו"ל באמרם „למה לא ממא נבלתו של נחש כו' שלא יעכב אדם להרגו" (מדרש תהלים פ"ז), וכבר השיג ממרתו בזה, כנודע ממ"ש (יומא כ"ג ז) „מלמד שקשה עליהם מהרת כלים יותר משפיכת דמים". — בעשרת הדברים אשר נתן לנו בקולות וברקים ובמורא גדול, השריש בלבנו יסודות העקרם הנשגבים האלה; ב' דברות הראשונות מוסבים על העקר של כבוד ה' המיוחד ואין עוד, כי הוא הוציאנו ממצרים וברא את כל בששת ימים, ואין זולתו אתו, ולא ישא את שמו לשוא כימי דור אנוש, וכמ"ש וכבודי לא אחר לא אתן. כבוד ולא תרצח, הוא נגד חק המצרים שהיו רוצחין את אבותיהם הזקנים, ונגד הרציחה לוולתו והנאוף החזיק, שגם באופן שלא יבא לידי רציחה לא תקח הון אחרים ולא תחמדם כלל ולא תחמוד אשתו וכל אשר לו. והרחיב האזהרה וההרחקה מפיגעת הון אחרים ביותר מפני תקון העולם, כי בלעדי זה א"א הישוב והחברה.

על היסוד הזה שאמרנו הקימו חו"ל דבריהם לאמר (מנלך פ"ב) „כל הכופר בע"ז נקרא יהודי, וכמורה בכל התורה כלה", ולהפך, כל המורה ח"ז בע"ז ככופר בכל התורה כלה; כי הוא לבד יסוד הדת הישראלית, ונ"ע היא אביורייהו דע"ז; אולם ש"ד הוא יסוד הדת האנושית בכלל ואינו מיוחד לישראל לבד, ואיך כל התורה פירושה הוא, זיל גמור.

אך למותר יהיה להגיד, כי לא נכון בזה לשלול ח"ז כל התורה עם דעותיה הנכוחות למבין ומצותיה הקדושות והמהורות, אשר כל איש ישראל צריך לדרוף אחריהם לשמרם בכל נפשו ומאדו, בעבור שהם רצונו של ממה"מ. וכונתנו בזה היתה רק לקבץ פזורנו ושיינו האובדות, שידעו בנפשם כי ישראלים גמורים הם לכל דבר וזוכים לחיי עוה"ב, אם מחזיקים הם רק ביסוד ההוא לבד. אולם האיש אשר לבו זך ודעתו שלמה והולך ברכי התורה לכל פרמיה,

או לפחות המשתדל לקיימם בכל האפשר לו, הוא אשר בו נתפאר וזוכה להמעלה המפוארה להקרא בשם עבד ה'. והמשכיל השם מעיניו בחכמה האלהית, אחרי אשר עסק במדעים לכל סעיפיהם לשמה, וכובש את יצרו ומטהר מרותיו להרוך מאווי לבו תחת רגלי התכונה והמדע, ועוסק במעשים טובים לבריות, קדוש יאמר לו וראוי הוא שתשרה עליו שכונה. — מדרגות הרבה יש בכל אחת משלש המעלות שזכרנו: ישראל, עבד ה' וקדוש. האיש אשר נשאו לבו להיות ישראל כשר, ישתדל לקיים שלשת עקרי יסוד הדת על שלמותם, והמקיימם נקרא חסיד, ולפום צערא אנרא, כי לא נקל הוא לכל איש למלאות אחריהם כיאות, כאשר נבאר בזה.

חכמינו האלהיים ז"ל הזכירו שלשת העקרין הנ"ל בתארם המשולל, והורו על גדל יקרתם, במה שחייבו לכל איש ישראל למסור נפשו עליהם. אולם כונתם בזה לתפוש קצם האחרון, לאמר כי בהעדרם נפסק גם חיינו; אפס החיים הלא הם תכונה מחייבת, וכן יש לשלשת העקרין ההם צד מתייב, שבו יחיה היהודי חיי עולם, והצד ההוא הוא הנזכר בתורה בפנים אלו: הרבקות בה', קדושים תהיו, ואהבת לרעך כמוך. — הרבקות בה', תקדם אליה הידיעה בתארי ה', כפי מה שהם מבוארים בתורה ובנביאים, שה' הוא אחד ואין עוד מלבדו, בורא העולם וכו', ולפי מה שהשיגו חכמינו בו; וכל טוב ורם, נעלה וקדוש שאפשר לאדם לשער בדעותיו יתלה בו, וע"ז נאמר: ארוממך אלהי המלך. ונמצא לפ"ז שהרבק בה' הוא דבק במרום וקדוש, והוא חי חיים נעלים חיי עולם גם פה בארץ מתחת. ומה תצא לנו מצות התפלה, שהוא סדור שבחו של מקום, והוא על שני פנים: תארי החיוב ותארי השלילה, מה שמכונה בלשון המקובלים ממלא כל עלמין וסוכב כל עלמין, ופרטיהם אין פה המקום לבארם, ומקומם בספרי אבן ישראל, אשר כתבתי בעז"ה ללמד דעת את הדת לעמנו. — קדושים תהיו, עיקר זה הוא, להיות גרור מן העריות ומכל נאוף ולהרחיק מלבו כל מחשבה מענינים אלו, וכשיעלה בלבו תאוה זו, יתעורר בגבורה ובאמץ לב נגדה להסיחנה ביד חזקה מקרבו, מלבד מה שזכר המימוני בה' דעות, אותו שע"פ דרכי הרפואה יש לו לבעול, או יקצר בזה בכל האפשר, למען לא תמריר עוד מחשבתו, עד שתמצא מחשבתו פנויה תמיד לענינים נעלים ונכבדים מאלה. פרטי דברים הללו ידרשו מעל ספרי חכמי המוסר והרפואה, אין פה מקומם. — ואהבת לרעך כמוך, כבר מבואר בתורתנו באור מספיק לכל סעיפיו, ואשרי אדם ההולך בדרכיה, כי מוציאהם מצא חיים.

האמנם ידוע ידע המחבר היטב כי לא יצא ידי חובתו לפני בני הרור הזה, כי יאמרו לו: מה הועיל לנו המחבר הזה בכל בקורותיו, ומה בצע בהקלו העול מעל צוארנו כמעט (כאשר יחפצו ללמוד מתוך דברי הספר), והנה גם הוא דורש מדינו ממעם הדת — חסימת נפש מן חמדות עוה"ז הנותנות מעדנים לנפשנו, ומחילת זכותנו לעצמנו מפני יתר כני מיננו; אם זאת בקשנו מאתו, אם זאת משרתנו אשר דגלנו בשם ההשכלה? הירמה כי באמת קשה לנו לישן בסוכת

או לשאת גדילים בכנפות כסותנו, או כי תפגע אונינו משמוע ענין היחודים שבקבלה, כאלה וכאלה נוכל נשוא ולא נכשל, ואף גם לרקוד בתפלה ולמחוא כפים לא יכבד עלינו, אם רק לא תאסר הדת אסר על תאות נפשנו; ומי יתן ותחדש דת ש"צ בימים האלה, כי עתה חיינו על ההווה והתענגנו על כל חמורות החיים, והיינו מאושרים וטוב לנו. הן גם ההווה לא נשמום אף לא נהרהר אחריהם כלל, במקום שיש בהם חלול השם לעלמה יפת עינים רבת ההרגש או במקום שיש בהן סגולה לפרנסה. כל הכריעות וההשתחוויות ועמידת רגל ישרה וכל הלחשים וההשבעות הכתובות והמסורות בע"פ בתורת המאָדע, שקבל מאָנ־שיי בהר מרום פארוי, קדושות הן לנו, מאירות הן עינינו בחיי ההוה ולכן "נאורים" אנחנו; לקבוע דבר ה' על מוות הבית לחרפה היא לנו הנאורים, אבל לקבוע נעל הסוס על מפתן בית מסחרנו, מי זה יגער בנו על ככה, בבקשנו פרנסה או מלאכה? — משכילים אנחנו ולא לנו להאמין בה', אף לא "השכל וידוע אותי", הכתוב בספר שכבר אבד עליו כלח, בנביא אשר לא ידענו איזה דרך עבר עליו הרוח, גם לא להיות "משכיל אל דל" הכתוב בתהלים, אשר יגידו שמואל הנפח ויוחנן הסנדלר בטו"ש בין השמשות מעל הבמה בביהכנ"ס, בעת שאנו מתעלסין בדברי חדוֹדִין את עלמות אירופאיות משכילות, כ"א משכילים אנחנו ללעוג לאבותינו ולאחינו, לאבותינו אשר לא ידעו את החיים והגו בספרי מוסר גם ככו בכה, ולאחינו אשר מפני סכלותם ואולחם נתונים בצרה ובשביה, מפני סכלותם אשר נקראו בשמות עברים מגואלים: משה, שמואל ולא בשמות אירופים נאויים ומהודרים כמו: יעִפִים, מאקס, ומפני אולחם, אשר יחזיקו עוד בתלמוד ורגלם ישיבו אל עדותיו, בתלמוד אשר מידו לנו כל הצרה הזאת וכל האסון אשר קרנו בדרך גלותנו, כי לולא הוא כבר התבוללנו בין האימות ולא היה עוד שם ישראל לקלסה בנוים;

ואמר — הם! הם! אחי! למה זה עובתם עליכם שיחכם, וכלכם תתמלאון עלי? הרפו מאף ואמר מלה למענכם — סלחתי, כלם מחולים לכם, כלם שרויים לכם, כולם מותרים לכם; אך דעו נא כי לא לכם המשפט על גוי ואלהיו ועל תורתו, בהיותכם עוד בחורים ההולכים בדרך לבם ובמראה עיניהם, ועם הקהלת אוטר: שמח בחור כ' והלך כ' ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט! ימים יבואו ורוח בינת נבונים תעבור גם עליכם, או אז תכירו ותדעו משוגתכם, אך אחת נדרש כיום מידכם: אל תבוזו ליקחת אם, אל תבוזו לזקני עמנו, אל תבוזו לרתנו המהורה נגדה נא לכל הדתות תחת כל השמים, אל תבוזו לחכמינו האלהיים בעבור דברים אחדים אשר מצאתם למבקרם תופשים עליהם בגללם. הן נתתי לפניכם ספר בקורת, וראיתם בכל אלה כי גדול כבודם מאד בעיני המחבר; שלם הוא עם ה' ועם עמו ותורתו, והייתם גם אתם שלמים אתנו. פנו לכם עת להשתתף עם אחיכם בצרה ולדאוג כפי כחכם לטובתם; הלא תדעו גם היום, כי אלה משה ושמואל ויוחנן אשר מאסתם בהם, המה על אומנתם הכשרה יחיו, וביום שבת ומועד לא יאחרו

הזה כקורא באגרת, כי עיוניו עמוקים וכונתו נשגבה ומטרתו צדק; ואם ישאלני הקורא: למה זה הריטות כה רעיוניך, עד שיוכל אדם לשנות במשפטו עליהם, ולא בררת דבריך כשמלה? דע כי ברוב דברי הספר עשיתי כה, אמנם יש ענינים אשר מפאת העיון הרק לא תושג אמתתו כ"א בקוצר אמרים דוקא, והלא נמצאו מושגים יותר נעלים אשר לא תושגנה רק בהסברת פנים לבד, ע"ד שאמר רבי, "האי מדחדנא מחבראי דחיותי לר"מ מאחורי", ואזו חיותי מקמי הואי מדחדנא טפי" (עירובין יג ז), וע"כ היתה שפת הפלוסופיא קצרה וקשה להמון הקוראים. ואחרי הדברים והאמת האגה אחזה את פני המעיין, כי אם ימצא בספרי זה דברים בלתי נכונים לדעתו, שיורני במכתב את משוגתי, ונכון אני בכל עת להודות על האמת ולהודיע קבל עם כי שגיתי, ולא יתנהג כמנהג נערים הוללים עזי פנים אשר יתנפלו ככרבים עזי נפש בעלי מכה"ע לחרף בלשון הרועה, ולא כמנהג החנפים המראים צדקתם על ארץ רבה לאמר, ראו! כי קנאתי דדתנו קנאה גדולה, והכיתי את המחבר שוק על ירך, כ"א ינהג בעונה צדק ולענוים יתן חן.

הערות והוספות

ד 3 (להעיר און) שורה 1 "אם מפאת יגורו או מנד תכונתו", שאלני משכיל אחד פי' הדברים האלה, הנראים להורות שהנריאה מוכרחה. והשכתי: כי כחות הטבע נתלקים לשני מינים: אפסרים ומחויבים, למין הראשון יחשבו כה המושך, האלקטרי וכדומה, שהם כנוספים בגשם, לפי ידיעתנו כעת בח' הטבע, ולמין השני יחשבו: תפיסת מקום, בלתי החדור (אוגדורכריינגליקייט), ההתמדה, שהם מחויבים לגשם וה"א לנירו בלעדם; ועל שני המינים האלה רומז דברי.

שם שורה 20 "כתארים הנעלים והרמים", כ"ב: הלא המה י"ג המדות (שמות לד ו), אשר חז"ל, שתקנו לנו לקרותם ביום שועתנו, הפטו מדה הי"ג למדה"ר, למען נדבק בה, כמו שנלעונו בתורה: לא תטור, אע"פ שה' נטור לאויביו.

ד 4 שורה 23 "חק קבוע לדורות", העירני ידדי לסויעני מדברי הרא"ש (ב"ק פרק המניח סי' יב) שכח "הלכך ע"פ המנהג המלוי בינינו ישתנה הדין וכו', כדחוינן שהדיון משתנה בין אדם לחברו אפי' בזמן אחד כו', כ"ש שישתנה הדין בחלוף הזמנים כפי המנהג, וכן הדעת נטוה". אפס כי הוסף לאמר: "שבמקום שבעלי התלמוד סתמו דבריהם נראה בעליל (?) שירדו לעומק הענין והוק קבוע עולמית הוא", ואינו כן, וכי מפני שלא נמצא כעת שנוי באיש א"א שינוא שנוי בזמן?

ד 7 שורה 1 "בעיני, בזיון ובטעמן" (פארבע, אינטענזיוויטעט אונד געשמאק), כבר התירו להם גם חכמי הטבע בהשאלה מקרים זרים לא להם, כמו גבע הקול (קלאנג פארבע). ועינים פה הוא כאשר אבאר: יש כ"א שיש להם הרגש הנאה והמנונה או רגש האהבה והשנאה וכדומה ויש נעדרים מאלה ולהם רגשות זולתם אשר יחסרו לראשונים; וכן בשכל, יש הנטיים להשכלות למודיות ויש למדיות ויש לאלהיות; אלה השנויים יקראו שנוי ב ע ין או בגבע. אולם גם המשופים בעין ההרגש או השכל נבדלים הרבה זמ"ז בזהירות ההרגש או השכל, וזה מפורסם לכל, והוא נקרא הבדל בזיו. אמנם יש המשופים בשני המקרים, לשיניהם רגש הנאה והמנונה ד"מ, לשיניהם יתחקה רגש זה עמוק בלבכם, אבל ט ע מ ס הפוך והנאה לזה מנונה לזה. כתבתי באור זה לדוגמא, בשכיל התלמידים שלא שמעו כל גרסא, וכשנעשו תשיים ילאו

בפומבי לבקר מבלי שה לקמחיהו, ויטפלו הטאת על מהברים אשר לא יבארו דבריהם די זרכם .
אולם כל חוזה מיסרים יראה כי למלות כאלה ודומיהן הגחמרות אנב אורחא אין מקום לבאור בנפך
הספר, ולא יגיע לקורא נזק בהבנת הענין אף אם לא יבינן אל נכון .

ד 22 בדבר תולדות ארע"ה שאלוני רבים וכן שלמים : מה הדוש בביהמ"ד ? לדאבוני
לבכי אחזה לי , כי לא יעמיקו לרדת אל תוך דברי הספר, וקוראים בו כקורא בחדא ספרי
המליצה, המרבים להג ומלפספים בקול ורוחם קרה, אשר תבועא בארבע וחמש מלות ;
ואם סגנון זה טוב למכ"ע הנקראים בתנומות עלי משכב אינו עולה לספר היכון לגדולים חקקי
לב . ובתשובתי לשאלתי דבר אעירם להתכוון היטב על פי הפרק הזה , בענין זאת אברס מארנו
לארץ כנען, בענין הנללו מכבשן האש, בענין שרה עם פרעה, בענין מלחמתו עם המלכים ע"פ
התלמוד, ועוד ענינים רבים המקובלים אצלנו היותם למעלה מדרך הטבע, אשר לפי שטתי
המבוארת להלן, כי ראוי להנות ספורי המופתים מדת קדשנו בכל האפשר, אין אלו יונאים
מגדר הטבע, כ"א העור האלהי לחובשי שמו פעל ע"י הטבע מלאך פניו להוליכם אל המטרה .
מלבד תכינת המדות הנעלות והדעות הרוממות אשר יתואר בהנה אבינו האיתן ע"פ ספור
התולדה הזה .

ד 31 שורה I „בתחיה", כ"ב : ומאחר שהקס ימות גם הוא ויקר גם אז מקרה מותו
עם שלוח הקן וכבוד אב, הלא תשאר קושיה „אריכות ימיו היכן" בתקפה .

ד 49 ברשימת תכן פרק ח', ז"ל „הטוב ג ס מוזלחני" .

ד 52 שורה 8 „מישראל מולאו" הראשון שאמר דעה זו הוא הכוזרי (מ"ב סי' ס"ו)

ואחריו בזמ"ג (ח"א פע"א וח"ב סי"א) . יסוד עולם בפתחתו, ת' הרשב"א סי' תי"ד, שבילי
אמונה נתיב ח', אברבנאל פ' בא, כוזרי שני וכוז ד' .

ד 54 בהערה שורה 9 „מאוחר מאד" ומה שהובא בפי' א"ע על התורה (שמות יד ים)
דרך הגליון ע"י איזה תלמיד טועה בא .

ד 78 בהערה שורה 24 „וכן יתפאר בו . . . ז"ל „וכן יתפאר בו הגאון הזה" . על

תקון זה ותקון „הטוב ג ס מוזלחני" שבד 49 המובא לעיל העירוני ירידי, והנני מודה להם
קבל עם . וכן הנני נכון להודות לכל מטיב עמדי בכמו אלה, כי האמת לבד היא מגמת .

ד 85 שורה 18 „גדולי אומתנו למופתים" . כ"ב : ע"ד המופתים המסופרים מבעלי

הרוחניות, והם הנחונים בכל נפשם למושגים הנעלים מבינת אנוש ואינם נחפשים כ"א בדמיון,
והמופתים הם שני מינים : א) הנפיה ברחוק מקום או זמן, והיא המטובה בשם „רוח הקודש" .

ב) הגורה, ע"ד ותגור אמר ויקס לך, והיא משתתפת עם התפלה ועם הברכה, שהיא בכלל
שנוי הטבע, או נזירה ממהלך הטבעי, כמו רפואת החולה ופקוד עקרות, (מכלי שנכלול בזה שנוי

הטבע פתאם, כמו תחית המת, שאין עדות נאמנה על מקרה כזה) ראוי היה ליחד להם פרק
מיוחד, אך אין עוחתי בידי, כי ה' אמר לנפשי : נודי ! ורק ארמוז בקרה על דברי התורה

בל"ז משני ועל דברי הגאון סי"ר בספרו נהלת יהודה (ח"א ד 19-22) וטוסף ע"ז מה שגודע
כיום מפעולה המחשבה של אנשים ידועים על זולתם והמאגניטויזמוס ודומיהם, ואם יגזור ה' בחיים

אדבר מזה ברחבה .

ד 87 שורה 14 „כי ברוח חכמה יסבו", כ"ב : וכ"כ ביוסיפון לרומיים „חורתי

למנהג הפרושים, אשר דתם ומנהגם היא היותר טובה שבמנהגים וקרוכה אל סברת הפלוסופים" .
ד 110 בהערה שורה 7 „עשו יו"ט שהתרו שכתים לבא זכ"ז, משנה, כי כוונת בזה

לבוא בנימין בישראל, והתורה לא יזתה כ"א על בת יורשת נחלה .

ד 111 שורה 13 „ואת דוד מלכם", מכאן טמך גדול לרעיון י ש ו ב א , י שחחרו

אחריו קדמוניו גדולי אומתנו וחכמיה, גם בדורנו החל רוח ה' לפעם את בני עמנו לקומם
הריסות ארצנו, יחי אלהינו עמם ועמנו, ובשם „ח ו ב ב י ז י ו" יכנו, וכל הקודם להלות

אליהם קודם לברכה .

Б
395.

מחיר ס' המאורי 1 רויכ. ועם פארטא במוחה 15
מחיר ס' עזן עולמים 50 קאפ' עם פארטא .

למז'ם ראבאט 20 פ"צ .

האררעסעט של המחבר

I. L. Sosnitz, Warschau, Muranowska № 16.

או

I. L. Sosnitz Warschau Muranowska 16.